

યે ત્વિહ ભૂતાન્યુદ્દેશ્યન્તિ નરા ઉલ્બણસ્વભાવા
યથા દન્દશૂકાસ્તેડપિ પ્રેત્ય નરકે દન્દશૂકાખ્યે
નિપતન્તિ યત્ર નૃપ દન્દશૂકા: પર્યમુખા: સમમુખા
ઉપસૃત્ય^૧ ગ્રસન્તિ યથા બિલેશયાન् ॥ ૩૩ ॥ યે
ત્વિહ વા અન્ધાવટકુસૂલગુહાદિષુ ભૂતાનિ નિરુન્ધન્તિ
તથાડમુત્ર તેષ્વેવોપવેશ્ય સગરેણ વલિના ધૂમેન
નિરુન્ધન્તિ ॥ ૩૪ ॥ યસ્તિવહ વા અતિથીનભ્યાગતાન્
વા ગૃહપતિરસકૃદુપગતમન્યુર્દ્ધકુરિવ પાપેન
ચક્ષુષા નિરીક્ષતે તસ્ય ચાપિ નિરયે પાપદેરક્ષિષી
વજતુકડા^૨ ગૃધ્રા: કુદ્રકાકવટાદય:
પ્રસહ્યોરુભલાદૃત્યાટયન્તિ ॥ ૩૫ ॥

યસ્તિવહ વા આદ્યાભિમતિરહડકુતિસિર્યક્-
પ્રેક્ષણા: સર્વતોડભિવિશક્તિ^૩ અર્થવ્યયનાશ-
ચિન્તયા પરિશુદ્ધમાણાહદ્યવદનો નિર્વિતમનવગતો
ગ્રહ ઈવાર્થમભિરક્ષતિ^૪ સ ચાપિ પ્રેત્ય
તદૃત્પાદનોત્કર્પણસંરક્ષણાશમલગ્રહ:^૫ સૂચીમુખે
નરકે નિપતતિ યત્ર હ વિતગ્રહં^૬ પાપપુરુષં
ધર્મરાજપુરુષા વાયકા ઈવ સર્વતોડડ્રગેષુ સૂત્રૈ:
પરિવયન્તિ ॥ ૩૬ ॥

એવંવિદ્યા નરકા યમાલયે સન્તિ શતશ:^૭
સહસ્રશસ્તેષુ સર્વેષુ ચ સર્વ એવાધર્મવર્તિનો યે
ક્રેચિદિહોદિતા અનુદિતાશાવનિપતે પર્યાયેણ
વિશન્તિ તથૈવ ધર્માનુવર્તિન ઈતરત્ર ઈહ તુ પુનર્ભવે ત
ઉભયશેષાભ્યાં નિવિશન્તિ ॥ ૩૭ ॥

નિવૃત્તિલક્ષણમાર્ગ આદાવેવ વ્યાખ્યાત: ।
અતાવાનેવાષ્ટકોશો યશ્ચતુર્દશધા પુરાણેષુ વિકલ્પિત
ઉપગીયતે યત્તદ્રગવતો નારાયણસ્ય સાક્ષાન્મહા-
પુરુષસ્ય સ્થવિષ્ઠ રૂપમાત્મમાયાગુણમયમનુવર્ણિત^૮-
માદત: પઠતિ શૃષ્ટોતિ શ્રાવયતિ સ ઉપગોયં
ભગવત: પરમાત્મનોડગ્રાહ્યમપિ શ્રદ્ધાભક્તિવિશુદ્ધ-
બુદ્ધિર્વદ ॥ ૩૮ ॥

હે રાજન! આ લોકમાં સર્પો જેવા ઉત્ત્ર સ્વભાવવાળા જે
મનુષ્યો બીજા જીવોને પીડા પહોંચાડે છે તેઓ મર્યા પછી દંદશૂક
નામના નરકમાં પડે છે. ત્યાં પાંચ-પાંચ, સાત-સાત મોઢાવાળા
સર્પો તેમની પાસે આવીને તેમને ઉદરોની જેમ ગળી જાય છે.
(૩૩) જે મનુષ્ય આ લોકમાં બીજાં પ્રાણીઓને અંધારી ભીજો,
કોઠાઓ કે ગુજારોમાં નાખી રાખે છે તેમને પરલોકમાં પમહૃતો
તેવાં જ સ્થાનોમાં નાખી રાખીને જેરી આગના ધુમાડામાં
ગુંગળાવી મારે છે. તેથી આ નરકને અવટનિરોધન કહે છે.
(૩૪) જે ગૃહસ્થ પોતાના ઘરે આવેલા અતિથિઓ-અભ્યાગતો
પ્રત્યે વારંવાર કોષેલરાઈને એવી કુટિલ દાસ્થી જુબે છે કે જાણો
તે તેમને ભસ્મ કરી દેશો, તે જ્યારે નરકમાં જાય છે ત્યારે તેની
પાપદાસ્થિતાની તે આંખોને ગીધો, કંક, કાગડા, બટેર વગેરે વજ
જેવી કઠોર ચાંચોવાળાં પક્ષીઓ જબરદસ્તીથી કાઢી લે છે. આ
નરકને પર્યાવર્તન કહે છે. (૩૫)

જે મનુષ્ય આ લોકમાં પોતાને મોટો ધનવાન સમજીને
અભિમાનને લીધે સૌને વાંકી નજરે જુબે છે અને સૌના પર
સંદેહ રાખે છે, જેમનાં હદ્ય અને મુખ ધનસંપત્તિના વ્યય અને
નાશની ચિંતાને લીધે શોષાયેલાં રહે છે અને તેથી જરા પણ
સુખચેન નહીં પામીને યક્ષની જેમ ધનનું રક્ષણ કરવામાં જ
પ્રવૃત્ત રહે છે તથા જે ધનના ઉપાર્જન માટે, તેમાં વધારો કરવા
માટે અને તેને સાચવવા માટે જાતજાતનાં પાપ કરતો રહે છે.
ત્યાં યમરાજના દૂતો તે અર્થપિશાચ પાપાત્માનાં બધાં અંગોને
દરજુઓની જેમ સોય-દોરાથી સીવે છે. (૩૬)

હે રાજન! યમલોકમાં આ જ પ્રકારનાં સેંકડો-હજારો
નરક છે. એ પૈકીનાં જેમનો અહીં ઉલ્લેખ થયો છે અને જેમના
વિશે કશું કહેવામાં આવ્યું નથી તે બધાં (નરકો)માં બધા અર્થમં-
પરાયણ જીવો પોતાનાં કર્મો અનુસાર કમાનુસાર જાય છે. આ
જ પ્રમાણે ધર્માત્મા મનુષ્યો સ્વર્ગ વગેરે લોકોમાં જાય છે. આ
પ્રમાણે નરક અને સ્વર્ગના ભોગથી જ્યારે તેમનાં મોટા ભાગનાં
પાપો અને પુણ્યો કીણ થઈ જાય છે ત્યારે બાકી બચેલાં પુણ્ય-
પાપરૂપી કર્મોને લીધે તેઓ આ જ લોકમાં ફરીથી જન્મ લેવા
માટે પાછા આવે છે. (૩૭)

આ ધર્મ અને અર્થમં – બંનેથી વિલક્ષણ એવો જે
નિવૃત્તિ- માર્ગ છે તેનું તો પહેલાં જ (બીજા સંખ્યમાં) વર્ણન
થઈ ગયું છે. પુરાણોમાં જેમનું ચૌદ ભુવનો તરીકે વર્ણન
કરવામાં આવ્યું છે તે બ્રહ્માંડ કોશ આટલો જ છે. સાક્ષાત
પરમપુરુષ શ્રીનારાયણનું પોતાની માયાના ગુણોથી પુઝી આ
અત્યંત સ્થળું સ્વરૂપ છે. આનું વર્ણન મેં તમને કહી સંભળાવ્યું.

૧. મા. પા. – ઉપરિલિખ્ય । ૨. મા. પા. – વજતુકડા । ૩. મા. પા. – સર્વત: શક્તિ વ્યયનાશચિન્તયા । ૪. મા. પા. – અતિરક્ષતિ ।
૫. મા. પા. – દરકારણસમલગ્રહ: । ૬. મા. પા. – અગ્રહણ । ૭. મા. પા. – શતસહસ્રશ: । ૮. મા. પા. – અગુણમનુવર્ણિતં ।

શુત્વા સ્થૂલં તથા સૂક્ષ્મં રૂપં ભગવતો યતિ: ।
 સ્થૂલે નિર્જિતમાત્માનં શનૈ: સૂક્ષ્મં ધિયા નયેદિતિ ॥ ૩૮ ॥

ભૂદ્વીપવર્ષસરિદ્રિનભ: સમુદ્ર-
 પાતાલદિનરકભાગણલોકસંસ્થા ।

ગીતા મયા તવ નૃપાહૃતમીશ્વરસ્ય
 સ્થૂલં વપુ: સકલજીવનિકાયધામ ॥ ૪૦ ॥

પરમાત્મા ભગવાનનું ઉપનિષદોમાં વર્ણવાયેલું નિર્ગુજ્ઞ સ્વરૂપ જોકે મન-બુદ્ધિની પહોંચની બહાર છે, તો પણ જે મનુષ્ય (તેમના) આ સ્થૂળ રૂપનું વર્ણન આદરપૂર્વક વાંચે છે, સાંભળે છે કે સંભળાવે છે તેની બુદ્ધિ શ્રદ્ધા અને ભક્તિને કારણે શુદ્ધ થઈ જાય છે અને તે ભગવાનના તે સૂક્ષ્મ રૂપનો પણ અનુભવ કરી શકે છે. (૩૮)

યતિજ્ઞનોએ ભગવાનનાં સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ – બંને પ્રકારનાં રૂપોનું શ્રવણ કરીને પહેલાં ચિત્તને સ્થૂળ રૂપમાં સ્થિર કરવું જોઈએ અને પછી ધીરે ધીરે ચિત્તને ત્યાંથી હટાવીને સૂક્ષ્મ રૂપમાં જોડી દેવું જોઈએ. (૩૮) હે પરીક્ષિત! મેં તમારી આગળ પૃથ્વી, તેની અંતર્ગત દીપો, વર્ષા (દેશો), નદીઓ, પર્વતો, આકાશ, સમુદ્રો, પાતાળ (વગેરે લોક), દિશા, નરકો, જ્યોતિર્ગણ અને લોકો (ભુવનો)ની સ્થિતિનું વર્ણન કર્યું. આ જ ભગવાનનું અતિઅદ્ભુત સ્થૂળ રૂપ છે, કે જે સમસ્ત જીવસમુદ્દાયોનો આશ્રય છે. (૪૦)

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણો વૈયાસિક્યામણાદશસાહસ્ર્યાં પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પગ્યમસ્કન્ધે નરકાનુવર્ણનાં
 નામ ઘડવિશોડધ્યાય: ॥ ૨૬ ॥

પાંચમા સ્કંધ-અંતર્ગત નરક-અનુવર્ણન નામનો છબ્બીસમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

॥ ઈતિ પગ્યમ: સ્કંધ: સમાપ્ત: ॥
 પાંચમો સ્કંધ સમાપ્ત.

॥ હરિ: ઊં તત્ત્વાત् ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

श्रीमद्भागवत-महापुराण

=★=

४३० स्कंध

=★=

पहेलो अद्याय

अजमिल-उपाख्याननो प्रारंभ

राजेवाय

निवृत्तिमार्गः कथित आदौ भगवता यथा ।
कुमयोगोपलब्धेन ब्रह्मणा यदसंसृतिः ॥ १ ॥
प्रवृत्तिलक्षणश्चैव त्रैगुण्यविषयो मुने ।
योऽसावलीनप्रकृतेर्गुणसर्गः पुनः पुनः ॥ २ ॥
अधर्मलक्षणां नाना नरकाश्चानुवर्णिताः ।
मन्वन्तरश्च व्याख्यात आद्यः स्वायभ्मुवो यतः ॥ ३ ॥
प्रियत्रतोत्तानपदोर्वशस्तच्चरितानि च ।
द्विपवर्षसमुद्राद्रिनद्युद्यानवनस्पतीन् ॥ ४ ॥
धरामएडलसंस्थानं भागलक्षणमानतः ।
ज्योतिषां विवराणां च यथेदमसृजद्विभुः ॥ ५ ॥
अधुनेह महाभाग यथैव नरकात्मः ।
नानोग्रयातनामेयात्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच^१

न चेदिहेवापचिति यथांहसः
कृतस्य कुर्यान्मनुक्तिपाणिभिः ।
धूवं स वै प्रेत्य नरकानुपैति
ये कीर्तिता मे भवतस्तिगमयातनाः ॥ ७ ॥
तस्मात्पुरैवाश्चिह पापनिष्ठृतौ
यतेत मृत्योरविपद्यताऽऽत्मना ।
दोषस्य दृष्ट्वा गुरुलाघवं यथा
लिखक्यिकित्सेत रुजां निदानवित् ॥ ८ ॥

राजा परीक्षिते कहुं - हे भगवन्! तमे आ पहेलां (बीजा स्कंधमां) निवृत्तिमार्गनु वर्णन करी चूक्या छो तथा ए (पश्च) बतावी चूक्या छो के ते मार्ग द्वारा अर्थिराहि मार्ग ज्ञव कमशः ब्रह्मलोकमां जहि पहेले छे अने पछी ब्रह्मानी साथे मुक्त थहि जाय छे. (१) हे मुनिवर! आ सिवाय तमे ते प्रवृत्तिमार्गनु पश्च (बीजा स्कंधमां) सम्पूर्ण (सारी पेडे) वर्णन कर्युं छे, के जेना यक्षी त्रिगुणमय स्वर्ग वगेरे लोकोनी प्राप्ति थाय छे; अने प्रकृतिनो संबंध नहीं छूटवाने कारणे ज्ञवोंसे वारंवार जन्म-मृत्युना यक्षरावामां इसावुं पडे छे. (२) तमे ए पश्च (पांचमा स्कंधमां) बताव्युं छे के अधर्म करवाथी अनेक नरकोनी प्राप्ति थाय छे अनेते नरकोनुं तमे विस्तारपूर्वक वर्णन पश्च कर्युं छे. तमे ते पहेलां (योथा स्कंधमां) मन्वन्तरनु वर्णन कर्युं, के जेना अधिपति स्वायं भुव मनु उत्ता. (३) ए साथे ज (योथा अने पांचमा स्कंधमां) प्रियत्रत अने उत्तानपादना वंशोनुं तथा तेमनां यरित्रोनुं तेम ज द्वीपो, वर्षो (भंडो), समुद्रो, पर्वतो, नदीओ, उद्यानो अने विभिन्न द्वीपोनां वृक्षोनुं पश्च निरुपश्च कर्युं छे. (४) भूमंडणनी स्थिति, तेनुं द्वीपो-वर्षो वगेरेमां विभाजन, तेमनां परिमाण अने लक्षणो, नक्षत्रोनी स्थिति, अतल-वितल वगेरे भू-विवरो (सात पाताणलोक) अने भगवाने आ भधानुं जे रीते सर्जन कर्युं - तेनुं वर्णन पश्च कही संबलाव्युं छे. (५) हे महाभाग! हवे हुं ते उपाय जाग्रवा हुच्छुं हुं के जेना अनुभानथी मनुभ्योंसे अनेकानेक भयंकर यातनाओपूर्ण नरकोमां जवुं पडे नहीं. तमे कृपा करीने तेनो उपदेश करो. (६)

श्रीशुकदेवज्ञाने कहुं - मनुष्य मन, वाणी अने शरीरथी पाप करे छे. ते जो ते पापोनुं आ ज जन्ममां प्राप्तित नथी करी लेतो, तो मर्या पछी तेजो अवश्यपश्च ते भयंकर यातनापूर्ण नरकोमां जवुं पडे छे, के जेमनुं वर्णन में तमने (पांचमा स्कंधना अंतमां) कही संबलाव्युं छे. (७) तेथी धर्षी

राजेवाच

देष्टशुताभ्यां पत्पापं ज्ञानतप्यात्मनोऽहितम् ।
करोति भूयो विवशः प्रायश्चित्तमथो कथम् ॥ ८ ॥

क्वचित्सिवर्तेऽभद्रात्क्वचिच्यरति^१ तत्पुनः ।
प्रायश्चित्तमतोऽपार्थं मन्ये कुञ्जरशौचवत् ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच^२

कर्मणा कर्मनिर्णयोऽन त्यात्यन्तिक ईर्ष्यते ।
अविद्वदधिकारित्वात्मायश्चित्तं^३ विमर्शनम् ॥ ११ ॥

नाशनतः पथ्यमेवाप्नं व्याधयोऽभिभवन्ति हि ।
ऐवं नियमकृद्राजन् शनैः क्षेमाय कल्पते ॥ १२ ॥

तपसा ब्रह्मर्येषा शमेन च दमेन च ।
त्यागेन सत्यशौचाभ्यां पमेन नियमेन च ॥ १३ ॥

देहवाऽभुद्धिं धीरा धर्मशाः श्रद्धयान्विताः ।
क्षिपन्तयं महदपि वेष्टुगुल्मभिवानलः ॥ १४ ॥

केचित्केवलया भक्त्या वासुदेवपरायणाः ।
अथं धुन्वन्ति कास्त्व्येन नीहारभिव भास्करः ॥ १५ ॥

न तथा व्यधवान् राजन् पूर्येत तपआदित्मः ।
यथा कृष्णार्पितप्राणस्तत्पूरुषनिषेवया^४ ॥ १६ ॥

सधीयीनो ह्ययं लोके पन्थाः क्षेमोऽकुतोभयः ।
सुशीलाः साधवो यत्र नारायणपरायणाः ॥ १७ ॥

प्रायश्चित्तानि चीर्णानि नारायणपराऽमुखम् ।
न निष्पुनन्ति राजेन्द्र सुराकुम्भभिवापगाः ॥ १८ ॥

सावधानी अने ज्ञानृति साथे रोग अने मृत्यु(ना आगमन) पहेलां ज जलदीमां जलदी पापोनी गुरुता अने लघुतानो विचार करीने तेमनुं प्रायश्चित्त करी लेवुं ज्ञेईअ; जेम मर्मश वैद्य रोगोनुं कारण अने तेमनी गुरुता-लघुताने जाणी लઈने तत्काळ चित्तिसा करे छ. (८)

राजा परीक्षिते पूछ्युं - हे भगवन्! मनुष्य राजदंड, समाजदंड वगेरे लौटिक अने नरक-गमन वगेरे पारलौटिक कठोने लीषे जाणो ज छे के पाप पोतानो शत्रु छे अने छतांय पाप-वासनाओथी विवश थईने वारंवार ऐवां ज कर्मो करवा प्रवृत्त थाय छे; आवी स्थितिमां तेनां पापोनुं प्रायश्चित्त केवी रीते संबद्धी शक्ते? (९) मनुष्य क्यारेक प्रायश्चित्त वगेरे वडे पापोथी छुटकारो भेणवे छे, तो क्यारेक पाछो ए ज पापो करवा लागे छे. आवी स्थितिमां हुं समजुं छुं के जेम स्नान कर्मा पछी धूणधी भरडावाने कारणो हाथीनुं स्नान वर्ध जाय छे तेवी ज रीते मनुष्यनुं प्रायश्चित्त पङ्ग वर्ध ज छे. (१०)

श्रीशुकदेवज्ञाने कह्युं - वास्तवमां कर्म वडे ज कर्मनो निर्बीज नाश थतो नथी, कारणो के कर्मनो अधिकारी अज्ञानी छे. अज्ञान होय तो पापवासनाओ सर्वथा दूर थई शक्ती नथी. तेथी साच्युं प्रायश्चित्त तो तत्पश्चान ज छे. (११) जे मनुष्य सुपथ्यनुं ज सेवन करे छे तेने रोगो पोताने वश करी शक्ता नथी, ए ज रीते हे परीक्षित! जे मनुष्य नियमोनुं पालन करे छे ते धीरे धीरे पापवासनाओ मांथी मुक्त थईने कल्याणप्रद तत्पश्चानने प्राप्त करवामां समर्थ थाय छे. (१२) जेम वांसनी जाडीमां लागेली आग बधा वांसोने बाणी नाखे छे तेवी ज रीते धर्मज्ञ अने श्रद्धावान धीरमनुष्य तपस्या, ब्रह्मर्यथ, ईन्द्रियदमन, मननी स्थिरता, दान, सत्य, बहारनी अने अंदरनी पवित्रता तथा यम अने नियम - आ नव साधनोथी मन, वाणी अने शरीर वडे करायेलां मोटामां मोटां पापोने पङ्ग नष्ट करी दे छे. (१३-१४) भगवानना शरणमां रहेनारा भक्तजनो, के जेओ विरल ज होय छे - तेओ केवण भक्ति वडे ज पोतानां तमाम पापोने अेवी रीते भस्म करी नाखे छे के जेम सूर्य धुमसने नष्ट करी दे छे. (१५) हे परीक्षित! भगवानने आत्मसमर्पण करवायी अने तेमना भक्तोनुं सेवन करवायी पापी मनुष्यनी जेवी शुद्धि थाय छे तेवी तपस्या वगेरे करवायी थती नथी. (१६) संसारमां आ भक्तिनो मार्गं ज सर्वश्रेष्ठ, भयरहित अने कल्याणस्वरूप छे; कारणो के आ मार्गं पर भगवत्परायण सुशील साधुजनो चाले छे. (१७) हे परीक्षित! जेम दाढ़ी भरेला घडाने नहींओ पवित्र करी शक्ती नथी तेवी ज रीते मोटां मोटां प्रायश्चित्तो वारंवार करवा छतां पङ्ग तेओ भगवाननी विमुख

१. मा. पा. - क्व वा चरति । २. मा. पा. - बादरायणिरुवाच । ३. मा. पा. - कर्मनिर्वगो न चात्यन्तिक । ४. मा. पा. - ऋकारत्वाऽ । ५. मा. पा. - तत्परस्य तु सेवया ।

संकृन्मनः कुष्णपदारविन्हयो-
निवेशितं तद्गुणारागि यैरिह ।
न ते यमं पाशभूतश्च तर्बटान्
स्वप्नेऽपि पश्यन्ति हि चीर्षानिष्टताः ॥ १८ ॥

अत्र चोदाहरन्तीमभितिहासं पुरातनम् ।
दूतानां विष्णुयमयोः संवादस्तं निबोध मे ॥ २० ॥

कान्यकुञ्जे द्विष्ठः कश्चिदासीपतिरज्ञामिलः ।
नाभ्ना नष्टसदाचारो दास्याः संसर्गदूषितः ॥ २१ ॥

बन्धक्षेतवैश्वोर्योर्गर्हितां^१ वृत्तिमास्थितः^२ ।
भिभ्रत्कुम्भमशुचिर्यातयामास देहिनः ॥ २२ ॥

अेवं निवसतस्तस्य लालयानस्य तत्सुतान् ।
कालोऽत्यग्नामहान् राजन्नस्ताशीत्यायुषः समाः ॥ २३ ॥

तस्य प्रवयसः पुत्रा दश तेषां तु योऽवमः ।
बालो नारायणो नाभ्ना पित्रोश्च दयितो भृशम् ॥ २४ ॥

स बद्धहृदयस्तस्मिन्नर्भके कलभाषिणि ।
निरीक्षमाणस्तल्लीलां मुमुदे जरठो भृशम् ॥ २५ ॥

भुज्ञानः प्रपिबन् खादन् खालकस्तेष्यन्तिः ।
भोज्यन् पाययन्मूढो न वेदागतमन्तकम् ॥ २६ ॥

स अेवं वर्तमानोऽशो मृत्युकाल उपस्थिते ।
मतिं चकार तनये बाले नारायणाक्षये ॥ २७ ॥

स पाशहस्तांस्त्रीन्दृश्वा पुरुषान् भृशदारुणान् ।
वक्तुष्टानूर्ध्वरोम्भा आत्मानं नेतुमागतान् ॥ २८ ॥

दूरे कीडनकासकं पुत्रं नारायणाक्षयम् ।
खावितेन स्वरेषो चैराजुहावाकुलेन्द्रियः ॥ २९ ॥

मनुष्यने पवित्र करवामां असमर्थ छे. (१८) जेमध्ये भगवानना गुणोना अनुरागी ऐवा पोताना मनउपी मधुकरने भगवान श्रीकृष्णानां चरणारविंदना मकरंद (पुष्प-मधु) नुं ऐक्वार पश्च पान करावी लीघुं तेमध्ये भधां प्रायश्चित्त करी लीधां (ऐम जाश्वुं) अने तेवा मनुष्यो स्वजन्मां पश्च यमराज अने तेमना पाशधारी दूतोने जोवा पामता नथी, पछी नरक पामवानी तो वात ज क्यां रही? (१८)

हे परीक्षित! आ बाबतमां महात्माओं एक प्राचीन इतिहासनुं उदाहरण आपे छे, जेमां भगवान विष्णु अने पमराजना दूतोनो वार्तालाप छे. ते तमे मारी पासेथी सांभणो. (२०) कान्यकुञ्ज (कनोऽज) नगरमां एक दासीपति ब्राह्मण रहेतो हतो. तेनुं नाम हतुं अजामिल. दासीना संसर्गने लीधे दूषित थवाने कारणो तेनो सदाचार नष्ट थई चूक्यो हतो. (२१) पतन पामेलो ते क्यारेक वटेमार्गुओने बांधीने लूटी लेतो हतो, क्यारेक लोकोने जुगारमां छणकपटथी हरावी देतो हतो, कोईनु धन दगाखोरीथी लई लेतो हतो, तो कोईनु धन चोरी लेतो हतो. आ प्रमाणे अत्यंत निंदनीय वृत्तिनो आश्रय लईने ते पोताना कुटुंबनुं पालनपोषण करतो हतो अने बीज देहधारीओ (ज्ञवो) ने घण्णु सतावतो हतो. (२२) हे परीक्षित! आ ज रीते ते त्यां रहीने दासीनां बाणकोनुं लालन-पालन करतो रह्यो अने ऐम तेना आयुष्यनो घण्णो मोटो भाग - अक्षाशी वर्ष-वीती गयो. (२३) ते वृद्ध अजामिलने दस पुत्रो हता. तेमाना सौथी नानानुं नाम हतुं नारायण. माबाप तेने घण्णो प्रेम करतां हतां. (२४) वृद्ध अजामिले अत्यंत भोडने कारणो पोतानुं संपूर्ण हृदय पोताना बाणक नारायणने सोंपी दीघुं हतुं. ते पोताना बाणकनी काली-घेली बोली सांभणीने तथा तेनी बाणसहज कीडाओ जोई-जोईने अत्यंत आनंदित थतो रहेतो हतो. (२५) अजामिल बाणकना स्नेहबंधनमां बंधाई गयो हतो. ते ज्यारे पोते खातो त्यारे तेने पश्च खवडावतो, ज्यारे पोते पाणी पीतो त्यारे तेने पश्च पिवडावतो. आ प्रमाणे ते अत्यंत मूढ थई गयो हतो अने तेने ए वातनी खबर ज न पडी के मृत्यु मारा माथा पर आवी पहोच्यु छे. (२६)

ते मूर्ख आवी रीते पोतानुं ज्ञवन वितावी रह्यो हतो त्यां ज मृत्युवेणा आवी पहोची. ते समये ते पोताना बाणक पुत्र नारायण विशे ज विचारतो अने विंता करतो हतो. (२७) ए दरमियान ज अजामिले जोयुं के तेने लई ज्वा माटे अत्यंत भयानक त्रष्णा यमदूतो आव्या छे, तेमना हाथोमां फंदो (पाश) छे, तेमनां मोढां वांकांचूकां छे अने शरीरनां रुवाडां ऊबां थई गयेलां छे. (२८) ते समये बाणक नारायण त्यांथी थोडेक दूर रभी रह्यो हतो. यमदूतोने जोईने

१. प्रा. पा. - वैः कैतवै० । २. प्रा. पा. - भागितः ।

निशम्य भ्रियमाणस्य भ्रुवतो^१ हरिकीर्तनम् ।
भर्तुर्नाम महाराज पार्षदाः सहसाऽपतन् ॥ ३० ॥

विकर्षतोऽन्तर्हृदयादासीपतिभज्ञमिलम् ।
यमप्रेष्यान् विष्णुदूता वारयामासुरोजसा ॥ ३१ ॥

उच्युनिषेधितास्तांस्ते वैवस्वतपुरःसराः ।
के यूयं प्रतिषेद्वारो धर्मराजस्य शासनम् ॥ ३२ ॥

कस्य वा कुत आयाताः कस्मादस्य निषेधथ ।
किं देवा उपदेवा वा यूयं किं सिद्धसत्तमाः ॥ ३३ ॥

सर्वे पद्मपलाशाक्षाः पीतकौशेयवाससः ।
किरीटिनः कुण्डलिनो लसत्पुष्करमालिनः ॥ ३४ ॥

सर्वे च नूनवयसः^२ सर्वे चारुचतुर्भुजाः ।
धनुर्निषेद्वासिगदाशब्द्यकाभ्युजश्चियः ॥ ३५ ॥

दिशो वितिभिरालोकाः कुर्वन्तः स्वेन रोचिषा ।
किमर्थं धर्मपालस्य किङ्कुरान्तो निषेधथ ॥ ३६ ॥

श्रीशुक उवाच

इत्युक्ते यमदूतैस्तैर्वासुदेवोक्तकारिषाः ।
तान् प्रत्यूयुः प्रहस्येदं भेदनिर्वादया गिरा ॥ ३७ ॥

विष्णुदूता जियुः

यूयं वै धर्मराजस्य यदि निर्देशकारिषाः ।
भ्रूत धर्मस्य नस्तात्वं यच्य धर्मस्य लक्षणम् ॥ ३८ ॥

कुरुनिषेद्विषयेऽषुः किं वाऽस्य स्थानभीष्मितम् ।
दण्डयाः किं कारिषाः सर्वे आहोस्वित्करितिविशृणाम् ॥ ३९ ॥

यमदूता जियुः

वेदप्रणिहितो धर्मो व्यधर्मस्तद्विपर्ययः ।
वेदो नारायणः साक्षात्स्वयम्भूरिति शुश्रुम ॥ ४० ॥

येन स्वधाम्न्यभी भावा रजः सत्त्वतमोमयाः ।
गुणानामकियारुपैर्विभाव्यन्ते यथातथम् ॥ ४१ ॥

अज्ञामिल अत्यंत व्याकुण थई गयो अने तेशे घण्टा मोटा अवाजे साद दीधो – ‘नारायण!’ (२८) भगवानना पार्षदों जोहु के आ मरती वज्रे अमारा स्वामी भगवान नारायणनु नाम लઈ रहो छे, तेमना नामनु कीर्तन करी रहो छे; तेथी ते पार्षदो अतिशय वेगाथी त्यां आवी पहोंच्या; (३०) के जे समये धर्मराजना दूतो दासीपति अज्ञामिलना शरीरमांथी तेना सूक्ष्मदेहने खेंची रहा छता. विष्णुना दूतों ए तेमने जबरदस्तीथी अटकावी दीधा. (३१) तेमना अटकाववाथी धर्मराजना दूतों ए तेमने कहु – “अरे, धर्मराजनी आज्ञानो निषेध करनारा तमे कोळा छो? (३२) तमे कोना दूत छो? क्यांथी आव्या छो? अने आने लઈ जतां अमने तमे शा माटे रोकी रहा छो? शु तमे कोई देवता, उपदेवता के सिद्धश्रेष्ठ छो? (३३) अमे जोहीं ए छीं ए के तमारा भधानी आंखो कमण्डण जेवी कोमण्डताथी भरेली छे, तमे पीणां रेशभी वस्त्रो पहेरेला छो, तमारा मस्तक पर मुगट, कानोमां कुँडण अने गणांमां कमण्डना हार लहेराई रहां छे. (३४) तमारा भधानी युवान अवस्था छे, सुंदर चार-चार भुजाओ छे, भधानां करकमणोमां धनुष्य, तरक्स, तलवार, गदा, शंख, चक्र, कमण वगेरे शोभी रहां छे. (३५) तमारां अंगनी कान्तिथी दिशाओंनो अंधकार अने प्राकृत प्रकाश पक्ष दूर थई रहो छे. अमे धर्मराजना सेवको छीं ए. तमे अमने शा माटे रोकी रहा छो?” (३६)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे परीक्षित! ते यमदूतों ए ज्यारे आ प्रमाणे कहु त्यारे भगवान नारायणना आज्ञांकित पार्षदों ए हसीने भेद समान गंभीर वाङ्मीथी तेमने आ प्रमाणे कहु – (३७)

भगवान विष्णुना दूतों ए कहु – हे यमदूतो! जो तमे साचेसाच धर्मराजना आज्ञांकित (सेवको) छो तो तमे अमने धर्मनु लक्षण अने धर्मनु तत्त्व कही संभणावो. (३८) दंड केवी रीते आपवामां आवे छे? दंडने पात्र कोळा छे? मनुष्योमां शु भधा ज पापाचारीओ दंडने पात्र छे के पछी ते पैकीना अमुक ज छे? (३९)

यमदूतों ए कहु – वेदों ए जे कर्मानु विधान कहु छे ते (कर्मा करवां ए) धर्म छे अने जेमनो निषेध कर्या छे ते (कर्मा करवां ए) अधर्म छे. वेदो स्वयं भगवाननु स्वरूप छे, तेमना स्वाभाविक शासोच्छ्वास छे अने स्वयंप्रकाश शान छे – ऐवुं अमे सांभणेलु छे. (४०) जगतना सत्त्वमय, रजोमय ने तमोमय – भधा ज पदार्थो, भधां ज माणीओ पोताना परम आश्रयभूत भगवानमां ज स्थित रहे छे. वेदो ज तेमनु तेमनां गुणो, नामो, कर्मा, उपो वगेरे अनुसार पथापोऽय विभाजन

१. प्रा. पा. – मुखतो हरिकीर्तनम् । २. प्रा. पा. – तुल्यवयसः ।

સૂર્યાંગિનઃ ખં મરુદ્ગાવઃ સોમઃ સન્ધ્યાહનીદિશઃ ।
કુઃ કાલો ધર્મ ઈતિ હેતે દૈવસ્ય સાક્ષિણઃ ॥ ૪૨ ॥

એતૈરધર્મો^૨ વિજ્ઞાતઃ સ્થાનં દષ્ટસ્ય યુજ્યતે ।
સર્વ કર્માનુરોધેન દષ્ટમર્હન્તિ કારિણઃ ॥ ૪૩ ॥

સમ્મવન્તિ હિ ભદ્રાણિ વિપરીતાનિ ચાનઘાઃ ।
કારિણાં ગુણસક્રૂરોડસ્તિ દેહવાન્ન વ્યક્રમ્યકૃત ॥ ૪૪ ॥

યેન યાવાન્યથાઽધર્મો ધર્મો વેહ સમીહિત:^૩ ।
સ એવ તત્કલં ભુક્તે તથા તાવદમુત્ર વૈ ॥ ૪૫ ॥

યથેહ દેવપ્રવરાશ્રેવિધ્યમુપલભ્યતે ।
ભૂતેષુ ગુણવૈચિત્ર્યાતથાઽન્યત્રાનુમીયતે^૪ ॥ ૪૬ ॥

વર્તમાનોઽન્યયો: કાલો^૫ ગુણાભિજ્ઞાપકો યથા ।
એવં જન્માન્યયોરેતદ્વર્માધર્મનિર્દર્શનમ् ॥ ૪૭ ॥

મનસૈવ પુરે દેવઃ પૂર્વરૂપં વિપશ્યતિ ।
અનુમીમાંસતેઽપૂર્વ મનસા ભગવાનજઃ ॥ ૪૮ ॥

યથાઽજ્ઞાસ્તમસા યુક્ત ઉપાસ્તે વ્યક્તમેવ હિ ।
ન વેદ પૂર્વમપરં નષ્ટજન્મસ્મૃતિસ્તથા ॥ ૪૯ ॥

પર્યાભિઃ કુરુતે સ્વાર્થાન્યપર્યાયેદાથ પર્યાભિઃ ।
એકસ્તુ ઘોડશેન ત્રીન્યં સમદશોડશુંતે ॥ ૫૦ ॥

તદેતત્ત ઘોડશકલં લિઙ્ગં શક્તિત્રયં મહત् ।
ધતોઽનુસંસૃતિ પુંસિ હર્ષશોકભયાર્તિદામ્ ॥ ૫૧ ॥

દૈવજોડજિતપડ્વર્ગો નેચ્છન્ય કર્માણિ કાર્યતે ।
કોશકાર ઈવાત્માનં કર્મણાઽદ્યશાદ્ય મુહ્યતિ ॥ ૫૨ ॥

કરે છે. (૪૧) જીવ શરીર થકી કે મનોવૃત્તિઓ થકી જેટલાં કર્મ કરે છે તેનાં સાક્ષી રહેતાં હોય છે – સૂર્ય, અજિન, આકાશ, વાયુ, હંદ્રિયો, ચંદ્રમા, સંધ્યા, રાત, દિવસ, દિશાઓ, જળ, પૃથ્વી, કાળ અને ધર્મ. (૪૨) એમના દ્વારા અધર્મની જાણ થાય છે અને ત્યારે દંડની પાત્રતાનો નિર્જય થાય છે. પાપકર્મ કરનારાં બધાં જ મનુષ્યો પોતપોતાનાં કર્માં અનુસાર દંડને પાત્ર થાય છે. (૪૩) હે નિષ્ણાપ જનો! જે પ્રાણીઓ કર્મ કરે છે તેમનો ગુણો સાથે સંબંધ રહેતો જ હોય છે. તેથી બધાં વડે થોડાંક પાપ અને થોડાંક પુણ્ય થાય જ છે; અને દેહધારી હોવાથી કોઈ પણ મનુષ્ય કર્મ કર્યા વિના રહી શકતો નથી. (૪૪) આ લોકમાં જે મનુષ્ય જે પ્રકારનો જેટલો અધર્મ અથવા ધર્મ કરે છે તે પરલોકમાં તેનું તેવું જ અને તેટલું જ ફળ ભોગવે છે. (૪૫) હે દેવશિરોમણિઓ! સત્ય, રજ અને તમ – આ ત્રણ ગુણોના બેદને કારણે આ લોકમાં પણ ત્રણ પ્રકારનાં મનુષ્યો જોવા મળે છે – પુણ્યાત્મા, પાપાત્મા અને પુણ્ય-પાપ બંનેથી યુક્ત; અથવા સુખી, દુઃખી અને સુખ-દુઃખ બંનેથી યુક્ત. તેવી જ રીતે પરલોકમાં પણ તેમની ન્રિવિધતા હોવાનું અનુમાન કરી શકાય છે. (૪૬) વર્તમાન સમય જ ભૂત અને ભવિષ્યનું અનુમાન કરાવી દે છે, તેવી જ રીતે વર્તમાન જન્મનાં પાપ-પુણ્ય પણ ભૂતકાળના અને ભવિષ્યના જન્મોનાં પાપ-પુણ્યનું અનુમાન કરાવી દે છે. (૪૭) અમારા સ્વામી અજન્મા, સર્વજ્ઞ ભગવાન યમરાજ બધાંનાં અંત:કરણમાં વિરાજમાન છે. તેથી તેઓ પોતાના મનથી જ સૌનાં પૂર્વરૂપોને જોઈ લે છે, એ સાથે જ તેઓ તે સૌનાં ભાવિ સ્વરૂપોનો પણ વિચાર કરી લે છે. (૪૮) જેમ ઊંઘેલો અજ્ઞાની મનુષ્ય સ્વખ-સમયે પ્રતીત થતા શરીરને જ પોતાનું વાસ્તવિક શરીર સમજે છે અને સૂતેલા કે જાગતા શરીરને ભૂલી જાય છે તેવી જ રીતે જીવ પણ પોતાના પૂર્વજન્મોનું સ્મરણ ભૂલી જાય છે અને વર્તમાન શરીર સિવાય, પહેલાંનાં અને પછીનાં શરીરો વિશે કશું જ જાગતો હોતો નથી. (૪૯) હે સિદ્ધજનો! જીવ આ શરીરમાં (રહીને) પાંચ કર્મન્દ્રિયો વડે આપવું-લેવું, હાલવું-ચાલવું વગેરે કામ કરે છે, પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો વડે રૂપ-રૂપ વગેરે પાંચ વિષયોની અનુભૂતિ કરે છે અને સોળમા મનની સાથે સતતરમો તે પોતે મળીને એકલો જ મન, જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને કર્મન્દ્રિયો – એ ત્રણોના વિષયોનો ભોગ કરે છે. (૫૦) જીવનું & આ સોળકળાઓ અને સત્ય વગેરે ત્રણ ગુણોવાળું લિંગશરીર અનાદિ છે. એ જ જીવને વારંવાર હર્ષ, શોક, ભય અને પીડા આપનાર જન્મ-મૃત્યુના ચક્રવામાં નાખે છે. (૫૧) જે જીવ અજ્ઞાનને લીધે કામ, કોષ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર – આ જ શત્રુઓ પર વિજય મેળવી લેતો નથી તેણે (તેની) ઈચ્છા ન

૧. પ્રા. પા. – કાલ: સ્વયં ધર્મ ઈતિ । ૨. પ્રા. પા. – ઽર્માંગિનઃ । ૩. પ્રા. પા. – સમર્જિત: । ૪. પ્રા. પા. – ઽન્યાધયાન ।
૫. પ્રા. પા. – જન્માનોડધ્યાન કાલો ।

न हि कश्चित्काषामपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते विवशः कर्म गुणैः स्वाभाविकैर्बलात् ॥ ५३ ॥

लभ्या निमित्तमव्यक्तं व्यक्ताव्यक्तं भवत्युत ।
यथायोनि यथाबीजं स्वभावेन बलीयसा ॥ ५४ ॥

ऐष प्रकृतिसङ्गेन पुरुषस्य विपर्ययः ।
आसीत् स ऐव नविरादीशसङ्गाद्विलीयते ॥ ५५ ॥

अयं हि^१ श्रुतसम्पन्नः शीलवृत्तगुणालयः ।
वृत्तप्रतो मृदुर्दान्तः सत्यवान्मन्त्रविच्छुचिः ॥ ५६ ॥

गुर्वन्यतिथिवृद्धानां शुश्रूषुर्निरहड्कृतः^२ ।
सर्वभूतसुहृत्साधुर्मितवाग्नसूयकः^३ ॥ ५७ ॥

ऐकदाऽसौवनं यातः पितृसन्देशकृद्दृष्टिः ।
आदाय तत आवृत्तः इलपुष्पसमित्कुशान् ॥ ५८ ॥

दृश्य कामिनं कर्मिच्छूदं सह भुजिष्यथा ।
पीत्वा च मधु मैरेयं मदाघूर्णितनेत्रया ॥ ५९ ॥

मतया विश्लथन्त्रीव्या व्यपेतं निरपत्रपम् ।
कीडन्तमनु गायनं हसन्तमनयाऽन्तिके ॥ ६० ॥

देह्वातां कामलिमेन बाहुना परिरम्भिताम्^४ ।
जगाम हृच्छयवशं सहसैव विमोहितः ॥ ६१ ॥

सम्भयन्नात्मनाऽत्मानं यावत्सत्त्वं यथाश्रुतम्^५ ।
न शशाक समाधातुं मनो मदनवेपितम् ॥ ६२ ॥

तत्रिमित्तस्मरव्याजग्रहग्रस्तो विचेतनः ।
तामेव मनसा ध्यायन् स्वधर्माद् विररामह ॥ ६३ ॥

१. प्रा. पा. - च । २. प्रा. पा. - अपुरनहड्कृतः । ३. प्रा. पा. - सापुर्झतवाग्नः । ४. प्रा. पा. - अकृच्छुचिः । ५. प्रा. पा. - परिवर्तिताम् । ६. प्रा. पा. - यथाश्रयम् ।

होवा छतां पश्च विभिन्न वासनाओ अनुसार अनेक कर्मो करवां पडे छे. आवी स्थितिमां ते रेशमना कीडनी केम पोताने कर्मनी जाणमां जकडी ले छे अने ए रीते पोताना ज छाथे मोहनो शिकार थई जाय छे. (५२) कोई पश्च शरीरधारी ज्ञव क्यारेय, एक क्षणा माटे पश्च कर्म कर्या विना रही शक्तो नथी. प्रत्येक प्राणीना स्वाभाविक गुणो जबरदस्तीथी विवश करीने तेनी पासे कर्म करावे छे. (५३) ज्ञव पोताना पूर्वजन्मोना पाप-पुण्यमय संस्कारो अनुसार स्थूल अने सूक्ष्म शरीर प्राप्त करे छे. तेनी स्वाभाविक अने प्रबल वासनाओ क्यारेक तेने माताना जेवो (खीउप) बनावे छे, तो क्यारेक पिताना जेवो (पुरुषउप). (५४) प्रकृतिनो संसर्ग थवाथी ज मनुष्य पोताने पोताना वास्तविक स्वरूपथी विपरीत खिंगशरीर मानी ले छे. आ विपर्यय भगवाननी भक्तिथी तरत ज दूर थई जाय छे. (५५)

हे देवताओ! तमे तो जाणो ज छो के आ अज्ञमिल महान शाखाश हतो. शील, सदाचार अने सद्गुणोनो तो ते भंडारहतो. ब्रह्मचारी, विनयी, जितेन्द्रिय, सत्यनिष्ठ, मन्त्रवेता अने पवित्र पश्च हतो. (५६) औषो गुरु, अज्ञि, अतिथि अने वृद्धजनोनी सेवा करी हती. अहंकार तो ऐनामां हतो ज नहीं. ऐ समस्त प्राणीओनु छित ईच्छतो हतो, उपकार करतो हतो अने भितभाषी हतो तथा कोईनामां दोष जोवानी तेनी दृष्टि न हती. (५७) एक दिवसे आ ब्राह्मण पोताना पिताना आदेशथी वनमां गयो अने त्यांथी फण, कूल, समिध तथा दर्भ लहौने घरे पाणो वज्यो. (५८) पाणा वणतां तेषो जोयुं के एक अष्टशूद्र, के जे धधो कामी अने निर्लज्ज हतो ते मध्यपान करीने कोई वेश्यानी साथे विहार करी रह्यो छे; वेश्या पश्च मध्यपान करीने उन्मत्त थयेली छे, नशाने कारणे तेनी आंखो नाची रही छे अने ते अर्धनग्न अवस्थामां हती. ते वेश्यानी साथे ते शूद्र क्यारेक गाय छे, क्यारेक हसे छे अने क्यारेक विभिन्न चेष्टाओ करीने तेने प्रसन्न करी रह्यो छे. (५८-६०) हे निष्पापणो! शूद्रना हाथोमां अंगराग वगेरे कामोदीपक पदार्थोनो लेप करेलो हतो अने तेनाची ते कुलटाने आलिंगी रह्यो हतो. अज्ञमिल तेमने आवी हालतमां जोहीने एकदम मोहित अने कामवश थई गयो. (६१) जोके अज्ञमिले पोताना ज्ञान अने धैर्य मुजुब, कामवेगथी विचलित थयेला पोताना मनने संयममां राखवाना धण्डा-धण्डा प्रयत्नो कर्या छतां, पूरी गक्ति लगाई देवाछतां ते पोताना मननु समाधान करवामां असर्वथ रह्यो; (६२) अने काम-पिशाचे ते वेश्याने निमित्त बनावीने अज्ञमिलना मनने ग्रसी लीधुं तेनी सदाचार अने शाखविषयक चेतना नष्ट थई गई. हवे ते मनोमन ते वेश्यानुं ज चिंतन

તામેવ તોષયામાસ પિત્રેણાર્થેન યાવતા ।
ગ્રામ્યેર્મનોરમૈ: કામૈ: પ્રસીદેત યથા^૧ તથા ॥ ૬૪ ॥

વિપ્રાં^૨ સ્વભાર્યામપ્રૌઢાં કુલે મહતિ લમ્બિતામ् ।
વિસસજ્ઞચિરાત્પાપ: સ્વૈરિણ્યાપાજવિદ્ધી:^૩ ॥ ૬૫ ॥

યતસ્તતશ્રોપનિન્યે ન્યાયતોડન્યાયતો ધનમ् ।
બભારાસ્યા: કુટુંબિન્યા: કુટુંબં મન્દધીરયમ् ॥ ૬૬ ॥

યદસૌ શાખમુલ્લડ્ય સ્વૈરચાર્યાર્થગહિત: ।
અવર્તત ચિરં કાલમધાયુરશુચિર્મલાત् ॥ ૬૭ ॥

તત એનં દષ્ટપાણો: સકાશાં કૃતકિલિધમ् ।
નેષ્યામોડકૃતનિર્વંશો^૪ યત્ર દષ્ટેન શુદ્ધયતિ ॥ ૬૮ ॥

કરવા લાગ્યો અને પોતાના ધર્મથી વિમુખ થઈ ગયો. (૬૩)
(પછી તો) જેનાથી તે ખુશ થતી તેવી સુંદર-સુંદર વખાભૂષણો
વગેરે વસ્તુઓ લઈ આવતો; ત્યાં સુધી કે એણે પોતાના પિતાની
સઘળી સંપત્તિ તેને આપી દઈને તેને રાજ રાખી. એ બ્રાહ્મણ
એવી જ ચેષ્ટાઓ કરતો કે જેનાથી તે વેશ્યા પ્રસન્ન થાય. (૬૪)
તે સ્વચ્છંદચારી કુલટાના વાંકા નેત્રકટાક્ષે તેના મનને એવું લુંબ્ય
કરી દીધું કે તેણે પોતાની કુલીન નવયુવતી પરણેતર પલ્લી
સુધ્યાંનો પણ પરિત્યાગ કરી દીધો. એના પાપાચરણની તો કોઈ
સીમા જ ન રહી. (૬૫) એ કુલુદ્ધિ (અજામિલ) ન્યાયપૂર્વક,
અન્યાયપૂર્વક – જે પણ રીતે જ્યાં-ક્યાંયથી પણ ધન મળતું તે
ત્યાંથી ઉઠાવી લાવતો હતો. તે વેશ્યાના બહોળા કુટુંબનું
પાલનપોષણ કરવામાં જ તે વ્યસ્ત રહેતો હતો. (૬૬) એવા આ
પાપીએ શાખાશાનું ઉલ્લંઘન કરીને સ્વચ્છંદ આચરણ કર્યું છે.
આ સત્યપુરૂષો વડે નિંદિત છે. આણે ઘણા સમય સુધી વેશ્યાના
મળતુલ્ય અપવિત્ર અન્યથી પોતાનું જીવન વિતાવ્યું છે. આનું
સઘળું જીવન જ પાપમય છે. (૬૭) આણે આજ સુધી પોતાનાં
પાપોનું કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ કર્યું નથી. તેથી હવે અમે આ
પાપીને દંડપાણિ ભગવાન યમરાજ પાસે લઈ જઈશું, ત્યાં આ
પોતાનો દંડ ભોગવીને શુદ્ધ થશે. (૬૮)

=★=

એતિ શ્રીમત્નાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પાઠસ્કન્ધેડાભિલોપાદ્યાને પ્રથમોડધ્યાય: ॥ ૧ ॥
છષ્ટા સ્કંધ-અંતર્ગત અજામિલ-ઉપાદ્યાનમાંનો પહેલો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

બીજો અધ્યાય

✓ વિષ્ણુના દૂતોએ કરેલું ભાગવતધર્મનું નિરૂપણ અને અજામિલનું પરમધામ-ગમન

શ્રીશુક ઉવાચ^૫

એવં તે ભગવદૂતા યમદૂતાભિભાષિતમ् ।
ઉપધાર્યાથ તાન્ રાજન્ પ્રત્યાહુર્નયકોવિદા:^૬ ॥ ૧ ॥

વિષ્ણુદૂતા જીવુ:

અહો કષ્ટં ધર્મદશામધર્મ: સ્પૃશતે સભામ् ।
યત્રાદ્ષેષ્યપાપેષુ દષ્ટો યૈર્ધિયતે વૃથા ॥ ૨ ॥

પ્રજાનાં પિતરો યે ચ શાસ્તાર: સાધવ: સમા: ।
યદિ સ્વાત્તેષુ વૈષમ્યં કું યાન્તિ શરણં પ્રજા: ॥ ૩ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – હે પરીક્ષિત! ભગવાનના
નીતિનિપુણ અને ધર્મનો મર્મ જાણનારા તે પાર્થદોએ
યમદૂતોનું આ વક્તાવ્ય સાંભળીને તેમને આ પ્રમાણો
કર્યું. (૧)

વિષ્ણુના પાર્થદોએ કર્યું – હે યમદૂતો! એ
મોટા આશ્ર્ય અને દુઃખની વાત છે કે ધર્મજોની
સભામાં અધર્મ પ્રવેશી રહ્યો છે; કારણ કે ત્યાં નિરપરાધ
અને અંદરનીય વ્યક્તિઓને વ્યર્થમાં જ દંડ આપવામાં
આવે છે (શિક્ષા કરવામાં આવે છે). (૨) જેઓ પ્રજાના
રક્ષક છે, શાસક છે, સમદશી અને પરોપકારી છે
તેઓ જ જો પ્રજા પ્રત્યે વિપમતાનો વ્યવહાર
કરવા લાગે તો પછી પ્રજા કોનું શરણ લેશે? (૩)

૧. પ્રા. પા. – યથા યથા । ૨. પ્રા. પા. – પ્રિયાં સ્વભાર્યાં । ૩. પ્રા. પા. – જ્યબદ્ધી: । ૪. પ્રા. પા. – નિર્વંદ । ૫. પ્રા. પા.
– બાદરાયણિરુવાચ । ૬. પ્રા. પા. – પ્રીત્યાહુર્નયં ।

यद्याचरति श्रेयानितरस्तादीहते^१ ।
स पत्रमाणं कुरुते लोकस्तनुवर्तते ॥ ४ ॥

यस्याऽके शिर आधाय लोकः स्वपिति निर्वृतः ।
स्वयं धर्मधर्मं वा न हि वेद यथा पशुः ॥ ५ ॥

स कथं न्यर्पितात्मानं^२ कृतमैत्रमयेतनम् ।
विश्रभमणीयो भूतानां सधृष्टो द्रोग्धुमर्हति ॥ ६ ॥

अयं हि कृतनिर्वेशो जन्मकोट्यंहसामपि ।
यद् व्याजहार विवशो नाम स्वस्त्ययनं हरेः ॥ ७ ॥

अतेनैव ह्यघोनोऽस्य कृतं स्याद्यनिष्कृतम् ।
यदा नारायणायेति जगाद चतुरक्षरम् ॥ ८ ॥

स्तेनः सुरापो मित्रधुग्भ्रहणा गुरुतत्पगः ।
खीराजपितृगोहना ये च पातकिनोऽपरे ॥ ९ ॥

सर्वेषामप्यद्यवतामिदमेव सुनिष्कृतम् ।
नामव्याहरणां विष्णोर्यतस्तद्विषया भवितः ॥ १० ॥

१ निष्कृतैरुदितैर्ब्रह्मवाहिभिः ।
सत्था विशुद्ध्यत्यद्यवान् ग्रतादिभिः ।
यथा हरेनामपदैरुदाहितै-
सद्गुतमश्लोकगुणोपलभक्तम् ॥ ११ ॥

सत्पुरुषो जेवुं आचरण करे छे, साधारण लोको पक्ष तेवुं ज आचरण करे छे. तेओ पोताना आचरण वडे जे कर्मने धर्मानुकूल प्रभावित करे छे, लोको तेनुं ज अनुकरण करवा लागे छे. (४) साधारण लोको पशुओनी जेम धर्म अने अधर्मनुं स्वरूप जाइया वगर ज कोई सत्पुरुष पर विश्वास करी ले छे अने तेना खोणामां माथुं भूकीने निर्भय अने निश्चिन्तपक्षो सूर्य जाय छे. (५) ए द्याणु सत्पुरुष, के जे प्राणीओनो अत्यंत विश्वासपात्र होय छे अने जेने मित्रभावे पोतानो डितेधी समज्जने ते लोकोंमे आत्मसमर्पण करी दीयुं होय छे ते आ अज्ञानी ज्ञवो साथे डेवी रीते विश्वासधात करी शके? (६)

हे यमदूतो! आणो (अज्ञमिले) करोडो-करोडो जन्मोना पापराशिनुं पूरेपूरुं प्रायश्चित्त करी लीयुं छे, कारण के तेषो भवेने विवश थर्हने पक्ष, भगवानना परम कल्याणमय (मोक्षप्रद) नामनुं उच्चारण तो कर्युं ज छे. (७) जे समये आणो 'नारायण' – ए चार अक्षरोनुं उच्चारण कर्युं ते ज समये, मात्र अटलाथी ज आ पापीनां समस्त पापोनुं प्रायश्चित्त थर्ह गयुं. (८) चोर, दाढ़िया, मित्रदोषी, ब्रह्महत्यारा, गुरुपत्नी-गमन करनारा – आवा लोकोना संसर्गमां रहेनारो; औ, राजा, पिता के गायनी हत्या करनारो – भवेने गमे तेटलो महान पापी केम न होय – ते बधाने माटे ए ज, अटलुं ज सौथी मोडुं प्रायश्चित्त छे के भगवाननां नामोनुं उच्चारण करवामां आवे; कारण के भगवाननां नामोना उच्चारणी भनुष्यनी बुद्धि भगवानना गुणोमां, तेमनी लीलामां अने तेमना स्वरूपमां रममाणा थर्ह जाय छे अने स्वयं भगवाननी तेना प्रत्ये आत्मीय बुद्धि थर्ह जाय छे. (८-१०) मोटा-मोटा ब्रह्मवादी ऋषिओंमे पापोनां घणांबधां प्रायश्चित्तो – हृष्टि, चान्द्रायण वगेरे प्रतो बताव्यां छे; परंतु ते प्रायश्चित्तोथी पापीनी ऐवी जडभूणथी शुद्धि थती नथी के जेवी भगवाननां नामोनुं, ते नामो साथे गूढ्यायेलां पदो+नुं उच्चारण करवाथी थाय छे; कारण के ते नामो पवित्रकीर्ति भगवानना गुणोनुं ज्ञान करावनारां छे. (११)

१. प्रा. पा. – वस्तन्निरीहते । २. प्रा. पा. – न्यर्पितात्मानं । ३. प्रा. पा. – न्यक्तैस्तैरुदितैः ।

" आ प्रसंगमां 'नाम-व्याहरण'नो अर्थ केवण 'नामोनुं उच्चारण' ज छे. भगवान श्रीकृष्ण कहे छे –

यद् गोविन्देति चुक्षोश कृष्ण मां दूरवासिनम् । ऋषामेतत् प्रवृद्धं मे हृदयात्रापसर्पति ॥

'मारा दूर होवाने कारणो द्रीपदीभे जोर-जोरथी 'हे गोविंद! हे गोविंद!' – आ प्रभावे करुण कंदन करीने मने पोकार्यो, ते अण भारा पर वधी गयुं छे अने तेनो भार भारा हृदयमाथी क्षमात्र माटे पक्ष दूर थतो नथी.'

+ 'नामपदः' कहेवानो अभिप्राय ए छे के भगवाननुं मात्र नाम – 'राम-राम', 'कृष्ण-कृष्ण', 'हरि-हरि', 'नारायण-नारायण' ज अंतःकरणानी शुद्धि माटे, पापोना निवारण माटे पर्याप्त छे. 'नमः नमामि' वगेरे कियाओ जोडवानी पक्ष कोई आवश्यकता नथी. नामनी साथे बहुवचननो प्रयोग अही ऐवा आशयथी थयेलो छे के भगवाननां नाम घणांबधां छे, ते पैडाना कोई पक्ष नामनुं संकीर्तन करवामां आवे; एक व्यक्ति वधां नामोनुं उच्चारण करे ऐवा आशयथी थयेलो नथी; कारण के भगवाननां नाम अनंत छे; वधां

नैकान्तिं तद्वि कृतेऽपि निष्ठुते
मनः पुनर्धावति येदसत्पथे^१ ।
तत्कर्मनिर्णारमभीप्सतां हरे-
गुणानुवादः खलु सत्यभावनः ॥ १२ ॥

अथैनं माऽपनयत इताशेषाधनिष्ठुतम् ।
यदसौ भगवत्ताम अ्रियमाणः समग्रहीत् ॥ १३ ॥

साऽकेत्यं पारिहास्यं वा स्तोतं हेलनमेव वा ।
वैकुण्ठनामग्रहणमशेषाधहरं विदुः ॥ १४ ॥

पतितः स्वलितो भग्नः सन्दृष्टस्तम आहतः ।
हरिरित्यवशेनाह पुमान्नाहति यातनाम् ॥ १५ ॥

गुरुणां च लघूनां च गुरुणि च लघूनि च ।
प्रायश्चित्तानि पापानां शात्योक्तानि महर्षिभिः ॥ १६ ॥

तैस्तान्यधानि पूर्यन्ते तपोदानं जपादिभिः ।
नाधर्मजं तद्धृदयं तदपीशाऽन्निसेवया ॥ १७ ॥

अशानादथवा शानादुत्तमश्लोकनाम यत् ।
सङ्कीर्तितमधं पुंसो दहेदेषो यथाऽनलः ॥ १८ ॥

यथाऽगदं वीर्यतमभुपयुक्तं यदेच्छया ।
अज्ञानतोऽप्यात्मगुणं कुर्यान्मन्त्रोऽप्युदाहितः ॥ १९ ॥

जो प्रायश्चित्त कर्या पछी पक्ष मन फरीथी कुमार्ग वले – पापो तरफ दोडे तो ते चरम सीमानुं – पूरेपूरुं प्रायश्चित्त नथी. तेथी जे लोको ऐवुं प्रायश्चित्त करवा इच्छे के जेनाथी पापकर्मो अने वासनाओनुं मूळ ज उभडी जाय तो तेमाणे भगवानना गुणोनुं ज गान करवुं जोઈअे, कारण के तेनाथी चित्त सर्वथा शुद्ध थई जाय छे. (१२)

माटे हे यमहूतो! तमे अज्ञामिलने न लई जाओ. आणे बधां पापोनुं प्रायश्चित्त करी लीधुं छे, कारण के आणे मरती वजते” भगवानना नामनुं उच्चारण कर्युं छे. (१३)

मोटा मोटा महात्मा पुरुषो ए वात जाणे छे के संकेत (अन्य कोई अभिमाय) खातर, उपहास खातर, राग आलापवा खातर के कोईनी अवगाणना करवा खातर पक्ष जो कोई मनुष्य भगवाननां नामोनुं उच्चारण करे छे तो तेनां बधां पापो नाट थई जाय छे. (१४) जे मनुष्य पडती वजते, पक्ष लपसती वजते, शरीरबंग थती वजते, साप इसती वजते, आगमां बणती वजते तथा घायल थती वजते पक्ष विवशताने लीधे ‘हरि! हरि!’ कडी भगवानना नामनुं उच्चारण करे छे ते यम-यातनाने पात्र रहेतो नथी. (१५) महर्षिओं ए जाणी-समज्जने मोटां पापो माटे मोटां अने नानां पापो माटे नानां प्रायश्चित्त बतावेलां छे. (१६) अमां तो शंका छे ज नहीं के ते तपस्या, दान, जप वगेरे (स्वदृपनां) प्रायश्चित्तोथी ते पापो नाश पामे छे, परंतु ते पापोथी मलिन थयेलुं तेनु कृद्य शुद्ध थतुं नथी, भगवाननां चरणोनी सेवाथी ज ते शुद्ध थाय छे. (१७) हे यमहूतो! जेम बणतका साथे जाण्ये-अज्ञाण्ये अज्ञिनो स्पर्श थाय छे तो ते भस्म थई ज जाय छे तेवी ज रीते जाणी-समज्जने के पछी अज्ञाणतां पक्ष भगवाननां नामोनुं संकीर्तन करवामां आवे तो तेथी मनुष्यनां बधां पापो भस्म थई जाय छे. (१८) जेम कोई मनुष्य परम शक्तिशाणी अमृतने तेना गुण जाण्या विना अज्ञाणतां ज पीछे छे तोपक्ष पीनारने ते अवश्यपक्षे गुणादायी थाय छे, तेवी ज रीते अज्ञाणतां ज उच्चारण करवामां आवे तोपक्ष भगवाननुं नाम⁺ पोतानुं कण

१. प्रा. पा. – व्यत्यपि ।

नामोनुं उच्चारण शक्य ज नथी. तात्पर्य ए छे के भगवानना एक नामनुं उच्चारण करवा मात्रथी बधां पापोनुं निवारण थई जाय छे. पूर्व विश्वास नहीं होवाने कारणे तथा नामनुं उच्चारण कर्या पछी पक्ष पाप करवाने कारणे ज तेनो अनुभव थतो नथी.

* पापना निवारण माटे भगवानना नामनो एक अंश पक्ष पर्याप्त छे, जेम के ‘राम’नो ‘रा’. आणे तो संपूर्ण नामनुं उच्चारण करी लीधुं. ‘मरती वजते’नो अर्थ बराबर मरवानी क्षणे ज एवो नथी; कारण के मरवानी क्षणे जेम कृद्य, चांद्रायण वगेरे करवा माटे विषि थई शक्ती नथी तेवी ज रीते नामोच्चारण पक्ष थई शक्तुं नथी. तेथी ‘अ्रियमाण’ शब्दनो अभिमाय अही एवो छे के हवेथी आगण उपर आना वडे कोई पाप थवानी संभावना नथी.

+ वस्तुनी स्वाभाविक शक्ति ए वातनी प्रतीक्षा करती नथी के आ मारा पर श्रद्धा राखे छे के नहीं; जेम के अज्ञि के अमृत.

हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तैरपि स्मृतः । अनिष्ट्यापि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ॥

श्रीशुक उवाच

त एवं सुविनिष्ठीय धर्म भागवतं नृप ।
तं याम्यपाशान्तिर्मुच्य विप्रं मृत्योरमूमुचन् ॥ २० ॥

ईति प्रत्युषिता याम्या दृता यात्वा यमान्तिके ।
यमराशे यथा सर्वभायचक्षुररिन्द्रम् ॥ २१ ॥

आपीने ज रहे छे. (वस्तुनी स्वाभाविक शक्ति अद्वानी अपेक्षा राखती नथी.) (१८)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे राजन! आ प्रभाषो भगवान विष्णुना पार्षदों भगवत-धर्मनो पूरेपूरो निर्णय कही संबलाव्यो अने अज्ञानिलने यमदृतोना पाशमांथी छोड़ावीने मृत्युमांथी बचावी लीधो. (२०) हे प्रिय परीक्षित! पार्षदो पासेथी आ बधुं सांभणीने यमदृतो यमराज पासे गया अने तेमने आ आभोये दृताना पथातथ कही संबलाव्यो. (२१)

“दुष्ट वित्तवालो मनुष्य स्मरक्ष करे तोपक्ष भगवान श्रीहरि तेनां पापोने हरी ले छे. जेम के – अज्ञानामां के अनियतपूर्वक स्वर्ण करवामां आवे तोपक्ष अज्ञि तो बाले ज छे.”

भगवानना नामनु उच्चारणमात्र पापनु ज निवारक्ष करे छे, अनुं अन्य कोई क्षण नथी – आवी धारणा अमलरेली छे; कारण के शाळमां कहुं छे –

सङ्कुलुच्यरितं येन हरिदित्यकरद्वयम् । बद्धः परिकरस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥

“जेष्ठो ‘हरि’ – आ बे अकरोनु एक वार पक्ष उच्चारण करी लीधुं तेषो मोक्ष-माप्ति भाटे परिकर (वर्तुण) बांधी लीयो – कमर कसी लीधी.” – आ शाश्वतयनथी ए सिद्ध धाय छे के भगवाननु नाम मोक्षमाप्तिनु पक्ष सापन छे. मोक्षमाप्तिनी साथोसाथ ते धर्म, अर्थ अने कामनी पूर्ति भाटेनु पक्ष सापन छे; कारण के अवां अनेक प्रभाषो भग्ने छे के जेमनामां त्रिवर्ग (धर्म-अर्थ-काम)ने सिद्ध करवा सारु पक्ष नामने ज कारण भताववामां आव्युं छे –

न गङ्गा न गङ्गासेतुर्न काशी न य पुष्करम् । जिङ्गात्रे वर्तते यस्य हरिदित्यकरद्वयम् ॥

ऋग्वेदोऽय पञ्चर्वेदः सामवेदो त्वथर्वकः । अधीतास्तेन येनोक्तं हरिदित्यकरद्वयम् ॥

अथमेधादित्यकौर्मरभेषः । सदकिषेः । पञ्चितं तेन येनोक्तं हरिदित्यकरद्वयम् ॥

प्राणप्रपाणपाथेयं संसारव्याधिभेषज्ञम् । हुःभक्तेशपरित्राणं हरिदित्यकरद्वयम् ॥

“जेनी छबना टेरवे ‘हरि’ – आ बे अकरो रहे छे तेने गंगा, गंगा, सेतुबंध, काशी अने पुष्करतीर्थनी कोई आवश्यकता नथी, अर्थात् ते तीर्थोनी यात्रा, स्नान वगेरेनु छण भगवानना नामना उच्चारणथी ज भग्नी जाय छे. जेष्ठो ‘हरि’ – आ बे अकरोनु उच्चारण कहुं तेषो ऋग्वेद, पञ्चर्वेद, सामवेद अने अथववेदनु अथवन करी लीधुं. जेष्ठो ‘हरि’ – आ बे अकरोनु उच्चारण कहुं तेषो दक्षिणा सहितना अथमेध वगेरे पक्षोथी पञ्चन करी लीधुं. ‘हरि’ – आ बे अकरो मृत्यु पछी परलोकना मार्गे प्रयाण करनारा प्राणो भाटे पाथेय (भाव्युं – रसता माटेनी भोजनसामग्री) छे, संसारवृपी रोग भाटे सिद्ध औथप छे अने छवननां हुःओ अने क्लेशो (संतापो) भाटे परित्राण (रक्षक छन) छे.”

आ वयनोधी ए सिद्ध धाय छे के भगवाननु नाम अर्थ, धर्म अने काम – आ त्रिष्ठो वर्गोने पक्ष सिद्ध करी आपनाहुं छे. आ वात ‘हरि’, ‘नारायण’ वगेरे केटलांक विशेष नामोनी बाबतमां ज लागु पडती नथी, बल्के बधां ज नामो बाबते लागु पडे छे; कारण के ठेर-ठेर सामान्यरूपे ओम कहेवामां आव्युं छे के अनंतनां नाम, विष्णुनां नाम, हरिनां नाम – वगेरे भगवाननां बधां ज नामोमां एक ज शक्ति छे.

नाम-संकीर्तन वगेरे करवामां वर्षा, आश्रम वगेरेनो पक्ष कोई नियम (बाध) नथी –

भ्रात्रिणाः क्षत्रिया वैश्याः त्रियः शूद्रान्यज्ञतयः ।

पत्र तत्रानुकुर्वन्तिविष्णोर्नामानुकीर्तनम् । सर्वपापविनिर्मुक्तास्तेऽपि यान्ति सनातनम् ॥

“भ्रात्रिणो, क्षत्रियो, वैश्यो, शूद्रो, स्त्रीओ, अंत्यजो वगेरे ज्यां ने त्यां भगवान विष्णुना नामनु अनुकीर्तन करता रहे छे, तेओ पक्ष समस्त पापोमांथी मुक्त थहिने सनातन परमात्माने ग्राप्त करी ले छे.”

नाम-संकीर्तन करवामां देश अने काल वगेरेना नियमो (बाध) पक्ष नथी –

जेम के –

न देशकालनियमः शौचाशौचविनिष्ठायः । परं सङ्कीर्तनादेव राम रामेति मुख्यते ॥

દ્વિજः પાશાદ્વિનિર્મુક્તો ગતભી: પ્રકૃતિં ગતઃ ।
વવન્ટે શિરસા વિષ્ણો: કિદ્ગુરાન્દર્શનોત્સવ: ॥ ૨૨ ॥

તं વિવક્ષુમભિપ્રેત્ય મહાપુરુષકિદ્ગુરા: ।
સહસા પશ્યતસ્તસ્ય તત્ત્વાન્તર્દધિરેનથ ॥ ૨૩ ॥

અજામિલ યમદૂતોના ફંડામાંથી છૂટીને નિર્બય અને સ્વસ્થ થઈ ગયો. તેણે ભગવાનના પાર્ષ્ફોના દર્શનથી નીપજેલા આનંદમાં મળું થઈને મસ્તક નમાવીને તેમને પ્રાણમ કર્યા. (૨૨) હે નિષ્ઠાપ પરીક્ષિત! ભગવાનના તે પાર્ષ્ફોએ જોયું કે અજામિલ કશુંક કહેવા માગે છે,

૧. પ્રા. પા. - જોત્સુક: ।

ન દેશનિયમો રાજન
કાલોડસ્તિ યજે દાને વા સ્નાને કાલોડસ્તિ સજજપે । વિષ્ણુસકીર્તને કાલો નાસ્ત્યત્ર પુષ્ટિવીપતે ॥
ગર્ઘણસ્તિષ્ઠન્સ્વપન્વાપિ પિબન્સુજ્જજપંસ્તથા । કૃષ્ણ કૃષ્ણેતિ સકીર્ત્ય મુચ્યતે પાપકઞ્ચુકાત् ॥

x

x

x

x

અપવિત્ર: પવિત્રો વા સર્વાવસ્થાં ગતોડપિ વા । ય: સ્મરેત્યુદ્ગરીકાં સ બાધ્યાભ્યન્તર: શુચિઃ ॥

“દેશ-કાળનો નિયમ (બાધ) નથી; શૌય-અશૌય વગેરે નક્કી કરવાની પણ આવશ્યકતા નથી. કહ્ત ‘રામ! રામ!’ એમ સંકીર્તન કરવા માત્રથી જીવ મુક્ત થઈ જાય છે. × × × ભગવાનના નામનું સંકીર્તન કરવામાં નથી તો દેશનો નિયમ કે નથી તો કાળનો નિયમ. આમાં કોઈ સંદેહ નથી. હે રાજન! પણ, દાન, તીર્થ-સ્નાન કે વિષ્ણિપૂર્વકના જ્યે કરવા માટે શુદ્ધ કાળ (પવિત્ર સમય) અપેક્ષિત છે, પરંતુ ભગવાનના નામના આ સંકીર્તનમાં સમય-શુદ્ધિની કોઈ આવશ્યકતા નથી. હરતાં-હરતાં, ઊભા રહેતાં, સૂતાં, ખાતાં-પીતાં અને જ્યે કરતાં પણ ‘હૃષ્ણ! હૃષ્ણ!’ એમ સંકીર્તન કરીને મનુષ્ય પાપમાંથી છૂટી જાય છે. × × × અપવિત્ર હોય કે પવિત્ર, તમામ અવસ્થાઓમાં (ગમે તે અવસ્થામાં) જે વ્યક્તિ કમલનયન ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે તે બહાર અને અંદર પવિત્ર થઈ જાય છે.”

કૃષ્ણેતિ મજલાં નામ યસ્ય વાચિ પ્રવર્તતે । ભસ્મીભવન્તિ સધસ્તુ મહાપાતકોટયઃ ॥
સર્વેધામપિ યજ્ઞાનાં લક્ષ્ણાનિ પ્રતાનિ ચ । તીર્થસ્નાનાનિ સર્વાચિ તપાંસ્યનશનાનિ ચ ॥
વેદપાઠસહસ્રાણિ પ્રાદક્ષિણ્યં ભૂવઃ શતમ્ । કૃષ્ણાનામજપસ્યાસ્ય કલાં નાઈન્તિ પોડશીમ્ ॥

“જેની જીબ પર ‘હૃષ્ણ’ આ મંગળમય નામ પ્રવર્તતું રહે છે તેનો કરોડો-કરોડો મહાપાપોનો પુંજ તત્કાળ ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે. સધજા યજ્ઞો, લાખો પ્રતો, બધાં તીર્થ-સ્નાન, તપ, અનેક ઉપવાસ, હજારો વેદ-પાઠ, પૃથ્વીની શત-શત પ્રદક્ષિણા (એ સર્વ) ‘હૃષ્ણ’-નામના જ્યેના સોળમા ભાગની પણ બરોબરી કરી શકતાં નથી.”

ભગવાનનાં નામોના કીર્તનમાં જ આ કણ છે એવી જ વાત નથી, તે નામો સાંભળવામાં અને સ્મરણ કરવામાં પણ એ જ કણ છે. દસમા સંક્ષેપના અંતમાં કહેવામાં આવશે – ‘જેમના નામનું સ્મરણ અને ઉચ્ચારણ અમંગળનો ધાત કરનારાં છે.’ શિવગીતા અને પદ્મપુરાણમાં કહું છે –

આશ્ર્યે વા ભયે શોકે કાને વા મમ નામ ય: । વ્યાજેન વા સ્મરેદ્ધસ્તુ સ યાતિ પરમાં ગતિમ્ ॥
પ્રયાણે ચાપ્રયાણે ચ યત્નામ સ્મરતાં નૃષ્ણામ્ । સધો નશ્યતિ પાપોધો નમસ્તસ્મૈ ચિદાત્મને ॥

“(ભગવાન કહે છે કે –) આશ્ર્ય, ભય, શોક, કાનિ (ધાયલ થવું) વગેરે પ્રસંગે જે વ્યક્તિ મારું નામ પોડારી ઊઠે છે અથવા કોઈ હેતુથી મારા નામનું સ્મરણ કરે છે તે પરમગતિ પામે છે. મૃત્યુ કે જીવન - ગમે ત્યારે ક્યારેય પણ જે ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરનારા મનુષ્યોનાં પાપોનો પુંજ તત્કાળ નાશ પામે છે તે ચિદાત્મા પ્રભુને નમસ્કાર છે.”

‘ઈતિહાસોત્તમ’માં કહેવામાં આવ્યું છે –

શ્રુત્વા નામાનિ તત્ત્વસ્ત્રેનોકતાનિ હરેદ્વિજ । નારકા નરકાન્મુક્તાઃ સધ એવ મહામુને ॥

“હે મહામુનિ ભ્રાલાદેવ! નરકમાં રહેતા જીવોને ભક્તરાજના મુખેથી શ્રીહરિના નામનું શ્રવણ કર્યું અને તેઓ તત્કાળ નરકમાંથી મુક્ત થઈ ગયા.”

યજ્ઞ-યાગ વગેરે-રૂપી ધર્મ પોતાના અનુભાવ માટે જે પવિત્ર દેશ, કાળ, પાત્ર, શક્તિ, સામગ્રી, શ્રદ્ધા, મંત્ર, દક્ષિણા વગેરેની અપેક્ષા રાખે છે તે સંપન્ન થવાં આ કળિયુગમાં અત્યંત મુશ્કેલ છે. ભગવાનના નામના સંકીર્તન વડે તેનું કણ અનાયાસે જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ભગવાન શંકર પાર્વતીજીને કહે છે –

अज्ञामिलोऽप्यथाकर्ष्यै हृतानां यमकृष्णयोः ।
धर्मं भागवतं शुद्धं त्रैविदं च गुणाश्रयम् ॥ २४॥

भक्तिमान् भगवत्याशु माहात्म्यश्रवणाद्वरेः ।
अनुतापो महानासीत्स्मरतोऽशुभमात्मनः ॥ २५॥

अहो मे परमं कृष्णभूद्विजितात्मनः ।
येन विष्णावितं ब्रह्मवृष्टल्यां ज्ञायताऽऽत्मना ॥ २६॥

धिमां विगर्हितं सन्दिर्दुष्टुं कुलकञ्जलम् ।
हित्वा बालां सर्तीं योऽहं सुरापामसतीमगाम् ॥ २७॥

त्यारे तेऽयो अचानक तेनी सामे ज त्यां अंतर्धान थई गया. (२३) आ प्रसंगे अज्ञामिले भगवानना पार्षदो पासेथी विशुद्ध भागवत-धर्मनुं अने यमराजना हृतोना भुजेथी वेदोक्त संगुण (प्रवृत्तिविषयक) धर्मनुं श्रवणा कर्युं हृतुं. (२४) सर्व पापोने हरी लेनारो भगवाननो महिमा सांबणवाथी अज्ञामिलना हृदयमां सत्यरे भजित्नो उद्य थई गयो. हवे तेने पोतानां पापो याद करतां भारे पश्चात्ताप थवा लाग्यो. (२५) (ते मनोभन विचारवा लाग्यो –) 'अरे! हुं इन्द्रियोनो केवो दास हुं! में एक दासीना गर्बथी पुत्र उत्पन्न करीने पोतानुं ब्राह्मणात्व नष्ट करी दीधुं – ए मोटा हुःभनी वात छे. (२६) घिक्कार छे! मने वारंवार घिक्कार छे! हुं संतो वडे निश्चित हुं, पापात्मा हुं! में पोताना कुण पर कलंकनुं टीलुं लगावी दीधुं! अरे हाय! में पोतानी सतीतुल्य अने अबोध (बोणी) पत्नीनो परित्याग करी दीधो अने मध्यपान करनारी कुलठानो संसर्ग कर्या. (२७)

१. प्रा. पा. – अथाज्ञामिल आकर्ष्य ।

ठशोऽहं सर्वजगतां नामां विष्णोर्हि ज्ञापकः । सत्यं सत्यं वदाभ्येव हरेन्द्रान्या गतिर्नृष्णाम् ॥

"हुं समस्त जगतनो स्वामी होवा छतां पक्षा भगवान विष्णुना नामनो ज जप करुं हुं. हुं तमने सायेसाचुं कहुं हुं के, ज्ञावो माटे भगवान श्रीकृष्ण त्रिविषय, कर्मकांड वगेरे अन्य कोई पक्ष रीते गति नदी." श्रीमद्भागवतमां ज आ वात आगण उपर आवरो के सत्ययुगमां ध्यानधी, त्रेतायुगमां यश्चथी अने द्वापरयुगमां अर्थन-पूजनधी जे कण मणे छे ते कण कणियुगमां मात्र भगवानना नामधी मणे छे. बीजुं ए पक्ष छे के कणियुग दोधोनो बंडार छे, पक्ष ऐमां महान गुण ए छे के श्रीकृष्णना संकीर्तन-मात्रधी ज ज्व बंपनमुक्त थઈने परमात्माने ग्राप्त करी ले छे.

आ प्रभाषो एक वारना नामोच्यारणां पक्ष अपार महिमा शास्त्रोमां कहेवामां आव्यो छे. अहीं कुण असंगमां ज 'ऐकदापि' ('एक वार पक्ष') कहेवामां आव्युं छे; 'सकृदुर्घरितं'नो उल्लेख करी देवायो छे. वारंवार नामोच्यारणानुं जे विधान छे ते आगण उपर पाप उत्पन्न न थई ज्ञाय अने माटे छे. ऐवां पक्ष वचनो मणे छे के भगवानना नामनुं उच्चारण करवाथी भूत, वर्तमान अने भविष्यनां बामां ज पापो भस्म थई ज्ञाय छे. जेम के –

वर्तमानं च यत् पापं यद् भूतं यद् भविष्यति । तत्सर्वं निर्दहत्याशु गोविन्दानलकीर्तनम् ॥

आम छतां पक्षा भगवानना प्रेमी ज्व जागे पापोना नाश तरक अधिक दृष्टि चाखवी जोईअे नहीं; तेवो तो भजित्वावनी दृढ़ता माटे, भगवाननां चरक्षोमां वधु ने वधु प्रेम वधतो ज्ञाय ए दृष्टिथी अहर्निश नित्य-निरंतर भगवाननां भधुर-भधुर नामो जपता ज जहुं जोईअे. (आमां) जेटलुं वधु निष्ठामपसुं हरो तेटली तेटली ज नामनी पूर्णता प्रगट थती जरो, अनुभवमां आवती जरो.

अनेक तार्किकोना मनमां ऐवी कल्पना जागे छे के नामनो महिमा वास्तविक नदी, मात्र अर्थवाद ज छे. तेमना मनमां ऐवी पारणा तो थई ज ज्ञाय छे के दाढ़नुं एक टीधुं पक्ष माक्षसने पतित भनाववा माटे पर्याप्त छे, परंतु तेने ऐवो विश्वास नदी जेसतो के भगवाननुं एक नाम पक्ष परम कल्पाशकारी छे. भगवानना नामना महिमाने अर्थवाद समज्वो ए पाप छे ऐम शास्त्रोमां ज्वताववामां आव्युं छे.

पुराणोऽप्यर्थवाहतं ये वदन्ति नराधमाः । तैर्जितानि पुष्पानि तद्देव भवन्ति हि ॥

x

x

x

x

मनामकीर्तनकलं विविधं निशम्य न श्रद्धाति मनुते पदुतार्थवादम् ।
यो मानुषस्तमिह हुःभये क्षिपामि संसारघोरविविधार्थिनिपीडिताज्जम् ॥

x

x

x

x

વૃદ્ધાવનાથૌ પિતરૌ નાન્યબન્ધૂ તપસ્થિનૌ ।
અહો^૧ મયાડધુના ત્યક્તાવકૃતશેન નીચવત् ॥ ૨૮ ॥

સોઽહં વ્યક્તં પતિષ્યામિ નરકે ભૃશાદારો ।
ધર્મધાઃ કામિનો યત્ર^૨ વિનિદિનિ યમયાતનાઃ ॥ ૨૯ ॥

કિમિદુઃખાનાલોસ્થિતુઃ સાક્ષાદ્દેષ્ટમિહાલુતમ્ ।
ક્વયાતા અદ્ય તે યે માં વ્યકર્ષન્ પાશપાણયઃ ॥ ૩૦ ॥

અથ તે ક્વ ગતાઃ સિદ્ધાશ્રત્વારશારુદર્શનાઃ ।
વ્યમોચયપ્રીયમાનં બદ્ધ્યા પાશૈરધો ભુવઃ ॥ ૩૧ ॥

અથાપિ મે દુર્ભગસ્ય વિબુધોત્તમદર્શને ।
ભવિતવ્યં મજલેન યેનાત્મા મે પ્રસીદતિ ॥ ૩૨ ॥

અન્યથા મ્રિયમાણસ્ય નાશુચેર્વંધ્લીપતે: ।
વૈકુણ્ઠનામગ્રહણં જિલ્લા વક્તુમિહાઈતિ ॥ ૩૩ ॥

ક્વ ચાહું કિતવઃ પાપો બ્રહ્મધાનો નિરપત્રપ: ।
ક્વ ચ નારાયણેત્યેતન્નગવત્તામ મજલમ્ ॥ ૩૪ ॥

સોઽહં તથા યતિષ્યામિ યતચિતેન્દ્રિયાનિલઃ ।
યથા ન ભૂય આત્માનમન્દે તમસિ મજજ્ઞયે ॥ ૩૫ ॥

વિમુચ્ય તમિમં બન્ધમવિદ્યાકામકર્મજમ્ ।
સર્વભૂતસુહચ્છાન્તો મૈત્ર: કરુણ આત્મવાન् ॥ ૩૬ ॥

મોચયે ગ્રસ્તમાત્માનં યોધિન્મધ્યાડત્તમમાયયા ।
વિકીર્ણિતો યયૈવાહું^૩ કીડામૃગ ઈવાધમઃ ॥ ૩૭ ॥

હું કેટલો અધમ છું! મારાં માતા-પિતા ઘરડાં અને તપસ્થી હતાં, તેઓ સર્વથા અસહાય હતાં; તેમની સેવા-ચાકરી કરનાંનું અન્ય કોઈપણ ન હતું. મેં તેમનો પણ પરિત્યાગ કરી દીધો. અરે! હું કેટલો કૃતબ્ધ છું! (૨૮) હું હવે અવશ્યપણે અત્યંત ભ્યાનક નરકમાં પડીશ, કે જેમાં પડીને ધર્મહત્યારા પાપી જીવો એવા કામી પુરુષો અનેક પ્રકારની યમ-યાતનાઓ ભોગવે છે. (૨૯)

મેં હમજાં જે અદૂલુત દશ્ય જોયું તે શું સ્વભાવ છે? કે પછી જાગ્રત અવસ્થાનો જ પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે? હમજાં હમજાં હાથમાં ફંડો લઈને જેઓ મને જેણી રહ્યા હતા તેઓ ક્યાં ચાલ્યા ગયા? (૩૦) હમજાં જ તો તેઓ મને પોતાના ફંદામાં ફસાવીને પૃથ્વીની નીચે લઈ જઈ રહ્યા હતા, પરંતુ અત્યંત સુંદર ચાર સિદ્ધોએ આવીને મને છોડવી દીધો! હવે તેઓ ક્યાં ચાલ્યા ગયા? (૩૧) જોકે હું આ જન્મનો મહાપાપી છું તો પણ મેં પૂર્વના જન્મોમાં અવશ્યપણે શુભ કર્મ કર્યા હશે; અને તેથી જ તો મને આ શ્રેષ્ઠ દેવતાઓનાં દર્શન થયાં. તેમના સ્મરણથી મારું હૃદય અત્યારે પણ આનંદથી ભરાઈ રહ્યું છે. (૩૨) હું કુલટા-ગમન કરનારો અને અત્યંત અપવિત્ર છું. જો પૂર્વજન્મોમાં મેં પુલ્યકર્મા કર્યાન હોત તો મરતી વખતે મારી જીબ ભગવાનના મનમોહક નામનું ઉચ્ચારણ કેવી રીતે કરવા પામત? (૩૩) ક્યાં મહાકપટી, પાપી, નિર્લજ્જ અને બ્રહ્મતેજને નાટ કરનારો હું ને ક્યાં ભગવાનનું તે પરમ મંગલમય ‘નારાયણ’ નામ! (સાચે જ હું તો કૃતાર્થ થઈ ગયો.) (૩૪) હવે હું પોતાના મન, ઠંદ્રિયો અને પ્રાણને વશ કરીને એવો પ્રયત્ન કરીશ કે જેણી ફરીથી પોતાનું ધોર અંધકારમય નરકમાં પતન ન કરી બેસું. (૩૫) અજ્ઞાનને લીધે મેં પોતાને શરીર સમજીને તેના માટે મોટી મોટી કામનાઓ કરી અને તે કામનાઓને પૂરી કરવા અનેક કર્મ કર્યાં, તેનું જ ફળ છે આ બંધન! હવે હું તે (બંધન)ને કાપીને સમસ્ત મ્રાણીઓનું હિત કરીશ, વાસનાઓનું શમન કરી દઈશ, સૌની સાચે મિત્રતાનો વ્યવહાર કરીશ, દુઃખીઓ પર દ્યા કરીશ અને સંપૂર્ણપણે આત્મસંયત રહીશ. (૩૬) ભગવાનની માયાએ ખીનું રૂપ ધારણ કરીને અધમ એવા મને ફંદામાં નાખ્યો અને કીડામૃગની જેમ મને ઘણ્ણો ઘણ્ણો નચાવ્યો. (૩૭) હવે હું પોતાની જાતને તે માયામાંથી મુક્ત કરીશ. (૩૭)

૧. પ્રા. પા. — અહોડધુના મયા ત્યક્તાં । ૨. પ્રા. પા. — યતદિનિનિ । ૩. પ્રા. પા. — યથૈવાહું ।

અર્થવાહું હરેનાર્મિ સમ્ભાવયતિ યો નરઃ । સ પાપિષ્ઠો મનુષ્યાણાં નરકે પતતિ સ્કુટમ् ॥

“જે નરાયમો પુરાણોમાં અર્થવાદની કલ્પના કરે છે તેમના વડે ઉપાર્જિત પુલ્યો અનાયાસે જ થઈ જાય છે.” × × × “જે મનુષ્ય મારા નામ-કીર્તનાનાં વિવિધ કળો સંબળીને તેનામાં શક્તા કરતો નથી અને તેને અર્થવાદ માને છે તેણે સંસારના વિવિધ ધોરણોથી પીડિત થવું પડે છે અને હું તેને અનેક દુઃખોમાં નાખ્યી દઈ છું.” × × × “જે મનુષ્ય ભગવાનના નામમાં અર્થવાદની સંભાવના (ધારણા) કરે છે તે મનુષ્યોમાં અત્યંત પાપી છે અને તેણે નરકમાં પડવું પડે છે.”

ममाहभितिदेहादौ^१ हित्याऽभिथ्वार्थधीर्भितिम् ।
धास्ये मनो भगवति शुद्धं तत्कीर्तनादिभिः ॥ ३८ ॥

इति ज्ञातसुनिर्वेदः क्षणसज्जेन साधुषु ।
गजाद्वारमुपेयाय मुक्तसर्वानुभवन्धनः ॥ ३९ ॥

श्रीशुक उवाच^२

स तस्मिन् देवसदन आसीनो योगमाश्रितः ।
प्रत्याहतेन्द्रियग्रामो युयोज मन आत्मनि ॥ ४० ॥

ततो गुणेभ्य आत्मानं वियुज्यात्मसमाधिना ।
युयुजे भगवद्वान्नि ब्रह्मण्यनुभवात्मनि ॥ ४१ ॥

यर्हुपारतधीस्तस्मिन्द्राक्षीत्पुरुषान् पुरः ।
उपलभ्योपलभ्यान् प्राग्ववन्दे शिरसा द्विजः ॥ ४२ ॥

हित्या क्लेवरं तीर्थे गजायां दर्शनादनु ।
सद्यः स्वरूपं जगृहे भगवत्यार्घ्वर्तिनाम् ॥ ४३ ॥

साकं विहायसा विप्रो महापुरुषकिङ्करैः ।
हैमं विमानमारुद्ध ययौ यत्र श्रियः पतिः ॥ ४४ ॥

अेवं स विख्लावितसर्वधर्मा
दास्याः^३ पतिः पतितो गर्वकर्मणा ।
निपात्यमानो निरये हतत्रतः
सद्यो विमुक्तो भगवत्त्राम गृह्णन् ॥ ४५ ॥

नातः परं कर्मनिबन्धकृत्तनं
मुमुक्षतां तीर्थपदानुकीर्तनात् ।
न यत्पुनः कर्मसु सज्जते मनो
रजस्तमोभ्यां कलिलं ततोऽन्यथा ॥ ४६ ॥

में सत्य वस्तु - परमात्माने ओणभी लीधा छे; तेथी हवे हुं शरीर वगेरेमां 'हुं' तथा 'मारा' पश्चानो भाव त्यज्ञ दृढ़ने भगवानना नामना कीर्तन वगेरेथी पोताना मनने शुद्ध करीश अने तेने भगवानमां परोवी दृढ़श." (३८)

^१ श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे परीक्षित! भगवानना ते पार्षद महात्माओनो थोडाक समय माटे सत्संग थयो हतो, ऐटला मात्रथी ज अज्ञामिलना चितमां संसार प्रत्ये तीव्र वैराग्य थई गयो. (पछी) तेओ बधांनो संबंध अने मोह त्यज्ञने हरद्वारमां चाल्या गया. (३९) ते देवस्थानमां जैर्ने तेओ भगवानना मंदिरमां आसन जमावीने बेसी गया अने तेमणे योगमार्गनो आश्रय लईने पोतानी बधी इन्द्रियोने विषयोमांथी वाणी लईने मनमां लीन करी दीधी अने मनने बुद्धिमां लीन करी दीधु. (४०) ए पछी आत्मचिंतन वडे तेमणे बुद्धिने विषयोमांथी अलग करी दीधी तथा तेने भगवानना धाम अनुभवस्वरूप परब्रह्ममां जोडी दीधी. (४१) आ प्रभाणे अज्ञामिलनी बुद्धि ज्यारे त्रिगुणमयी प्रकृतिथी अतीत थईने भगवानना स्वरूपमां स्थित थई गई त्यारे तेमणे जोयुं के ते ज चारे पार्षदो, के जेमने तेमणे पहेलां जोया हता तेओ पोतानी सामे उपस्थित छे. अज्ञामिले माथुं नमावीने तेमने प्रश्नाम कर्या. (४२) तेमनुं दर्शन पाम्या पछी तेमणे ते तीर्थस्थानमां गंगाडिनारे पोताना शरीरनो त्याग कर्या अने तत्काण भगवानना पार्षदनुं स्वरूप प्राप्त करी लीधु. (४३) पछी तेओ भगवानना पार्षदोनी साथे स्वर्णमय विमान पर आडू थईने आकाशमार्ग भगवान लक्ष्मीपतिना निवासस्थान वैकुण्ठमां सिधावी गया. (४४)

हे परीक्षित! अज्ञामिले दासीनो सहवास करीने तमाम धर्म-कर्मने नष्ट करी दीधां हतां. तेओ पोताना निंदनीय कर्मने कारणे पतित थई गया हता. नियमच्युत थवाने कारणे तेमने नरकमां नाभवामां आवी रह्या हता, परंतु भगवानना एक नामनुं उच्चारण करवा मात्रथी तेओ तेमांथी तत्काण मुक्त थई गया. (४५) जे लोको आ संसारना बंधनमांथी मुक्त थवा ईच्छता होय तेमने माटे, पोताना चरणस्पर्शथी तीर्थोने पश्च तीर्थ बनावनारा भगवानना नाम करतां उत्तम अन्य कोई साधन नथी; कारण के (भगवानना) नामनो आश्रय लेवाथी मनुष्यनुं मन फरी पाढ़ुं कर्मोमां प्रवृत्त थतुं नथी. भगवानना नाम सिवायना, अन्य कोई प्रायश्चित्तनो आश्रय लेवाथी मन रजोगुण अने तमोगुणाथी ग्रस्त ज रहे छे तथा तेनां पापोनो पश्च संपूर्णपश्च नाश थतो नथी. (४६)

१. मा. पा. - देह नो हित्या । २. प्राचीन प्रतमां 'श्रीशुक उवाच' पाठ नथी. ३. मा. पा. - दासीपतिः पतितो ।

ય એવં^૧ પરમં ગુણમિતિહાસમધાપહમ् ।
શૃષ્ટયાચ્છ્રદ્ધયાયુક્તોયશ્ચભક્ત્યાડનુકીર્તયેત् ॥ ૪૭ ॥

ન વૈ સ નરકં યાતિ નેકિતો^૨ યમકિદ્વારે: ।
યદ્યષ્યમજલો મત્યો વિષ્ણુલોકે મહીયતે ॥ ૪૮ ॥

મ્રિયમાણો હરેનામ ગૃહણનુ^૩ પુત્રોપચારિતમ् ।
અજામિલોડ્યગાદ્વામકિંપુનઃશ્રદ્ધયાગૃહણનુ ॥ ૪૯ ॥

હે પરીક્ષિત! આ ઈતિહાસ અત્યંત ગોપનીય અને સમસ્ત પાપોનો નાશ કરનારો છે. જે મનુષ્ય શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સાથે આનું શ્રવણ અને કીર્તન કરે છે તે ક્યારેય નરકમાં જતો નથી. યમરાજના દૂતો તો તેની સામે આંખ ઊંચી કરીને જોઈ પણ શકતા નથી. તે મનુષ્યનું જીવન ભલેને પાપમય જ કેમ ન હોય, તેની વૈકુંઠલોકમાં પૂજા થાય છે. (૪૭-૪૮) હે પરીક્ષિત! જુઓ, અજામિલ જેવા પાપીએ મૃત્યુવેળાએ પુત્ર-નિમિત્તે ભગવાનના નામનું ઉચ્ચારણ કર્યું, તો તેને પણ વૈકુંઠની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ, તો પછી જે લોકો શ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવાનના નામનું નિરંતર ઉચ્ચારણ કરે છે તેમના વિશે તો કહેવાનું જ શું હોય? (૪૮)

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં ર્ઘષ્ટસ્કન્ધેઽજામિલોપાદ્યાને દ્વિતીયોડ્યાય: ॥ ૨ ॥

છઢો સ્કન્પ-અંતર્ગત અજામિલ-ઉપાદ્યાનમાંનો બીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

બીજો અધ્યાય

ય અને યમદૂતોનો સંવાદ

રાજોવાચ

નિશચ્ય દેવ: સ્વભાવવર્ણિતં
પ્રત્યાહ કિ તાનુ^૫ પ્રતિ ધર્મરાજઃ ।
એવં હતાણો વિહતાન્મુરારે-
નેદેશિકેર્યસ્ય વશો જનોડ્યમ् ॥ ૧ ॥
યમસ્ય દેવસ્ય ન દાઢભજઃ
કુતશ્ચનર્થે શ્રુતપૂર્વ આસીત् ।
એતન્મુને વૃશ્ચતિ લોકસંશયં
ન હિ ત્વદન્ય ઈતિ મે વિનિશ્ચિતમ् ॥ ૨ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૬

ભગવત્પુરુષૈ રાજનુ યાભ્યા: પ્રતિહતોદ્યમા: ।
પતિ વિજાપયામાસુર્યમં સંયમનીપતિમ् ॥ ૩ ॥

યમદૂતા જીવુ:

કતિ સન્નીહ શાસ્તારો જીવલોકસ્ય વૈ પ્રભો ।
તૈવિધં કુર્વતઃ કર્મ ફલાભિવ્યક્તિહેતવઃ ॥ ૪ ॥
યદિ સ્યુર્બહવો લોકે શાસ્તારો દાડધારિણા: ।
કસ્ય સ્યાતાં ન વા કસ્ય મૃત્યુશામૃતમેવ વા ॥ ૫ ॥

રાજી પરીક્ષિતે પૂછ્યું – હે ભગવન! તમામ જીવો દેવાધિદેવ ધર્મરાજના વશમાં છે; પરંતુ ભગવાનના પાર્થદોએ તેમની આજાનો ભંગ કર્યો અને તેમના દૂતોને અપમાનિત કર્યા. તેમના દૂતોએ યમપુરીમાં જઈને જ્યારે તેમને અજામિલનો વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યો ત્યારે તે બધું સાંભળીને તેમણો પોતાના દૂતોને શું કહ્યું? (૧) હે ઋષિવર! મેં અગાઉ એવી વાત ક્યારેય સાંભળી નથી કે કોઈએ કોઈ પણ કારણે ધર્મરાજના શાસનનો ભંગ કર્યો હોય. હે ભગવન! આ બાબતમાં લોકો ઘણી શંકા કરશે અને તે (શંકા)નું નિવારણ તમારા સિવાય બીજું કોઈ કરી શકે તેમ નથી એવો મારો નિશ્ચિત મત છે. (૨)

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું – હે પરીક્ષિત! ભગવાનના પાર્થદોએ જ્યારે યમદૂતોનો પ્રયત્ન કરી દીધો ત્યારે તે દૂતોએ સંયમનીપુરીના સ્વામી અને પોતાના શાસક ધર્મરાજ પાસે જઈને નિવેદન કર્યું. (૩)

યમદૂતોએ કહ્યું – હે પ્રભુ! સંસારના જીવો ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ કરે છે – પાપ, પુણ્ય અને મિશ્ર. આ જીવોને (તેમનાં) તે કર્માનું ફળ આપનાર શાસકો સંસારમાં કેટલા છે? (૪) જો સંસારમાં દંડ આપનાર ઘણાબધા શાસકો હોય તો કોને સુખ મળે અને કોને દુઃખ, એની વ્યવસ્થા એકસમાન

૧. મા. પા. – ઈમં । ૨. મા. પા. – નિષ્ઠૂતો । ૩. મા. પા. – ગુરુન્પુત્રપ્રચારિતમ् । ૪. મા. પા. – લેણ્ડન્યે દ્વિતીયોડ્યાય: ।
૫. મા. પા. – તાનપિ । ૬. મા. પા. – બાદરાયણિરૂપાચ ।

किन्तु शास्त्रबहुत्वे स्याद् बहूनामिह कर्मिणाम् ।
शास्त्रत्वमुपचारो हि यथा महेऽलवर्तिनाम् ॥ ६ ॥

अतस्त्वमेको भूतानां सेष्वराणामधीश्वरः ।
शास्ता दण्डधरो नृणां शुभाशुभविवेचनः ॥ ७ ॥

तस्य ते विहतो दण्डो न लोके वर्ततेऽधुना ।
यतुर्भिरङ्गुतैः सिद्धैराशा ते विप्रलभिमता ॥ ८ ॥

नीयमानं तवादेशादस्माभिर्यातनागृहान्^१ ।
व्यमोययन् पातकिनं छित्या पाशान् प्रसव्यते ॥ ९ ॥

तांस्ते वेदितुभिर्यामो यहि नो मन्यसे क्षमम् ।
नारायणोत्यभिहिते भा भैरित्याययुद्धुतम् ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच^२

ईति देवः स आपृष्ठः प्रज्ञासंयमनो यमः ।
प्रीतः स्वदूतान् प्रत्याह स्मरन् पादाभ्युजं हरेः ॥ ११ ॥

४५ उवाच

परो मदन्यो जगत्सत्स्थुष्य
ओतं प्रोतं पटवद् यत्र विश्वम् ।
यदंशतोऽस्य स्थितिजन्मनाशा
नस्योतवद् यस्य वशे च लोकः ॥ १२ ॥

यो नामभिर्वाचि जनान्निजायां
बध्नाति तन्याभिव दामभिर्गाः ।
यस्मै बलिं त ईमे नामकर्म-
निबन्धबद्धाश्चकिता वहन्ति ॥ १३ ॥

अहं महेन्द्रो निर्वृतिः प्रचेताः
सोमोऽग्निरीशः पवनोऽर्को विरिञ्यः ।
आदित्यविश्वे वसवोऽस्थ साध्या
मरुदूर्गणा रुद्रगणाः ससिद्धाः ॥ १४ ॥

थृष्ठ शक्षे नहीं. (५) संसारमां कर्म करनाराओ अनेक होवाने कारणे जो तेमना शासको पश्च अनेक होय तो ते शासकोनुं शासन नाम-मात्रनुं ज हशे; जेम के एक सम्राट्ने आधीन घण्टाभण्डा नाम-मात्रना सामंत होय छे. (६) तेथी अमे तो ऐवुं समश्च छीअे के एकला तमे ज समस्त प्राणीओना अने तेमना स्वामीओना पश्च अधीश्वर हो. तमे ज मनुष्योना पाप अने पुण्यनो निर्णय करनारा, दंड आपनारा अने शासक हो. (७) हे प्रभु! आज सुधी संसारमां क्यांय पश्च तमारा वडे निर्णीत थयेला दंडनी अवगणना थृष्ठ नथी, परंतु आ समये आ चार अद्वमुत सिद्धोअे तमारी आशानुं उल्लंघन कर्यु छे. (८) हे प्रभु! तमारी आशाथी अमे एक पापीने पातनागृह तरक लहृ जहृ रक्षा हता, परंतु आ लोकोअे जबरदस्तीथी तमारा बंधनने कापी नाखीने तेने छोडावी दीधो. (९) अमे तमारी पासेथी आनुं रहस्य जाणवा ईच्छीअे छीअे. तमे जो अमने ते सांभणवाने पात्र (अधिकारी) समज्ञता हो तो ते कही संभणावो. हे प्रभु! घण्टा ज आश्वर्यनी घटना बनी के आ तरक अज्ञामिलना मुखमांथी 'नारायण' एवो शब्द नीकप्यो अने ए तरकथी तेओ 'हरो नहीं, हरो नहीं!' कहेता तत्त्वाश्व त्यां आवी पहांच्या. (१०)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे — ते दृतोअे ज्यारे आ प्रमाणे प्रश्न कर्यां त्यारे प्रज्ञाना शासक देवशिरोमणि भगवान् यमराजे प्रसन्न थृष्ठने श्रीहरिनां चरणकमणीनुं स्मरण करतां-करतां ते दृतोने कह्युं. (११)

यमराजे कह्युं — हे दृतो! मारा सिवाय एक बीजा ज चराचर जगतना स्वामी छे. तेमनामां ज आ संपूर्ण जगत् सूतरमां वज्ञनी जेम ओतप्रोत छे. तेमना ज अंशभूत ब्रह्मा, विष्णु अने शंकर आ जगतनी उत्पत्ति, स्थिति अने प्रलय करे छे. तेमणे ज आ समस्त जगतने नाथेला बण्णनी जेम पोताने आधीन करी राखेलुं छे. (१२) मारा प्रिय दृतो! जेम ऐहूत पोताना बण्णदोने पहेलां नानी नानी दोरडीओथी बांधी छे अने पछी ते दोरडीओने एक मोटा आडा दोरडा साथे बांधी ले छे तेवी ज रीते जगदीश्वर भगवाने पश्च ब्राह्मण वगेरे वङ्गो अने ब्रह्मर्य वगेरे आश्रमोऽपी (नामनी) नानी नानी दोरडीओथी बांधीने पछी बधां नामोने वेदवाणीऽपी मोटा दोरडामां बांधी राखेल छे. आ प्रमाणे बधा छ्वो नाम अने कर्मरूपी बंधनमां बंधायेला, भयभीत थृष्ठने तेमने ज पोतानुं सर्वसमर्पण करी दे छे. (१३) हे दृतो! हुं, ईन्द्र, निर्वृति, वरुण, चंद्रमा, अ॒उन, शंकर, वायु, सूर्य, ब्रह्मा, बार आदित्यो, विश्वेदेवता, आठ वसु, साध्यो, ओगणपत्यास मरुतो, सिद्धो, अग्नियारुद्रो, रजोगुण-

१. प्रा. पा. — गृहम् । २. प्रा. पा. — बादरायणिरुवाच ।

अन्ये च ये विश्वसृजोऽमरेशा
भृगवाद्योऽस्पृष्टरज्जस्तमस्काः ।
यस्येहितं न विदुः स्पृष्टमायाः
सत्त्वप्रधाना अपि किं ततोऽन्ये ॥ १५ ॥

यं वै न गोभिर्मनसाऽसुभिर्वा
हृदा गिरा वाऽसुभृतो^१ विचक्षते ।
आत्मानमन्तर्हृष्टि सन्तमात्मनां
यक्षुर्यथैवाकृतयस्ततः परम् ॥ १६ ॥

तस्यात्मतन्त्रस्य हरेऽधीशितुः
परस्य मायाविपत्तेर्महात्मनः ।
प्रायेषा दृता ईह वै मनोऽहरा-
श्चरन्ति तद्वप्नुण्णास्वभावाः ॥ १७ ॥

भूतानि विष्णोः सुरपूजितानि
दुर्दर्शलिङ्गानि महाल्लुतानि ।
रक्षन्ति तद्वक्तिमतः परेभ्यो
मतश्च मर्त्यानथ सर्वतश्च ॥ १८ ॥

धर्म तु साक्षात्कर्गवत्प्रणीतं
न वै विदुर्ऋष्यो नापि देवाः ।
न सिद्धमुख्या असुरा मनुख्याः
कुतश्च^२ विद्याधरचारणादयः ॥ १९ ॥

स्वयम्भूर्नारदः शम्भुः कुमारः कपिलो मनुः ।
प्रद्वादो जनको भीष्मो बलिवैयासकिर्वयम् ॥ २० ॥

द्वादशीते विज्ञानीमो धर्म भागवतं भटाः ।
गुह्यं विशुद्धं हुर्बोधं यं शात्वाऽमृतमशनुते ॥ २१ ॥

ऐतावानेव लोकेऽस्मिन् पुंसां धर्मः परः स्मृतः ।
भक्तियोगो भगवति तत्रामग्रहणादिभिः ॥ २२ ॥

नामोच्यारणमाहात्म्यं हरेः पश्यत पुत्रकाः ।
अज्ञामिलोऽपि येनैव मृत्युपाशाद्मुच्यत ॥ २३ ॥

ऐतावताऽलमधनिर्हरणाय^३ पुंसां
सङ्कीर्तनं भगवतो गुणकर्मनाभ्नाम् ।
विकुश्य पुत्रमधवान् यद्ज्ञामिलोऽपि
नारायणोति ग्रियमाणा ईयाय^४ मुक्तिम् ॥ २४ ॥

तमोगुणाथी रहित भृगु वगेरे प्रज्ञापतिओ अने मोटा-मोटा देवताओ - आ भधाये सत्त्वप्रधान छोवा छतां पक्ष तेमनी मायाने आधीन छे तथा ते भगवान क्यारे, क्या उपमां शुं करवा ईच्छे छे ए ज्ञानाता नथी; तो पछी बीजाओनी तो वात ज शी करवी? (१४-१५) हे दृतो! जेम घडो, वस्त्र वगेरे उपवाणा पदार्थो पोतानां प्रकाशक नेत्रोने जोई शक्ता नथी तेवी ज रीते पोताना साक्षीउपे अंतःकरणमां स्थित परमात्माने कोई पक्ष प्राणी ईन्द्रियो, मन, प्राण, हृदय, वाणी वगेरे कोई पक्ष साधन वडे ज्ञानी शक्तुं नथी. (१६) ते प्रभु सौना स्वामी छे अने स्वयं परम स्वतंत्र छे. ए ज मायापति भगवान पुरुषोत्तमना दृतो तेमना ज जेवा मनोऽहर इप, गुण अने स्वभावथी संपन्न थड्हने आ संसारमां घण्टुं करीने विचरण करता रहे छे. (१७)

विष्णु भगवानना, देवताओ थडी पूजित अने परम अलौकिक पार्षदोनुं दर्शन अत्यंत हुर्लभ छे. तेओ भगवानना भक्तोने तेमना शत्रुओ तरक्षी, मारा तरक्षी अने अज्ञि वगेरे भधी विपत्तिओ तरक्षी सर्वथा सुरक्षित राखे छे. (१८)

स्वयं भगवाने ज धर्मनी मर्यादानुं निर्माण कर्युं छे, तेने नथी तो ऋषिओ ज्ञानाता के नथी तो ज्ञानाता देवताओ के सिद्धो. आवी स्थितिमां तेने मनुष्यो, विद्याधरो, चारणो, असुरो वगेरे तो ज्ञानी ज केवी रीते शक्ते? (१९) भगवान वडे निर्माण करायेलो भागवत-धर्म परम शुद्ध अने अत्यंत गोपनीय छे. तेने ज्ञानावो ए घण्टुं ज मुश्केल छे. जे तेने ज्ञानी ले छे ते भगवानना स्वरूपने प्राप्त करी ले छे. हे दृतो! भागवत-धर्मनुं रहस्य अमे बार ज्ञान ज ज्ञानीअे छीअे - ब्रह्माज्ञ, देवर्षि नारद, भगवान शंकर, सनत्कुमार, कपिलमुनि, स्वायंभुव मनु, प्रद्वलाद, जनक, भीम पितामह, बलि, शुकदेवज्ञ अने हुं (धर्मराज). (२०-२१) आ जगतमां ज्ञवो माटे सौथी मोटुं कर्तव्य - परम धर्म बस आ ज छे के तेओ नाम-कीर्तन वगेरे उपायोथी भगवानना चरणोमां भक्तिभाव (भक्तियोग) स्थापित करे. (२२) प्रिय दृतो! भगवानना नामना उच्चारणानो महिमा तो जुओ, अज्ञामिल जेवा पापीअे पक्ष अेक वार नामनुं उच्चारण करवा मात्रथी मृत्युपाशमांथी छुटकारो मेणवी लीघो! (२३) भगवानना गुण, तेमनी लीला अने तेमनां नामोनुं सम्यक्कृपाशो करेलुं कीर्तन मनुष्योनां पापोनो सर्वथा विनाश करी दे ए एनुं कोई घण्टुं मोटुं इण नथी; कारण के अत्यंत पापी अज्ञामिले मरती वधते चंचल चित्तथी पोताना पुत्रनुं नाम 'नारायण' उच्चार्यु अने आ नामना आभास-मात्रथी ज तेनां भधां पाप तो क्षीण थड्ह ज गयां, ए साथे मुक्तिनी ग्राहि पक्ष थड्ह गढ़. (२४)

१. प्रा. पा. - वासुभृतो । २. प्रा. पा. - कुतो नु । ३. प्रा. पा. - व्येन । ४. प्रा. पा. - अवाप ।

प्रायेषा वेद तदिदं न महाजनोऽयं
देव्या विमोहितमतिर्भृत माययाऽलभ् ।
तथां जडीकृतमतिर्भृपुष्पितायां
वैतानिके महति कर्मणि युज्यमानः ॥ २५॥

अेवं विमृश्य सुधियो भगवत्यनन्ते
सर्वात्मना विद्धते खलु भावयोगम् ।
ते मे न दण्डमर्हन्त्यथ यद्यमीषां
स्यात् पातकं तदपि हन्त्युरुग्यायवादः ॥ २६॥

ते देवसिद्धपरिणीतपवित्रगाथा
ये साधवः समदेशो भगवत्प्रपन्नाः ।
तान् नोपसीदत उर्वर्गदयाऽभिगुमान्
नैषां वयं न च वयः प्रभवाम दण्डे ॥ २७॥

तानानयध्यमसतो विमुखान् मुकुन्द-
पादारविन्दमकरन्दरसादज्ञसम् ।
निष्ठिष्यन्ते: परमहंसकुलै रसज्ञै-
र्जुष्टाद् गृहे निरयवर्त्मनि बद्धत्पृष्ठान् ॥ २८॥

जिल्ला न वक्ति भगवद्गुणानामधेयं
चेतश्च न स्मरति तत्यरणारविन्दम् ।
कृष्णाय नो नमति यच्छिर एकदाऽपि
तानानयध्यमसतोऽकृतविष्णुकृत्यान् ॥ २९॥

तत् क्षम्यतां स भगवान् पुरुषः पुराणो
नारायणः स्वपुरुषैर्यदसत्कृतं नः ।
स्वानामहो न विदुषां रचिताऽज्जलीनां
क्षान्तिर्गरीयसि नमः पुरुषाय भूम्ने ॥ ३०॥

मोटा मोटा विद्वानोनी बुद्धि (पश्च) क्यारेक भगवाननी
मायाथी मोहित थई जाय छे; तेओ कर्मानां भीठां-भीठां
झोनुं वर्षान करती अर्थवाद-उपी वेदवाङ्गीमां ज मोहित
थई जाय छे अने पञ्च-याग वगेरे मोटां मोटां कर्म करवामां
ज प्रवृत्त रहे छे तथा आ सुगम - अतिसुगम भगवानना
नामना भित्तिमाने जाणता नथी. आ उटला जेदनी वात
छे! (२५)

७६ हे प्रिय दूतो! बुद्धिमान मनुष्यो आ प्रमाणे
विचारीने भगवान अनंतमां ज पूरेपूरा अंतःकरणपूर्वक
पोतानो भक्तिभाव स्थापित करे छे; तेओ मारा दंडने पात्र
(बनता) नथी. पहेली वात तो ऐ छे के तेओ पाप करता
ज नथी, परंतु जो क्यारेक संज्ञेगवशात् कोई पाप थई पश्च
जाप तो तेने भगवाननुं गुणगान तरत ज नष्ट करी हे छे.
(२६) जे समदर्शी साधुओ भगवानने ज पोतानुं साध्य
अने साधन - बंने समझने तेमना पर निर्भर रहे छे,
तेमनां पवित्र चरित्रोनुं मोटा मोटा देवताओ अने सिद्धो
प्रेमपूर्वक गान करता रहे छे. हे मारा दूतो! भगवाननी
गदा तेवा साधुओनुं हंमेशां रक्षण करती रहे छे. तेवाओनी
नज्ञकमां तमे क्यारेय भूलथी पश्च करक्षो नही. तेमने दंड
आपवानुं सामर्थ्य नथी तो अमारामां के नथी तो साक्षात्
काणमां. (२७) मोटा मोटा परमहंसो दिव्य रस(प्राप्ति)ना
लोभथी समस्त जगतमांथी अने शरीर वगेरेमांथी पश्च
पोतानी अहंता-ममता दूर करीने अङ्गियन थईने निरंतर
भगवान मुकुन्दां चरणकमणोना मकरन्द-रसनुं पान करता
रहे छे. जे दुष्टो ते दिव्य रसथी विमुख छे अने नरकना
द्वार पर धर-गृहस्थीनी तृष्णानुं पोटलुं बांधीने तेनु वहन
करी रव्या छे तेमने ज मारी पासे वारंवार लावता रहो.
(२८) जेमनी ज्ञान भगवानना गुणो अने तेमनां नामोनुं
उत्प्यारण करती नथी, जेमनुं चित्त भगवाननां चरणकमणोनुं
चिंतन करतुं नथी अने जेमनुं मस्तक एक वार पश्च
भगवान श्रीकृष्णानां चरणोमां नमतुं नथी तेवा, भगवाननी
सेवाथी विमुख पापीओने ज मारी पासे लावता रहो.
(२९) आजे मारा दूतो अे भगवानना पार्षदोनो अपराध
करीने स्वयं भगवाननो ज अनादर (असत्कार) कर्यो छे;
आ मारो ज अपराध छे. पुराणपुरुष भगवान नारायण
अमारो आ अपराध माफ करे. अमे अक्षानी होवा छितां
पश्च छीअे तो तेमना आत्मीयज्ञ अने तेमनी आक्षा
मेणववाने हंमेशां हाथ जोडीने उत्सुक रहीअे छीअे. तेथी
परम भित्तिमायुक्त भगवान माटे ए ज योग्य छे के तेओ
अमने क्षमा करे. हुं ते सर्वान्तर्यामी एकरस अनंत प्रभुने
नमस्कार करुं छुं. (३०)

તસ્માત् સર્જીર્તનં વિષ્ણોર્જગન્મજાલમંહસામૃ ।
મહતામપિ કૌરવ્ય વિદ્ધૈકાન્તિકનિષ્ટતમ્ ॥ ૩૧ ॥

શૃષ્ટવતાં ગૃહાતાં વીર્યાણ્યુદ્ઘામાનિ^૧ હરેમુહુ: ।
યથા સુજાતયા ભક્ત્યા શુદ્ધ્યેત્તાત્મા પ્રતાદિભિ: ॥ ૩૨ ॥

કૃષ્ણાઽદ્રિપદ્મધુલિષ્ણ ન પુનર્વિસૃષ્ટ-
માયાગુણેષુ રમતે વૃજિનાવહેષુ ।
અન્યસ્તુ કામહત આત્મરજઃ પ્રમાર્થ-
મીહેત કર્મ યત એવ રજઃ પુન: સ્યાત् ॥ ૩૩ ॥

ઈતયં સ્વભર્તુગદિતં ભગવન્મહિત્યં
સંસ્મૃત્ય વિસ્મિતધિયો યમકિકુરાસે ।
નૈવાચ્યુતાશ્રયજનં પ્રતિ શક્માના
દ્રષ્ટું ચ બિલ્યતિતત: પ્રભૃતિ સ્મરાજન્ ॥ ૩૪ ॥

ઈતિહાસમિમં ગુહાં^૨ ભગવાન્ કુમભસમભવઃ ।
કથયામાસ મલય આસીનો હરિમર્યયન્ ॥ ૩૫ ॥

(શ્રીશુક્રદેવજી કહે છે—) હે પરીક્ષિત! માટે તમે એમ સમજી લો કે મોટામાં મોટા પાપોનું, અંતિમ અને પાપ-વાસનાઓને પણ નિર્મળ કરી દેનારું પ્રાયશ્ચિત એ જ છે કે માત્ર ભગવાનના ગુણોનું, તેમની લીલાઓનું અને તેમનાં નામોનું કીર્તન કરવામાં આવે. આનાથી સંસારનું કલ્યાણ થઈ શકે છે. (૩૧) જે લોકો ભગવાનનાં ઉદાર અને હૃપાસભર ચરિત્રોનું વારંવાર શ્રવણ અને કીર્તન કરે છે તેમના હૃદયમાં પ્રેમમધી ભક્તિનો ઉદ્ય થઈ જાય છે. તે ભક્તિથી જેવી આત્મશુદ્ધિ થાય છે તેવી કૃષ્ણ-ચાન્દ્રયજી વળેરે પ્રતો (કરવા)થી થતી નથી. (૩૨) જે મનુષ્ય ભગવાન શ્રીકૃષ્ણાંદ્રનાં ચરણકમળોના મકરંદ-રસનો લોભી ભ્રમર છે તે સ્વાભાવિક રીતે જ માયાના આપાત-રમ્ય, (જોવામાં રમ્ય પણ પરિણામમાં હુંઅદ) એવા ત્યજ દીધેલા વિષયોમાં ફરીથી રમમાણ થતો નથી; કારણ કે તેમને ભગવાનનાં ચરણકમળોના રસનો ચસકો લાગી ગયો છે. પરંતુ જે લોકો તે દિવ્યરસથી વિમુખ છે, જેમની વિવેકબુદ્ધિને કામનાઓએ નાચ કરી દીધી છે તેઓ પોતાનાં પાપોને ઘોવા માટે ફરી પ્રાયશ્ચિતરૂપી કર્મો જ કરે છે. આનાથી થાય છે એવું કે તેમની કર્મોની વાસના મટતી નથી અને તેઓ ફરી પાછા તેવા જ દોષ કરી બેસે છે. (૩૩)

હે પરીક્ષિત! પમના હૂતોએ પોતાના સ્વામી ધર્મરાજના મુખેથી આ પ્રમાણો ભગવાન(ના નામ-કીર્તન)નો મહિમા જ્યારે સાંભળ્યો અને તેનું સ્મરણ કર્યું ત્યારે તેમના આશ્રયનો પાર રહ્યો નહીં. બસ, ત્યારથી ધર્મરાજની વાતમાં વિશ્વાસ કરીને, તેમને ભગવાનના ભક્તો પ્રત્યે જરા પણ શંકા રહી નહીં. ભગવાનના આશ્રયભક્તો પાસે જતા નથી. બીજું તો શું, તેઓ તેમની સામે આંખ ઊંચી કરીને જોવામાં પણ બીતા રહે છે. (૩૪) પ્રિય પરીક્ષિત! આ ઈતિહાસ પરમ ગોપનીય — અત્યંત રહસ્યમય છે. મલય પર્વત પર વિરાજમાન ભગવાન અગસ્ત્યજીએ શ્રીહરિની પૂજા કરતી વખતે મને આ (ઈતિહાસ) સંભળાવ્યો હતો. (૩૫)

=★=

ઈતિ શ્રીમત્રાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પછ્યસ્કન્દે યમપુરુષસંવાદે તૃતીયોડધ્યાય: ॥ ૩॥
છઠા સ્કન્ડ-અંતર્ગત યમપુરુષસંવાદમાંનો ત્રીજો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૧. પ્રા. પા. — પર્વાણ્યુદ્ઘામાનિ । ૨. પ્રા. પા. — મતં ।

योथो अद्याय

दक्षे करेली भगवाननी सुनि अने भगवाननो प्रादुर्भाव

राजेवाच

देवासुरनृषां सर्गो नागानां मृगपक्षिषाम् ।
सामासिकस्त्वया प्रोक्तो यस्तु स्वायभुवेऽन्तरे ॥ १ ॥

तस्यैव व्यासमिथ्यामि शान्तुं ते भगवन् यथा ।
अनुसर्गं यया शक्त्या ससर्ज भगवान् परः ॥ २ ॥

सूत उवाच

इति समग्रश्लभाकर्ष्णं राजर्खर्भादरायणिः ।
प्रतिनन्द्य महायोगी^१ जगाद मुनिसत्तमाः ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच^२

यदा प्रयेतसः पुत्रा दश प्राचीनबहिषः ।
अन्तःसमुद्रादुभग्ना ददशुर्गां द्वुमैर्वृताम् ॥ ४ ॥

द्वुमेभ्यः^३ कुध्यमानास्ते तपोदीपितमन्यवः ।
मुखतो वायुमग्निं च ससृजुस्तदिधक्षया ॥ ५ ॥

तात्यां निर्दद्यमानांस्तानुपलभ्य कुरुद्वृह ।
राजेवाच महान् सोमो मन्युं प्रशमयन्ति ॥ ६ ॥

मा द्वुमेभ्यो महाभागा दीनेभ्यो द्रोघुमर्हथ ।
विवर्धयिष्वो यूयं प्रजानां पतयः स्मृताः ॥ ७ ॥

अहो प्रजापतिपतिर्भगवान् हरिरव्ययः ।
वनस्पतीनोपधीश ससर्जर्जमिषं विभुः ॥ ८ ॥

अन्तं चराणामयरा त्वपदः पादचारिषाम् ।
अहस्ता हस्तयुक्तानां द्विपदां च चतुर्षपदः ॥ ९ ॥

यूयं च पित्राऽन्वादिष्टाऽदेवदेवेन चानधाः ।
प्रजासर्गाय हि कथं वृक्षान् निर्दग्धुमर्हथ ॥ १० ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं – हे भगवन्! तमे संक्षेपमां (श्रीजा संक्षेपमां) ए वातनुं वर्णन कर्युं हतुं के स्वायंभुव मन्वंतरमां देवताओ, दानवो, मनुष्यो, सर्पो, पशुपक्षीओ वगेरेनी सुष्ठि केवी रीते थई. (१) हवे हुं तेने विस्तारपूर्वक जाग्रवा हृच्छुं छुं. प्रकृति वगेरे कारणोना पश्चा परम कारणभूत भगवान पोतानी जे शक्तिथी जे रीते ए पृथीनी सुष्ठिनी रचना करे छे ते जाग्रवानी पश्चा मारी हृच्छा छे. (२)

सूतज्ञ कहे छे – हे शौनक वगेरे ऋषिओ! राजर्खिपरीक्षितनो आ सुंदर प्रश्न सांबणीने परमयोगी, व्यासनंदन श्रीशुकदेवज्ञाने तेमनुं अभिनन्दन कर्युं अने आ प्रमाणे कर्युं. (३)

श्रीशुकदेवज्ञाने कह्युं – राजा प्राचीनबहिना दस पुत्रो, के जेमनां नाम प्रयेताओ हतां, तेओ ज्यारे पोतानी तपस्या पूरी करीने समुद्रमांथी बहार नीकज्या अने तेमणे ज्ञेयुं के अमारा पिताज्ञना निवृत्तिपरायण थई ज्वाने कारणे सधणी पृथ्वी वृक्षोथी धेराई गई छे, (४) तेमने वृक्षो पर घणो कोप आव्यो. तेमना तपोबणे तो ज्ञानो (कोपनी) आगमां धी होम्यु! बस, पृथी तो तेमणे वृक्षोने बाणी नाभवा माटे पोताना मोढामांथी वायु अने अजिननुं सर्जन कर्युं. (५) हे परीक्षित! प्रयेताओ ए छोडेला अजिन अने वायु ज्यारे ते वृक्षोने बाणवा लाग्या त्यारे वृक्षोना राजाधिराज चंद्रमाओ तेमना कोधने शांत करतां आ प्रमाणे कर्युं– (६) “हे महाभाग्यवान प्रयेताओ! आ वृक्षो घणां दयापात्र छे. तमे अेमनो द्रोह न करो; कारण के तमे तो प्रजानी अभिवृद्धि करवा हृच्छो छो अने सौ ज्ञानो छे के तमे प्रजापति छो. (७) अरे महात्मा प्रयेताओ! प्रजापतिओना अधिपति अविनाशी भगवान श्रीहरिओ तमाम वनस्पतिओ अने औपरिषदो प्रजाना छित माटे तेना खावा-पीवा माटे बनावेली छे. (८)

संसारमां पांझो वडे उडतां चर (चेतन) प्राणीओनुं भोजन कण-पुण्य वगेरे अचर पदार्थो छे; पग वडे चालतां प्राणीओनुं भोजन धास-तज्जाखलां वगेरे पग विनाना पदार्थो छे; हाथवाणां प्राणीओनुं भोजन वृक्ष-वेलीओ वगेरे (हाथ विनाना) पदार्थो छे अने बे पगवाणां मनुष्यो वगेरे माटे धान (डांगर), धाउ वगेरे अनाज भोजन छे. चार पगवाणां बणद, उट वगेरे प्राणीओ ऐती वगेरे थकी थता अनाजना उत्पादनमां सहायक छे. (९) हे निष्पाप प्रयेताओ! तमारा पिताओ अने देवाधिदेव भगवाने तमने एवो आदेश आप्यो

१. प्रा. पा. – पथायोगी । २. प्रा. पा. – ऋषिरुवाच । ३. प्रा. पा. – वृक्षेभ्यः । ४. प्रा. पा. – त्वादिष्टा ।

આતિષ્ઠત સતાં માર્ગ કોણ યચ્છત દીપિતમ् ।
પિત્રા પિતામહેનાપિ જુછં વઃ પ્રપિતામહૈઃ ॥ ૧૧ ॥

તોકાનાં^૧ પિતરૌ બન્ધુર્દ્દશઃ પક્ષમ લિયાઃ પતિઃ ।
પતિઃ પ્રજાનાં ભિક્ષૂણાં ગૃહિશાનાં બુધઃ સુહૃત્ ॥ ૧૨ ॥

અજાન્દેષુભૂતાનામાત્માડસ્તે^૨ હરિરીશ્વરઃ ।
સર્વ તદ્ધિષ્ણુયમીક્ષાધ્વમેવં વસ્તોધિતો હ્યસૌ ॥ ૧૩ ॥

યઃ સમુત્પતિતં દેહ આકાશાન્મન્યુમુલ્બણમ् ।
આત્મજિજ્ઞાસયા યચ્છેત્ સ ગુણાનતિવર્તતે ॥ ૧૪ ॥

અલં દગ્ધેર્દુમૈદીનિઃ ખિલાનાં શિવમસ્તુ વઃ ।
વાક્ષી વૈધા વરા કન્યા પત્નીત્વે પ્રતિગૃહિતામ् ॥ ૧૫ ॥

ઈત્યામન્ય વરારોહાં કન્યામાપ્સરસીં નૃપ ।
સોમો રાજા યયૌ દાત્યાઉતે ધર્મેણોપયેમિરે ॥ ૧૬ ॥

તેભ્યસ્તસ્યાં સમભવદ્કઃ પ્રાચેતસઃ કિલ ।
યસ્ય^૪ પ્રજાવિસર્ગણ લોકા આપૂરિતાખ્રયઃ ॥ ૧૭ ॥

યથા સસર્જ ભૂતાનિ દક્ષો દુહિતૃવત્સલઃ ।
રેતસા મનસા ચૈવ તન્મમાવહિતઃ શૃષ્ટુ ॥ ૧૮ ॥

મનસૈવાસૃજત્પૂર્વ પ્રજાપતિરિમાઃ પ્રજાઃ ।
દેવાસુરમનુષ્યાદીતભઃસ્થલજલોકસઃ ॥ ૧૯ ॥

તમબુંહિતમાલોક્ય પ્રજાસર્ગ પ્રજાપતિઃ ।
વિન્ધ્યપાદાનુપપ્રજ્ય સોડચરદ્દુષ્કરં^૫ તપઃ ॥ ૨૦ ॥

તત્રાધમર્ઘણાં નામ તીર્થ પાપહરં પરમ ।
ઉપસ્પૃશ્યાનુસવનાં તપસાડતોષયદ્વરિમ્ ॥ ૨૧ ॥

અસ્તૌધીદ્વંસગુહૈન ભગવન્તમધોક્ષજમ् ।
તુભ્યં તદભિધાસ્યામિ^૬ કસ્યાતુષ્યદ્વતોહરિઃ ॥ ૨૨ ॥

છે કે તમે પ્રજાનું સર્જન કરો. આવી સ્થિતિમાં તમે વૃક્ષોને બાળી નાખો એ કેમ યોગ્ય હોઈ શકે? (૧૦) તમે પોતાના કોથનું શમન કરો અને પોતાના પિતા, પિતામહ, પ્રપિતામહ વગેરે વડે સેવાયેલા, સત્પુરુષોના માર્ગને અનુસરો. (૧૧) જેમ માબાપ બાળકોનું, પાંપણો આંખોનું, પતિ પત્નીનું, ગૃહસ્થ લિક્ષુકોનું અને જ્ઞાનીજનો અજ્ઞાનીઓનું રક્ષણ કરે છે અને તેમનું કલ્યાણ હિંદે છે તેવી જ રીતે પ્રજાના રક્ષણ અને કલ્યાણ માટે રાજા જવાબદાર હોય છે. (૧૨) હે પ્રચેતાઓ! સમસ્ત પ્રાણીઓના હૃદયમાં સર્વશક્તિમાન ભગવાન આત્માદુપે વિરાજમાન છે. તેથી તમે સૌને ભગવાનનું નિવાસસ્થાન સમજો. જો તમે આમ કરશો તો ભગવાનને પ્રસન્ન કરી લેશો. (૧૩) જે મનુષ્ય હૃદયના ઊકળતા બયંકર કોથને આત્મવિચાર વડે શરીરમાં જ શાંત કરી દે છે, તેને બહાર નીકળવા દેતો નથી તે કાળકમે ત્રણો ગુણો પર વિજ્ય મેળવી લે છે. (૧૪) હે પ્રચેતાઓ! આ દીન-હીન વૃક્ષોને હવે વધુ બાળો નહીં, જે થોડાંક બચેલાં છે તેમનું રક્ષણ કરો. આનાથી તમારું પણ કલ્યાણ થશે. આ શ્રેષ્ઠ કન્યાનું પાલનપોષણ આ વૃક્ષોએ જ કર્યું છે, તેનો તમે પત્ની તરીકે સ્વીકાર કરો.” (૧૫)

હે પરીક્ષિત! વનસ્પતિઓના અધિપતિ ચંદ્રમાએ પ્રચેતાઓને આ પ્રમાણે સમજાવી-મનાવીને તેમને પ્રમલોચા અપ્સરાની સુંદરી પુત્રીનું દાન કર્યું અને તેઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. પ્રચેતાઓએ ધર્મ અનુસાર તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું. (૧૬) તે જ પ્રચેતાઓ વડે તે કન્યાના ગર્ભથી પ્રાચેતસ દ્વારા ઉત્પત્તિ થઈ. પછી એ દ્વારા પ્રજા-સુષ્ઠિથી ત્રણો લોક ભરાઈ ગયા. (૧૭) તેમનો પોતાની પુત્રી પર ખૂબ પ્રેમ હતો. તેમણે જે રીતે પોતાના સંકલ્પ અને વીર્યથી વિવિધ પ્રાણીઓનું જે સર્જન કર્યું તે હું કહી સંભળાવું છું; તમે સાવધાન થઈને તે સાંભળો. (૧૮)

હે પરીક્ષિત! પ્રજાપતિ દક્ષે સૌપ્રથમ તો જળ, સ્થળ અને આકાશમાં રહેનારા દેવતાઓ, અસુરો તેમ જ મનુષ્યો વગેરે પ્રજાની સુષ્ઠિ પોતાના સંકલ્પથી જ કરી. (૧૯) જ્યારે તેમણે જોયું કે તે સુષ્ઠિ વધતી જતી નથી ત્યારે તેમણે વિન્ધ્યાચળની નજીકના પર્વતો પર જઈને ઘણું ભીપણ તપ કર્યું. (૨૦) ત્યાં એક અત્યંત શ્રેષ્ઠ તીર્થ છે, જેનું નામ છે – અધમર્ઘણ. તે બધાં પાપ ધોઈ નાખે છે. પ્રજાપતિ દક્ષ તે તીર્થમાં ત્રિકાળ સ્નાન કરતા અને તપ વડે ભગવાનની આરાધના કરતા હતા. (૨૧) પ્રજાપતિ દક્ષે ‘હંસગુહ’ નામના સોત્રથી ઈન્દ્રિયાતીત ભગવાનની સ્તુતિ કરી હતી, અનાથી ભગવાન તેમના પર પ્રસન્ન થયા હતા. હું તમને તે સ્તુતિ કહી સંભળાવું છું. (૨૨)

૧. પ્રા. પા. – લોકાનાં । ૨. પ્રા. પા. – ભૂતાનાં શાસ્ત્રાડસ્તે । ૩. પ્રા. પા. – દ્વારસ્તે । ૪. પ્રા. પા. – તસ્ય । ૫. પ્રા. પા. – દુષ્કરં ।

૬. પ્રા. પા. – સમધિપાસ્યામિ ।

प्रजापतिरुपाय

नमः परायावितथानुभूतये
गुणत्रयाभासनिमित्तबन्धवे ।
अदेष्टधामने गुणतत्त्वबुद्धिभि-
निवृत्तमानाय द्वे स्वयम्भुवे ॥ २३॥

न यस्य सर्वं पुरुषोऽवैति सर्वं
सर्वा वसन् संवसतः पुरेऽस्मिन् ।
गुणो यथा गुणिनो व्यक्तादेष्ट-
स्तस्मै महेशाय नमस्करोमि ॥ २४॥

देहोऽसवोऽक्षा मनवो भूतमात्रा
नात्मानमन्यं च विद्वः परं यत् ।
सर्वं पुमान् वेद गुणांश्च तज्ज्ञो
न वेद सर्वज्ञमनन्तमीडे ॥ २५॥

यदोपरामो मनसो नामदृप-
दृपस्य देष्टस्मृतिसम्प्रमोषात् ।
य ईयते केवलया स्वसंस्थया^१
हंसाय तस्मै शुचिसद्गने नमः ॥ २६॥

मनीषिणोऽन्तर्हृषि सन्निवेशितं
स्वशक्तिभिर्नवभिश्च त्रिवृद्धिः ।
वह्नि यथा दारुणि पात्यदश्यं
मनीषया निष्कर्षन्ति गूढम् ॥ २७॥

स वै ममाशेषविशेषमाया-
निषेधनिर्वाणसुखानुभूतिः ।
स सर्वनामा स च विश्वरूपः
प्रसीदतामनिरुक्तात्मशक्तिः ॥ २८॥

यद्यत्रिरुक्तं वयसा निरुपितं
धियाऽक्षभिर्वा मनसा वोत यस्य ।
मा भूत् स्वरूपं गुणारूपं हि तात्
स वै गुणापायविसर्गलक्षणः ॥ २९॥

दक्ष प्रजापतिये आ प्रमाणो स्तुति करी – हे भगवन्!
तमारी अनुभूति, तमारी चित्-शक्ति (शान) अमोघ छे. तमे
ज्ञव अने प्रकृतिथी पर, तेमना नियामक अने तेमने सत्ता-
स्थूर्ति आपनारा छो. जे ज्ञवो ए त्रिगुणमयी सृष्टिने ज
वास्तविक सत्य समृद्धि लीधी छे तेओ तमारा स्वरूपनो
साक्षात्कार करी शक्या नथी; कारण के कोई पश्च प्रमाणाथी
आपने ज्ञानवानु मनुष्यनु सामर्थ्य नथी, तमारी कोई अवधि
– कोई सीमा नथी. तमे स्वयंप्रकाश अने परात्पर छो. हुं तमने
नमस्कार करुं छुं. (२३) आम तो ज्ञव अने ईश्वर एकबीजना
सभा छे अने आ ज शरीरमां एकसाथे रहे छे, परंतु ज्ञव
सर्वशक्तिमान एवा तमारा सर्वभावने ज्ञानातो नथी –
बराबर एवी ज रीते के जेम रूप, रस, गंध वगेरे विषयो
पोताने प्रकाशित (प्रगट) करनारी नेत्र, जिल्ला, प्राण वगेरे
इन्द्रियवृत्तियोंने ज्ञानाता नथी; कारण के तमे ज्ञव अने
ज्ञगतना द्रष्टा छो, दृश्य नहीं. हे महेश्वर! हुं तमारां
श्रीचरणोमां नमस्कार करुं छुं. (२४) देह, प्राण, इन्द्रियो,
अंतःकरणनीवृत्तियो, पांच महाभूतो अने तेमनी तन्मात्राओं
– आ बधां ४३ होवाने कारणो पोताने तथा पोताना
सिवायनाने पश्च ज्ञानातां नथी; परंतु ज्ञव (क्षेत्रज्ञ) आ बधाने
अने तेमना कारणभूत सत्य, २४ अने तम – आ त्रिष्णु गुणोने
पश्च ज्ञानो छे, पश्च ते पश्च दृश्य के शेषउपे तमने तो नथी ज
ज्ञानी शक्तो; कारण के तमे ज सर्वज्ञ अने अनन्त छो. तेथी
हे प्रभु! हुं तो मात्र तमारी स्तुति ज करुं छुं. (२५)
समाधिकाणमां दृष्ट अने स्मरणारूपी शान नष्ट थहि जवाने
कारणो नाम अने रूपने ज्ञानारूप मन ज्यारे उपराम थहि ज्ञाय
छे, त्यारे जे मात्र आत्मज्ञानथी ज पोतानी स्वरूप-स्थितिथी
प्रकाशित थाय छे, शुद्ध अंतःकरणमां रहेनारा एवा हंसरूप
परमात्माने मारा नमस्कार छे. (२६) जेम याशिको काखमां
छुपायेला अजिने ‘सामिषेनी’ना पंदर मंत्रो वडे प्रगट करे
छे, तेवी ज रीते ज्ञानीज्ञनो पोताना सत्तावीस तत्त्वोनी भीतर
गूढभावे छुपायेला पोताने पोतानी शुद्ध बुद्धि वडे हृदयमां ज
शोधी ले छे. (२७) ज्ञगतमां जेटली पश्च लिङ्गताओं देखाय
छे ते बधी मायानी ज छे. मायानो निषेध करी दीधा पछी
परमसुखना साक्षात्कारस्वरूप तमे ज मात्र अवशेष रहो छो.
आपनी शक्तिनु निरुपश्च करवुं असंभव छे. विश्वनां बधां नाम
अने बधां रूप तमारा ज छे. हे प्रभु! तमे मारा पर प्रसन्न
थाओ, (२८) हे प्रभु! वाणीथी जे कंठि कहेवामां आवे छे
अथवा मन, बुद्धि अने इन्द्रियोथी जे कंठि ग्रहण करवामां आवे
छे ते तमारुं स्वरूप नथी; कारण के ते तो गुणारूप छे अने
तमे गुणोनी उत्पत्तिनातथा प्रलयना अधिकान छो. तमारामां

१. प्रा. पा. – स्वसञ्ज्ञया ।

यस्मिन् यतो येन च यस्य यस्मै
यद् यो यथा कुरुते कार्यते च॑ ।
परावरेषां परमं प्राक् प्रसिद्धं
तद् भ्रष्ट तद्वेतुरनन्यदेकम् ॥ ३० ॥

यच्छक्तयो वदतां वादिनां वै
विवादसंवादभुवो भवन्ति ।
कुर्वन्ति चैषां मुहुरात्ममोहं
तस्मै नमोऽनन्तगुणाय भूम्ने ॥ ३१ ॥

अस्तीति नास्तीति च वस्तुनिष्ठयो-
रेकस्थयोर्भिन्नविरुद्धर्थमयोः ।
अवेक्षितं किञ्चन योगसाङ्घयोः
समं परं व्यनुकूलं बृहत् ॥ ३२ ॥

योऽनुग्रहार्थं भजतां पादमूल-
मनामरुपो भगवाननन्तः ।
नामानि उपाणि च जन्मकर्मभि-
मेजे स मह्यं परमः प्रसीदतु ॥ ३३ ॥

यः प्राकृतैर्शानपथैर्जनानां
यथाशयं देहगतो विभाति ।
यथाऽनिलः पार्थिवमाश्रितो गुणं
स ईश्वरो मे कुरुतान्मनोरथम् ॥ ३४ ॥

श्रीशुक उवाच^२

ईति स्तुतः^३ संस्तुवतः स तस्मिन्नर्थमष्टो ।
आविरासीत्^४ कुरुत्वेष्ठ भगवान् भक्तवत्सलः ॥ ३५ ॥

कृतपादः सुपर्णासे प्रलभ्याष्टमहाभुजः ।
यक्षशङ्कासियमेषुधनुः पाशगदाधरः ॥ ३६ ॥

पीतवासा धनश्यामः प्रसन्नवदनेक्षणः ।
वनमालानिवीताङ्गो^५ लसर्थीवत्सकौस्तुभः ॥ ३७ ॥

तेमनी केवल प्रतीतिमात्र थाय छे. (२८) आ समस्त विश्व जेमां छे, जेनाथी छे अने जेणो बनाव्यु छे, जेनुं छे अने जेना माटे छे अने जे छे, जेवी रीते बनाव्यु छे अथवा बनावडावायु छे ते बधुं कार्य-कारणाथी पर पहेलांथी ज प्रसिद्ध भ्रष्ट ज छे, तेना सिवाय बीजुं कोई कारण नथी, ते ज अधानुं कारण छे अने ते एक ज छे. (३०) हे प्रभु! तमारी ज शक्तिओ वादी-प्रतिवादीओना विवादनो अने संवादनो विषय थाय छे अने तेमने वारंवार मोहमां नाखी देती रहे छे. तमे अनंत अमाकृत कल्याण-गुणसमुदायथी युक्त छो अने स्वयं अनंत छो. हुं तमने नमस्कार करुं छुं. (३१) हे भगवन्! भक्तियोगी उपासको कहे छे के अमारा भगवान् लाथ-पर वगेरे अंगोवाणा साकार विग्रह छे अने सांख्यवादीओ कहे छे के भगवान् लाथ-पर वगेरे अंगविग्रह विनाना निराकार छे. जोके आ प्रमाणे तेओ (बधा) एक ज वस्तुना ऐ परस्परविरोधी धर्मानुं वर्णन करे छे तेमधतां पश्च अमां विरोध नथी; कारण के ते बनेमां देखानारं ते परब्रह्म एक ज छे अने बनेना वर्णननो विषय पश्च परब्रह्म ज छे. आम बनेमां ऐ साम्य छे. (३२) हे प्रभु! तमे अनंत छो. तमारुं नथी तो कोई ग्राहक नाम के नथी तो कोई ग्राहक इप; अने छतां पश्च जेओ तमारां चरणाकमणोनी भक्ति करे छे तेमना पर अनुग्रह (हृपा-कुरुक्षा) करवा माटे तमे अनेक इपोमां प्रगट थईने अनेक लीलाओ करो छो तथा ते-ते इपो अने लीलाओ अनुसार अनेक नामो धारण करो छो. हे परमात्मा! तमे मारा पर हृपा करो, प्रसन्न थाओ. (३३) लोकोनी उपासनाओ धृणु करीने साधारण कक्षानी छोय छे; तेथी तमे सौना हृष्यमां रहीने तेमनी भावना अनुसार लिन्न-लिन्न देवताओना इपमां प्रतीत थता रहो छो – भराबर अेवी ज रीते के जेम हवा गंधनो आश्रय लईने सुगंधित प्रतीत थाय छे, परंतु वास्तवमां ते सुगंधित छोती नथी. आवा, सौनी भावनाओनुं अनुसरण करनारा प्रभु भारी अतिलापा पूर्ण करो. (३४)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे परीक्षित! विन्यायणना अधमर्षण तीर्थमां प्रजापति दक्षे ज्यारे आ प्रमाणे स्तुति करी त्यारे भक्तवत्सल भगवान् तेमनी सम्भुभ प्रगट थया. (३५) ते समये भगवाने गरुडनी कांध पर चरण मूडेला हता. विशाण अने हृष्पुष्ट आठ भुजाओ हती अने तेमां चक, शंख, तलवार, ढाल, बाल, धनुष्य, पाश अने गदा धारण करेलां हतां. (३६) वर्षांत्रहतुना मेव जेवा शामणा शरीर पर पीतांबर लहेराई रक्षुं हतुं. मुखमंडण प्रकुलित हतुं. आंखोमांथी हृपानी वृष्टि थई रही हती. धूटाणो सुधी

१. प्रा. पा. – वा । २. प्राचीन प्रतमां ‘श्रीशुक उवाच’ नथी. ३. प्रा. पा. – सत्व । ४. प्रा. पा. – ग्रादुरां । ५. प्रा. पा. – विशित्राङ्गो ।

महाकिरीटकटकः स्फुरन्मकरकुडलः ।
कांच्यद्गुलीयवलयनूपुराजंदभूषितः ॥ ३८ ॥

त्रैलोक्यमोहनं रूपं बिभ्रत् त्रिभुवनेश्वरः ।
वृतो नारदनन्दाद्यैः पार्षदैः सुरयूथपैः ॥ ३९ ॥

सूर्यमानोऽनुगायद्विः सिद्धगन्धर्वचारणैः ।
रूपं तन्महदाश्र्यं विचक्ष्यागतसाध्वसः ॥ ४० ॥

ननाम दण्डवद् भूमौ प्रहस्यात्मा प्रज्ञपतिः ।
न किञ्चनोदीरयितुमशक्त् तीव्रया मुदा ।
आपूरितमनोद्वारैर्हृष्टिन्य ईव निर्जरैः ॥ ४१ ॥

तं तथाऽवनतं भक्तं प्रज्ञकामं प्रज्ञपतिम् ।
चिताशः १ सर्वभूतानामिदमाह जनार्दनः ॥ ४२ ॥

श्रीभगवानुवाच

प्रायेतस महाभाग संसिद्धस्तपसा भवान् ।
यस्त्रैष्या मत्परया भवि भावं परं गतः ॥ ४३ ॥

प्रीतोऽहं ते प्रज्ञानाथ यतोऽस्योद्भृंहणां तपः ।
ममैष कामो भूतानां यद् भूयासुर्विभूतयः ॥ ४४ ॥

भ्रमा भवो भवन्तश्च मनवो विभुषेश्वराः ।
विभूतयो भम ह्येता भूतानां भूतिहेतवः ॥ ४५ ॥

तपो मे हृदयं भ्रमस्तनुर्विद्या कियाऽङ्कृतिः ।
अज्ञानि कृतवो ज्ञाता धर्म आत्मासवः सुराः ॥ ४६ ॥

अहमेवासमेवाग्रे नान्यत् किञ्च्याज्ञरं भविः ।
सञ्चान्मात्रमव्यक्तं प्रसुमभिव विश्वतः ॥ ४७ ॥

मथ्यनन्तगुणेऽनन्ते गुणातो गुणविग्रहः ।
यदाऽङ्कसीत् तत्त्वेवाद्यः स्वयम्भूः समभूद्जः ॥ ४८ ॥

वनमाणा लटकी रही हती. वक्षःस्थण पर सोनेरी तेजरेखा – श्रीवत्सचिन्द्र अने गणामां कौस्तुभमण्डा जगमगी रह्यां हतां.
(३७) कीमती मुगट, कंकण, मकराकार कुंडण, कटिमेखला, वाटी, कड़ा, नूपुर अने बाजुबंध पोतपोताना स्थाने शोभतां हतां.
(३८) त्रिभुवनपति भगवाने त्रिष्ठो लोकने मोह पमाइतुं रूप धारण करेलुं हतुं. नारद, नंद, सुनंद वगेरे पार्षदो तेमनी चारे बाजुओ उभा हता. ईन्द्र वगेरे देवेशरो सुति करी रह्या हता तथा सिद्धो, गंधर्वो अने चारणो भगवानना गुणोनुं गान करी रह्या हता. आवुं अत्यंत आश्र्यमय अने अलौडिक रूप जोઈने दक्ष प्रज्ञपति यक्ति थई गया. (३९-४०) दक्ष प्रज्ञपतिअे आनन्दित थईने भगवाननां चरणोमां साएंग प्रश्नाम कर्या. ऐम जरणांओना जगती नदीओ भराय छे तेवी ४ रीते परमानंदनी विपुलताथी तेमनी एकेएक ईन्द्रिय भराई गई अने आनन्दवश तेओ कशुं बोली शक्या नहीं. (४१) हे परीक्षित! प्रज्ञपति दक्ष अत्यंत नप्रतापूर्वक नभीने भगवाननी समुख उभा रही गया. भगवान सौना हृदयनी वात जाणो ४ छे; तेमणे दक्ष प्रज्ञपतिनी भक्ति अने प्रज्ञवृद्धिनी कामना जोઈने तेमने आ प्रमाणो कह्युं. (४२)

श्रीभगवाने कह्युं – हे परम भाग्यशाणी दक्ष! हवे तमारुं तप सिद्ध थई गयुं; कारण के मारा पर श्रद्धा करवाथी तमारा हृदयमां मारा प्रत्येना परम प्रेमलावनो प्रादुर्भाव थई गयो छे. (४३) हे प्रज्ञपति! तमे आ जगतनी वृद्धि माटे तप कर्मु छे, तेथी हुं तमारा पर प्रसन्न हुं; कारण के ए मारी ४ ईच्छाछे के जगतनां तमाम प्राणीओ अलिवृद्धि पामे अने समृद्ध थाय. (४४) ब्रह्मा, शंकर, तमारा जेवा प्रज्ञपतिओ, स्वायंभुव वगेरे मनुओ तथा ईन्द्र वगेरे देवेशरो – आ बधा मारी विभूतिओ छे अने बधां ४ प्राणीओनी अलिवृद्धि करनाराओ छे. (४५) हे ब्रह्मन्! तप मारुं हृदय छे, विद्या शरीर छे, कर्म आकृति छे, यज्ञ अंग छे, धर्म मन छे अने देवता प्राण छे. (४६) ज्यारे आ सुष्टि न हती त्यारे केवण एकमात्र हुं ४ हतो अने ते पङ्क निष्क्रियकृपे भहार-अंदर, क्यांय पङ्क अन्य कशुं ४ न हतुं. न तो हतो कोई द्रष्टा के न हतुं दृश्य. हुं ४ मात्र शानस्वरूप अने अव्यक्त हतो. ऐम ४ समज्ज लोने के जाणो बधी तरक सुषुप्ति ४ सुषुप्ति छवाई गई हती. (४७) प्रिय दक्ष! हुं अनंत गुणोनो आधार हुं अने पोते अनंत हुं. ज्यारे गुणमधी मायाना कुब्ज थवाथी आ ब्रह्मां-शरीर प्रगट थयुं त्यारे आमां अयोनिज आदिपुरुष ब्रह्मा उत्पन्न थया. (४८)

સ વે યદા મહાદેવો મમ વીરોપબુંહિતઃ ।
મેને ખિલમિવાત્માનમુદ્યતઃ સર્ગકર્મણિ ॥ ૪૮ ॥

અથ મેડભિહિતો દેવસ્તપોડતષ્ઠત દારણમ્ ।
નવ વિશ્વસૃજો યુધ્માન યેનાદાવસુજદ્વિભુ: ॥ ૫૦ ॥

એષા પણ્યજનસ્યાજું દુહિતા વે પ્રજાપતે: ।
અસિક્ની નામ પત્નીત્વે પ્રજેશઃ ૨ પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥ ૫૧ ॥

મિથુનવ્યવાયધર્મસ્તવં પ્રજાસર્ગમિમં પુનઃ ।
મિથુનવ્યવાયધર્મિષ્યાં ભૂરિશોભાવયિષ્યસિ ॥ ૫૨ ॥

તતોઽધસ્તાત્ ૩ પ્રજા: સર્વામિથુનીભૂય માયયા ।
મદીયયા ભવિષ્યન્તિ હરિષ્યન્તિ ચ મે બલિમ્ ॥ ૫૩ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈત્યુક્ત્વામિષતસ્યભગવાન્ વિશ્વભાવનઃ ।
સ્વાનોપલબ્ધાર્થ ઈવ તત્ત્વૈવાન્તર્દ્વધે હરિ: ॥ ૫૪ ॥

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્બાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં ઘણસ્કન્દ્યે ૫ ચતુર્થોડધ્યાય: ॥ ૪ ॥
છાટો સ્કન્ધ-અંતર્ગત ચોથો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

પાંચમો અદ્યાય

१० શ્રીનારદજ્ઞના ઉપદેશથી દક્ષના પુત્રોનો વૈરાગ્ય તથા દક્ષનો નારદજ્ઞને શાપ

શ્રીશુક ઉવાચ

તસ્યાં સ પાણ્યજન્યાં વે વિષ્ણુમાયોપબુંહિતઃ ।
હર્યશસગ્નાનયુતં પુત્રાનજનયદ્ વિભુ: ॥ ૧ ॥

અપૃથગર્મશીલાસ્તે સર્વે દાક્ષાયણા નૃપ ।
પિત્રા પ્રોક્તા: પ્રજાસર્ગો પ્રતીચીં પ્રયયુદ્દિશમ્ ॥ ૨ ॥

તત્ત્ર નારાયણસરસીર્થ સિન્ધુસમુદ્રયો: ।
સક્રમો યત્ત સુમહન્મુનિસિદ્ધનિષેવિતમ્ ॥ ૩ ॥

તહુપસ્પર્ણનાદેવ વિનિર્ધૂતમલાશયા: ।
ધર્મે પારમહંસ્યે ચ પ્રોત્પત્રમતયોડધ્યુત ॥ ૪ ॥

જ્યારે મેં તેમનામાં શક્તિ અને ચેતનાનો સંચાર કર્યો ત્યારે દેવશિરોમણિ બ્રહ્માજી સુષ્ટિ-સર્જન કરવા માટે ઉદ્યત થયા. પરંતુ તેમણે સર્જન-કાર્ય માટે પોતાને અસર્મર્થ અનુભવ્યા. (૪૮) તે સમયે મેં તેમને આજ્ઞા આપી કે તપ કરો. ત્યારે તેમણે ભીષણ તપ કર્યું અને તે તપના પ્રભાવથી તેમણે સૌથી પહેલાં તો તમારું - નવ પ્રજાપતિઓનું સર્જન કર્યું. (૪૯)

પ્રિયદ્રશ! જુઓ, આ પંચજન પ્રજાપતિની પુત્રી અસિક્ની છે. તમે તેનું પત્ની તરીકે પાણિગ્રહણ કરો. (૫૦) હવે તમે ગૃહસ્થોચિત સ્ત્રી-સહવાસના ધર્મનો સ્વીકાર કરો. આ (અસિક્ની) પણ એ જ ધર્મનો સ્વીકાર કરશે અને ત્યારે તમે તેનાથી ઘણી બધી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકશો. (૫૧) હે પ્રજાપતિ! અત્યાર સુધી તો માનસી-સુષ્ટિસર્જન થતું હતું, પણ હવે તમારા પછીની સધળી પ્રજા મારી માયાથી સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગથી જ ઉત્પન્ન થશે અને મારી સેવામાં તત્પર રહેશો. (૫૨)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - વિશ્વના જીવનદાતા ભગવાન શ્રીહરિ આમ કહીને દક્ષની સામે જ એવી રીતે અંતર્ગત થઈ ગયા કે જેમ સ્વાજમાં જોયેલી વસ્તુ સ્વખ તૂટી જતાં જ લોપ પામે છે. (૫૩)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - હે પરીક્ષિત! ભગવાને શક્તિસંચાર કર્યો તેથી દક્ષ પ્રજાપતિ પરમ સર્મર્થ થઈ ગયા. તેમણે પંચજનની પુત્રી અસિક્નીથી હર્યશ નામના દશ હજાર પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા. (૧) હે રાજન! દક્ષના આ બધી જ પુત્રો એકસમાન આચરણ કરનારા અને એકસમાન સ્વભાવવાળા હતા. તેમના પિતા દક્ષે જ્યારે તેમને સંતાન ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા આપી ત્યારે તેઓ તપ કરવાના ખ્યાલથી પદ્ધિમ દિશા ભણી ચાલી નીકળ્યા. (૨) પદ્ધિમ દિશામાં સિંહુ નદી અને સમુદ્રના સંગમસ્થાને નારાયણ સરોવર નામનું એક મહાન તીર્થ છે. મોટા મોટા મુનિઓ અને સિદ્ધપુરુષો ત્યાં નિવાસ કરે છે. (૩) નારાયણ સરોવરમાં સ્નાન કરતાં જ હર્યશોના અંતઃકરણ શુદ્ધ થઈ ગયાં અને તેમની બુદ્ધિ ભાગવતર્પર્માં જોડાઈ ગઈ. તેમ છિતાં પોતાના પિતા દક્ષની આજ્ઞાથી

૧. પ્રા. પા. - પ્રભુ: । ૨. પ્રા. પા. - પ્રસંગ । ૩. પ્રા. પા. - તતો હિ વંશજી: સર્વાં । ૪. પ્રાચીન પ્રતમાં 'શ્રીશુક ઉવાચ' નથી.

૫. પ્રાચીન પ્રતમાં 'ભગવદ્દસંવાદ:' - એટલો પાઠ વપું છે. ૬. પ્રા. પા. - બાદરાયણિરૂપાચ.

तेपिरे^१ तप एवोग्रं पित्रादेशेन यन्त्रिताः ।
प्रजाविवृद्धये यतान् देवर्षिस्तान् दृष्ट्य ह ॥ ५ ॥

उवाच चाथ^२ हर्यश्चाः कथं स्वक्षयथ वै प्रजाः ।
अदेष्ट्वाऽन्तं भुवो यूयं बालिशा अत पालकाः ॥ ६ ॥

तथैकपुरुषं राष्ट्रं बिलं चादेष्टनिर्गम्भ ।
बहुरूपां ख्रियं चापि पुमांसं पुंश्चलीपतिभ् ॥ ७ ॥

नदीमुभयतोवाहां पञ्चपञ्चाहुतं गृहम् ।
क्वचिद्भंसं चित्रकथं क्षौरपव्यं स्वयं भ्रमिभ् ॥ ८ ॥

कथं स्वपितुरादेशमविदांसो विपश्चितः ।
अनुरूपमविज्ञाय अहो सर्गं करिष्यथ ॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच

तन्निशम्याथ हर्यश्चा औत्पत्तिकमनीषया ।
वाचःकूटं^३ तु देवर्षेः स्वयं विममृशुर्धिया ॥ १० ॥

भूः क्षेत्रं श्वसम्भां यदनादिनिज्जन्मनम् ।
अदेष्ट्वातस्य निर्वाणं किमसत्कर्मभिर्भवेत्^४ ॥ ११ ॥

एक एवेश्वरस्तुर्यो भगवान् स्वाश्रयः परः ।
तमदेष्ट्वाऽभवं पुंसः किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १२ ॥

पुमान् नैवेति यद् गत्वा बिलस्वर्गं^५ गतो यथा ।
प्रत्यग्धामाविद ईह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १३ ॥

नानारूपाऽत्मनो बुद्धिः स्वैरिष्ठीव गुणान्विता ।
तन्निष्ठामगतस्येह किमसत्कर्मभिर्भवेत् ॥ १४ ॥

बन्धायेला होवाने कारणो तेओ उत्र तप करता ज रक्षा. ज्यारे देवर्षि नारदे जोयुं के भागवतधर्ममां रुचि होवा छतां पशा आ (हर्यश्च) प्रजानी बुद्धि करवा माटे ज तत्पर छे त्यारे तेमधो तेमनी पासे जहांने कहुं - “अरे हर्यश्चो! तमे प्रजापति छो तो शु थयुं? वास्तवमां तो तमे बधा मूर्ख ज छो. जरा बतावो तो, तमे ज्यारे ‘भू’नो अंत जोयो ज नथी तो सुष्टि-सर्जन डेवी रीते करशो? आ तो घण्टा हुः भनी वात छे! (४-५) जुओ - एक एवो देश छे के जेमां एक ज पुरुष छे; एक एवी गुफा छे के जेमांथी बहार नीकणवानो रस्तो ज नथी; एक एवी झी छे के जे घण्टां ३५ धारणा करनारी छे; एक एवो पुरुष छे के जे व्यजित्यारिषी झीनो पति छे; एक एवी नदी छे के जे आगण अने पाइण - बने दिशाओमां वहे छे; एक एवुं विचित्र घर छे के जे पञ्चीस पदार्थों बनेलुं छे; एक एवो हंस छे के जेनी कथनी घडी विचित्र छे; एक एवुं चक छे के ते जरा अने वज्रथी बनेलुं छे अने आपोआप ज धूमतुं रहे छे. मूर्ख हर्यश्चो! ज्यां सुधी तमे पोताना सर्वक्ष पिताना योग्य आदेशने (बराबर) समझ नहीं लो अने उपर्युक्त बधी वस्तुओने जोशो नहीं त्यां सुधी तेमनी आक्षा प्रमाणो तमे सुष्टि-सर्जन डेवी रीते करी शक्षो?” (७-८)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे परीक्षित! हर्यश्चो जन्मथी ज घण्टा बुद्धिशाणी हता. तेओ देवर्षि नारदनो आ कोयडो - आ गूढ वयनो सांभणीने पोतानी बुद्धिथी जाते ज विचारवा लाङ्या - (१०) '(देवर्षि नारदनुं कहेवुं साचुं छे) के आ लिंगशरीर के जेने साधारणा रीते ज्व कहे छे - ए ज भू एटले के ज्वसंज्ञक क्षेत्र छे अने ए ज आत्मानु अनादि बंधन छे; ऐनो अंत (विनाश) जोया विना मोक्षानां अनुपयोगी कर्मो करवामां रत रहेवाथी शो लाभ? (११) ईश्वर, जगत्, स्वप्न, सुषुप्ति-आ त्रिष्ठोपथी पर, तुरीय छे. तेओ एक ज छे. तेओ पोतानामां ज रहेनारा साक्षीभूत छे, परमेश्वर छे. ('अभवम्') अर्थात् अजन्माने जोया विना मनुष्यने असत् कर्मोंथी शु शायदो? (१२) जेम मनुष्य गुफारूपी पाताणमां प्रवेशया पछी त्यांथी पाइछो आवी शक्तो नथी तेवी ज रीते जेमने प्राप्त कर्या पछी ज्व फरी संसारमां पाइछो आवतो नथी अने जेओ स्वयं अंतज्योतिःस्वरूप छे ते अंतर्यामी परमात्माने जाङ्या विना विनाशशील स्वर्गं वगेरे झिलो आपनारां असत् कर्मोंथी शो लाभ? (१३) पोतानी आ बुद्धि ज घण्टां ३५ धारणा करनारी अने सत्य, रज वगेरे गुणोने धारणा करनारी स्वेच्छाचारी झी जेवी छे.

१. प्रा. पा. - तेपुस्ते । २. प्रा. पा. - तान्स । ३. प्रा. पा. - तद्वाचःकूटं देवर्षेः । ४. प्रा. पा. - [३] नु स्यात्कर्म । ५. प्रा. पा. - बिलं सर्गं ।

તત્સજભંશિતૈશર્યે સંસરનાં કુભાર્યવત् ।
તદ્ગતીરબુધસ્યેહ કિમસત્કર્મભિર્ભવેત् ॥ ૧૫ ॥

સૃષ્ટયઘ્યકરીં માયાં વેલાકુલાન્તવેગિતામ् ।
મતસ્ય તામવિજસ્ય^૧ કિમસત્કર્મભિર્ભવેત् ॥ ૧૬ ॥

પર્વચિંશતિતત્વાનાં પુરુષોઽદ્ભુતદર્પણમ्^૨ ।
અધ્યાત્મમબુધસ્યેહ કિમસત્કર્મભિર્ભવેત् ॥ ૧૭ ॥

ઐશ્વરં શાસ્ત્રમુત્સુજ્ય બન્ધમોક્ષાનુર્દર્શનમ् ।
વિવિક્તપદમજાય^૩ કિમસત્કર્મભિર્ભવેત् ॥ ૧૮ ॥

કાલચક્ષુભ્રમિસ્તીક્ષણાં સર્વ નિર્ઝર્ધયજ્જગત् ।
સ્વતન્ત્રમબુધસ્યેહ કિમસત્કર્મભિર્ભવેત् ॥ ૧૯ ॥

શાસ્ત્રસ્ય પિતુરાદેશાં યો ન વેદ નિર્વર્તકમ् ।
કથં તદનુરૂપાય ગુણવિશ્રમ્ભ્યુપક્મેત् ॥ ૨૦ ॥

ઈતિ વ્યવસિતા રાજન્યુહ્યશા એકચેતસः ।
પ્રયુક્તાં પરિક્રમ્ય પન્થાનમનિર્વર્તનમ् ॥ ૨૧ ॥

સ્વરબ્રહ્મણિ નિર્ભાતહ્યીકેશપદાભુજે ।
અખણ્ડં ચિત્તમાવેશય લોકાનનુચરન્મુનિઃ^૪ ॥ ૨૨ ॥

આ જીવનમાં આનો (આ બુદ્ધિનો) અંત જાણ્યા વિના - વિવેક(જ્ઞાન) પ્રાપ્ત કર્યા વિના અશાંતિને વધુ ને વધુ વધારનારાં અસત્કર્મથી શો લાભ? (૧૪) આ બુદ્ધિ જ કુલટા લી જેવી છે; એના સંગથી જીવદૂપી મનુષ્યનું ઐશર્ય - એનું સ્વસ્વરૂપ નાશ થઈ ગયું છે. એની જ પાછળ-પાછળ તે મનુષ્ય કુલટા લીના પતિની જેમ કોણ જાણે ક્યાં ક્યાં ભટકી રહ્યો છે! એની વિચિત્ર ગતિને જાણ્યા વિના જ વિવેક વિનાનાં અસત્કર્માં કર્મો કરવાથી શો લાભ? (૧૫) માયા જ બન્ને બાજુ વહેનારી નદી છે તે સર્જન પણ કરે છે અને પ્રલય પણ કરે છે. જે લોકો આમાંથી બહાર નીકળવા માટે તપસ્યા, વિદ્યા વગેરે કિનારાઓનું અવલંબન લેવા માંડે છે, તેમને તેમ કરતાં રોકવા માટે અહંકાર વગેરેના રૂપમાં તે (નદી) વધારે વેગથી વહેવા લાગે છે. જે પુરુષ તેના વેગથી વિવશ અને અજાણ છે તેના માટે માયાદૂપી અસત્કર્માં કર્મથી શો લાભ? (૧૬) આ મનુષ્યદેહ જ પર્યાસ તાત્વોનું વિચિત્ર ધર છે. તે પુરુષનો આશર્યરૂપ આશ્રય છે. જીવાત્મા દ્વારા પોતાના સ્વરૂપને જાણ્યા વિના સ્વેચ્છાપૂર્વક કરવામાં આવતાં અસત્કર્માં કર્મથી શો લાભ? (૧૭) બંધન અને મોક્ષનું જ્ઞાન કરાવનારા ઈશ્વરીય શાસ્ત્રોનો આશ્રય છોડીને વિવેક દ્વારા ચિત્ત-જ્ઞાન વસ્તુને જાણ્યા વિના બહિર્મુખ બનાવનારાં અસત્કર્માં કર્મથી કરવાથી શો લાભ? (૧૮) આ કાળ જ એક ચક છે. એ (કાળ-ચક) નિરંતર ધૂમતું રહે છે. એની ધાર છરા અને વજ જેવી તીક્ષ્ણા છે અને એ આખા જગતને પોતાની તરફ ખેંચી રહ્યું છે. એને રોકનારું કોઈ નથી; એ પરમ સ્વતંત્ર છે. આ વાત જાણ્યા વિના, કર્માનાં ફળને નિત્ય સમજુને જે લોકો સકામભાવે તેમનું અનુઝ્ઞાન કરે છે તેમને તેવાં અનિત્ય કર્માં કરવાથી શો લાભ? (૧૯) શાસ્ત્ર જ પિતા છે; કારણ કે બીજો જન્મ શાસ્ત્ર (જ્ઞાન) થકી જ થાય છે અને તેની આજા કર્મામાં પ્રવૃત્ત થવા માટેની નહીં, પરંતુ કર્મામાંથી નિવૃત્ત થવા માટે હોય છે. પરંતુ જેમનો સકામ કર્મામાં વિશ્વાસ છે તેઓ તે કર્મામાંથી નિવૃત્ત થવાની આજાનું પાલન કેવી રીતે કરી શકે?" (૨૦)

હે પરીક્ષિત! હર્યશોભે એકમતે આ જ નિશ્ચય કર્યો અને નારદજીની પરિક્રમા કરીને તેઓ તે મોક્ષ-પથના પથિક બની ગયા, કે જે પથ પર ચાલ્યા પછી પાછા આવવું પડતું નથી. (૨૧) ત્યારબાદ દેવર્થિ નારદ સ્વરબ્રહ્મમાં - સંગીતલહરીમાં અલિવ્યક્ત થયેલા, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં ચરણકમળોમાં પોતાના ચિત્તને અખંડરૂપે સ્થિર કરીને લોક-લોકાન્તરોમાં વિચરવા લાગ્યા. (૨૨)

૧. પ્રા. પા. - તદવિજસ્ય । ૨. પ્રા. પા. - નદર્શનમ् । ૩. પ્રા. પા. - ઊર્ધ્વમં । ૪. પ્રા. પા. - નદેન્મં ।

नाशं निशम्य पुत्राणां नारदाच्छीलशालिनाम् ।
अन्वतप्यत कः शोचन् सुप्रज्ञस्तं शुचां पदम् ॥ २३ ॥

सै भूयः पाञ्चजन्यायामजेन परिसान्तितः ।
पुत्रानजनयद् दक्षः शबलाश्वान् सहस्रशः ॥ २४ ॥

तेऽपि पित्रा समादिष्टाः प्रज्ञसर्गे धृतव्रताः ।
नारायणासरो जग्मुर्यत्र सिद्धाः स्वपूर्वज्ञः ॥ २५ ॥

तदुपस्पर्शनादेव विनिर्धूतमलाशयाः ।
जपन्तो भ्रष्ट परमं तेपुस्तेऽन्न महत् तपः ॥ २६ ॥

अब्भक्षाः कृतिचिन्मासान् कृतिचिद्वायुभोजनाः ।
आराधयन् मन्त्रमिममध्यस्यत्तर्हत्स्पतिम् ॥ २७ ॥

ॐ नमो नारायणाय पुरुषाय महात्मने ।
विशुद्धसत्त्वधिष्ठयाय महाहंसाय धीमहि ॥ २८ ॥

ईति तानपि राजेन्द्र प्रतिसर्गधियोऽ मुनिः ।
उपेत्य नारदः प्राह वाचःकूटानि पूर्ववत् ॥ २९ ॥

दाक्षायणाः संशृणुत गदतो निगमं भम ।
अन्विच्छतानुपदवीं भ्रातृष्णां भ्रातृवत्सलाः ॥ ३० ॥

भ्रातृष्णां प्रायषां भ्राता योऽनुतिष्ठति धर्मवित् ।
स पुष्यभन्धुः पुरुषो मरुद्विः सह मोदते ॥ ३१ ॥

ऐतावदुक्त्वा प्रययौ नारदोऽमोघदर्शनः ।
तेऽपि चान्वगमन्मार्गं भ्रातृष्णामेव मारिष ॥ ३२ ॥

सध्रीचीनं प्रतीचीनं परस्यानुपथं गताः ।
नाथापि ते निवर्तन्ते पश्चिमा यामिनीरिष ॥ ३३ ॥

हे परीक्षित! (पैदी) ज्यारे दक्ष प्रज्ञपतिने खबर पड़ी के मारा शीलवान पुत्रो नारदना उपदेशने लीये कर्तव्यच्युत थहि गया छे त्यारे तेओ शोकथी व्याकुण थहि गया. तेमने धक्षो पश्चात्ताप थयो. आ उक्ति बराबर ४ छे के सारां संतान होवां ए पक्ष शोकनु ज कारण छे! (२३) भ्रात्याश्वाने दक्ष प्रज्ञपतिने धक्षुं सान्तवन आधुं. पैदी तेमणे पञ्चजननी पुत्री असिक्नीना गर्भथी हजारो पुत्रो उत्पन्न कर्या, तेमनां नाम हतां शबलाश्व. (२४) तेओ पक्ष पोताना पिता दक्ष प्रज्ञपतिनी आज्ञा मेणवीने प्रज्ञनु सर्जन करवाना उद्देश्यथी तप करवा माटे ते ज नारायण सरोवर पर गया, के ज्यां जहिने तेमना मोटा भाईओ - हर्यशोऽने सिद्धि प्राप्त करी हती. (२५) त्यां जहिने शबलाश्वोऽने ते सरोवरमां स्नान कर्यु. स्नान करवा मात्रथी ज तेमना अंतःकरणना सधणा भज घोवाई गया. पैदी तेओ परब्रह्मस्वरूप प्रणव (ॐकार) ना जप करता महान तप करवा लागी गया. (२६) केटलाक महिनाओ मात्र पाणी अने केटलाक महिनाओ मात्र हवा पीने ज तेमणे 'अमे नमस्कारपूर्वक औंकारस्वरूप भगवान नारायणनु ध्यान धरीओ छीओ, के जेओ विशुद्ध अंतःकरणमां निवास करे छे, सौना अंतर्यामी छे तथा सर्वव्यापक अने परमहंसस्वरूप छे' - आ मंत्रनु रटण करता रहीने मन्त्राधिपति भगवाननी आराधना करी. (२७-२८) हे परीक्षित! आ प्रमाणे दक्षना पुत्रो शबलाश्वो प्रज्ञना सर्जन माटे तपमां संलग्न हता, (त्यारे) तेमनी पासे पक्ष देवर्षि नारद आव्या अने तेमणे पहेलां जेवां ज गृह वयनोथी तेमने उपदेश आयो. (२९) (तेमणे कहुं-) "दक्ष प्रज्ञपतिना पुत्रो! आ तमने जे उपदेश आपुं छुं ते सांखणो. तमे तमारा ज भाईओना मार्गनु ज अनुसंधान करो. (३०) जे धर्मज्ञ भाई पोताना मोटा भाईओना श्रेष्ठ मार्गनु अनुसरण करे छे ते ज साचो भाई छे! ते पुष्यशाणी मनुष्य परब्रह्ममां मरुत्-गणो साथे आनंद भोगवे छे." (३१) हे परीक्षित! शबलाश्वोने आ प्रमाणे उपदेश आपीने देवर्षि नारद त्यांथी चाल्या गया अने ते शबलाश्वोऽने पोताना भाईओना मार्गनु ज अनुगमन कर्यु; कारण के नारदश्चनु दर्शन क्यारेय वर्थ जतुं नथी. (३२) तेओ ते पथना पश्चिम बन्धा, के जे अंतर्मुखी वृत्तिथी प्राप्य, अत्यंत सुंदर अने भगवत्मापि माटे अनुकूण छे. आवा अंतर्मुखी तपस्वीओ वीती गयेली रात्रिओनी जेम नथी तो हज्ज सुधी पाणा झर्या के न भविष्यमां पाणा करशे. (३३)

એતસ્મિન् કાલ ઉત્પાતાનુભૂતિનું પ્રજાપતિ: ।
પૂર્વવત્તારદકૃતં પુત્રનાશમુપાશૃષ્ટોત્ત. ॥ ૩૪ ॥

ચુકોધ નારદાયાસૌ પુત્રશોકવિમૂચ્યિત: ।
દેવર્ષિમુપલભ્યાહ રોષાદ્વિસ્કુરિતાધર: ॥ ૩૫ ॥

દક્ષ ઉવાચ

અહો અસાધો સાધૂનાં સાધુલિકેન નસ્તવયા ।
અસાધ્યકાર્યર્ભકાણાં ભિક્ષોર્માર્ગ: પ્રદર્શિત: ॥ ૩૬ ॥

ऋણૈખિભિરમુક્તાનામમીમાંસિતકર્મણામ् ।
વિઘાત: શ્રેયસ: પાપ લોકયોરુમથો: કૃત: ॥ ૩૭ ॥

એવં તં નિરનુકોશો બાલાનાં મતિભિદ્વરે: ।
પાર્ષદમધ્યે ચરસિ યશોહા નિરપત્રપ: ॥ ૩૮ ॥

નનુ ભાગવતા નિત્યં ભૂતાનુગ્રહકાતરા: ।
ઋતે ત્વાં સૌહદ્ધં વૈ વૈરઙ્ગ્રમવૈરિણામ् ॥ ૩૯ ॥

નેત્યં પુસાં વિરાગ: સ્યાત્ ત્વયા કેવલિના મૃષા ।
મન્યસે યદ્વિપશમં સ્નેહપાશનિકૃત્તનમ् ॥ ૪૦ ॥

નાનુભૂય ન જાનાતિ પુમાનું વિષયતીક્ષણતામ् ।
નિર્વિદેત સ્વયં તસ્માત્ તથા ભિત્તધી: પરૈ: ॥ ૪૧ ॥

યત્સ્તવં કર્મસન્ધાનાં સાધૂનાં ગૃહમેધિનામ् ।
કૃતવાનસિ દુર્મર્થ વિપ્રિયં તવ મર્ષિતમ् ॥ ૪૨ ॥

તાતુકૃતન યત્સ્તવમભ્રમચર: પુન: ।
તસ્માલ્યોકેષુ તે મૂઢ ન ભવેદ્ ભ્રમત: પદમ् ॥ ૪૩ ॥

દક્ષ પ્રજાપતિએ જોયું કે આજ સુધી ધર્માભધા અપશુક્લ થતા રહ્યા છે. (તેથી) તેમના ચિત્તમાં પુત્રોના અનિષ્ટની આશંકા થઈ આવી. દરમિયાનમાં તેમને અભર પડી કે પહેલાંની જેમ આ વખતે પણ નારદજીએ મારા પુત્રોને ભટકાવી દીધા છે. (૩૪) પોતાના પુત્રો કર્તવ્યયુત થવાથી તેમને ધર્માં શોક થયો અને તેઓ નારદજી પર ધર્મા કુદ્ધ થયા. નારદજી મળ્યા ત્યારે કોષ્ઠવશ દક્ષ પ્રજાપતિના હોઠ ફક્રડવા લાગ્યા અને આવેશમાં આવીને તેમણે નારદજીને કહ્યું. (૩૫)

૩૦ દક્ષ પ્રજાપતિએ કહ્યું - અરે દુષ્ટ! તે ખોટેખોટો સાધુઓનો વેશ ધારણ કરી રાખ્યો છે. અમારા ભલાભોળા બાળકોને ભિક્ષુઓનો માર્ગ બતાવીને તે અમારો મોટો અપકાર કર્યો છે. (૩૬) હજી તો તેમણે બ્રહ્મચર્યથી ગ્રહિયોનું ઋષા, પણ વિચાર્ય નથી; હજી તેમણે કર્મફળની નશરતા વિશે પણ કશું વિચાર્ય નથી, એ પહેલાં જ હે પાપાત્મા! તે તેમના બંને લોકના સુખને નાટ કરી દીધું છે. (૩૭) સાચે જ તારા હદ્યમાં દ્વારા છાંટોય નથી. તું આ પ્રમાણે બાળકોની બુદ્ધિ ભાટ કરતો ફરે છે. તે ભગવાનના પાર્ષદોમાં રહીને તેમની કીર્તિમાં કલંક જ લગાડ્યું છે. સાચે જ તું ધર્માં વિશે પણ વેર રાખે છે કે જેઓ કોઈની સાથે વેર રાખતા નથી. (૩૮) જો તું એમ સમજે છે કે વૈરાગ્યથી જ સ્નેહપાશ - વિપ્યાસક્તિનું બંધન કર્યાઈ જાય છે તો તારો એ જ્યાલ બરાબર નથી; કારણ કે તારા જેવા ખોટેખોટા વૈરાગ્યનો સ્વાંગ રચનારાઓથી કોઈને વૈરાગ્ય થઈ શકે નહીં. (૩૯) નારદ! મનુષ્ય વિપ્યાસોનો અનુભવ કર્યા સિવાય તેમની કટુતા જાણી શકે નહીં, તેથી વિપ્યાસોની દુઃખરૂપતાનો અનુભવ થતાં આપમેળે જેવો વૈરાગ્ય થાય છે તેવો બીજાઓના બહેકાવવાથી થતો નથી. (૪૧) અમે સદગૃહસ્થો છીએ, પોતાના ધર્મની મર્યાદા પાળીએ છીએ. એક વાર આ પહેલાં પણ તે અમારો અસહ્ય અપકાર કર્યો હતો. ત્યારે તો અમે તે સહી લીધો હતો. (૪૨) તું તો અમારી વંશપરંપરાનો ઉચ્છેદ કરવાને જ તત્પર બનેલો છે. તેણે ફરીથી અમારી સાથે દુષ્ટતાનો એ જ વ્યવહાર કર્યો છે. તેથી હે મૂઢ! જા, લોકાલ્યોકાણ્ણ નહીં હોય. (૪૩)

श्रीशुक उवाच

प्रतिजग्राह तद् भावं नारदः साधुसम्मतः ।
अतावान् साधुवादो हि तितिक्षेतेश्वरः स्वयम् ॥ ४४ ॥

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां घटस्कन्धे नारदशापो^१ नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥
छष्टा संख्य-अंतर्गत 'नारदने शाप' नामनो पांचमो अध्याय समाप्त.

—★—

४५ अद्याय

दक्ष प्रजापतिनी साठ पुत्रीओना वंशनुं वर्णन

श्रीशुक उवाच

ततः प्रायेतसोऽसिक्न्यामनुनीतः स्वयम्भुवा ।
धृष्टिं सञ्जनयामास दुष्टितृः पितृवत्सलाः ॥ १ ॥
दश धर्माय कायेन्दोद्दिष्ट^२ त्रिष्णव दत्तवान् ।
भूताङ्गिरः कृशाश्चेत्यो हे हे ताक्षर्याय चापराः ॥ २ ॥
नामधेयान्यभूषां त्वं सापत्यानां च मे शृणु ।
यासां उप्रसूतिप्रसवैर्लोका आपूरिताख्यः ॥ ३ ॥
भानुर्लभ्या कुञ्जभिर्विश्वा साध्या मरुत्वती ।
वसुर्मुहूर्ता सङ्कल्पा धर्मपत्न्यः सुतान् शृणु ॥ ४ ॥
भानोस्तु देवऋषभ^४ ईन्द्रसेनस्ततो नृप ।
विद्योत आसील्लभायासततश्च स्तनयित्वः ॥ ५ ॥
कुञ्जः^५ सङ्कटस्तस्य कीकटस्तनयो यतः ।
भुवोदुर्गांशिज्ञामेयः स्वर्गानन्दिस्ततोऽभवत् ॥ ६ ॥
विशेषेवास्तु विश्वाया अप्रजांस्तान् प्रयक्षते ।
साध्यो गणास्तु साध्याया^६ अर्थसिद्धिस्तुतस्तुतः ॥ ७ ॥
मरुत्वांश्च^७ जयन्तश्च मरुत्वत्यां भभूवतुः ।
जयन्तो वासुदेवांश उपेन्द्र ईति यं विद्वः ॥ ८ ॥
मौहूर्तिं का देवगणा मुहूर्तायाश्च जिःरे ।
ये यै फलं प्रयच्छन्ति भूतानां स्वस्वकालज्म् ॥ ९ ॥
सङ्कल्पायाश्च सङ्कल्पः कामः सङ्कल्पजः स्मृतः^८ ।
वसवोऽष्टौ वसोः पुत्रास्तेषां नामानि मे शृणु ॥ १० ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे परीक्षित! संतशिरोमण्डि देवर्षि नारदे 'भले, सारु' कहीने दक्षना शापनो स्वीकार करी लीधो. संसारमां बस, साधुता ए ज छे के बदलो लेवानुं सामर्थ्यं होय तोपक्ष बीजामे करेला अपकारने सही ले. (४४)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे परीक्षित! त्यारपछी ब्रह्माज्ञना धर्मा आग्रहने कारणे दक्ष प्रजापतिअे पोतानी पत्नी असिक्नीना गर्भथी साठ पुत्रीओ उत्पन्न करी. ते बधी ज पोताना पिता दक्षने धर्मो प्रेम करती हती. (१) दक्ष प्रजापतिअे ते पुत्रीओमांथी दस धर्म साथे, तेर कश्यप साथे, सतावीस चंद्रमा साथे, बे भूत साथे, बे अंगिरा साथे, बे कृशाश्च साथे अने बाकीनी चार ताक्षर्य नाम धारणा करनारा कश्यप साथे परणावी. (२) हे परीक्षित! तमे मारी पासेथी दक्षनी ते पुत्रीओ अने तेमनां संतानोनां नाम सांभणो. तेमनी वंशपरंपरा त्रिंशो लोकमां फेलायेली छे. (३)

धर्मनी दस पत्नीओ हती - भानु, लंबा, कुञ्ज, जामि, विश्वा, साध्या, मरुत्वती, वसु, मुहूर्ता अने सङ्कल्पा. तेमना पुत्रोनां नाम सांभणो. (४) हे राजन्! भानुनो पुत्र देवऋषभ अने तेनो पुत्र ईन्द्रसेन थयो. लंबानो पुत्र विद्योत थयो अने तेने पुत्रो थया भेघो. (५) कुञ्जनो पुत्र थयो सङ्कट, तेनो कीकट अने कीकटना पुत्रो थया पृथ्वीना समस्त दुर्गा (डिल्लाओ)ना अभिमानी देवताओ. जामिना पुत्रनुं नाम हतुं स्वर्ग अने तेनो पुत्र थयो नंदी. (६) विश्वाना पुत्रो विशेषेवो थया, तेमने कोई संतान न थयां. साध्याथी साध्यो थया अने तेमनो पुत्र थयो अर्थसिद्धि. (७) मरुत्वतीना बे पुत्रो थया - मरुत्वान अने जयंत. जयंत भगवान वासुदेवना अंश छे, तेमने लोको उपेन्द्र पदा कहे छे. (८) मुहूर्ताथी मुहूर्तना अभिमानी देवता उत्पन्न थया; तेओ पोत-पोताना मुहूर्तमां ज्वोने तेमनां कर्मो अनुसार कण आपे छे. (९) सङ्कल्पानो पुत्र सङ्कल्प अने तेनो पुत्र काम थयो. वसुना पुत्रो आठ वसु थया, तेमनां नाम मारी पासेथी सांभणो - (१०)

१. मा. पा. - दक्षान्नारदशापः पञ्च० । २. मा. पा. - कश्यपाय द्विं । ३. मा. पा. - अभव० । ४. मा. पा. - वेद० ।

५. मा. पा. - कुद० । ६. मा. पा. - व्यामर्थ० । ७. मा. पा. - ज्वांस्तु । ८. मा. पा. - सुतः ।

દ્રોષઃ પ્રાણો ધૂવોડકોડજિન્દોધો વસુર્વિભાવસુ: ।
દ્રોષસ્યાભિમતે: ૧ પત્ન્યા હર્ષશોકભયાદ્ય: ॥ ૧૧ ॥

પ્રાણસ્યોર્જસ્વતી ભાર્યા સહ આયુ: પુરોજવઃ ।
ધૂવસ્ય ભાર્યા ધરણિરસૂત વિવિધા: પુર: ॥ ૧૨ ॥

અર્કસ્ય વાસના ભાર્યા પુત્રાસ્તર્પાદ્ય: સ્મૃતા: ।
અનેભાર્યા વસોર્ધારા પુત્રા દ્રવિષાકાદ્ય: ॥ ૧૩ ॥

સ્કન્દશ્ચ કૃત્તિકાપુત્રો યે વિશાખાદ્યસ્તત: ।
દોષસ્ય શર્વરીપુત્ર: શિશુમારો હરે: કલા ॥ ૧૪ ॥

વસોરાજિરસીપુત્રો ૨ વિશકર્માડકૃતીપતિ: ।
તતો મનુશ્ચાકુપોડભૂદ્વિશે સાધ્યા મનો: સુતા: ॥ ૧૫ ॥

વિભાવસોરસૂતોધા વ્યુષ્ટં રોચિપમાતપમ् ।
પત્ન્યામોડથ ભૂતાનિ યેન જાગ્રતિ કર્મસુ ॥ ૧૬ ॥

સરૂપાડસૂતું ૩ ભૂતસ્ય ભાર્યા રૂપ્રાંશ્ચ કોટિશઃ ।
રૈવતોડજો ભવો ભીમો વામ ઉગ્રો વૃધાકપિ: ॥ ૧૭ ॥

અજૈકપાદહિર્બુધ્યો બહુરૂપો મહાનિતિ ।
રૂપસ્ય પાર્ષદાશાન્યે ધોરા ૪ ભૂતવિનાયકઃ ॥ ૧૮ ॥

પ્રજ્ઞપતેરજિરસ: સ્વધા પત્ની પિતૃનથ ।
અથર્વાજિરસં વેદં ૫ પુત્રત્વે ચાકરોત્ સતી ॥ ૧૯ ॥

કૃશાશોડર્યિષિ ભાર્યાયાં ધૂમ્રકેશમજ્જનત્ ।
વિષણ્ણાયાં ૬ વેદશિરો દેવલં વયુનં મનુમ् ॥ ૨૦ ॥

તાક્ષ્યસ્ય વિનતા કદ્રૂ: પતંગી યામિનીતિ ચ ।
પતઙ્ગ્યસૂત પતગાન્ યામિની શલભાનથ ॥ ૨૧ ॥

સુપણ્ણાડસૂત ગરૂડ સાક્ષાદ્ યજેશવાહનમ् ।
સૂર્યસૂતમનૂરું ચ કરૂનાગાનનેકશઃ ॥ ૨૨ ॥

કૃત્તિકાદીનિ નક્ષત્રાણીન્દો: પત્ન્યસ્તુ ભારત ।
દક્ષાપાત્ સોડનપત્યસ્તાસુ યક્મગ્રહાદ્યિત: ॥ ૨૩ ॥

દ્રોષ, પ્રાણ, ધૂવ, અર્ક, અજિન, દોષ, વસુ અને વિભાવસુ. દ્રોષની પત્નીનું નામ છે અભિમતિ. તેનાથી હર્ષ, શોક, ભય વગેરેના અભિમાની દેવતા ઉત્પન્ન થયા. (૧૧) પ્રાણની પત્ની ઊર્જસ્વતીના ગર્ભથી સહ, આયુ અને પુરોજવ નામે ત્રણ પુત્રો થયા. ધૂવની પત્ની ધરણીએ અનેક નગરોના અભિમાની દેવતા ઉત્પન્ન કર્યા. (૧૨) અર્કની પત્ની વાસનાના ગર્ભથી તર્ષ (તૃપ્યા) વગેરે પુત્રો થયા. અજિન નામના વસુની પત્ની ધારાના ગર્ભથી દ્રવિષાક વગેરે ધણા-બધા પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. (૧૩) કૃત્તિકાનો પુત્ર સુંદ પણ અજિનથી જ ઉત્પન્ન થયો. એનાથી વિશાખ વગેરેનો જન્મ થયો. દોષની પત્ની શર્વરીના ગર્ભથી શિશુમારનો જન્મ થયો, તે ભગવાનનો કલા-અવતાર છે. (૧૪) વસુની પત્ની આંગિરસીથી શિલ્પકલાના અધિપતિ વિશકર્માજી થયા. વિશકર્માજીના તેમની પત્ની આકૃતીના ગર્ભથી ચાક્ષુષ મનુ થયા અને તેમના પુત્રો વિશેષેવો અને સાધ્યો થયા. (૧૫) વિભાવસુની પત્ની ઊર્જા ત્રણ પુત્રો થયા – વ્યુષ્ટ, રોચિપ અને આતપ. એમાંના આતપને પંચયામ (દિવસ) નામનો પુત્ર થયો, એના જ કારણે બધા જીવો પોતપોતાનાં કાર્યામાં પ્રવૃત્ત રહે છે. (૧૬)

ભૂતની પત્ની દક્ષપુત્રી સરૂપાએ કરોડ-કરોડ રૂદ્રો ઉત્પન્ન કર્યા. એમાં રૈવત, અજ, ભવ, ભીમ, વામ, ઉગ્ર, વૃધાકપિ, અજૈકપાદ, અહિર્બુધ્ય, બહુરૂપ અને મહાન – એ અંગિયાર મુખ્ય છે. ભૂતની બીજી પત્ની ભૂતાથી ભયંકર ભૂતો અને વિનાયકો વગેરેનો જન્મ થયો. આ બધા અંગિયારમા મુખ્ય રુદ્ર મહાનના પાર્ષદો થયા. (૧૭-૧૮)

અંગિરા પ્રજ્ઞપતિની પહેલી પત્ની સ્વધાએ પિતૃઓને ઉત્પન્ન કર્યા અને બીજી પત્ની સતીએ અથર્વાજિરસ નામના વેદને જ પુત્રરૂપે સ્વીકારી લીધો. (૧૯) કૃશાશ્ચની પત્ની અર્યિથી ધૂમ્રકેશનો જન્મ થયો અને (બીજી પત્ની) વિપણાથી વેદશિરા, દેવલ, વયુન અને મનુ – એ ચાર પુત્રો થયા. (૨૦) તાક્ષ્ય નામના કશ્યપને ચાર પત્નીઓ હતી – વિનતા, કદ્રૂ, પતંગી અને યામિની. પતંગીથી પક્ષીઓનો અને યામિનીથી શલભો (પતંગિયાં)નો જન્મ થયો. (૨૧) વિનતાના પુત્ર ગરૂડ થયા, એ જ ભગવાન વિષણુનું વાહન છે. વિનતાના જ બીજા પુત્ર અરૂણ છે, જેઓ ભગવાન સૂર્યના સારથિ છે, કદ્રૂથી અનેક નાગો ઉત્પન્ન થયા. (૨૨)

હે પરીક્ષિત! કૃત્તિકા વગેરે નક્ષત્રોની અભિમાની સત્તાવીસ દેવીઓ ચંદ્રમાની પત્નીઓ છે. તેમાંની રોહિણી

૧. પ્રા. પા. – જીવાનાં । ૨. પ્રા. પા. – ઉત્પસ: પુરુષ । ૩. પ્રા. પા. – સુરૂપાં । ૪. પ્રા. પા. – ધોરા: પ્રેતવિં । ૫. પ્રા. પા. – દેવ । ૬. પ્રા. પા. – વિપણા વેદશિરસં ।

पुनः प्रसादं तं सोमः कला लेभे क्षये दिताः ।
शृणु नामानि लोकानां मातृषां शङ्कराण्डिय ॥ २४ ॥

अथ कश्यपपत्नीनां यत्प्रसूतमिदं जगत् ।
अदितिर्दितिर्दिनुः काष्ठा अरिष्ठा सुरसा ईला^१ ॥ २५ ॥

मुनिः कोधवशा ताम्रा सुरभिः सरमा तिभिः ।
तिमेर्यादोगणा आसन् श्वापदाः सरमासुताः ॥ २६ ॥

सुरभेर्भृष्टिः गावो ये चान्ये द्विशक्षा नृप ।
ताम्रायाः श्येन गृत्राद्या^२ मुनेरप्सरसां गणाः ॥ २७ ॥

दन्दशूकादयः सर्पा राजन् कोधवशात्मजाः ।
ईलायाउ भूरुहाः सर्वे पातुधानाश्च सौरसाः ॥ २८ ॥

अरिष्ठायाश्च^३ गन्धर्वाः काष्ठाया द्विशङ्केतराः ।
सुता दनोरेकष्टिस्तेषां प्राधानिकान्^४ शृणु ॥ २९ ॥

द्विमूर्धा शम्भरोऽरिष्ठो हयग्रीवो विभावसुः ।
अयोमुखः शङ्कुशिराः स्वर्भानुः कपिलोऽरुणः ॥ ३० ॥

पुलोमा वृषपर्वा च एकयकोडनुतापनः ।
धूम्रकेशो विरुपाक्षो विप्रचितिश्च^५ दुर्जयः ॥ ३१ ॥

स्वर्भानोः सुप्रभां कन्यामुवाह नमुचिः किल ।
वृषपर्वषास्तु शर्मिष्ठां ययातिर्नाहुधो बली ॥ ३२ ॥

वैश्वानरसुता याश्च चतस्रश्चारुदर्शनाः ।
उपदानवी हयशिरा पुलोमा कालका तथा ॥ ३३ ॥

उपदानवीं हिरण्याक्षः कुरुहयशिरां नृप ।
पुलोमां कालकां च द्वे वैश्वानरसुते तु कः ॥ ३४ ॥

उपयेमेऽथ^६ भगवान् कश्यपो ब्रह्मयोदितः ।
पौलोमाः कालकेयाश्च दानवा युद्धशालिनः ॥ ३५ ॥

तयोऽप्यिसहस्राण्डियश्चास्तेषितुः पिता ।
जघान स्वर्गतो राजत्रेक ईन्द्रप्रियङ्करः ॥ ३६ ॥

साथे विशेष प्रेम करवाने कारणो चंद्रमाने प्रजापति दक्षे शाप आयो, जेनाथी तेमने क्षयनो व्याधि थही गयो हतो. तेमने कोई संतान थयुं नही. (२३) तेमणे दक्षने करीथी प्रसन्न करीने कृष्ण पक्षनी क्षीणा कणाओ शुक्ल पक्षमां पूर्ण थवानुं वरदान मेणवी लीधुं हतुं (तेम छतां नक्षत्रोनी अभिमानी देवीओथी तेमने कोई संतान तो न ज थयुं). हवे तमे कश्यपनी पत्नीओनां मंगलमय नाम सांबणो. तेओ लोकमाताओ छे अने तेमनाथी ज आ सधाणी सृष्टि उत्पन्न थही छे. तेमनां नाम छे – अदिति, दिति, इनु, काष्ठा, अरिष्ठा, सुरसा, ईला, मुनि, कोधवशा, ताम्रा, सुरभि, सरमा अने तिभि. आमानी तिभिनां संतानो छे – जगत्यर जंतुओ अने सरमानां संतानो छे वाघ वगेरे लिंसक छवो. (२४-२६) सुरभिनां संतानो छे – गाय वगेरे बे खरीओवाणां पशुओ. ताम्रानां संतान छे – बाज, गोध वगेरे शिकारी पक्षीओ. मुनिथी आप्सराओ उत्पन्न थही. (२७) कोधवशानां संतानो थयां – साप, वीछी वगेरे जेरी जंतुओ. ईलायी वृक्षो, वेलीओ वगेरे पृथ्वीमां उत्पन्न थती वनस्पतिओ थही अने सुरसाथी पातुधान (राक्षसो) पेदा थया. (२८) अरिष्ठायी गन्धर्वाः अने काष्ठायी घोडा वगेरे एक खरीवाणां पशुओ उत्पन्न थयां. इनुना एकसठ पुत्र थया, अमानां मुख्य-मुख्य संतानोनां नाम सांबणो – (२९) द्विमूर्धा, शंबर, अरिष्ठ, हयग्रीव, विभावसु, अयोमुख, शङ्कुशिरा, स्वर्भानु, कपिल, अरुण, पुलोमा, वृषपर्वा, एकयक, अनुतापन, धूम्रकेश, विरुपाक्ष, विप्रचिति अने दुर्जय. (३०-३१) स्वर्भानुनी पुत्री सुप्रभा साथे नमुचिये अने वृषपर्वानी पुत्री शर्मिष्ठा साथे नहुपुत्र महाबलवान ययातिये लग्न कर्या. (३२) इनुना पुत्र वैश्वानरने चार सुंदर पुत्रीओ हती, तेमनां नाम हतां – उपदानवी, हयशिरा, पुलोमा अने कालका. (३३) अमानी उपदानवी साथे हिरण्याक्षनुं अने हयशिरा साथे कुतुनुं लग्न कर्यु. ब्रह्माज्ञनी आज्ञाथी प्रजापति भगवान कश्यपे वैश्वानरनी बाकीनी बे पुत्रीओ – पुलोमा अने कालका साथे लग्न थयु. अमनाथी पौलोम अने कालकेय नामना साठ हजार युद्धवीर दानवो थया. अमनुं ज बीजुं नाम निवातकवच हतुं. तेओ यज्ञ-कर्ममां विघ्नो नाखता हता, तेथी हे परीक्षित! तमारा दादा (पितामह) अर्जुने ईन्द्रने प्रसन्न करवा माटे तेमने भारी नाघ्या हता. आ ते दिवसोनी वात छे के ज्यारे अर्जुन स्वर्गमां गया हता. (३४-३६)

१. प्रा. पा. – ईरा । २. प्रा. पा. – गृप्रश्येनाद्याः । ३. प्रा. पा. – ईराया । ४. प्रा. पा. – व्यास्तु । ५. प्रा. पा. – प्राधानिक । ६. प्रा. पा. – विचितः सुहु । ७. प्रा. पा. – उपयेमे स । ८. प्रा. पा. – सर्वे ।

વિપ્રચિતિ: સિંહિકાયાં શતં^૧ ચૈકમજીજનત્ત. |
રાહુજ્યેષ્ઠ કેતુશતં ગ્રહત્વં ય ઉપાગત: || ૩૭||

અથાત: શ્રૂયતાં વંશો યોડદિતેરનુપૂર્વશા: |
યત્ર નારાયણો દેવ: સ્વાંશેનાવતરદ્વ વિભુ: || ૩૮||

વિવસ્વાનર્યમા પૂષા ત્વષ્ટાઽથ સવિતા ભગઃ |
ધાતા વિધાતા વરુણો મિત્ર: શક ઉરુકમ: || ૩૯||

વિવસ્વત: શ્રાદ્ધદેવં સંજ્ઞાડસૂયતવે મનુમ् |
મિથુનં ચ મહાભાગા યમં દેવં યમીં તથા |
સૈવ ભૂત્વાઽથ વડવા નાસત્યૌ સુષુવે ભુવિ^૨ || ૪૦||

ઇયા શનેશ્વરં લેભે સાવર્ણી ચ મનું તતઃ |
કન્યાં ચ તપતીં યા વૈ વત્રે સંવરણાં પતિમ્ || ૪૧||

અર્યમણો માતૃકા પત્ની તયોર્શર્ષણય: સુતા: |
યત્ર વૈ માનુષી જાતિર્બ્રહ્મણા ચોપકલ્પિતા^૩ || ૪૨||

પૂષાનપત્ય: પિષ્ટાદો ભગનદનોડભવત્પુરા |
યોડસૌ દક્ષાય કુપિતં^૪ જહાસ વિવૃતદ્વિજ: || ૪૩||

ત્વષ્ટુદ્દ્યાનુજ્ઞ ભાર્યા રચના^૫ નામ કન્યકા |
સન્નિવેશસત્યોર્જશે વિશ્વરૂપશ્ વીર્યવાન્ || ૪૪||

તં વત્રિરે સુરગણા સ્વસ્તીયં દ્વિષ્ટતામપિ |
વિમતેન પરિત્યક્તા ગુરુણાડજીરસેન યત્ || ૪૫||

વિપ્રચિતિની પત્ની સિંહિકાના ગર્ભથી એક પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. એમાં સૌથી મોટો હતો રાહુ, કે જેની ગણાના ગ્રહોમાં થવા પામી. બાકીના સો પુત્રો કેતુ એવા એક જ નામે જાણીતા હતા. (૩૭)

૨૦ હે પરીક્ષિત! હવે કમશા: અદિતિની વંશપરંપરા સાંભળો. આ વંશમાં સર્વવ્યાપી દેવાધિદેવ નારાયણો પોતાના અંશથી વામન-રૂપે અવતાર લીધો હતો. (૩૮) અદિતિના પુત્રો હતા - વિવસ્વાન, અર્યમા, પૂષા, ત્વષ્ટા, સવિતા, ભગ, ધાતા, વિધાતા, વરુણ, મિત્ર, ઈન્દ્ર અને ત્રિવિક્રમ (વામન). આ જ બાર આદિત્યો કહેવાયા. (૩૯) વિવસ્વાનની પત્ની મહાભાગ્યશાળી સંજ્ઞાના ગર્ભથી શ્રાદ્ધદેવ (વૈવસ્વત) મનુ અને યમ-યમીનું જોડકું પેદા થયાં. સંજ્ઞાએ જ અચિની (ઘોડી)નું રૂપ ધારણ કરીને ભગવાન સૂર્ય દ્વારા ભૂલોકમાં બંને અચિનીકુમારોને જન્મ આપ્યો. (૪૦) વિવસ્વાનની બીજી પત્ની હતી છાયા. તેના શનેશ્વર અને સાવર્ણી મનુ નામના બે પુત્રો થયા અને તપતી નામની એક પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ. તપતીએ સંવરણાને પતિ તરીકે વરણ કર્યા. (૪૧) અર્યમાની પત્ની માતૃકા હતી. તેના ગર્ભથી ચર્ષણી નામના પુત્ર થયા. તેઓ કર્તવ્ય-અકર્તવ્યના જ્ઞાનથી યુક્ત હતા. તેથી બ્રહ્માજીએ તેમના જ આધારે મનુષ્યજાતિની (અર્થાત્ બ્રાહ્મણ વગેરે વળ્ણાની) કલ્પના કરી. (૪૨) પૂષાને કોઈ સંતાન ન થયું. પ્રાચીન કાળમાં શિવજી જ્યારે દક્ષ પર કોષિત થયા હતા ત્યારે (આ) પૂષા દાંત દેખાડીને હસ્યા હતા, તેથી (રૂદ્ર) વીરભદ્રે આમના દાંત તોડી નાખ્યા હતા. ત્યારથી પૂષા પીસેલું અનાજ જ ખાય છે. (૪૩) દૈત્યોની નાની બહેન કુમારી રચના ત્વષ્ટાની પત્ની હતી. રચનાના ગર્ભથી બે પુત્રો થયા - સંનિવેશ અને પરાકમી વિશ્વરૂપ. (૪૪) આ પ્રમાણે વિશ્વરૂપ જોકે શત્રુઓના ભાણ્ણોજ હતા, તોપણ દેવોના ગુરુ બૃહસ્પતિજીએ જ્યારે ઈન્દ્રથી અપમાનિત થઈને દેવોનો પરિત્યાગ કરી દીધો ત્યારે દેવોએ આ વિશ્વરૂપને જ પોતાના પુરોહિત બનાવ્યા હતા. (૪૫)

=★=

ઈતિ શ્રીમત્બાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પછ્છસ્કન્દ્યે પછ્છોડધ્યાય: || ૬ ||

છૃદી સ્કંધ-અંતર્ગત છૃદી અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૧. પ્રા. પા. - શતમેકમ૦। ૨. પ્રા. પા. - શુચિ:। ૩. પ્રા. પા. - સુસમાહિતા૦। ૪. પ્રા. પા. - કુપિતો। ૫. પ્રા. પા. - ચરમા૦।

सातमो अध्याय

बृहस्पतिष्ठाने करेलो देवोनो त्याग अने विश्वरूपनी देवगुरु तरीके वरणी

राजेवाच

कस्य^१ हेतोः परित्यक्ता आचार्येणात्मनः सुराः^२ ।
ऐतदायक्ष्यं भगवन्निष्ठाणामकमं गुरौ ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच^३

इन्नस्त्रिभुवनैश्वर्यमदोल्लितसत्पथः ।
भृत्यिर्वसुभी रुद्रेरादित्यर्हभुमिर्णृपै ॥ २ ॥

विश्वेदेवैश्वं साध्यैश्वं नासत्याभ्यां परिश्रितः ।
सिद्धयारणागन्धवैर्मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ३ ॥

विद्याधराप्सरोभिश्वं किञ्चरैः पतगोरगैः ।
निषेव्यमाणो भगवान् सूयमानश्वं भारत ॥ ४ ॥

उपगीयमानो ललितमास्थानाध्यासनाश्रितः ।
पाण्डुरेणातपत्रेण चन्द्रमष्टलयारुण्णा ॥ ५ ॥

युक्तश्वान्यैः पारमेष्ठयैश्वामरव्यज्ञादिभिः ।
विराजमानः पौलोभ्या सहार्धासनया भृशम् ॥ ६ ॥

स यदा परमाचार्यं देवानामात्मनश्वं ।
नाभ्यनन्दत सम्प्राप्तं प्रत्युत्थानासनादिभिः ॥ ७ ॥

वाचस्पतिं मुनिवरं सुरासुरनमस्कृतम् ।
नोर्यचालासनादिन्द्रः पश्यत्रपि सभागतम् ॥ ८ ॥

ततो निर्गत्य सहसा कविराजिरसः प्रभुः ।
आयपौ स्वगृहं तूष्णीं विद्वान् श्रीमद्विकियाम् ॥ ९ ॥

तर्ह्यव प्रतिभुद्धयेन्द्रो गुरुहेलनमात्मनः ।
गर्हयामास सदसि स्वयमात्मानमात्मना ॥ १० ॥

अहो बत ममासाधु कृतं वै दध्वभुद्धिना ।
यन्मयैश्वर्यमतेन गुरुः सदसि कात्कृतः ॥ ११ ॥

को गृध्येत् पष्ठितो लक्ष्मीं त्रिविष्टपतेरपि ।
ययाऽहमासुरं भावं नीतोऽद्य विभुधेश्वरः ॥ १२ ॥

राजा परीक्षिते पूष्यम् – हे भगवन्! देवोना आचार्यं बृहस्पतिष्ठाने पोताना प्रिय शिष्यो एवा देवोनो क्या कारणे त्याग कर्यो हतो? देवोने पोताना गुरुज्ञनो एवो क्यो अपराध कर्यो हतो, ते तमे मने कही बतावो. (१)

श्रीशुकदेवज्ञाने कहुं – हे राजन्! इन्द्रने त्रिष्णो लोकनु ऐश्वर्यं भगवाथी धमंड थयो हतो. आ धमंडने कारणे तेओ धर्मनी मर्यादानु अने सदाचारानु उल्लंघन करवा लाग्या हता. एक दिवसनी वात छे – तेओ भरी सभामां पोतानी पत्नी शशी साथे उंचा सिंहासन पर बेठेला हता. ओगणपत्यास मरुतो, आठ वसुओ, अग्नियार दुर्गो, आदित्यो, ऋष्युओ, विश्वेदेवो, साध्यो अने बंने अश्चिनीकुमारो तेमनी सेवामां उपस्थित हता. सिद्धो, चारणो, गंधर्वो, भ्रष्टवादी मुनिओ, विद्याधरो, अप्सराओ, किन्नरो, पक्षीओ अने नागो तेमनी सेवा अने सुति करी रह्यां हतां. बधी बाजुओ ललित स्वरे देवराज इन्द्रनी कीर्तिनु गान थई रहुं हतुं. तेमनी उपर चंद्रमंडण जेवुं सुंदर थेत छत्र शोभतुं हतुं. चामर, जूलणा वगेरे महाराजने अनुरूप सामग्रीओ पथास्थाने सज्जयेली हती. आ दिव्य सभामां देवराज घण्टा ज सुशोभित थई रह्या हता. (२-६) आ ज समये देवराज इन्द्रना अने समस्त देवोना परम आचार्यं बृहस्पतिष्ठानं पद्धार्या. तेमने देवोनवो – बधा ज नमस्कार करे छे. इन्द्रे जोयुं के तेओ सभामां पद्धार्या छे, परंतु तेओ न तो उभा थया के न तो आसन वगेरे आपीने गुरुदेवनो सत्कार पछा कर्यो. अरे, तेओ पोताना आसनमांथी हात्याचात्या सुध्यां पछा नहीं. (७-८) त्रिकाणदर्शी समर्थं बृहस्पतिष्ठाने जोयुं के आ ऐश्वर्यना मदनो दोष छे. बस, तेओ तरत ज त्यांथी बहार नीकणी गया अने पोताना थरे चाल्या गया. (९)

(हे परीक्षित!) त्यारे ज देवराज इन्द्रने भान थयुं अने तेओ समज्ञ गया के में पोताना गुरुनी अवगणना करी छे. तेओ सभामां पोते ज पोतानी निंदा (निर्भर्त्सना) करवा लाग्या – (१०) “अरेरे, हाय! भारे भेदनी वात छे के में मूर्खतापूर्वक ऐश्वर्यना मदने लीये सभामां पोताना गुरुदेवनो तिरस्कार कर्यो. साचे ज मारुं आ कृत्य घासुं ज निंदनीय छे. (११) भला, क्यो विवेकी मनुष्य आ स्वर्गीय राजलक्ष्मीने मेणववानी ईच्छा करशो? जुओ तो खरा, आजे अषो ज मने - देवराजने पछा असुरोना जेवा रजोगुणी भावथी भरी

१. प्रा. पा. – यस्य । २. प्रा. पा. – सुताः । ३. प्रा. पा. – श्रीबाद्राचार्यज्ञिरुवाच । ४. प्रा. पा. – ऋषिभिर्णृप ।

યे પારમેષ્ઠયં વિષણુમધિતિષ્ઠન् ૨ કુચ્ચન ।
પ્રત્યુત્તિષ્ઠેદિતિ બ્રૂધુર્ધર્મ તે ન પરં વિદુઃ ॥ ૧૩ ॥

તેથાં કુપથદેષૂણાં પતતાં તમસિ હ્યધ: ।
યે શ્રદ્ધદ્વાર્યચલ્લ વૈ મજજીન્યશમાખવા ઈવ ॥ ૧૪ ॥

અથાહમમરાચાર્યમગાધવિષણાં દ્વિજમ્ ।
પ્રસાદવિષ્યે નિશઠઃ શીષ્ણાં તચ્ચરણાં સ્પૃશન् ॥ ૧૫ ॥

એવં ચિન્તયતસ્તસ્ય મધોનો ભગવાન્ ગૃહાત् ।
બૃહસ્પતિર્ગતોડદ્ધાં ગતિમધ્યાત્મમાયયા ॥ ૧૬ ॥

ગુરોનાધિગતઃ સગ્નાં પરીક્ષન્ ભગવાન્ સ્વરાટ् ।
ધ્યાયન્ ધિયા રે સુરૈર્યુક્તઃ શર્મ નાલભતાત્મનઃ ॥ ૧૭ ॥

તચ્છુતૈવાસુરા: સર્વ આશ્રિત્યૌશનસં મતમ્ ।
દેવાન્ પ્રત્યુધમં ચકુરુર્મદા આતતાયિનઃ ॥ ૧૮ ॥

તૈર્વિસૃષ્ટેષુભિસ્તીક્ષેનિર્ભિત્તાજોરુભાહ્યવઃ ૩ ।
બ્રહ્માણાં શરણાં જગ્મુઃ સહેન્દ્રા નતકન્ધરા: ॥ ૧૯ ॥

તાંસ્તથાડભ્યાદિતાન્ લીક્ષ્ય ભગવાનાત્મભૂરજઃ ।
કૃપયા પરયા દેવ ઉવાચ પરિસાન્ત્વયન્ ॥ ૨૦ ॥

બ્રહ્માણાં

અહો બત સુરશ્રેષ્ઠા હ્યભર્દ્રં વઃ કૃતં મહત् ।
બ્રહ્મિષ્ઠ બ્રાહ્માણાં દાન્તમૈશ્વર્યાત્માભ્યનન્દત ॥ ૨૧ ॥

તસ્યાયમનયસ્યાસીત્ પરેભ્યો વઃ પરાભવઃ ।
પ્રક્ષીષોભ્ય: સ્વવૈરિભ્ય: સમૃદ્ધાનાં ચ યત્ સુરા: ॥ ૨૨ ॥

મધવન્ દ્વિષતઃ પશ્ય પ્રક્ષીષાન્ ગુર્વતિકમાત् ।
સમુત્પત્તિચિતાન્ ભૂય: કાવ્યમારાધ્ય ભક્તિતઃ ।
આદીરન્ નિલયનં મમાપિ બૃગુદેવતા: ॥ ૨૩ ॥

દીધો! (૧૨) જે લોકો એવું કહે છે કે સાર્વભૌમ રાજ્યસિંહાસન પર બેઠેલા સામાટે કોઈનું પણ આગમન થતાં રાજ્યસિંહાસન પરથી ઊભા ન થવું જોઈએ તેઓ ધર્મના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણતા નથી. (૧૩) આવો ઉપદેશ કરનારાઓ કુમાર્ગ તરફ જ લઈ જાય છે. તેઓ સ્વયં ધોર નરકમાં પડે છે અને તેમની વાતનો જે લોકો વિશ્વાસ કરે છે તેઓ પથ્થરની નાવની જેમ ડૂબી જાય છે. (૧૪) મારા ગુરુદેવ બૃહસ્પતિજી તો જ્ઞાનના અગાધ સમુદ્ર છે. મેં ભારે દુષ્ટતા આચરી છે. હવે હું તેમનાં ચરણોમાં મસ્તક ટેકવીને તેમને પ્રસન્ન કરીશ.” (૧૫)

(હે પરીક્ષિત!) દેવરાજ ઈન્દ્ર આ પ્રમાણે વિચારી રહ્યા હતા ત્યારે જ ભગવાન બૃહસ્પતિજી પોતાના ધરમાંથી બહાર નીકળીને, યોગબળથી અંતર્ધાન થઈ ગયા. (૧૬) દેવરાજ ઈન્દ્રે પોતાના ગુરુદેવને ઘણા શોધ્યા, પરંતુ તેમનો ક્યાંય પતો લાગ્યો નહીં. ત્યારે તેઓ ગુરુદેવ વિના પોતે સુરક્ષિત નથી એમ સમજીને દેવોની સાચે (મળીને) પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર સ્વર્ગના રક્ષણનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યા, પરંતુ તેઓ કશું પણ વિચારી શક્યા નહીં. તેમના ચિત્તને શાંતિ મળી નહીં. (૧૭) (પછી તો) દેત્યોને પણ દેવગુરુ બૃહસ્પતિજી અને દેવરાજ ઈન્દ્ર વચ્ચેના વિસંવાદની જાણ થઈ ગઈ. ત્યારે તે મદોન્મત અને આતતાયી અસુરોએ પોતાના ગુરુ શુકાચાર્યના આદેશ મુજબ દેવો પર વિજય મેળવવા માટે આકમજી કર્યું. (૧૮) તેમણે દેવો પર એટલાં તીક્ષ્ણ બાણોનો વરસાદ વરસાવ્યો કે તેમનાં માથાં, જાંધ, છાથ વગેરે અંગો વિચિન્ન થઈને પડવા લાગ્યાં. ત્યારે ઈન્દ્રની સાચે બધા જ દેવો શિર નમાવીને બ્રહ્માજીના શરણો ગયા. (૧૯) સ્વયંભૂ અને સમર્થ બ્રહ્માજીએ જોયું કે દેવોની તો ખરેખર ભારે દુર્દીશા થઈ રહી છે; અને તેથી તેમનું હૃદય અત્યંત કરુણાથી ભરાઈ ગયું. તેઓ દેવતાઓને સાંત્વના આપતાં કહેવા લાગ્યા. (૨૦)

બ્રહ્માજીએ કહ્યું – હે દેવતાઓ! આ ઘણા દુઃખની વાત છે. સાચે જ તમે લોકોએ બહુ અનુચ્છિત કામ કર્યું છે. હરિ! હરિ! તમે જૈશર્યના મદ્ધથી આંધળા થઈને બ્રહ્મજીની, વેદેતા અને સંયમી બ્રાહ્મજી (ગુરુ)નો સત્કાર કર્યો નહીં! (૨૧) દેવતાઓ! તમારી તે જ અનીતિનું આ ફળ છે કે સમૃદ્ધિશાળી હોવા છતાં પણ આજે તમારે પોતાના નિર્બળ શત્રુઓ સામે નીચું જોવું પડ્યું છે. (૨૨) (હે ઈન્દ્ર!) જુઓ, તમારા શત્રુઓ પણ એટલાં તેમણે પોતાના ગુરુ શુકાચાર્યજીનો તિરસ્કાર કર્યો હતો એ કારણે અત્યંત નિર્બળ થઈ ગયા હતા, પરંતુ હવે તેમની ભક્તિભાવપૂર્વક આરાધના કરીને તેઓ

૧. મા. પા. – કુચ્ચન । ૨. મા. પા. – શુચા યુક્તઃ । ૩. મા. પા. – વસ્તિગ્મેર્નિં ।

त्रिविष्टपं किं गणयन्त्यभेद-
मन्त्रा १ भृगूषामनुशिक्षितार्थः ।
१ विप्रगोविन्दगवीश्वराणां
भवन्त्यभद्राणि नरेश्वराणाम् ॥ २४ ॥

तद् विश्वरूपं भजताशु विप्रं
तपस्विनं त्वाष्ट्रमथात्मवन्तम् ।
सभाजितोऽर्थान् स विधास्यते वो
यदि क्षमिष्यध्यमुतास्य कर्म ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच

त अवेमुहिता राजन् ब्रह्मणा विगतज्वराः ।
ऋषिं त्वाष्ट्रमुपत्रज्य परिष्वज्येदमधुवन् ॥ २६ ॥

देवा जीयुः

वयं तेऽतिथयः प्रामा आश्रमं भद्रमस्तु ते ।
कामः सम्पाद्यतां तात पितृषां समयोचितः ॥ २७ ॥

पुत्राणां हि परो धर्मः पितृशुश्रूषाणां सताम् ।
अपि पुत्रवतां ब्रह्मन् किमुत ब्रह्मचारिणाम् ॥ २८ ॥

आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापते ।
भ्राता भरतपतेर्भूर्तिर्माता साक्षात् क्षितेस्तनुः ॥ २९ ॥

दयाया भगिनी मूर्तिर्धर्मस्यात्मातिथिः स्वयम् ।
अग्नेरभ्यागतो मूर्तिः सर्वभूतानि चात्मनः ॥ ३० ॥

तस्मात् पितृषामार्तानामार्ति परपराभवम् ।
तपसाऽपनयंस्तात् सन्देशं कर्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥

वृष्णीभेदे त्वोपाध्यायं ब्रह्मिष्ठं ब्राह्मणं गुरुम् ।
पथाऽङ्गसाविजेष्यामः सप्तलांस्तवतेज्ञसा ॥ ३२ ॥

न गर्हयन्ति ह्यर्थेषु यविष्ठाऽङ्गस्यभिवादनम् ।
इन्द्रोऽप्योऽन्यत्र न ब्रह्मन् वयो ज्येष्ठस्य कारणम् ॥ ३३ ॥

श्रीरथी धन-जनथी शक्तिशाणी थई गया छे. हे देवो! मने तो एवुं जडाई रख्यु छे के शुकाचार्यज्ञने पोताना आराघ्यदेव मानता ए देत्यो थोडा दिवसोमां मारो ब्रह्मलोक पश्च पडावी लेशे. (२३) शुकाचार्यज्ञने अमने अर्थशास्त्रानुं संपूर्ण शिक्षण आपेलु छे. ए जे कंઈ करवा ईच्छे छे तेनो लेद तमे पामी शक्ता नथी. तेमनी सलाहमंत्रणा घण्टी गुप्त होय छे. आवी स्थितिमां तेओ स्वर्गने तो गणता ज नथी. तेओ तो ईच्छे ते लोकने ज्ञाती शक्ते छे. ए साच्यु छे के जे राजाओ ब्राह्मणो, गोविंद अने गायोने पोतानुं सर्वस्व माने छे अने जेमना पर तेमनी कृपा रहे छे तेमनुं क्यारेय अमंगण थतुं नथी. (२४) तेथी, तमे बधा अत्यारे सत्वरे त्वष्टाना पुत्र विश्वरूप पासे ज्ञाओ अने तेमनी सेवा करो. तेओ साच्या ब्राह्मण, तपस्वी अने संयमी छे. जो तमे तेमना असुरो प्रत्येना प्रेमने बामा करी शक्तो अने तेमनुं सम्मान करशो तो तेओ तमारुं काम बनावी देशे. (२५)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे राजन्! ज्यारे ब्रह्माज्ञने देवोने आ प्रमाणो कह्यु त्यारे तेमनी चिंता दूर थई गई. (२६) तेओ त्वष्टाना पुत्र ऋषि विश्वरूप पासे गया अने तेमने जेटीने आ प्रमाणो कहेवा लाग्या. (२६)

३ हेवोअे कह्यु – हे तात! तमारुं कल्याण थाओ. अमे तमारा आश्रमां अतिथि तरीके आव्या छीअे. अमे एक रीते तमारा वडील छीअे, तेथी तमे अमारी समयोचित अलिलापा पूरी करो. (२७) जेमने संतान थई गयां होय तेवा सत्पुत्रोनो पश्च सौधी भोटो धर्म ए ज छे के तेओ पोताना पितानी अने अन्य वडीलोनी सेवा करे; तो पछी जेओ ब्रह्मचारी छे तेमनी बाबतमां तो कहेवानुं ज शुं होय? (२८) हे वत्स! आचार्य वेदनी, पिता ब्रह्माज्ञनी, भाई इन्द्रनी अने माता पृथ्वीनी साक्षात् मूर्ति होय छे; (२९) (ए ज प्रमाणो) बहेन दयानी, अतिथि धर्मनी, अल्पागत अग्निनी अने जगतना बधां ग्राणीओ पोताना आत्मानी ज मूर्ति अर्थात् आत्मस्वरूप होय छे. (३०) हे पुत्र! अमे तमारा वडील छीअे. अत्यारे शत्रुओ अमने ज्ञाती लीधा छे. अमे धशा दुःखी थई रह्या छीअे. तमे पोताना तपोबली आ दुःख, दारिद्र्य अने पराज्यने दूर करी दो. पुत्र! तमारे अमारी आशानुं पालन कर्वुं जोईअे. (३१) तमे ब्रह्मनिष्ठ ब्राह्मण छो, तेथी जन्मथी ज तमे अमारा गुरु छो. अमे तमारी आचार्यज्ञपे वरणी करीने तमारी शक्तिथी शत्रुओ पर अनायास ज विजय मेणवी लईशु. (३२) पुत्र! ज़रुर पञ्चे पोतानाथी उमरमां नाना होय तेमने पश्च नमन कर्वुं ए निंदनीय नथी. अवस्थाने लीघे कोई भोटुं नथी, आपने

ગ્રંથપિલાગ

અભ્યર્થિત: સુરગણૈ: પૌરોહિત્યે મહાતપા: ।
સ વિશ્વરૂપસ્તાનાહ પ્રસત્રઃ^૧ શલક્ષણયાગિરા ॥ ૩૪ ॥

વિશ્વરૂપ ઉવાચ

વિગર્હિતં ધર્મશીલૈબ્રહ્મવર્ચઉપવ્યયમ् ।
કથં નુ મદ્વિધો નાથા^૨ લોકેશૈરભિયાચિતમ્ ।
પ્રત્યાખ્યાસ્યતિતચ્છિષ્ઠઃ^૩ સ એવ સ્વાર્થ ઉચ્યતે ॥ ૩૫ ॥

અકિઝ્યનાનાં હિ ધનં શિલોઽચનં
તેનેહ નિર્વર્તિતસાધુસત્કિય: ।
કથ વિગર્હી નુ કરોભ્યધીશ્વરા:
પૌરોધસં હષ્ટતિ યેન દુર્મતિ:^૪ ॥ ૩૬ ॥

તથાપિ ન પ્રતિભૂયાં ગુરુભિ: પ્રાર્થિતં કિયત् ।
ભવતાં પ્રાર્થિતં સર્વ પ્રાણૈરથૈશ સાધયે ॥ ૩૭ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૫

તેભ્ય એવં પ્રતિશ્રુત્ય વિશ્વરૂપો મહાતપા: ।
પૌરોહિત્યં વૃતશ્કે પરમેણ સમાધિના ॥ ૩૮ ॥

સુરદ્વિધાં શ્રિયં ગુમામૌશનસ્યાપિ વિદ્યયા ।
આચ્છિદ્યાદાન્મહેન્દ્રાય વૈષ્ણવ્યાવિદ્યયાવિભુ: ॥ ૩૯ ॥

યયા ગુમ: સહસ્રાકો જિગ્યેન્સુરચમૂર્વિભુ: ૬ ।
તાં પ્રાહ સ મહેન્દ્રાય વિશ્વરૂપ ઉદારધી: ॥ ૪૦ ॥

વેદોનું જ્ઞાન છે, તેથી આપ જ મોટા છો. (૩૩)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – (હે પરીક્ષિત) જ્યારે દેવોએ આ પ્રમાણો (પોતાનું) પુરોહિતપણું કરવા માટે વિશ્વરૂપને પ્રાર્થના કરી ત્યારે પ્રસન્ન થયેલા પરમ તપસ્વી વિશ્વરૂપે તેમને અત્યંત પ્રિય અને મધુર વાણીમાં કહ્યું. (૩૪)

વિશ્વરૂપે કહ્યું – પુરોહિતપદનું કામ બ્રહ્મતેજને કીણ કરે છે, તેથી ધર્મશીલ મહાત્માઓએ તેની નિંદા કરી છે. પરંતુ (હે દેવો!) તમે મારા સ્વામી છો અને પોતે લોકના ઈશ્વરો હોવા છતાં પણ મને તેના માટે પ્રાર્થના કરી રહ્યા છો. આવી સ્થિતિમાં મારા જેવી વ્યક્તિ ભલા, તેનો અનાદર કેવી રીતે કરી શકે? હું તો તમારો સેવક છું. તમારી આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું એ જ મારો ધર્મ છે. (૩૫) હે દેવો! અમે તો અકિઝ્યન છીએ. જેતીની ફસલ લેવાઈ ગયા પછી અથવા અનાજની દુકાન ઉઠાવી લેવાયા પછી ત્યાં પડી રહેલા દાઢા વીજાની લાવીએ છીએ અને તેનાથી જ દેવોનું તથા પિતૃઓનું કાર્ય સંપન્ન કરી લઈએ છીએ. હે લોકપાલો! આ પ્રમાણો મારો નિર્વાહ થઈ જ રહ્યો છે, તો હું પુરોહિતપણાની નિંદનીય વૃત્તિ શા માટે કરું? એનાથી તો માત્ર તે લોકો જ પ્રસન્ન થાય છે કે જેમની બુદ્ધિ બ્રાહ્મ થઈ ગઈ હોય. (૩૬) જે કામ તમે બધા મારી પાસે કરાવવા માગો છો તે નિંદનીય છે - છતાં પણ હું તમારું કામ કરવાની ના કહી શકતો નથી; કારણ કે તમારી પ્રાર્થના (માગણી) કેટલી સ્વલ્પ છે! તેથી તમારી પ્રાર્થના પ્રમાણોનું સર્વ કાંઈ હું સંપત્તિ અને પ્રાણ થકી સિદ્ધ કરીશ. (૩૭)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – (હે પરીક્ષિત!) વિશ્વરૂપ મહાન તપસ્વી હતા. દેવો સમક્ષ આવી પ્રતિજ્ઞા (સંકલ્પ) કરીને, તેમની વરણી કરવાથી તેઓ પરમ સમાધિપૂર્વક (અર્થાત् પૂરેપૂરી લગ્નથી) તેમનું પુરોહિતપણું કરવા લાગ્યા. (૩૮) જોકે શુકાચાર્યજીએ પોતાના નીતિબળથી અસુરોની સંપત્તિ સુરક્ષિત કરી દીધેલી હતી તો પણ સમર્થ વિશ્વરૂપે વૈષ્ણવી વિદ્યાના પ્રભાવથી તેમની પાસેથી તે સંપત્તિ પડાવી લઈને દેવરાજ ઠંડને અપાવી દીધી. (૩૯) (હે રાજન!) જે વિદ્યાથી સુરક્ષિત થઈને ઠંડે અસુરોની સેના પર વિજય મેળવ્યો હતો તેનો ઉપદેશ તેમને ઉદારબુદ્ધિ વિશ્વરૂપે જ કર્યો હતો. (૪૦)

=★=

ઇતિ શ્રીમલ્લાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં ઘણસ્કન્દે સમમોડધ્યાય: ॥ ૭ ॥
છાટા સ્કન્દ-અંતર્ગત સાતમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૧. પ્રા. પા. – પ્રહસનું । ૨. પ્રા. પા. – નામ । ૩. પ્રા. પા. – સંચિષ્ઠઃ । ૪. પ્રા. પા. – દુર્મના: । ૫. પ્રા. પા. – બાદરાયણિલાગ

आठमो अद्याय

नारायण-कवचनो उपदेश

राजेवाच

यया गुमः सहस्राक्षः सवाहान् रिपुसैनिकान् ।
कीडित्वि विनिर्जित्य त्रिलोक्या बुभुजे श्रियम् ॥ १ ॥

भगवंस्तन्माघ्याहि^१ वर्म नारायणात्मकम् ।
पथाऽऽततायिनः शत्रून्^२ येन गुमोऽज्यन्मृषे ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच^३

वृतः पुरोहितसत्वाष्ट्रो भलेन्द्रायानुपृच्छते ।
नारायणाख्यं वर्माह तदिहेकमनाः शृणु ॥ ३ ॥

विश्वरूप उवाच

धौताऽधिपाणिरायम्य सपवित्र उद्दमुखः ।
कृतस्वाज्ञकरन्यासो मन्त्राख्यां वाग्यतः शुचिः ॥ ४ ॥

नारायणमयं वर्म सप्तश्वेद् भय आगते ।
पादयोर्ज्ञानुनोदर्वोरुदरे हृष्टोरसि ॥ ५ ॥

मुखे शिरस्यानुपूर्व्यादोङ्कारादीनि विन्यसेत् ।
ॐ नमो नारायणायेति विपर्ययमथापि वा ॥ ६ ॥

करन्यासं ततः कुर्याद् द्वादशाक्षरविद्या ।
प्रश्नवादियकारान्तमङ्गुल्यङ्गुष्ठपर्वसु ॥ ७ ॥

न्यसेद्धृदय ओङ्कारं विकारमनु मूर्धनि ।
षकारं तु भूवोर्मध्ये षाकारं शिख्या दिशेत्^४ ॥ ८ ॥

वेकारं नेत्रयोर्पुञ्ज्यात्कारं सर्वसन्धिषु ।
मकारमत्त्वमुद्दिश्य मन्त्रमूर्तिर्भवेद् बुधः ॥ ९ ॥

सविसर्गं इडानं तत् सर्वदिक्षु विनिर्दिशेत् ।
ॐ विष्णवे नम ईति ॥ १० ॥

राजा परीक्षिते पूछ्युं – (हे भगवन्!) देवराज उन्द्रे जेनाथी सुरक्षित थईने शत्रुओनी यतुरंगी सेनाने अनायासे ज शतीने त्रिष्ठो लोकनी राजलक्ष्मीनो उपभोग कर्या ते नारायणकवच तमे मने कही संबणावो अने ए पढ़ा बतावो के तेमझे तेनाथी सुरक्षित थईने पुद्भूमिमां आकमणाकारी शत्रुओ पर केवी रीते विजय मेणव्यो. (१-२)

शुकदेवज्ञामे कहुं – (हे परीक्षित!) ज्यारे देवोमे विश्वरूपने (पोताना) पुरोहित बनाव्या त्यारे देवराज उन्नना पूछवाथी विश्वरूपे तेमने नारायणकवचनो उपदेश कर्या. तमे ते ऐकाग्रयिते सांभणो. (३)

विश्वरूपे (उपदेश करतां) कहुं – हे देवराज उन्न! भयनो प्रसंग आवी पडतां नारायणकवच धारणा करीने पोताना शरीरनु रक्षणा करवुं जोहिए. तेनी विधि छे – सौप्रथम हाथपग धोहिने आयमन करवुं, पछी हाथमां दर्भनी पवित्री पहेरीने उत्तरालिमुख बेसवुं. त्यारपछी कवच धारणा करतां सुधी भौन राखवानो निश्चय करीने पवित्रतापूर्वक ‘ॐ नमो नारायणाय’ अने ‘ॐ नमो भगवते वासुदेवाय’ – आ मंत्रो वडे हृदय वगेरेमां अंग-न्यास तथा अङ्गुष्ठादि करन्यास करवो. पहेलां ‘ॐ नमो नारायणाय’ – आ आठ अक्षरना मंत्रना ‘ॐ’ वगेरे आठ अक्षरोनो कमशः पग, धूटण, जांघ, पेट, हृदय, वक्षःस्थण, मुख अने शिरमां न्यास करवो; अथवा आ ज मंत्रना (छेल्ला अक्षर) ‘प’कारथी शहुं करी ‘ॐ’कार सुधीना आठ अक्षरोनो शिरथी शहुं करीने ते ज आठ अंगोमां उलटा कमे न्यास करवो. (४-५) त्यारपछी ‘ॐ नमो भगवते वासुदेवाय’ – आ द्वादशाक्षरी मंत्रना ‘ॐ’ वगेरे बार अक्षरोनो जमणी तर्जनीथी डाबी तर्जनी सुधीनी बंने हाथनी आठ अंगलीओमां अने (हाथना) बंने अंगुष्ठाओना बंने वेढाओमां न्यास करवो. (६) ए पछी ‘ॐ विष्णवे नमः’ – आ मंत्रना पहेला अक्षर ‘ॐ’नो हृदयमां, ‘वि’नो ब्रह्मरंगमां, ‘ष्ट’नो भवानी मध्यमां, ‘ष्ट्र’नो चोटली (शिखा)मां, ‘वे’नो बंने आंखोमां अने ‘न’नो शरीरनी बधी संधिओमां न्यास करवो. त्यारपछी ‘ॐ भः अख्याय कहीने दिग्बन्ध करवो. आ प्रमाणो न्यास करवाथी आ विधिने जाङ्गनारो मनुष्य मंत्रस्वरूप थई जाय छ. (८-१०)

१. प्रा. पा. – ममाचक्ष्व । २. प्रा. पा. – शत्रून्सैन्ये । ३. प्रा. पा. – द्वादशायज्ञिरुवाच । ४. प्रा. पा. – न्यसेत् ।

आत्मानं परमं ध्यायेद् ध्येयं पटशक्तिभिर्युतम् ।
विद्यातेजस्तपो मूर्तिभिमं मन्त्रमुदाहरेत् ॥ ११ ॥

ॐ हरिविदध्यानम् सर्वरक्षां
न्यस्ताऽग्निपद्मः पतगेन्द्रपृष्ठे ।

दरारिचर्मासिगदेषु याप-
पाशान् दधानोऽष्टगुणोऽष्टबाहुः ॥ १२ ॥

जलेषु मां रक्षतु मत्स्यमूर्ति-
र्यादोगणेभ्यो वरुणस्य पाशात् ।

स्थलेषु मायाबद्गुवामनोऽव्यात्
त्रिविक्तमः ज्ञेऽवतु विश्वरूपः ॥ १३ ॥

दुर्गोऽष्टव्याजिमुखादिषु प्रभुः
पायामृसिंहोऽसुरयूथपारिः ।

विमुच्यतो यस्य महाहृष्णासं
दिशो विनेदुर्न्यपतंश गर्भाः ॥ १४ ॥

रक्षत्वसौ माऽध्यनि^२ यशकल्पः
स्वदंष्ट्रयोन्नीतधरो वराहः ।

रामोऽद्रिकूटेष्वथ विप्रवासे
सलक्षमणोऽव्याद् भरताग्रजोऽस्मान् ॥ १५ ॥

मामुग्रधर्मादभिलात् प्रमादा-
शारायणः पातु नरश्च हासात् ।

दत्तस्त्वयोगादथ योगनाथः
पायाद् गुणेशः कपिलः कर्मबन्धात् ॥ १६ ॥

सनकुमारोऽवतु कामदेवा-
द्वयशीर्षा मां पथि देवहेलनात् ।

देवर्षिवर्यः पुरुषार्चनान्तरात्
कूर्मो हरिमां निरयादशेषात् ॥ १७ ॥

ऐ पढ़ी समग्र ऐश्वर्य, धर्म, पश, लक्ष्मी, ज्ञान अने वैराग्यथी परिपूर्णा ईश्वरेवनु ध्यान धरवुं अने पोते पश तदूप थह जवुं. त्यारपछी विद्या, तेज अने तप-स्वरूप आ कवचनो पाठ करवो - (११)

“भगवान् श्रीहरिए गरुडज्ञनी पीठ पर पोताना चरणकमण राखेलां छे. अणिमा वगेरे आठे सिद्धिओ तेमनी सेवा करी रही छे. आठ हाथोमां शंख, चक्र, ढाल, तलवार, गदा, बाण, धनुष्य अने पाश धारणा करेलां छे. ते ज उँकारस्वरूप प्रभु बधा प्रकारे, बधी बाजुओथी मारुं रक्षण करे. (१२) मत्स्य-मूर्ति भगवान् पाणीमां जगजंतुओमांथी अने वरुणाना पाशमांथी मारुं रक्षण करे. मायाथी ब्रह्मचारीनु रूप धारणा करनारा वामन भगवान् पृथ्वी पर अने विश्वरूप त्रिविक्तम भगवान् आकाशमां मारुं रक्षण करे. (१३) जेमना भयानक अहंकारस्यथी बधी दिशाओ गृज्ज उठी हती अने देत्योनी गर्भवती पत्नीओना गर्भ पडी गया हता ते, देत्य-पूथपतिओना शत्रु नरसिंह भगवान् डिल्ला, जंगल, रणभूमि वगेरे विकट स्थानोमां मारुं रक्षण करे. (१४) पोतानी दाढो (दंतशूणो) पर पृथ्वीने धारणा करनारा पशमूर्ति वराह भगवान् मार्गमां, परशुरामज्ञ पर्वतोना शिखरो पर अने लक्ष्मणज्ञ सहित भरतज्ञना मोटा भाई श्रीरामचंद्र भगवान् प्रवासना समये मारुं रक्षण करे. (१५) नारायण भगवान् मारणा-मोहन वगेरे भयंकर अविचारेमांथी अने तमाम प्रकारना प्रमादोमांथी (सर्व प्रकारनी आकस्मिक दुर्घटनाओथी) मारुं रक्षण करे. ऋषिशेष नर गर्वमांथी, योगेश्वर दत्तात्रेय भगवान् योगनां विद्वामांथी अने त्रिशो गुणोना अधिपति कपिल भगवान् कर्मनां बंधनोमांथी मारुं रक्षण करे. (१६) परम ऋषि सनकुमार कामदेव तरक्षी, हयश्रीव भगवान् मार्गमां चालती वजते देवमूर्तिओने नमस्कार वगेरे नहीं करवाना अपराधमांथी, देवर्षि नारदज्ञ सेवाना दोषो मांथी अने कर्म्मप भगवान् बधा प्रकारनां नरकोमांथी मारुं रक्षण करे. (१७)

१. प्रा. पा. - अमुदीरयेत् । २. प्रा. पा. - मां पथि यशः ।

* सेवाना दोषो भवीस प्रकारना मानवामां आव्या छे - (१) सवारी पर आउह थहने अथवा पगोमां पगराखां पहेरीने श्रीभगवानना मंटिरमां जवुं. (२) रथयात्रा, जन्माष्टमी वगेरे उत्सवो नहीं उज्जवला अथवा तेमनां दर्शन नहीं करवा. (३) श्रीमूर्तिनां दर्शन करीने प्रश्नाम नहीं करवा. (४) अपवित्र (अशोच) अपस्थामां दर्शन करवा. (५) एक (४) छाये प्रश्नाम करवा. (६) परिकमा करती वजते भगवाननी सम्मुख आवतां थोडुक नहीं रोकातां दरी पाणी परिकमा करवी अथवा मात्र (भगवाननी) सम्मुख ज परिकमा कर्या करवी. (७) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे पग पहोणा करीने बेसवुं. (८) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे सूवुं. (९) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे भोजन करवुं. (१०) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे जूहु बोलवुं. (११) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे जूहु बोलवुं. (१२) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे मोटेथी बोलवुं. (१३) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे अंदरोअंदर वातो करवी. (१४) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे चीसो पाठवी. (१५) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे जघडो करवो. (१६) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे कोइने कष आपवुं.

धन्वन्तरिर्भगवान् पात्वपथ्याद्
द्वाद् भयादेषभो निर्जितात्मा ।
यज्ञश्च लोकादवताऽङ्गनान्ताद्^१
बलो गणात् कोषवशादहीनः ॥ १८ ॥

द्वैपायनो भगवानप्रबोधाद्
बुद्धस्तु^२ पाखण्डगणात् प्रमादात् ।
क्लिकः कुले: कालमलात् प्रपातु^३
धर्मावनायोरुक्तावतारः ॥ १९ ॥

मां केशवो गदया प्रातरव्याद्
गोविन्द आसज्जवमातवेषुः ।
नारायणः प्राण॑ उदातशक्ति-
मध्यन्तिने विष्णुररीन्द्रपाणिः ॥ २० ॥

देवोऽपराह्ने मधुडोग्रधन्वा
सायं त्रिधामाऽवतु माधवो माम् ।
दोषे हृषीकेश उतार्धराते
निशीथ एकोऽवतु पद्मनाभः ॥ २१ ॥

श्रीवत्सधामापररात्र ईशः
प्रत्यूष ईशोऽसिधरो जनार्दनः ।
दामोदरोऽव्याहनुसन्ध्यं प्रभाते
विश्वेश्वरो भगवान् कालमूर्तिः ॥ २२ ॥

यक्षं युगान्तानलतिगमनेभि
भ्रमत् समन्ताद् भगवत्प्रयुक्तम् ।
दन्तग्निः दन्तग्न्यरिसैन्यमाशु
कक्षं यथा वातसभो^४ हुताशः ॥ २३ ॥

धन्वंतरि भगवान् कुपथमांथी, जितेन्द्रिय भगवान्
ऋषभदेवज्ञ सुभद्रुःभ तथा भयप्रद हंसोमांथी, पक्ष
भगवान् लोकनिंदामांथी, श्रीबणरामज्ञ मनुष्यनिर्मित
आपत्तिअमांथी अने श्रीशेषज्ञ कोषवश नामना सर्पोथी
मारुं रक्षण करे. (१८) भगवान् श्रीकृष्णद्वैपायन व्यास
अक्षानमांथी तथा श्रीबुद्धदेव पाखंडीओ तरक्षी अने
प्रमादमांथी मारुं रक्षण करे. धर्मना रक्षण माटे महान
अवतार धारण करनारा क्लिक भगवान् पापप्रधान
कणिकाणना दोषोमांथी मारुं रक्षण करे. (१९) प्रातःकाणे
केशव भगवान् पोतानी गदा लઈने, पोतानी वांसणी
लઈने गायो चराववा जता श्री गोविन्द भगवान्
पोतानी तीक्ष्ण शक्ति साथे नारायण भगवान् पूर्वाह्न्यमां
(बपोर पहेलां) अने विष्णु भगवान् यक्षराज सुदर्शन
लઈने मध्याह्नमां मारुं रक्षण करे. (२०) मधुसूदन
भगवान् पोतानु प्रचंड धनुष्य लઈने अपराह्न्यमां
(त्रीज पहेलां) मारुं रक्षण करे. ब्रह्मा वर्गेरे त्रिमूर्तिधारी
माधव सायंकाणे, हृषीकेश भगवान् सूर्यास्त पछीना
समये अने पद्मनाभ भगवान् एकला मध्यरात्रि पहेलां
तथा मध्यरात्रिना समये मारुं रक्षण करे. (२१)
श्रीवत्सलांघन श्रीहरि रात्रिना पाइला पहेलां,
भृगुधारी जनार्दन भगवान् उषाकाणे, श्रीदामोदर
भगवान् सूर्योदय पहेलांना समये अने काणमूर्ति
विश्वेश्वर भगवान् समस्त संध्याओ वेणाए मारुं रक्षण
करे. (२२)

१) हे सुदर्शन! तमारो आकार यक्ष जेवो छे. तमारी
किनारीनो भाग प्रलयवेणाना अजिन जेवो अत्यंत
तीक्ष्ण छे. तमे भगवाननी प्रेरणाथी बधी बाजुअे
विचरता रहो छो. जेम आग वायुनी मददथी सूक्ष्म
धासपांडाने बाणी नाखे छे तेवी ज रीते तमे अमारा
शत्रुनी सेनाने जलदीमां जलदी बाणी नाखो, बाणी
नाखो. (२३)

१. प्रा. पा. - ज्वालृतान्ताद् । २. प्रा. पा. - बुद्धश्च । ३. प्रा. पा. - प्रपायाद् । ४. प्रा. पा. - प्रातरुदातः । ५. प्रा. पा. - वायुः ।

(१७) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे कोईना पर द्या देखाइवी. (१८) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे कोईने निर्दय वयनो कहेयां. (१९)
भगवानना श्रीविग्रहनी सामे कांबलथी आपुं शरीर ढांकी देवुं. (२०) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे बीजनी निंदा करवी. (२१) भगवानना
श्रीविग्रहनी सामे बीजोनी स्तुति (प्रशंसा) करवी. (२२) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे अश्लील शब्दो बोलवा. (२३) भगवानना श्रीविग्रहनी
सामे अधोवायु छोडवो (वाहूट करवी). (२४) शक्तिसंपन्नता छावा छातां पक्ष भगवाननी सेवापूजा गौण एटेले के सामान्य उपचारोथी
करवी. (२५) भगवानने पराव्या दिना ज कोई वस्तु जावी के पीवी. (२६) जे ऋतुनुं जे क्षण होय ते सौथी पहेलां भगवानने
न चढावें. (२७) कोई शाक के क्षण वर्गेरे तेना आगणना भागने तोडीने भगवाननी वानगीओ माटे आपवुं. (२८) भगवानना
श्रीविग्रहने पीठ टेकवीने बेसवुं. (२९) भगवानना श्रीविग्रहनी सामे कोईने पक्ष प्रक्षाम करवा. (३०) गुरुदेवनी अत्यर्थना, कुशण-
पृथग्ना अने तेमनुं सत्यन न करवुं. (३१) पोताना मुझे पोतानी प्रशंसा करवी अने (३२) कोई पक्ष देवनी निंदा करवी.

ગદેદશનિસ્પર્શનવિસ્કુલિકે
નિષ્પિણિદ્વિનિષ્પિણિતપ્રિયાડસિ ।
કૃખમાણવૈનાયકયક્ષરક્ષો-
ભૂતગ્રહાંશૂર્ણાય ચૂર્ણાયારીન્ ॥ ૨૪ ॥

તં યાતુધાનપ્રમથપ્રેતમાતૃ-
પિશાચવિપ્રગ્રહઘોરદેષીન् ।
દરેન્ વિદ્રાવય કૃખાપૂરિતો
ભીમસ્વનોડરેહ્દયાનિ કમ્પયન્ ॥ ૨૫ ॥

તં તિમધારાસિવરારિસૈન્ય-
મીશપ્રયુક્તો મમ છિન્ધિ છિન્ધિ ।
ચક્ષુંષિ ચર્મભૂતચન્ છાદ્ય
દ્વિપામધોનાં હર પાપચક્ષુધામ્ ॥ ૨૬ ॥

યત્રો ભયં ગ્રહેભ્યોડભૂત કેતુભ્યો નૃભ્ય એવ ચ ।
સરીસુપેભ્યો દંધ્રિભ્યો ૧ભૂતેભ્યોડહોભ્ય એવ વા ॥ ૨૭ ॥

સર્વાણ્યેતાનિ ભગવત્તામર્પાખ્કીર્તનાત્ ।
પ્રયાન્તુ સહ્યકયં સધ્યો યે નઃ શ્રેયઃપ્રતીપકા: ॥ ૨૮ ॥

ગરૂડો ભગવાન્ સ્તોત્રસ્તોમશછન્દોમયઃ પ્રભુ: ।
રક્ષત્વશેષકૃચ્છેભ્યો વિષ્વક્સેન: સ્વનામભિ: ॥ ૨૯ ॥

સર્વાપદ્ભ્યો હરેનામર્પયાનાયુધાનિ નઃ ।
બુદ્ધીન્દ્રિયમનઃપ્રાણાન્ પાન્તુ પાર્ષદભૂષણા: ॥ ૩૦ ॥

યથા હિ ભગવાનેવ ૨ વસ્તુત: સદસચ્ય યત્ ।
સત્યેનાનેન નઃ સર્વો યાન્તુ નાશમુપદ્રવા: ॥ ૩૧ ॥

પથૈકાત્મ્યાનુભાવાનાં વિકલ્પરહિત: સ્વયમ્ ।
ભૂષણાયુધલિકાભ્યા ધતો શક્તી: સ્વમાયયા ॥ ૩૨ ॥

તેનૈવ સત્યમાનેન સર્વજો ભગવાન્ હરિ: ।
પાતુ સર્વો: સ્વરૂપૈન: સદા સર્વત્ર સર્વગ: ॥ ૩૩ ॥

હે કૌમોદ્કી ગદા! તમારામાંથી છુટતા તણાખાઓનો સ્પર્શ વજના જેવો અસહ્ય છે. તમે ભગવાન અજિતની પ્રિયા છો અને હું તેમનો સેવક છું; તેવી તમે કૃખાંડ, વિનાયક, પક્ષ, રાક્ષસ, ભૂત, પ્રેત વગેરે ગ્રહોને અત્યારે જ કચડી નાખો, કચડી નાખો તથા મારા શત્રુઓના ચૂરેચૂરા કરી નાખો. (૨૪) હે શંખશ્રેષ્ઠ! તમે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ વડે કરાયેલા ભયંકર (શંખનાદથી) ધોપથી મારા શત્રુઓના હૈયાં થથરાવી દો તથા યાતુધાન, પ્રમથ, પ્રેત, માતૃકા, પિશાચ, બ્રહ્મરાક્ષસ વગેરે ભયાનક પ્રાણીઓને અહીંથી તરત જ ભગાડી મૂકો. (૨૫) ભગવાનની પ્રિય હે તલવાર! તમારી ધાર અત્યાર તીક્ષ્ણ છે. તમે ભગવાનની પ્રેરણાથી મારા શત્રુઓને છેદી નાખો, છિન્નભિન્ન કરી નાખો. ભગવાનની પ્રિય હે ઢાલ! તમારાં સેંકડો ચંદ્રકાર મંડળ છે. તમે પાપી નજરવાળા પાપી આત્માવાળા મારા શત્રુઓની આંખોને આચછાદિત કરી દો. (૨૬)

સૂર્ય વગેરે ગ્રહો, ધૂમકેતુ (પુંછિયા તારા) વગેરે કેતુઓ, દુષ્ટ મનુષ્યો, સાપ વગેરે પેટે ચાલનારાં જીવજંતુઓ, દાઢોવાળાં હિંસક પશુઓ તેમ જ ભૂત-પ્રેત વગેરેના તથા પાપી પ્રાણીઓથી અમને જે જે ભય છે અને જેઓ જેઓ અમારા કલ્યાણમાં બાધારૂપ છે – તે ભયાં જ ભગવાનનાં નામ, રૂપ અને આયુધોનું કીર્તન કરવાથી તત્કાળ નાશ પામે. (૨૭-૨૮) બૃહદ, રથંતર વગેરે સામવેદીય સ્તોત્રોથી જેમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે તે વેદમૂર્તિ ભગવાન ગરૂડ અને વિષ્વક્સેનજી પોતાના નામોચ્યારના પ્રભાવથી અમારું બધા પ્રકારની આપત્તિઓમાંથી રક્ષણ કરે. (૨૯) શ્રીહરિનાં નામ, રૂપ, વાહન, આયુધો અને એમના શ્રેષ્ઠ પાર્ષ્દો અમારી બુદ્ધિ, ઈન્દ્રિયો, મન અને પ્રાણનું બધા પ્રકારની આપત્તિઓમાંથી રક્ષણ કરે. (૩૦)

‘જેટલાં પણ કાર્યો છે અથવા કારણરૂપ જગત છે તે (સર્વ) વાસ્તવમાં ભગવાન જ છે’ – આ સત્યના પ્રભાવે અમારા તમામ ઉપદ્રવોનો નાશ થઈ જાય. (૩૧) જે લોકોએ બ્રહ્મ અને આત્માના ઐક્યનો અનુભવ કરી લીધો છે તેમની દાખિમાં ભગવાનનું સ્વરૂપ સમસ્ત વિકલ્પો-ભેદો વિનાનું છે; અને છતાંય તેઓ પોતાની માયાશક્તિ વડે ભૂષણ, આયુધ અને રૂપ નામની શક્તિઓ ધારણ કરે છે, આ વાત નિશ્ચિતપણે સાચી છે. આ કારણે સર્વજી, સર્વવ્યાપક ભગવાન શ્રીહરિ સહેવ સર્વત્ર બધાં સ્વરૂપોથી અમારું રક્ષણ કરે. (૩૨-૩૩)

૧. પ્રા. પા. – તથ્યો ઘોરેલ્ય એવ ચ । ૨. પ્રા. પા. – ભગવાન દેવ: સંસ્તુત: સદો ।

विदिकु दिक्षुर्ध्वमधः समन्ता-
दन्तर्भिर्भगवान् नारसिंहः ।
प्रहापयेलोकभयं स्वनेन
स्वतेजसा ग्रस्तसमस्ततेजः ॥ ३४ ॥

मधवनिदमाख्यातं वर्म नारायणात्मकम् ।
विजेष्यस्यज्जसा येन दंशितोऽसुरयूथपान् ॥ ३५ ॥

ऐतद् धारयमाणस्तु यं यं पश्यति चक्षुषा ।
पदा वा संस्पृशेत् सद्यः साध्वसात् स विमुच्यते ॥ ३६ ॥

न कुतश्चिद् भयं तस्य विद्यां धारयतो भवेत् ।
राजदस्युग्रहादिभ्यो व्याघ्रादिभ्यश्च^१ कर्हिचित् ॥ ३७ ॥

ईमां विद्यां पुरा कश्चित् कौशिको धारयन् द्विजः ।
योगधारणाया स्वाक्षं जहौ स मरुधन्यनि ॥ ३८ ॥

तस्योपरि विमानेन गन्धर्वपतिरेकदा ।
यथो चित्ररथः श्रीभिर्वृतो यत्र द्विजक्षयः ॥ ३९ ॥

गगनास्यपतत् सद्यः सविमानो ह्यवाक्षिराः ।
स वालभित्यवचनादस्थीन्यादाय विस्मितः ।
प्रास्य प्राचीसरस्वत्यां स्नात्वा धाम स्वमन्यगात् ॥ ४० ॥

श्रीशुक उवाच

य ईदं शृणुयात् काले यो धारयति चादेतः ।
तं नमस्यन्ति भूतानि मुच्यते सर्वतो भयात् ॥ ४१ ॥

ऐतां विद्यामधिगतो विश्वरूपाच्छित्कर्तुः ।
त्रैलोक्यलक्ष्मीं बुभुजे विनिर्जित्य मृषेऽसुरान् ॥ ४२ ॥

जेओ पोताना भयंकर अहुहास्यथी बधा लोकोना भयने भगाडी मूडे छे अने पोताना तेजथी बधांना तेजने ग्रसी ले छे ते भगवान् नरसिंह दिशा-विदिशाओमां नीचे अने उपर, बहार अने अंदर - बधी बाजुओ अमारुं रक्षणा करे." (३४)

हे देवराज ईन्द्र! मैं तमने आ नारायणकवच कही संभणाव्युं. आ कवचथी तमे पोताने सुरक्षित करी लो. पछी तमे अनायासे ज बधा दैत्य-यूथपतिओने ज्ञाती लेशो. (३५) आ नारायणकवच धारणा करनारो मनुष्य जेने पछा पोतानां नेत्रोथी जुओ छे अथवा पगथी स्पर्श करे छे ते तरत ज बधा भयोमांथी मुक्त थर्ह जाय छे. (३६) जे मनुष्य आ वैष्णवी विद्याने धारणा करी ले छे तेने राजा, लुटारा, प्रेत-पिशाच वगेरे तथा वाध वगेरे हिंसक जानवरो तरक्षी क्ष्यारेय कोई पछा प्रकारनो भय रहेतो नथी. (३७) हे देवराज! प्राचीन काणमां एक कौशिक भ्रात्वां आ विद्या धारणा करीने रक्षप्रदेशमां योगधारणापूर्वक पोतानो देहत्याग कर्या हतो. (३८) ते भ्रात्वानो देह ज्यां पञ्चो हतो ते स्थण उपरथी गंधर्वराज चित्ररथ एक दिवस पोतानी पत्नीओ साथे विमानमां बेसीने जता हता. (३९) तेओ ते स्थणे आवतां ज उधा माथे आकाशमांथी विमान सहित पृथ्वी पर पटकाई पञ्चा. आ घटना बनतां तेमने भारे आश्र्य थयुं. ज्यारे तेमने वालभित्य मुनिओं बताव्युं के नारायणकवच धारणा करवानो ज आ प्रभाव छे, त्यारे तेमणे ते भ्रात्वानेवतानां अस्थि लहर्इ जहने पूर्व वहेती सरस्वती नदीना प्रवाहमां वहावी दीधां अने पछी तेओ स्नान करीने पोताना लोकमां सिधावी गया. (४०)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - (हे परीक्षित!) जे मनुष्य आ नारायणकवच (योग्य) समये सांभणे छे अने जे ऐने आदरपूर्वक धारणा करे छे तेनी आगण बधां ज भूतमाणीओ आदरथी नभी पडे छे अने ते बधा प्रकारना भयमांथी मुक्त थर्ह जाय छे. (४१) शतकतु ईन्द्रे आश्र्य विश्वरूपज्ञ पासेथी आ वैष्णवी विद्या मेणवीने युद्धभूमिमां असुरोने ज्ञाती लीधा अने तेओ त्रिज्ञा लोकना अैश्वर्यनो उपभोग करवा लाग्या. (४२)

=★=

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां धर्मस्कन्धे नारायणवर्मकथनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥
छठा संख्या-अंतर्गत नारायणवर्मकथन नामनो आठमो अध्याय समाप्त.

=★=

✓ નવમો અદ્યાય

વિશ્વરૂપનો વધ, વૃત્તાસુર થકી દેવોનો પરાજ્ય, દેવોએ કરેલી ભગવાનની સુતિ
અને ભગવાનની પ્રેરણાથી દેવોનું દ્ધીચિ ઋષિ પાસે જવું

શ્રીશુક ઉવાચ^૧

તસ્યાસન् વિશ્વરૂપસ્ય શિરાંસિ ત્રીણિ ભારત ।
સોમપીથં સુરાપીથમન્નાદમિતિ શુશ્રૂમ ॥ ૧ ॥

સ વૈ બહિષિ દેવેભ્યો ભાગં પ્રત્યક્ષમુચ્યકે: ।
અવદ્દ યસ્ય પિતરો દેવા: સપ્તશ્રયં નૃપ ॥ ૨ ॥

સ એવ હિ દ્વારી ભાગં પરોક્ષમસુરાન् પ્રતિ ।
યજમાનોડવહ્દ્દ ભાગં માતૃસ્નેહવશાનુગ: ॥ ૩ ॥

તદ્દ દેવહેલાં તસ્ય ધર્માલીકં સુરેશ્વર: ।
આલક્ષ્યતરસાભીતસ્તચીર્ધાઙ્ક્યચિનનદ્દ્રે રૂપા ॥ ૪ ॥

સોમપીથં તુ યત્ત તસ્ય શિર આસીત્ત કપિજલ: ।
કલવિઙ્ક: સુરાપીથમન્નાં યત્ત સ તિત્તિરિ: ॥ ૫ ॥

બ્રહ્મહત્યામગ્જલિના જગ્રાહ યદ્પીશ્વર: ^૩ ।
સંવત્સરાન્તે તદ્ધં ભૂતાનાં સ વિશુદ્ધયે ।
ભૂમ્યમ્બુદ્ધમયોધિદ્ધ્યશ્રતુર્ધા વ્યભજજરિ: ॥ ૬ ॥

ભૂમિસ્તુરીયં જગ્રાહ ખાતપૂરવરેણ વૈ ।
ઈરણં બ્રહ્મહત્યાયા રૂપં ભૂમૌ પ્રદેશ્યતે ॥ ૭ ॥

તુર્ય છેદવિરોહેણ વરેણ જગૃહુર્દ્ભૂમાઃ ।
તેખાં નિર્યાસરૂપેણ બ્રહ્મહત્યા પ્રદેશ્યતે ॥ ૮ ॥

શશત્કામવરેણાંહસ્તુરીયં જગૃહુ: ખ્રિય: ।
રજોરૂપેણ તાસ્વંહો માસિ માસિ પ્રદેશ્યતે ॥ ૯ ॥

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – પરીક્ષિત! અમે સાંભળ્યું છે કે વિશ્વરૂપને નણ શિર હતાં. તેઓ એક મુખેથી સોમરસ તથા બીજા મુખેથી સુરા (મધ્ય) પીતા હતા અને ત્રીજા મુખેથી અન્ન આરોગતા હતા. (૧) તેમના પિતા ત્વદ્યા વગેરે બાર આદિત્યદેવો હતા, તેથી તેઓ (વિશ્વરૂપજી) યજ્ઞ સમયે પ્રત્યક્ષપણો મોટા સ્વરે ઉચ્ચારણ કરીને અત્યંત વિનયપૂર્વક દેવતાઓને આહૃતિ આપતા હતા; (૨) અને એ સાથે જ ગુપ્ત રીતે અસુરોને પણ આહૃતિ આપતા રહેતા હતા. તેમની માતા અસુરકુળની હતી, તેથી જ તેઓ માતૃપ્રેમને વશ વત્તનિ યજ્ઞ કરતી વખતે આ પ્રમાણે અસુરોને યજ્ઞભાગ પહોંચાડતા રહેતા હતા. (૩) દેવરાજ હંદે જોયું કે આ પ્રમાણે તેઓ દેવોનો અપરાધ અને ધર્મના બધાને અસત્ય આચરણ (કપટ) કરી રહ્યા છે. આનાથી હંદ્રને દર લાગ્યો અને કોણે બરાઈને તેમણે ખૂબ જ ત્વરાથી તેમનાં ત્રણો શિર છેદી નાખ્યાં. (૪) વિશ્વરૂપનું સોમરસ પીનારું શિર ચાતક, મધ્યપાન કરનારું શિર ગોરેયો અને અન્ન આરોગનારું મુખ તેતર બની ગયાં. (૫) હંદે હંચ્છયું હોત તો તેઓ વિશ્વરૂપના વધથી લાગેલું હત્યાનું પાપ દૂર કરી શકત, પરંતુ તેમણે એમ કરવું યોગ્ય ન માન્યું, બલકે હાથ જોડીને તેનો (તે પાપ-ફળનો) સ્વીકાર કરી લીધો અને એક વર્ષ સુધી, તેમાંથી છૂટવાનો કોઈ ઉપાય કર્યો નહીં. ત્યારપછી બધા લોકોની સામે પોતાની શુદ્ધિ માટે તેમણે પોતાની બ્રહ્મહત્યાને ચાર ભાગમાં વહેચીને પૃથ્વી, જળ, વૃક્ષો અને ઊંઘોને આપી. (૬) પૃથ્વીએ હંદ્રની બ્રહ્મહત્યાનો ચોથો ભાગ સ્વીકારી લીધો અને બદલામાં એવું વરદાન મેળવી લીધું કે જ્યાં ક્યાંય પણ ખાડો હોય તે (યોગ્ય) સમયે આપોઆપ પુરાઈ જશે. આ જ (પૃથ્વીએ સ્વીકારેલી) બ્રહ્મહત્યા ક્યાંક ક્યાંક ઊપર (ક્ષારયુક્ત ભૂમિ)ના રૂપમાં દેખાઈ આવે છે. (૭) બીજો ચતુર્થાંશ વૃક્ષોએ (સ્વીકારી) લીધો અને તેમણે એવું વરદાન મેળવ્યું કે તેમનો કોઈ ભાગ ક્યાંક જાય તોપણ તે પાછો જોડાઈ જશે. તેમનામાં અત્યારે પણ ગુંદરરૂપે બ્રહ્મહત્યા દેખાઈ આવે છે. (૮) ઊંઘોએ તે બ્રહ્મહત્યાનો ત્રીજો ચતુર્થાંશ સ્વીકારી લીધો અને તેઓ સદૈવ પુરુષોનો સહવાસ કરી શકે એવું વરદાન મેળવ્યું. તેમની બ્રહ્મહત્યા દર મહિને ૨૪૩૩પે દેખાઈ આવે છે. (૯)

૧. પ્રા. પા. – બાદરાયણિલુવાચ । ૨. પ્રા. પા. – ભીત: શીર્ધાઙ્ક્યસ્યાચ્છિનદ્દ । ૩. પ્રા. પા. – યદ્પીશ્વર: ।

द्रव्यभूयोवरेषापस्तुरीयं^१ जगृहुर्मलम् ।
तासु बुद्ध्वुद्देनाभ्यां दृष्टं तद्वरति^२ क्षिपन् ॥ १० ॥

हतपुत्रस्तस्त्वधा^३ जुहावेन्नाय शत्रवे ।
ईन्द्रशत्रो विवर्धस्य माचिरं जहि विद्विषम् ॥ ११ ॥

अथान्वाहार्यपचनादुत्थितो धोरदर्शनः ।
कृतान्त ईव लोकानां युगान्तसमये यथा ॥ १२ ॥

विष्विष्विवर्धमानं तमिषुमात्रं दिने दिने ।
दग्धशैलप्रतीकाशं सन्ध्याभानीकवर्चसम् ॥ १३ ॥

तमताम्रशिखाशमश्रुं मध्याल्कोग्रलोचनम् ॥ १४ ॥

देवीप्यमाने त्रिशिखे शूल आरोप्य रोदसी ।
नृत्यन्तमुशदन्तं च चालयन्तं पदा महीम् ॥ १५ ॥

दरीगम्भीरवक्त्रेषापिभता च नभस्तलम् ।
लिङ्गता जिह्वयक्षणिः ग्रसता भुवनत्रयम् ॥ १६ ॥

महता रौद्रदंष्ट्रेषां जृम्भमाणां मुहुर्मुहुः ।
वित्रस्ता हुद्वुलोका वीक्ष्य सर्वे दिशोऽ दश ॥ १७ ॥

येनावृता ईमे लोकास्तमसा^४ त्वाष्ट्रमूर्तिना ।
स वै वृत्र ईति प्रोक्तः पापः परमदारणः ॥ १८ ॥

तं निजध्नुरभिद्वत्य सगण्णा विभुवर्धमाः ।
स्वैःस्वैर्व्याख्यशब्दैः सोऽग्रसत् तानि कृत्स्नशः ॥ १९ ॥

तत्स्तेविस्मिताः सर्वे विषष्णां ग्रसते जसः ।
प्रत्यज्यमादिपुरुषमुपतस्थुः समाहिताः ॥ २० ॥

पाणीमे (जण) ब्रह्महत्यानो चोथो चतुर्थांश स्वीकारी लीधो अने वरदान मेणवी लीधुं के वपराश थवा छतां पष्ठ जरणु वगेरे उपे तेनी वृद्धि थती ज रहेशे. फीषा, परपोटा वगेरे उपे ते ब्रह्महत्या देखाई आवे छे; अने तेथी मनुष्यो तेमने दूर करीने पाणी लेता रहे छे. (१०)

विश्वरुपज्ञना मृत्यु पछी तेमना पिता त्वथा 'हे ईन्द्रशत्रु! तमारी अलिवृद्धि थाओ अने जलदीमां जलदी तमे शत्रुने मारी नाखो' – आ प्रमाणे ईन्द्रनो शत्रु पेढा करवा माटे ईवन करवा लाग्या. (११) पक्ष समाप्त थया पछी अन्वाहार्य-पचन नामना अग्नि (दक्षिणाग्नि)मांथी एक मोटो भयानक पुरुष (हृत्य) प्रगट थयो. ते ऐवो देखातो छतो के जाणे लोकोनो नाश करवा माटे प्रलयकालीन विकराण काण ज उत्पन्न थयो होय. (१२) (हे परीक्षित!) ते दररोज पोताना शरीरनी बधी बाजुमे एक बाण जेटलो वधतो रहेतो छतो. ते बणेला पहाड जेवो काणो अने भारे शरीरवाणो छतो. तेना शरीरमांथी संध्याकाणनां वाढणो जेवी आभा नीकणती छती. (१३) तेना माथाना वाण अने दाढीमूळ तपेला तांबा जेवा लाल रंगनां छतां तथा तेनी आंखो मध्याक्षना सूर्य जेवी भडभडती छती. (१४) चमकती त्रिष्णा अडीओवाणुं त्रिशूल लहने ज्यारे ते नाचतो, बराडतो अने कूदतो छतो त्यारे पृथ्वी कंपी उठती छती अने ऐवुं लागतुं छतुं के तेषो ते त्रिशूल पर अंतरिक्षने उपाडी राखेलुं छे. (१५) ते वारंवार बगासां खातो छतो, अनाथी गुक्षा जेवुं तेनुं विकराण मुख ज्यारे खूलतुं त्यारे लागतुं छतुं के ते (जाणे) आभा आकाशने पी जशे, ज्ञभधी बधां नक्षत्रोने चाटी जशे अने पोतानी विशाण अने विकराण दाढोवाणा मोढाथी त्रिष्णा लोकोने गणी जशे. तेनुं भयानक उप जोहने बधा लोको भयभीत थई गया अने आम-तेम भागवा लाग्या. (१६-१७)

↪ (हे परीक्षित!) त्वथाना (आ) तमोगुणी पुत्रे बधा लोकने घेरी लीधा छता, तेथी ज ते पापी अने अत्यंत कूर पुरुषनुं नाम वृत्रासुर पञ्चुं. (१८) मोटा मोटा देवो पोतपोताना अनुयायीओ सहित एकसामटा तेना पर तूटी पञ्चा तथा पोतपोतानां द्रव्य अखो-शखोथी प्रहार करवा लाग्या; परंतु वृत्रासुर तेमनां बधां अखो-शखोने गणी गयो. (१९) त्यारे तो देवताओ अचंबामां पडी गया, तेमनो प्रभाव ओसरी गयो. ते तमाम दीन-हीन अने उदास थई गया तथा पोताना हृदयमां विराजमान आदिपुरुष भगवान नारायणना, एकाग्रचित थईने, शरणे गया. (२०)

१. प्रा. पा.–द्रव्यरुपव० । २. प्रा. पा.–तद्वरिरक्षिपत् । ३. प्रा. पा.–हते पुत्रे तत० । ४. प्रा. पा.–दिवौक्षः । ५. प्रा. पा.–स्तपसा ।

દેવા જીચુ:

વાયમભરાન્યપ્રિતયલિલોકા

બ્રહ્માદયો યે વયમુદ્રિજ્ઞાઃ ।

હરામ યસ્મૈ બાલિમન્તકોડસૌ

બિભેતિ યસ્માદરણં તતો નઃ ॥ ૨૧ ॥

અવિસ્મિતં તં પરિપૂર્ણકામં

સ્વેનૈવ લાભેન સમં પ્રશાન્તમ् ।

વિનોપસર્પત્યપરં હિ બાલિશઃ

શ્વલાઙ્ગુલેનાતિતિતર્તિ સિન્ધુમ् ॥ ૨૨ ॥

યસ્યોરુશ્રું જગતીં સ્વનાવં

મનુર્યથાડભધ્ય તતાર દુર્ગમ् ।

સ એવ નસ્ત્વાધ્રભયાદ્ દુરાત્તાત્

ત્રાતાડક્રિતાન્નવારિયરોડપિનૂનમ् ॥ ૨૩ ॥

પુરા સ્વયમ્ભૂરપિ સંયમાભ-

સ્યુદીર્ણવાતોર્ભિરવૈ: કરાલે ।

એકોડરવિન્દાત્ પતિતસ્તતાર

તસ્માદ્ભયાદ્યેન સનોડસ્તુપારઃ ॥ ૨૪ ॥

૫ એક ઈશો નિજમાયયા નઃ

સસર્જ યેનાનુસૃજમ વિશ્વમ् ।

વય ન યસ્યાપિ પુરઃ સમીહતઃ

પશ્યામ લિક્ષં પૃથગીશમાનિનઃ ॥ ૨૫ ॥

થો નઃ સપત્નૈર્ભૂશમર્દ્યમાનાન્

દેવર્ધિતિર્યઙ્નૃષુ નિત્ય એવ ।

કૃતાવતારસ્તનુભિઃ સ્વમાયયા

કૃત્વાડક્તમસાત્ પાતિ યુગે યુગે ચ ॥ ૨૬ ॥

તમેવ દેવં વયમાત્મદૈવતં

પરં પ્રધાનં પુરુષં વિશ્વમન્યમ् ।

પ્રજામ સર્વે શરણં શરણ્ય

સ્વાનાં સ નો ધાસ્યતિ શં મહાત્મા ॥ ૨૭ ॥

દેવો (ભગવાનને પ્રાર્થના કરતા) બોલ્યા - વાયુ, આકાશ, અર્દ્ધિ, જળ અને પૃથ્વી - આ પાંચે ભૂતો, તેમનાથી બનેલા ત્રણો લોક, તેમના અધિપતિઓ બ્રહ્માજી વગેરે તથા અમે બધા દેવો જે કાળથી ભય પામીને તેને પૂજા-સામગ્રી અર્પણ કરતા રહીએ છીએ તે જ કાળ ભગવાનથી ભયબીત રહે છે, તેથી હવે (તો) ભગવાન જ અમારા રક્ષક છે. અમે તે ભગવાનની શરણો આવ્યા છીએ. (૨૧) હે પ્રભુ! તમારે માટે કશું નવું નથી તેથી કશું પણ જોઈને તમે વિસ્મિત થતા નથી. તમે પોતાના સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારથી જ સર્વથા પૂર્ણકામ, સમ અને શાંત છો. આપના સિવાય કોઈ અન્યનું શરણ લેનાર, કૃતરાની પૂછડી પકડીને સમુદ્ર પાર કરવા ઈચ્છાનાર જેવા મૂર્ખ છે. (૨૨) વૈવસ્વત મનુ કલ્યાન અંતમાં જેમના વિશાળ શુંગમાં પૃથ્વીરૂપી નૌકાને બાંધીને પ્રલયવેળાના સંકટમાંથી અનાયાસ જ ઉગરી ગયા હતા તે મત્સ્ય ભગવાન જ અમને - શરણાગત દેવોને, વૃત્તાસુરે ઉભા કરેલા દુસ્તર ભયમાંથી અવશ્ય ઉગારી લેશો. (૨૩) પ્રાચીનકાળમાં પ્રચંડ પવનના જાપટાને લીધે ઉઠેલાં ઉંચાં ઉંચાં મોજાંઓની ગર્જનાને કારણે બ્રહ્માજી ભગવાન (શ્રીવિષ્ણુ)ના નાભિકમળમાંથી અત્યંત ભયાનક પ્રલયકાળના જળમાં પડી ગયા હતા અને જોકે પોતે લાચાર હતા તોપણ જેમની કૃપાથી તેઓ તે આફિતમાંથી ઉગરી ગયા હતા તે જ ભગવાન અમને આ સંકટમાંથી પાર ઉતારે. (૨૪) તે જ શ્રીપ્રભુએ પોતે અદ્ધિતીય હોવા છતાં પણ પોતાની માયાથી અમારી રચના કરી અને તેમની જ કૃપાથી અમે સૃષ્ટિ-રચનાનું સંચાલન કરીએ છીએ. જોકે તેઓ અમારી સામે જ બધા પ્રકારની કિયાઓ કરે છે અને કરાવે છે તેમ છતાં ‘અમે સ્વતંત્ર ઈશ્વર છીએ’ એ પ્રમાણેના પોતાના અભિમાનને કારણે અમે તેમના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી. (૨૫) તે શ્રીપ્રભુ જ્યારે જુબે છે કે દેવો પોતાના શત્રુઓથી ઘણા દુઃખી થઈ રહ્યા છે ત્યારે તેઓ (પોતે) નિર્વિકાર હોવા છતાં પણ પોતાની માયાનો આશ્રય લઈને દેવ, ઋષિ, પશુપક્ષી, મનુષ્ય વગેરે યોનિઓમાં અવતાર લે છે તથા યુગે-યુગે અમને પોતાના સમજને અમારું રક્ષણ કરે છે. (૨૬) તેઓ જ સર્વના આત્મા એ પરમ આરાધ્યદેવ છે. તેઓ જ પ્રકૃતિ અને પુરુષરૂપે વિશ્વનું કારણ છે. તેઓ વિશ્વથી અલગ પણ છે અને વિશ્વરૂપ પણ છે. અમે બધા તે જ શરણાગત-વત્સલ ભગવાન શ્રીહરિનું શરણ લઈએ છીએ. તે મહાન આત્મા શ્રીપ્રભુ પોતાના સ્વજનો એવા અમારું - દેવતાઓનું અવશ્ય કલ્યાણ કરશો. (૨૭)

श्रीशुक उवाच^१

ईति तेषां महाराज सुराणामुपतिष्ठताम् २ ।
प्रतीच्यां दिश्यभूदाविः शङ्खकगदाधरः ॥ २८ ॥

आत्मतुल्यैः घोडशभिर्विना श्रीवत्सकौस्तुभौ ।
पर्युपासितमुनिदशरदभ्युरुहेकषणम् ॥ २९ ॥

देहवा तमवनौ सर्व ईक्षणाङ्गादविकलवाः ।
दण्डवत् पतिता राजग्नैरुत्थाय तुषुवुः ॥ ३० ॥

देवा उच्युः

नमस्ते यज्ञवीर्याय वयसे उत ते नमः ।
नमस्ते व्यस्तयकाय नमः सुपुरुषूतये ॥ ३१ ॥

यत् ते गतीनां तिसुष्णामीशितुः परमं पदम् ।
नार्वाचीनो विसर्गस्य धातर्वदितुमर्हति ॥ ३२ ॥

ॐ नमस्तेऽस्तु भगवन् नारायण वासुदेवादि-
पुरुष महापुरुष महानुभाव परममञ्जल परमकल्याण
परमकालिष्टिक केवल जगदाधार लोकेकनाथ
सर्वश्वर लक्ष्मीनाथ परमहंसपरिग्राजकैः
परमेषात्मयोगसमाधिना परिभावितपरिस्फुटपारम-
हंस्यधर्मेषां द्वाटिततमः कपाटद्वारे चित्तेऽपावृत
आत्मलोके स्वयमुपलब्धनिः सुखानुभवो भवान्
॥ ३३ ॥ दुरवभोध ईव तवायं विहारयोगो
यदशरणोऽशरीर ईदमनवेक्षितासमत्समवाय
आत्मनैवाविकियमाणेन सगुणमगुणः सृजसि

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे महाराज! देवो ए ज्यारे भगवाननी आ प्रमाणे स्तुति-प्रार्थना करी त्यारे शंख-यक-गदा-पद्मधारी भगवान स्वयं तेमनी सामे अंतर्देशमां प्रगट थया. (२८) भगवाननां नेत्रो शरदस्तुवेणानां कमण जेवां विक्सेलां हतां. तेमनी साथे सोण पार्षदो तेमनी सेवामां प्रवृत्त हता. तेओ देखावे बधी रीते भगवानना जेवा ज हता; सिवाय के तेमनां वक्षस्थण पर श्रीवत्सलांछन अने गणामां कौस्तुभमण्डि न हतां. (२९) हे राजन्! भगवाननां दर्शन पामीने ते बधा देवो आनंदधी विद्धवण थई गया. ते बधाए धरती पर आणोटीने साईंग दण्डवत् प्रश्नाम कर्या अने पछी धीरे धीरे उठीने तेओ भगवाननी स्तुति करवा लाग्या. (३०)

देवो (स्तुति करता) बोल्या – हे भगवन्! यज्ञमां स्वर्ग वगेरे आपवानी शक्ति अने तेमनां इणनी सीमा नक्की करनारा काण पण तमे ज छो. यज्ञमां विघ्नो नाखनारा देत्योने आप यक्षी छिन्नभिन्न करी नाखो छो, तेथी आपना नामो अपार छे. अमे आपने वारंवार नमस्कार करीए छीए. (३१) हे विधाता! सत्य, २४ अने तम – आ त्रिष्णु गुणो अनुसार जे उत्तम, मध्यम अने अधम गतिओ प्राप्त थाय छे तेमना नियामक आप ज छो. आप पुराण पुरुष छो. आ कार्यरूप जगतनुं कोई पण प्राणी तमारा परम पदना वास्तविक इपने जाणी शक्तुं नथी. (३२)

हे भगवन्! नारायण! वासुदेव! आप आदि पुरुष (जगतनुं परम कारण) अने महापुरुष (पुरुषोत्तम) छो. आपनो महिमा असीम छे. आप परम मंगलमय, परम कल्याणस्वरूप अने परम दयाणु छो. आप ज समस्त जगतना आधार अने अद्वितीय छो. मात्र आप ज समस्त जगतना स्वामी छो. आप सर्वश्वर छो, देवी लक्ष्मीपति छो. हे प्रभु! परमहंस परिग्राजक विरक्त महात्माओ ज्यारे आत्मसंप्रदापी परम समाधिपूर्वक सारी पेठे तमारुं चिंतन करे छे त्यारे तेमना शुद्ध अंतःकरणमां परमहंसोना धर्मरूप भगवद्भक्तिनो प्रादुर्भाव थाय छे. आनाथी तेमना छद्यनां अशानउपी द्वार खूली जाय छे अने तेमना आत्मलोकमां आप आत्मानंदरूपे कशाय आवरण विना प्रगट थाओ छो आप सर्वान्तर्यामी होवाथी तेमना छद्यमां पहेलेथी ज बिराजमान छो. अने तेओ आपनो अनुभव करीने धन्य थई जाय छे. ऐवा आपने अमे वारंवार नमस्कार करीए छीए. (३३) हे भगवन्! आपनी लीलाना रहस्यने जाणावुं धर्षुं ज मुक्तेल छे; कारण के कोई पण आश्रय अने माझूत शरीर विना ज,

१. प्रा. पा. – ऋषिरुवाच । २. प्रा. पा. – ऋषिति ।

પાસિ હરસિ ॥ ઉ૪॥ અથ તત્ત્વ ભવાન् કિ
દેવદાતવદિહ ગુણવિસર્ગપતિતः પારતન્યેષા
સ્વકૃતકુશલાકુશલં ફલમુપાદદાત્યાહોસ્વિદાત્મા-
રામ ઉપશમશીલઃ સમજસદર્શન ઉદાસ્ત
ઈતિ હ વાવ ન વિદામઃ ॥ ૩૫॥

ન હિ વિરોધ ઉભયં ભગવત્યપરિગણિતગુણગણા
ઈશ્વરેઽનવગાદ્યમાહાત્મ્યેડર્વાચીનવિકલ્પવિતક-
વિચારપ્રમાણાભાસકૃતકુશાખકલિલાન્તઃકરણાશ્રય-
દુરવગ્રહવાદિનાં

વિવાદાનવસર

ઉપરતસમસ્તમાયામયે કેવલ એવાત્મમાયામન્તર્ધાય
કોન્વથો દુર્ઘટ ઈવ ભવતિ સ્વરૂપદ્વયાભાવાત્

॥ ૩૬॥ સમવિષમમતીનાં મતમનુસરસિ યથા

રજ્જુભાડઃ સર્પાદિધિયામ् ॥ ૩૭॥ સ એવ હિ
પુનઃ સર્વવસ્તુનિ વસ્તુસ્વરૂપઃ સર્વેશ્વરઃ સકલ-
જગત્કારણકારણભૂતઃ સર્વપ્રત્યગાત્મત્વાત્ સર્વગુણા-
ભાસોપલક્ષિત એક એવ પર્યવશેષિતः ॥ ૩૮॥

અથ હ વાવ તવ મહિમામૃતરસસમુદ્રવિપ્રુષા^૧

સકૃદવલીદ્વયા^૨ સ્વમનસિ ઉનિષ્ઠનમાનાનવરત-
સુખેન

વિસ્મારિતદષ્ટ્રુતવિષયસુખ-

અમારા સહયોગની અપેક્ષા નહીં રાખતાં, સ્વયં નિર્વિકાર રહીને નિર્ગુણ હોવા છતાં સ્વયં જ આ સગુણ જગતનું સર્જન, રક્ષણ અને સંહાર કરો છો. (૩૪) હે ભગવન! આપ દેવદાત જેવા અર્થાત્ કોઈ વ્યક્તિ જેવા ગુણોના કાર્યરૂપ આ જગતમાં જીવરૂપે પ્રગટ થાઓ છો અને કર્માને આધીન થઈને પોતે કરેલાં સારાં-ખોટાં કર્માનું ફળ બોગવો છો આપ આત્મારામ, શાંતસ્વભાવ તથા સર્વથી ઉદાસીન - સાક્ષીમાત્ર થઈ રહો છો તથા સૌને સમાન જુઓ છો. આવી આપની પરસ્પર વિરોધી લીલા અમારી સમજમાં આવતી નથી. (૩૫)

અમે સમજુએ છીએ કે જો આપનામાં આવી બે પ્રકારની લીલાઓ હોય તો તેનો કોઈ વિરોધ નથી કારણ કે આપ સ્વયં ભગવાન છો. આપના અનંત ગુણો છે, આપનો મહિમા અપાર છે અને આપ સર્વ શક્તિમાન છો. આપ પુરાણ પુરુષ છો. તેને જાણ્યા વિના બેદદિવાળા આધુનિક લોકો કે જેમનું અનેક પ્રકારના કુતર્કપૂર્ણ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને અંતઃકરણ દૂષિત થઈ ગયું છે તેઓ, આપના સંબંધમાં દુરાગ્રહપૂર્વક અવાસ્તવિક વાતો કરતા હોય છે, પરંતુ તેનાથી આપના પ્રભુત્વમાં કશો ફેર પડતો નથી. આપ તો સમસ્ત માયામય પદાર્થોથી ત્બિન વિશુદ્ધસ્વરૂપ છો. જેમનું માયાનું આવરણ હટી ગયું છે તેવા ભક્તો આપના તે વિશુદ્ધસ્વરૂપને જાણો છે. ખરેખર, માયા વડે પોતાને છુપાવીને રાખનારા આપના માટે શું અશક્ય છે? આપ સર્વથી વિલક્ષણ અને અનિર્વચનીય છો. (૩૬)

જેમ એક જ દોરડાના ટુકડામાં મનુષ્યને સાપની આનિ થાય છે પરંતુ જ્ઞાની મનુષ્યને દોરંગું જ દેખાય છે, તેમ આનિત્તાસ્ત લોકો આપને કર્તા, ભોક્તા આદિ અનેક ઝુપોમાં જુએ છે પરંતુ જ્ઞાનીઓ આપને શુદ્ધ સંચિદાનંદરૂપે જ જુએ છે. (૩૭)

‘વિચારપૂર્વક જોવાથી જણાય છે કે આપ જ જગતના તમામ પદાર્થોમાં સત્તારૂપે રહેલા છો, સર્વના સ્વામી, અને સંપૂર્ણ જગતના કારણ પ્રભ્યાજી અને પ્રકૃતિ વગેરેના પણ કારણ છો. આપ સર્વના અંતર્યામી, અંતરાત્મા છો. તેથી જગતમાં જેટલા પણ ગુણોનો આભાસ થાય છે તે બધામાં અધિક્ષાનરૂપે આપની જ પ્રતીતિ થાય છે. તેથી શ્રુતિઓએ ‘નેતિ નેતિ’ દ્વારા જગતના સમસ્ત પદાર્થોનો નિષેધ કરીને છેવટે નિષેધની પરિસીમારૂપે આપ જ શેષ રહો છો એમ કહ્યું છે. (૩૮)

હે મધુસૂદન! આપનો મહિમા અમૃતરસનો સાગર છે. તેના એક બુંદનો પણ જેણો એકવાર પણ સ્વાદ ચાખી લીધો છે તેના હૃદયમાં નિત્ય-નિરંતર પરમાનંદની અખંડ

૧. પ્રા. પા. - મહિમમહામૃતો । ૨. પ્રા. પા. - સકૃદવલીદ્વયા । ૩. પ્રા. પા. - ઠમાનેનાનવો ।

लेशाभासा: परमभागवता एकान्तिनो भगवति
 सर्वभूतप्रियसुहृदि सर्वात्मनि नितरां निरन्तरं
 निर्वृतमनसः कथमु ह वा एते मधुमथन
 पुनः स्वार्थकुशला ह्यात्मप्रियसुहृदः
 साध्यवस्त्वस्यरणाभ्युज्ञानुसेवां विसृजन्ति न
 यत्र पुनरयं संसारपर्यावर्तः ॥ ३८॥

त्रिभुवनात्मभवन त्रिविक्षम त्रिनयन त्रिलोक-
 मनोहरानुभाव तवैव विभूतयो द्वितिजद्विजद्विश्चापि
 तेषामनुपक्षमसमयोऽयमिति स्वात्ममायया
 सुरनरमृगमित्रितजलचराकृतिभिर्यथापराधं दृढं
 दृढ़धर दधर्थ एवमेनमपि^१ भगवञ्जहि त्वाष्ट्रमुत-
 यदि मन्यसे ॥ ४०॥ अस्माकं तावकानां तव
 नतानां^२ ततततामह तव यरणानलिनयुगलध्यानानु-
 बद्धहृदयनिगडानां स्वलिङ्गविवरणेनात्मसात्कृता-
 नामनुकम्पानुरञ्जितविशदरुचिरशिशि-
 स्मितावलोकेन विगलितमधुरमुखरसामृतकलया
 चान्तस्तापमनधार्हसि शमयितुम् ॥ ४१॥ अथ
 भगवंस्तवास्माभिरञ्जितजगद्वित्तिस्थितिलय-
 निभित्तायमानहिव्यमायाविनोदस्य सकलञ्जव-
 निकायानामन्तर्हृदयेषु बहिरपि च ब्रह्मप्रत्यगात्म-
 स्वरूपेण प्रधानरूपेण च यथादेशकाल-
 देहावस्थानविशेषं तदुपादानोपलभक्तयाऽनुभवतः
 सर्वप्रत्ययसाक्षिणा आकाशशरीरस्य साक्षात्पर-
 ब्रह्मणः परमात्मनः कियानिः वा

धारा वहेवा माते छे. आने कारणे आ लोक अने परलोकना जेटलां पक्ष सुख सांबणवामां आव्यां छे. ते बधां ज विसराई जाय छे. समस्त प्राणीओना परम हितेषी, सुहृद अने सर्वात्मा एवा आप परमात्मामां जेषो पोताना चित्तने निरंतर परोवी दीधुं छे अने जेओ आपना ते चरणारविंदृपी अमृतनुं पान करवाहुपी स्वार्थमां कुशल छे तेवा आपना ते प्रिय अने सुहृद परम भागवत (भक्त)ज्ञानो मृत्युरुपी आ संसारचक्मांथी हमेशने माटे छूटी जाय छे. (३८)

६ हे त्रिविक्षम! हे त्रिनयन! आ त्रष्णे लोक आपनुं भवन छे. आपनुं सामर्थ्य त्रष्णे लोकोने आनंददायी छे. दृत्यो अने दानवो पक्ष आपनी ज विभूतिओ छे. परंतु आ समय तेमनी उन्नतिनो नथी अवुं विचारीने अमारी आपने विनंती छे के उपद्रवीओने हंड आपवा माटे पोतानी मायाथी आप देव, मनुष्य, मृग अने नर-सिंह जेवा भिश प्राणी तथा मत्स्यादि जलचरोना रूपमां समय-समय पर अवतार धारण करो छो ते रीते हे प्रभु! आप उचित समझे तो आ वृत्रासुरनो वध करो. (४०) हे भगवन्! हे अनघ! आप अमारा पिता, पितामह - सर्व कांઈ छो. अमे आपना आत्मीय छीओ अने निरंतर आपनी सामे मस्तक नमावेला रहीऐ छीओ. आपना चरणाकमणोनुं धान धरतां धरतां अमारुं हृदय तेमां ज प्रेमासक्त थई गयुं छे. आपे पोतानो दिव्य गुणोथी पुक्त साकार श्रीविग्रह अमारी सामे प्रगट करीने अमने अपनाव्या छे; तेथी हे प्रभु! अमे आपने प्रार्थना करीऐ छीओ के आप दयापूर्वी, निर्भूत सुंदर अने शीतण स्मितयुक्त दण्डिथी तथा पोताना मुखारविंदमांथी टपकतां मनोहर वाणीरूप सुमधुर सुधाबिंदुओथी अमारा हृदयना तापनुं शमन करो अने अमारा अंतराजिने शांत करो. (४१) हे प्रभु! जेम अजिनो तङ्गाखो अजिने प्रकाशित करवामां असमर्थ छे तेवी ज रीते अमे पक्ष आपने कोई प्रार्थना करवामां असमर्थ छीओ. आपने तो कहेवानुं ज न होय! कारण के आप अंतर्यामी छो. आप समस्त जगतनी उत्पत्ति, स्थिति अने लय करनारी दिव्य मायानी साथे विनोद करता रहो छो आप ब्रह्मरूपे सर्वव्यापी छो तथा तमाम ज्ञवोनां अंतःकरणमां अंतर्यामीरूपे विराजमान छो. अने बहार पक्ष मकृतिरूपे आप ज विराजमान छो. जगतमां जेटलां पक्ष देश, काण, शरीर, वगेरेनो विभाग छे तेमना उपादान कारण, निभित कारण, अने प्रकाशकना रूपमां अनुभव करनार पक्ष आप ज छो. आप ज बधी

१. प्रा. पा. - न्तमपि । २. प्रा. पा. - नतानां हन्त तव ।

અર્થવિશેષો વિજાપનીય: સ્યાદ्
વિસ્કુલિક્ષાટિભિરિવ હિરણ્યરેતસ: ॥ ૪૨ ॥

અત એવ સ્વયં તદુપકલ્પયાસ્માં ભગવત:
પરમગુરોસ્તવ ચરણશતપલાશચ્છાયાં વિવિધ-
વૃજિનસંસારપરિશ્રમોપશમનીમુપસૃતાનાં^૧ વય
યત્કામેનોપસાદિતા: ॥ ૪૩ ॥

અથો ઈશ જહિ ત્વાષ્ટ્ર ગ્રસાન્તં ભુવનત્રયમ् ।
ગ્રસાનિ યેન ન: કૃષ્ણ તેજાંસ્યખાયુધાનિ ચ ॥ ૪૪ ॥

હંસાય દ્વનિલયાય નિરીક્ષકાય
કૃષ્ણાય મૃષ્ટયશસે નિરૂપકમાય ।
સત્સકુશ્રહાય ભવપાન્થનિજાશ્રમામા-
વન્ને પરીષ્ટગતયે હરયે નમસ્તે ॥ ૪૫ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

અથૈવમીડિતો રાજન् સાદરં ત્રિદ્શૈહરિ: ।
સ્વમુપસ્થાનમાકષ્ય પ્રાહ તાનભિનન્દિત: ॥ ૪૬ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ

પ્રીતોડહં વ: સુરશ્રેષ્ઠ મદુપસ્થાનવિદ્યા ।
આત્મૈશ્ર્યસ્મૃતિ: પુંસાં ભક્તિશૈવ યયા મધિ ॥ ૪૭ ॥

કિ દુરાપં મધિ પ્રીતે તથાપિ વિબુધર્ઘભા: ।
મધ્યેકાન્તમતિર્નાન્યન્મતો વાઞ્છતિ તત્ત્વવિત્ત ॥ ૪૮ ॥

ન વેદ કૃપણ: શ્રેય આત્મનો ગુણવસ્તુદ્ક ।
તસ્ય તાનિચ્છતો યચ્છેદ્યદિ સોડપિ તથાવિધ: ॥ ૪૯ ॥

સ્વયં નિ:શ્રેયસં વિદ્વાન् ન વક્ત્યજ્ઞાય કર્મ હિ ।
ન રાતિ રોગિણોડપથં વાઞ્છતો^૨ હિ ભિષકતમ: ॥ ૫૦ ॥

મધવન્ યાત ભર્દું વો દ્વધુચ્ચમૃષિસતમમ् ।
વિદ્યાવ્રતતપ:સારં ગાત્રં યાચત મા ચિરમ્ ॥ ૫૧ ॥

વૃત્તિઓના સાક્ષી છો. આપ આકાશની જેમ સર્વગત અને
નિર્લોપ છો. માટે જ, અમે અમારું મંત્ર્ય આપને નિવેદિત
કરીએ એવી અપેક્ષા નહીં રાખતાં, જે કાર્ય માટે અમે
અહીં આવ્યા છીએ તેને આપ પૂર્ણ કરો. આપ અચિંત્ય
અનેશ્ર્યથી સંપન્ન અને જગતના પરમ ગુરુ છો. અમે
આપના ચરણકમળોની શરણમાં આવ્યા છીએ, કે જે વિવિધ
પાપોના ફળસ્વરૂપ જન્મ-મૃત્યુરૂપ સંસારના તાપને શાન્ત
કરી દેનારા છે. (૪૨-૪૩) હે સર્વશક્તિમાન શ્રીકૃષ્ણ!
વૃત્તાસુરે અમારા પ્રભાવને અને અખો-શાખોને તો ગળી
જ લીધાં છે, હવે તે ત્રણ લોકને પણ ભરખી જશે. આપ
વધ કરો. (૪૪) હે પ્રભુ! આપ શુદ્ધસ્વરૂપ, હૃદયસ્થિત
શુદ્ધ જ્યોતિર્મય આકાશ, સૌના સાક્ષી, અનાદિ, અનંત
અને ઉજ્જ્વળ કીર્તિસંપન્ન છો. સંતો આપના ભજનરૂપી
ધનનો જ સંગ્રહ કરે છે. સંસારપથના પ્રવાસીઓ ફરી-
ફરીને જ્યારે આપના શરણમાં આવે છે ત્યારે આપ તેમને
પરમાનંદસ્વરૂપ અભીષ્ટ ફળ આપો છો અને એ રીતે આપ
તેમના જન્મ-જન્માંતરના કષ્ટને હરી લો છો. હે પ્રભુ!
અમે આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. (૪૫)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – (હે પરીક્ષિત!) આ પ્રમાણે
ધણા આદરપૂર્વક દેવોએ જ્યારે ભગવાનની સ્તુતિ કરી
ત્યારે તેઓ પોતાની સ્તુતિ સાંભળીને ધણા પ્રસન્ન થયા
અને તેમણે તેમને કહ્યું. (૪૬)

શ્રીભગવાને કહ્યું – હે શ્રેષ્ઠ દેવો! આપે સ્તુતિયુક્ત
જ્ઞાનથી મારી ઉપાસના કરી છે, તેથી હું તમારા પર પ્રસન્ન
છું. આ સ્તુતિ વડે જીવોને પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપની
સ્મૃતિ અને મારી ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. (૪૭) હે
દેવશિરોમણિઓ! મારા પ્રસન્ન થવાથી કોઈ પણ વસ્તુ
દુર્લભ રહેતી નથી; તોપણ મારા અનન્યપ્રેમી તત્ત્વવેતા
ભક્તો મારી પાસેથી મારા સિવાય અન્ય કશું જ હૃદ્યતા
નથી. (૪૮) જે મનુષ્ય જગતના વિષયોને સત્ય સમજે
છે તે મૂર્ખ પોતાનું વાસ્તવિક કલ્યાણ (શામાં છે તે) જાણતો
નથી. તેથી તે વિષયોને ચાહે છે વળી, કોઈ જાણનારો
તેને વિષયભોગ જ આપે છે તો તે પણ તેવો જ મૂર્ખ
છે. (૪૯) જે મનુષ્ય મુક્તિનું સ્વરૂપ જાણે છે તે (તો)
અજ્ઞાનીને પણ કર્મામાં ફસાવાનો ઉપદેશ આપતો નથી;
જેમ કે રોગી હૃદ્યતો હોવા છતાં સારો વૈદ્ય તેને કુપથ
નથી આપતો. (૫૦) હે દેવરાજ હિન્દ! તમારા બધાનું
કલ્યાણ થાઓ. હવે વિલંબ ન કરો. ઋપિશિરોમણિ દ્વારા
પાસે જાઓ અને તેમની પાસેથી તેમનું શરીર, કે જે
ઉપાસના, પ્રત તથા તપસ્યાને કારણે અત્યંત દઢ થઈ ગયું

૧. પ્રા. પા. – જમુપસ્થાનાં । ૨. પ્રા. પા. – પ્રોડપિ ભિં ।

स वा अधिगतो दध्युङ्क्षित्यां भ्रष्ट निष्कलम् ।
यद् वा अश्वशिरो नाम तयोरभरतां व्यधात् ॥ ५२ ॥

दध्युङ्क्षित्यर्थास्त्वस्त्रे वर्माभेदं मदात्मकम् ।
विश्वरूपाय यत् प्रादात् त्वष्टा यत् त्वमधास्ततः ॥ ५३ ॥

पुष्पमध्यं याचितोऽक्षित्यां धर्मशोऽज्ञानिदास्यति ।
ततस्तैरायुधश्रेष्ठो विश्वकर्मविनिर्भितः ।
येन वृत्रशिरो हर्ता मतेज्ञउपबृंहितः ॥ ५४ ॥

तस्मिन् विनिहते यूयं तेजोऽन्नायुधसम्पदः ।
भूयः प्राप्त्यथ भद्रं वो न हिंसन्ति च मत्परान् ॥ ५५ ॥

छे ते भागी लो. (५१) दधीचि ऋषि पूर्ण भ्रष्टविद्वानी छे. बने अस्थिनीकुमारोने अस्थना शिरेथी उपदेश करवाने कारणे तेमनु एक नाम 'अश्वशिर' पक्षा छे. तेमणे उपदेश करेली आत्मविद्याना प्रभावे ज बने अस्थिनीकुमारो श्वन्मुक्त थई गया. (५२) अथर्ववेदी दधीचि ऋषिए ज मारा स्वरूपभूत अभेद नारायणकवचनो सौप्रथम उपदेश त्वष्टाने कर्या हतो. ते ज उपदेश त्वष्टाए विश्वरूपने आप्यो अने विश्वरूप पासेथी तमने भज्यो. (५३) दधीचि ऋषि धर्मना परम भर्त्या छे. तेओ तमने लोकोने, खास करीने अस्थिनीकुमारोना भागवाथी पोतानां शरीरनां अंगो अवश्य आपी देशे. त्यारपछी विश्वकर्मा द्वारा ते अंगोमांथी एक श्रेष्ठ आयुध तेयार करावी लेजो. हे देवराज! मारी शक्तिथी युक्त थईने तमे ते ज आयुध वडे वृत्रासुरनु भस्तक छेदी लेशो. (५४) हे देवो! वृत्रासुरनु मृत्यु थवाथी तमे बधा करीथी तेज, अओ-शब्दो अने संपत्तिओ ग्राप्त करी लेशो. अवश्य तमारु कल्याण थशे, कारण के मारा शरणागतोने कोई कष आपी शक्तु नथी. (५५)

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां घटस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

७४। स्कंध-अंतर्गत नवमो अध्याय समाप्त.

—★—

८२ अध्याय

देवताओ वडे दधीचि ऋषिनां अस्थिओथी वज्जनु निर्माण अने वृत्रासुरनी सेना पर आकमण

श्रीशुक उवाच^२

ईन्द्रमेवं समादिश्य भगवान् विश्वभावनः ।
पश्यतामनिभेषाणां तत्रैवान्तर्देषे हरिः ॥ १ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - (हे परीक्षित!) विश्वना श्वनदाता भगवान श्रीहरि ईन्द्रने आ प्रमाणे आदेश आपीने, देवताओनी सामे ज अंतर्धान थई गया. (१)

१. प्रा. पा. - निष्कृतम् । २. प्रा. पा. - बादरायणिरुवाच ।

* आ कथा आ प्रमाणे छे : दधीचि ऋषिने प्रवर्ग्य (पश्वकर्मविशेष) अने भ्रष्टविद्यानु उत्तम ज्ञान छे - ए जाग्नीने अस्थिनीकुमारो एक वार तेमनी पासे गया अने पोताने भ्रष्टविद्यानो उपदेश करवा माटे तेमने प्रार्थना करी. त्यारे दधीचि मुनिए कह्यु - 'अत्यारे तो हुं एक कार्यमां व्यस्त हुं, तो करी वार कोई समये आवज्ञे.' तेथी अस्थिनीकुमारो चाल्या गया. तेमना गया पछी ईन्द्र आव्या अने तेमणे मुनिने कह्यु - 'हे मुनि! अस्थिनीकुमारो वैध छे, तेमने तमे भ्रष्टविद्यानो उपदेश न करशो. ज्ञे तमे मारी वात नहीं मानीने तेमने उपदेश करशो तो हुं तमारु शिर कापी नाखीश.' आम कहीने ज्यारे ईन्द्र चाल्या गया त्यारे अस्थिनीकुमारों आवीने करीथी ते ज प्रार्थना करी. मुनिए ईन्द्रनो भयो वृत्तांत कही संभवाव्यो. ए सांलग्नी अस्थिनीकुमारों ए कह्यु - 'अमे पहेलांथी ज तमारु आ माथुं कापीने (तेने स्थाने) घोडानु माथुं जोडी दह्यें, अनाथी तमे अमने उपदेश करो; अने ईन्द्र ज्यारे तमारु घोडानु माथुं कापी नाखी त्यारे अमे (तमारु) असल माथुं करीथी जोडी दह्युं.' मुनिए वर्ष विवादना भयने लीये तेमनु कहेवुं स्वीकारी लीयुं. आ प्रमाणे अस्थना मुखेथी उपदेश करवामां आव्यो. अने कारणे भ्रष्टविद्यानु नाम 'अश्वशिरा' पह्युं.

તथાડભિયાચિતો દેવૈર્જીષિરાર્થવર્ષણો મહાન् ।
મોદમાન ઉવાચેદું પ્રહસનીબ ભારત ॥ ૨ ॥

અપિ વૃન્દારકા યૂં ન જાનીથ શરીરિણામ્ ।
સંસ્થાયાં યસ્ત્વભિદ્રોહો દુઃસહશેતનાપહ: ॥ ૩ ॥

જિજીવિષૂણાં જીવાનામાત્મા પ્રેષ ઈહેપ્સિત: ।
ક ઉત્સહેત તં દાતું ભિક્ષમાણાય વિષ્ણાવે ॥ ૪ ॥

દેવા જીચુ:

કિં નુ તદ્દુસ્ત્યજું બ્રહ્મનું પુંસાં ભૂતાનુકમ્પિનામ્ ।
ભવદ્વિધાનાં મહતાં^૧ પુણ્યશલોકેઽચકર્મણામ્ ॥ ૫ ॥

નનુ^૨ સ્વાર્થપરો લોકો ન વેદ પરસ્કૃતમ્ ।
યદિ વેદ ન યાચેત નેતિ નાહ યદીશ્વર: ॥ ૬ ॥

ઋષિનુંનાચ

ધર્મ વ: શ્રોતુકામેન યૂં મે પ્રત્યુદાહૃતા: ।
એષ વ: પ્રિયમાત્માનં ત્યજનાં સન્યજ્ઞાભ્યહમ્ ॥ ૭ ॥

યોઽધ્રુવેણાત્મના નાથા ન ધર્મ ન યશ: પુમાનુ ।
ઈહેત^૩ ભૂતદ્વયા સ શોચ્ય: સ્વાવરૈરપિ ॥ ૮ ॥

એતાવાનવ્યયો ધર્મ: પુણ્યશલોકૈરૂપાસિત: ।
યો ભૂતશોકહર્ષાભ્યામાત્મા^૪ શોચતિ હષ્ટતિ ॥ ૯ ॥

અહો દૈન્યમહો કષ્ટ પારક્યૈ: ક્ષણાભદ્રગુરૈ: ।
પત્રોપકુર્યાદસ્વાર્થેર્મત્ર્ય: સ્વજ્ઞતિવિગ્રહૈ: ॥ ૧૦ ॥

એ પછી દેવો ઉદારશિરોમણિ અથવવેદી દ્ધીચિ ઋષિ
પાસે ગયા અને ભગવાનની આજા પ્રમાણે તેમને પ્રાર્થના
કરી. દેવોની પ્રાર્થના સાંભળીને દ્ધીચિ ઋષિને ઘણો આનંદ
થયો. તેમણે હસીને દેવોને કહ્યું - (૨) “હે દેવો! તમને
લોકોને કદાચ એ વાતની જાણ નથી કે મરતી વખતે
પ્રાણીઓને ભારે કષ્ટ થાય છે. તેમને જ્યાં સુધી ભાન રહે
છે ત્યાં સુધી ઘણી અસ્વચ્છ પીડા સહન કરવી પડે છે અને
અંતે તેઓ મૂર્ચિંત થઈ જાય છે. (૩) જે જીવો જગતમાં
જીવતા રહેવા ઈચ્છે છે તેમના માટે શરીર અત્યંત અમૂલ્ય,
પ્રિયતમ અને અભીષ્ટ વસ્તુ છે. આવી સ્થિતિમાં સ્વયં
ભગવાન શ્રીવિષ્ણુ પણ જો જીવ પાસેથી તેનું શરીર માગે
તો તે આપવા કોણ ઉત્સાહ બતાવે, ભલા?” (૪)

દેવોએ કહ્યું - હે ભલનુ! તમારા જેવા ઉદાર અને
પ્રાણીઓ પર દ્યા કરનારા મહાપુરુષો, કે જેમનાં કર્માની
મોટા-મોટા પશસ્વી મહાનુભાવો પણ પ્રશંસા કરે છે - તેઓ
પ્રાણીઓની ભલાઈ માટે કઈ વસ્તુ ન્યોછાવર નથી કરી
શકતા! (૫) હે ભગવનુ! એમાં સંદેહ નથી કે માગનારા લોકો
સ્વાર્થી હોય છે, તેમનામાં આપનારાની મુશ્કેલીનો વિચાર
કરવાની બુદ્ધિ હોતી નથી. જો તેમનામાં આટલી સમજ હોય
તો તેઓ માગે જ શા માટે? એ જ પ્રમાણે આપનાર પણ
માગનારાની વિપત્તિ જાણતો નથી હોતો, નહિતર તેના
મુખેથી કદી પણ ‘ના’ ન નીકળે (તેથી તમે અમારી વિપત્તિ
સમજને અમારી યાચના પૂરી કરો). (૬)

દ્ધીચિ ઋષિએ કહ્યું - હે દેવો! મેં તમારા બધાના
મુખેથી ધર્મની વાત સાંભળવા માટે જ તમારી યાચના પ્રત્યે
ઉપેક્ષા બતાવી હતી. આ લો, હું પોતાના પ્રિય શરીરનો
તમારા બધાના ભલા માટે અત્યારે જ ત્યાગ કરી દઉં છું;
કારણ કે એક હિવસ આ શરીર પોતે જ મારો ત્યાગ કરનાર
છે. (૭) હે દેવશ્રોષો! જે મનુષ્ય આ નાશવંત શરીર થકી,
દુઃખી પ્રાણીઓ પર દ્યા કરીને મુખ્યરૂપે ધર્મને અને ગૌણરૂપે
યશને સંપાદિત કરતો નથી તે તો જડ જાડજાંખરાંથી પણ
ગયો-ગુજર્યો છે. (૮) મોટા મોટા મહાત્માઓએ આ
અવિનાશી ધર્મની ઉપાસના કરી છે. તે (૮મી)નું સ્વરૂપ તો
બસ આટલું જ છે કે મનુષ્ય કોઈ પણ પ્રાણીના દુઃખમાં દુઃખ
અને સુખમાં સુખ અનુભવે. (૯) જગતના ધન, જન, તન
વગેરે પદાર્થો ક્ષણાભંગુર છે. અને પોતાના કોઈ કામમાં ખપ
લાગતા નથી, અંતે બીજાને જ ખપ લાગશે. અરે! આ તે
કેવી કૃપણતા છે, કેટલા દુઃખની વાત છે કે આ મરણધર્મી
મનુષ્ય એના થકી બીજાઓનું ભલું કરી લેતો નથી? (૧૦)

૧. પ્રા. પા. - સાપૂનાં । ૨. પ્રા. પા. - નૂનાં । ૩. પ્રા. પા. - ઈચ્છેત । ૪. પ્રા. પા. - ત્યાં ન શોચતિ ન હષ્ટતિ ।

श्रीशुक उवाच^१

अेवं कृतव्यवसितो दध्यङ्गाथर्वषास्तनुम् ।
परे भगवति भ्रह्मण्यात्मानं सत्यञ्जहौ ॥ ११ ॥

यताक्षासु मनो बुद्धिस्तात्पदेग् ध्वस्तबन्धनः ।
आस्थितः परमं योगं न देहं बुद्धुवे गतम् ॥ १२ ॥

अथेन्द्रो वज्रमुद्घम्य निर्मितं विश्वकर्मणा ।
मुनेः शुक्लिभिरुत्सिक्तो भगवतेऽसाऽन्वितः ॥ १३ ॥

वृतो देवगणैः सर्वे र्गजेन्द्रोपर्यशोभत ।
स्तूपमानो मुनिगणैर्खेलोक्यं हर्षयन्ति ॥ १४ ॥

वृत्रमध्यद्रवच्छेतुमसुरानीकपूथपैः ।
पर्यस्तमोऽसा राजन् कुद्धो रुद्र ईवान्तकम् ॥ १५ ॥

ततः सुराणामसुरै रणः परमदारुणः ।
त्रेतामुभे नर्मदायामभवत् प्रथमे युगे ॥ १६ ॥

रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्चिभ्यां पितृवल्लिभिः ।
मरुद्धिर्झभुभिः साध्यैर्विश्वेदेवैर्मर्मरूपतिभ् ॥ १७ ॥

देह्वा वज्रधरं शाङ्कं रोचमानं स्वया श्रिया ।
नामृष्यमसुरा राजन् मृषे वृत्रपुरः सराः ॥ १८ ॥

नमुचिः शम्भरोऽनर्वा द्विमूर्धा ऋषभोऽभ्यरः ।
हयग्रीवः शङ्कुशिरा विप्रचित्तिरयोमुखः ॥ १९ ॥

पुलोमा वृषपर्वा च प्रहेतिर्हतिरुत्कलः^२ ।
दैतेया दानवा यक्षा रक्षांसि च सहस्रशः ॥ २० ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – (हे परीक्षित!) आ प्रमाणे निश्चय करीने अथर्ववेदी महर्षि धधीयिए पोताने परब्रह्म परमात्मा श्रीभगवानमां लीन करीने पोताना स्थूल शरीरनो त्याग कर्या. (११) तेमनां ईन्द्रियो, प्राण, मन अने बुद्धि संपत छतां, तेमनी दृष्टि तत्त्वमयी छती, तेमनां बधां बंधन कपाई चूक्यां छतां; तेथी तेओ ज्यारे भगवान साथे अत्यंत पुक्त थईने स्थित थई गया त्यारे तेमने ए वातनो घ्याल पक्षा न आव्यो के पोतानुं शरीर छूटी गयुं छे. (१२)

7 (आ रीते) भगवाननी शक्ति भेणवीने ईन्द्रनुं बण-पौरुष उन्नतिना शिखरे पहेंची गयुं. हवे विश्वकर्माज्ञाने धधीयि ऋषिनां छाडकांमांथी वज्र बनावीने तेमने आप्युं अने तेओ तेने छाथमां लाईने ऐरावत छाथी पर आउढ थया. तेमनी साथे साथे बधा ज देवो तैयार थई गया. (त्यारे) मोटा मोटा ऋषिमुनिओ देवराज ईन्द्रनी सुति करवा लाग्या. पछी तेमणो त्रिशो लोकने आनंदित करतां करतां, वृत्रासुरनो वध करवा भाटे पूरुं बण प्रयोजने तेना पर आकमण कर्युं – बराबर ऐवी ज रीते के जाणे भगवान रुद्र कोषित थईने स्वयं काण पर ज आकमण करी रक्षा होय. हे राजन्! त्यारे ते वृत्रासुर पक्षा दैत्य-सेनापतिओनी धष्टी भोटी सेना सहित पुद्धमोरये आवी पहेंच्यो हतो. (१३-१५) जे वैवस्वत मन्वंतर आ समये प्रवर्तमान छे तेनी पहेली चतुर्थुगीनो त्रेतायुग आ समये ज शङ्क थयो हतो. ते ज समये नर्मदाकिनारे देवोनुं दैत्यो साथेनुं आ भयंकर पुद्ध थयुं. (१६) ते समये छाथमां वज्र धारणा करेला देवराज ईन्द्र रुद्रो, वसुओ, आदित्यो, अथिनीकुमारो, पितृओ, अग्निं, मरुदग्निं, ऋभुगणा, साध्यो, विश्वेदेवो वगेरे सहित पोतानी कान्तिथी शोभी रक्षा छता. वृत्रासुर वगेरे दैत्यो तेमने पोतानी सामे आवेला ज्ञेईने आवेशमां आवी गया. (१७-१८) अने तेथी ते नमुचिः, शंभर, अनर्वा, द्विमूर्धा, ऋषभ, अंबर, हयग्रीव, शङ्कुशिरा, विप्रचित्ति, अयोमुख, पुलोमा, वृषपर्वा, प्रहेति, हेति, उत्कल, सुमाली, माली वगेरे हजारो दैत्यो-दानवो तेम ज यक्षो-राक्षसो सुवर्णानी साधन-सामग्रीथी सुसज्ज थईने देवराज ईन्द्रनी सेनाने आगण वधती

१. मा. पा. – बादरायणिरुवाच । २. मा. पा. – ऊरुकटः ।

સુમાલિમાલિપ્રમુખા: કાર્તસ્વરપરિચ્છદા: ।
પ્રતિષિધ્યેન્દ્રસેનાગ્રં મૃત્યોરપિ દુરાસદમ् ॥ ૨૧ ॥

અભ્યર્થયન્નસમ્ભ્રાન્તા: સિંહનાદેન દુર્મદા: ।
ગદાભિ: પરિદૈર્બાણૈ: પ્રાસમુદ્ગરતોમરૈ: ॥ ૨૨ ॥

શૂલૈ: પરશ્વધૈ: ખડ્ગૈ: શતધ્નીભિર્ભુશુદ્ગિભિ: ।
સર્વતોડવાક્તિરન્ શસ્ત્રેરશ્લૈશ વિભુર્ધર્થભાન् ॥ ૨૩ ॥

ન તે ડટેશ્યન્ સઽચન્તા: શરજાલૈ: સમન્તતઃ ।
પુણ્ણાનુપુણ્ણપતિતેજ્યોતીધીવ નભોધનૈ: ॥ ૨૪ ॥

ન તે શશ્વાલ્વધૌધા હ્યાસેહુ: સુરસૈનિકાન્ ।
છિન્ના: સિદ્ધપથે દેવૈર્લઘુહસ્તૈ: સહસ્ધા ॥ ૨૫ ॥

અથ કીણાલ્વશશ્લૌધા ગિરિશૃજદુમોપલૈ: ।
અભ્યર્થન્ સુરબલં ચિચ્છિદુસ્તાંશ પૂર્વવત् ॥ ૨૬ ॥

તાનક્ષતાન્ સ્વસ્તિમતો નિશાભ્ય
શશ્વાલ્વપૂર્ગૈરથ વૃત્તનાથા: ।
દુમૈર્ધલિર્વિધાદિશૃજૈ-
રવિક્ષતાંસત્ત્રસુરિન્દ્રસૈનિકાન્ ॥ ૨૭ ॥

સર્વે પ્રયાસા અભવન્ વિમોધા:
કૃતા: કૃતા દેવગણેષુ દેત્યૈ: ।
કૃષ્ણાનુદ્દેષુ યથા મહિત્સુ
કુદ્રૈ: પ્રયુક્તા રૂશતી રૂક્ષવાચા: ॥ ૨૮ ॥

તે સ્વપ્રયાસાં વિતથં નિરીક્ષય
હરાવમક્તા હતયુદ્ધદર્પા: ।
પલાયનાયાજિમુખે
પતિ મનસે દ્ધુરાતસારા: ॥ ૨૯ ॥

અટકાવવા લાગ્યા. (હે પરીક્ષિત!) તે સમયે દેવોની સેના સ્વયં મૃત્યુ માટે પણ અજેય હતી. (૧૮-૧૯) અને બીજી બાજુ મદ્દોન્તત અસુરો સિંહગર્જના કરતા કરતા અત્યંત જ્ઞાવધાનીપૂર્વક દેવોની સેના પર પ્રલારો કરવા લાગ્યા. તે લોકોએ ગઢા, પરિધ, ભાગ, પ્રાસ, મગદળ, તોમર, શૂળ, પરશુ, તલવાર, શતભા (તોપ), ભુસુપિ વગેરે અખો-શાખો વરસાવીને દેવોને અધી બાજુભેથી ઢાંકી દીધા. (૨૨-૨૩) એક પછી એક એટલાં બાજુ ચારે બાજુથી આવી રહ્યાં હતાં કે તેમનાથી ઢંકાઈ જવાને કારણે દેવો દેખાતા પણ ન હતા, જેમ કે વાદળાથી ઢંકાઈ જવાથી આકાશના તારા દેખાતા નથી. (૨૪) હે પરીક્ષિત! જોકે તે અખો-શાખોનો વરસાદ દેવ-ક્ષેત્રનિંદાને સ્પર્શ પણ શક્યો નહીં અને તેમણે પોતાના હસ્તકોશલથી આકાશમાં જ તેમના ઉજારો ટુકડા કરી દીધા. (૨૫) જ્યારે અસુરોનાં અખો-શાખો સમાપ્ત થઈ ગયાં ત્યારે તેમણે દેવોની સેના પર પર્વતનાં શિખરો, વૃક્ષો અને પથરો વરસાવવા લાગ્યા. પરંતુ તેમને પણ દેવોએ પહેલાંની જેમ તોડી પાડ્યાં. (૨૬)

(હે પરીક્ષિત!) જ્યારે વૃત્તાસુરના અનુયાયી અસુરોએ જોયું કે પોતાનાં અસ્ત્રાભ્ય અખો-શાખો પણ દેવસેનાને ઢોઈ ક્ષતિ પહોંચાડી શક્યાં નથી – અરે, ત્યાં ચુંચી કે વૃક્ષો, પથરશિલાઓ અને પર્વતોનાં મોટાં મોટાં શિખરોથી પણ તેમનાં શરીરોને સહેજ પણ ઠાજ સુદ્ધા પહોંચ્યો નથી અને તેમણે બધા જ સફુશળ છે ત્યારે તે અસુરો ઘણા ગભરાઈ ગયા. તે હેત્યો દેવોને પરાજિત કરવા માટે જ જ પ્રયત્નો કરતા રહ્યા તે તમામ નિર્ઝળ બનતા રહ્યા; બરાબર એવી જ રીતે કે બગવાન શ્રીકૃપા વડે સુરક્ષિત ભક્તો પર કુદ્રમનુષ્યોનાં કહોર અને અમંગલમય વચ્ચનોનો ઢોઈ પ્રલાપ પડતો હોતો નથી. (૨૭-૨૮) બગવાન-વિરોધી અસુરો પોતાના પ્રયત્નો વ્યર્થ ગયેલા જોઈને નિરુત્સાહ થઈ ગયા, તેમનો વીરતાનો ઘમંડ ઊતરી ગયો. ત્યારે તેમણે પોતાના નાયક વૃત્તાસુરને પુછ્બૂમિમાં જ ત્યજી દઈને ભાગી ફૂટ્યા, કારણ કે દેવોએ તેમનું તમામ બળ-પૌરુષ છીનવી લોધું હતું. (૨૯)

वृत्रोऽसुरांस्ताननुगान् मनस्वी
प्रधावतः प्रेक्ष्य ब्रह्माष अतत् ।
पलायितं प्रेक्ष्य बलं च भग्नं
भयेन तीक्रेण विहस्य वीरः ॥ ३० ॥

कालोपपत्रां रुचिरां मनस्विना-
मुवाच वाचं पुरुषप्रवीरः ।
हे विप्रचिते नमुचे पुलोभन्
भयानर्वभुम्भर मे शृणुध्यम् ॥ ३१ ॥

आतस्य मृत्युर्धृव एष सर्वतः
प्रतिक्रिया यस्य न चेष्ट कल्यामा॑ ।
लोको यशश्चाथ ततो यदि ह्यमुं
को नाम मृत्युं न वृष्णीत युक्तम् ॥ ३२ ॥

द्वौ सम्मताविह मृत्यु दुरापौ
यद् भ्रह्मसन्धारणाया जितासुः ।
कलेवरं योगरतो विजत्याद्
यदग्राणीर्वश्येऽनिवृतः ॥ ३३ ॥

ज्यारे धीर-वीर वृत्रासुरे जोयुं के मारा अनुयायी
असुरो भागी जह रक्षा छे अने अत्यंत भयभीत थयेली
मारी सेना पछा नष्टब्रह्म अने वेरण्ठाछेरण्ठा थह रही छे
त्यारे ते हसीने कहेवा लाङ्यो. (३०) ते वीरशिरोभणि
वृत्रासुरे समयने अनुरूप वीरोचित वाणीथी विप्रचिति,
नमुचि, पुलोभा, भय, अनर्वा, शंभर वगेरे हैत्योने
संबोधीने कहुं - “हे असुरो! भागो नहीं. मारी एक वात
सांभणी लो. (३१) ऐमां संदेह नथी के जे उत्पन्न थयुं छे
तेषो एक ने एक दिवसे अवश्य मरवुं ज पडशे. संसारमां
विधाताए मृत्युमांथी बचवानो कोई उपाय बताव्यो नथी.
आवी स्थितिमां जो मृत्यु मारकते स्वर्ग वगेरे लोको अने
साथे सुयश पछा मणतो होय तो ऐवो कोळा बुद्धिमान हशे
के जे ते उत्तम मृत्युने अपनावशे नहीं? (३२) संसारमां
ने प्रकारनुं मृत्यु परम दुर्लभ अने श्रेष्ठ मानवामां आव्युं
छे - एक तो योगीजननो पोताना ग्राणोने वश करीने
ब्रह्मनुं चिंतन करतां करतां देहत्याग करवो अने बीजुं,
युद्धभूमिमां सेनानी भोखरे रहीने, पीठ नहीं बतावतां,
जग्नीने मरवुं. (तमे बधा आवो शुभ अवसर शा भाटे
गुमावी रक्षा छो?) (३३)

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां खण्डकन्ये ईन्द्रवृत्रासुरयुद्धवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥
इष्ठा स्कंध-अंतर्गत ईन्द्र-वृत्रासुरना युद्धनुं वर्णन नामनो दसमो अध्याय समाप्त.

—★—

अग्नियारमो अध्याय

वृत्रासुरनी वीरवाणी अने भगवत्प्राप्ति

श्रीशुक उवाच

त एवं शंसतो धर्मं वचः पत्युरचेतसः ।
नैवागृह्णन् भयत्रस्ताः पलायनपरा नृप ॥ १ ॥

विशीर्यमाणां पृतनामासुरीभसुरर्धभः ।
कालानुकूलैस्त्रिदशैः काल्यमानामनाथवत् ॥ २ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे राजन्! असुरोनी
भयभीत थयेली सेना भागी जह रही हती. तेना सैनिको
अटला चेतनारहित थह रक्षा हता के तेमणे पोताना
स्वामीनां धर्मने अनुकूण (धर्माचित) वचनो पर पछा ध्यान
आव्युं नहीं. (१) वृत्रासुरे जोयुं के समय-संजोगनी
अनुकूणताने कारणे देवो दानवसेनाने झटडी रक्षा छे अने
ते सेना ऐवी रीते छिन्नभिन्न थह रही छे के जाणे
ते नायक विनानी होय. (२)

दृष्ट्वाऽतप्यत् सङ्कुष्ठ ईन्द्रशत्रुरमर्षितः ।
तान्त्रिवार्योऽसा॑ राजन् निर्भत्स्येदमुवाच ह ॥ ३ ॥

किं व उच्यरितैर्मातुर्धावल्लिः पृष्ठतो हतैः ।
नहि भीतवधः श्लाघ्यो न स्वर्ग्यः शूरमानिनाम् ॥ ४ ॥

यहि वः प्रधने श्रद्धा सारं वा क्षुल्लका हृदि ।
अग्रे तिष्ठत मात्रं मे न येद् ग्राम्यसुभे स्पृहा ॥ ५ ॥

एवं सुरगणान् कुष्ठो भीषयन् वपुषा रिपून् ।
व्यनदत् सुमहाप्राणो येन लोका विचेतसः ॥ ६ ॥

तेन देवगणाः सर्वे वृत्रविस्फोटेन वै ।
निषेतुर्मूर्च्छिता भूमौ यथैवाशनिना हताः ॥ ७ ॥

ममद् पद्म्यां सुरसैन्यमातुरं
निभीलिताकं रणरक्षद्वर्मदः ।
गां कम्पयन्त्रुद्धतशूल ओजसा
नालं वनं यूथपतिर्यथोन्मदः ॥ ८ ॥

विलोक्य तं वज्रधरोऽत्यमर्षितः
स्वशत्रवेऽभिद्रवते महागदाम् ।
चिक्षेप तामापततीं सुदुःसहां
जग्राह वामेन करेण लीलया ॥ ९ ॥

स ईन्द्रशत्रुः कुपितो भृशं तया
महेन्द्रवाहं गदयोग्रविक्भः ।
जघान कुम्भस्थल उत्तदन् मृषे
तत्कर्म सर्वे समपूज्यन्त्रूप ॥ १० ॥

ऐरावतो वृत्रगदाभिमृष्टो
विघूर्णितोऽद्विः कुलिशाहतो यथा ।

हे राजन्! आ ज्ञेयने वृत्रासुर असहिष्युता अने कोषने लीषे तपी उठ्यो. तेणो हिंमतपूर्वक देवोना सैन्यने आगण वधतुं अटकावी दीधुं अने देवोनी निर्भत्सना करतां ते बोल्यो - (३) “अरे पामर देवो! युद्धभूमिमां पीठ बतावनारा कायर असुरो पर पाछणथी धा करवाथी शो लाभ? ए लोको तो पोतानां मातापितानां मण छे; परंतु पोताने शूरवीर माननारा तमारा जेवा पुरुषो माटे पक्ष डरपोक लोकोनो वध करवो ए कुर्दि प्रशंसनीय तो नथी ज ने! अने ऐम करवाथी तमने स्वर्गं पक्ष मणी शक्तो नहीं. (४) जो तमारा मनमां युद्ध करवानुं बण अने उत्साह छे तथा हज्ज्य ज्ञवता रहीने विषय-सुखो भोगववानी लालसा नथी तो तमे क्षण वार माटे मारी सामे जामी पडो अने युद्धनी मणी माझी लो.” (५)

वृत्रासुर महाबलवान् हतो. ते पोताना शरीर थकी ज शत्रु देवताओने भय पमाडवा लाग्यो. तेणो कोषे भराईने ऐदी विकराण सिंहगर्जना करी के धक्षाबधा तो ते सांबणीने ज बेहोश थई गया. (६) वृत्रासुरनी भयंकर गर्जनाथी बधा ज देवो मूर्च्छित थईने धरती पर ढणी पड्या, जाणो के तेमना पर वीजणी त्राटकी होय. (७) जेम मदोन्मत गजराज कमणनाणना वननो कञ्चरधारा काढी नाखे छे तेवी ज रीते ते राशबंको वृत्रासुर हवे हाथमां त्रिशूण लईने, भयने लीषे आंखो भाँचीने पडेली देवसेनाने पगतणे क्यडवा लाग्यो. तेना वेगने लीषे धरती डेलवा लागी. (८) त्यारे वज्रपाणि देवराज ईन्द्र तेनु आ कृत्य सही शक्या नहीं. ज्यारे ते (वृत्रासुर) तेमना तरक धस्यो त्यारे तेमणे अत्यधिक रोषपूर्वक पोताना ते शत्रु पर धड्ही मोटी गदा फेकी. हज्ज तो ते असत्य गदा वृत्रासुर पासे पहोची पड़ा नहोती त्यां ज तेणो लीलापूर्वक (धणी आसानीथी) पोताना डाबा हाथथी तेने पकडी लीधी. (९) हे राजन्! परम पराकमी वृत्रासुरे कोषथी कणजाण थईने ते ज गदाथी ईन्द्रना वाहन ऐरावतना माथा पर मोटेथी त्राइ पाडीने प्रहार कर्या. तेना आ कार्यनी बधा प्रशंसा करवा लाग्या. (१०) वृत्रासुरना गदाना प्रहारथी ऐरावत हाथी वज्रथी धवायेला पर्वतनी जेम धूषवाई उठ्यो.

१. मार्यान मतमां ‘तान्त्रिवार्योऽसा...’थी मांडीने ‘...क्षुल्लका हृदि’ सुधीनो पाठ मूलमां रही गयो छे.

अपासरद् भित्तमुखः सहेन्द्रो
मुञ्चन्तसृक् समधनुर्लूर्षार्तः ॥ ११ ॥

१ सत्रवाहाय विषष्णुयेतसे
प्रायुद्भृत भूयः स गदां महात्मा ।
इन्द्रोऽभृतस्यन्हिकराभिमर्श॑-
वीतव्यथक्षतवाहोऽवतस्थे॒ ॥ १२ ॥

स तं नृपेन्द्राहवकाभ्यया रिपुं
वज्ञायुधं भ्रातृहणं विलोक्य ।
स्मरंश्च तत्कर्म नृशंसमंहः
शोकेन मोहेन हसग्जगाए ॥ १३ ॥

वृत्र उवाच

दिष्ट्या भवान् मे समवस्थितो रिपु-
यो भ्रष्टहा गुरुहा भ्रातृहा च ।
दिष्ट्याऽनृणोऽध्याहमसत्तम त्वया
मच्छूलनिर्भिन्नदृष्ट्यदृष्ट्याऽचिरात् ॥ १४ ॥

यो नोऽग्रजस्यात्मविदो द्विजाते-
र्गुरोरपापस्य च दीक्षितस्य ।
विश्रब्ध्य खड्गेन शिरांस्यवृश्चत्
पशोरिवाकरुणः स्वर्गकामः ॥ १५ ॥

त्रीश्रीदयाकीर्तिभिरुज्जितं त्वां
स्वकर्मणा पुरुषादैश्च गर्वम् ।
कुच्छिणा मच्छूलविभिन्नदेह-
मस्पृष्टवलिं समदन्ति गृष्टाः ॥ १६ ॥

अन्येऽनुउ ये त्वेष नृशंसमशा
ये हुद्यताल्लाः प्रहरन्ति मह्यम् ।
तेभूतनाथान् सगणान् निशात-
त्रिशूलनिर्भिन्नगलैर्यज्ञमि ॥ १७ ॥

(पोतानु) माथुं काटी जवाथी ते अत्यंत व्याकुण थई गयो
अने लोही ओक्तो ते इन्द्रने लઈने अडावीस हाथ जेटलो
पाछो पडी गयो. (११) पोताना वाहन ऐरावतना मूर्च्छित
थई जवाथी देवराज इन्द्र पोते पक्षा विषादग्रस्त थई गया.
आ ज्ञेहने युद्धकर्मना मर्मने जाणनारा वृत्रासुरे तेमना
उपर फरीथी गदा चलावी नही. ए दरभियान इन्द्रे
पोताना अभृतलावी हाथना स्पर्शथी धायल ऐरावतनी
पीडा मटाडी दीधी अने तेओ फरीथी युद्धभूमिमां आवीने
(युद्ध माटे) जामी पड्या. (१२) हे राजन! पछी, ज्यारे
वृत्रासुरे जोयुं के मारा भाई विश्वरूपनो वध करनारो शत्रु
इन्द्र युद्ध करवाने हाथमां वज्र लઈने फरीथी सामे आवी
गयो छे त्यारे तेने ते इन्द्रनु ते कूर पापकर्म याद आवी
गयुं अने ते शोक अने मोह-युक्त थईने हसतां-हसतां
तेमने कहेवा लाभ्यो.

२ वृत्रासुरे कहुं - आजे मारा माटे महान सौभाग्यनो
दिवस छे के जेणो विश्वरूपना रूपमां रहेला भ्रान्तका,
पोताना गुरु तेम ज मारा भाईनी हत्या करी छे ते तारा
जेवो शत्रु मारी सामे जिभो छे. अरे हुए! हवे अत्यंत
सत्वरे हुं तारा पथ्थर जेवा कठोर छद्यने पोताना शूलथी
चीरी नाखीने (पोताना) भाईना ऋष्णमांथी मुक्त थईश.
अहो! आ मारा माटे केवा आनंदनी वात हशो! (१४)
अरे इन्द्र! मारा आत्मवेता अने निष्पाप मोटाभाई, के
जे भ्रान्तका होवानी साथोसाथ यज्ञमां दीक्षित थयेला अने
तारा गुरु हता तेमने भोणवीने ते पोतानी तलवारथी
तेमनां जेणो शिर बराबर ऐवी ज रीते उतारी लीपां
के जेम स्वर्गनी कामनावाणो निर्दय मनुष्य यज्ञमां पशुनु
माथुं कापी नाखे छे. (१५) दया, लाजमर्यादा, लक्ष्मी
अने कीर्ति तने छोडी दृष्टि चूक्यां छे. ते ऐवां ऐवां अधम
कृत्यो कर्यां छे के जेमनी निंदा मनुष्यो तो शुं, राक्षसो
सुष्यां करे छे. आजे मारा त्रिशूलथी तारुं शरीर टुकडे
टुकडा थई जशे. भारे कष्टपूर्वक तारुं मोत यशे. तारा जेवा
पापीने तो आग पक्षा नहीं बाणे, तने तो गीपां ज
चूंधी खाशे. (१६) आ अक्षानी देवताओं तारा जेवा
अधम अने कूरना अनुयायी बनीने मारा पर शखोथी
प्रहार करी रथ्या छे. हुं पोताना तीक्ष्ण त्रिशूलथी तेमनी
गरदनो कापी नाखीश अने गणोसङ्घित भैरव वगेरे
भूतनाथोने तेमनो बलि चढावीश. (१७)

१. प्रा. पा. - विभिन्नादीपद्धत्यः क० । २. प्रा. पा. - व्याहोऽभितस्थे । ३. प्रा. पा. - अन्ये च ।

અથો હરે મે કુલિશેન વીર
હર્તા પ્રમથૈવ શિરો યદીહ ।
તત્ત્વાનૃષો ભૂતબલિં વિધાય
મનસ્વિનાં પાદરજઃ પ્રપત્સ્યે ॥ ૧૮ ॥

સુરેશ કસ્માત્ હિનોષિ વજં
પુરઃ સ્થિતે વૈરિણિ મથ્યમોધમ् ।
મા સંશયિષ્ઠા ન ગાદેવ વજં
સ્યાન્નિષ્ફલં કૃપણાર્થેવ યાચા ॥ ૧૯ ॥

નન્યેપ વજસ્તવ શક તેજસા
હરેદ્ધિચેસ્તપસા ચ તેજિતઃ ।
તેનૈવ શત્રું જહિ વિષ્ણુયન્ત્રિતો
યતો હરિવિજય: શ્રીર્ગુણાસ્તત: ॥ ૨૦ ॥

અહું સમાધાય મનો યથાડ્ડહ
સઙ્કર્પણાસ્તચ્ચરણારવિન્દે ।
તવ્દ્જરંહોલુલિતગ્રામ્યપાશો
ગતિ મુનેર્યામ્યપવિદ્ધલોક: ॥ ૨૧ ॥

પુંસાં કિલેકાન્તધિયાં સ્વકાનાં
યા: સમ્પદો દિવિ ભૂમૌ રસાયામ् ।
ન રાતિ યદ્ દ્વેષ ઉદ્ઘેગ આધિ-
ર્મદઃ કલિર્વસનં સમ્પ્રયાસ: ॥ ૨૨ ॥

તૈવર્ગિકાયાસવિધાતમસ્મત-
પતિર્વિધતે પુરુષસ્ય શક ।
તતોડનુમેયો^૧ ભગવત્પ્રસાદો
યો દુર્લભોડકિચ્ચનગોચરોડન્યૈ: ॥ ૨૩ ॥

અહું હરે તવ પાદૈકમૂલ-
દાસાનુદાસો ભવિતાસ્મિ ભૂય: ।
મન: સ્મરેતાસુપતેર્ગુણાંસ્તે
ગૃષીત વાકુ કરોતુ કાય: ॥ ૨૪ ॥

અને વીર ઈન્દ્ર! એવો પણ સંભવ છે કે તું મારી સેનાને છિન્નભિન્ન કરીને પોતાના વજથી મારું માથું કાપી લે. તેમ થશે તો હું પોતાના શરીરનો બલ પશુપક્ષીઓને સમર્પિત કરીને, કર્મબંધનમાંથી મુક્ત થઈને મહાપુરુષોની ચરણરજનો આશ્રય ગ્રહણ કરીશ અને જે લોકમાં મહાપુરુષો જાય છે ત્યાં પહોંચી જઈશ. (૧૮) હે દેવરાજ! હું તારો શત્રુ તારી સામે ઊભો છું, તો તું હજુ મારા પર પોતાનું અમોદ વજ કેમ છોડતો નથી? તું એવી શંકા ન કર કે જેમ તારી ગદા નિષ્ફળ થઈ ગઈ તેવી જ રીતે કૃપણ પાસે કરેલી યાચનાની જેમ આ વજ પણ નિષ્ફળ થઈ જશે. (૧૯) ઈન્દ્ર! તારું આ વજ શ્રીહરિના તેજથી અને દ્ધીયિ ઋષિના તપથી શક્તિમાન થઈ રહ્યું છે. વળી, મને મારવા માટે ભગવાન શ્રીવિષ્ણુએ તને આજ્ઞા પણ આપેલી છે. તેથી હવે તું તે જ વજથી મારો વધ કર. કારણ કે જે પક્ષે ભગવાન શ્રીહરિ છે ત્યાં જ વિજય, લક્ષ્મી અને તમામ ગુણો નિવાસ કરે છે. (૨૦) દેવરાજ! ભગવાન શ્રીસંકર્ષણની આજ્ઞા અનુસાર હું પોતાનું ચિત્ત તેમનાં ચરણકમળોમાં લીન કરી જઈશ. તારા વજનો વેગ મને નહીં, મારા વિષયભોગરૂપ ફંદાને કાપી નાખશે અને હું દેહત્યાગ કરીને મુનિજનોની જેમ ગતિ પ્રાપ્ત કરીશ. (૨૧) જે મનુષ્યો ભગવાનને અનન્ય પ્રેમ કરે છે, જેઓ તેમના આત્મીયજનો છે તેમને તેઓ સ્વર્ગ, પૃથ્વી કે રસાતલની સંપત્તિઓ નથી આપતા; કારણ કે તેમના થકી પરમાનંદની પ્રાપ્તિ તો નથી જ થતી, પણ એથી વિપરીત દ્વેષ, ઉદ્ઘેગ, અભિમાન, માનસિક પીડા, કલહ (કલેશ), દુઃખ અને પરિશ્રમ જ હાથ લાગે છે. (૨૨) ઈન્દ્ર! અમારા સ્વામી ભગવાન તો એવા દ્યાળું છે કે, પોતાના ભક્તના અર્થ, ધર્મ અને કામ-સંબંધિત પ્રયત્નને વ્યર્થ બનાવી દે છે અને ખરું કહું તો એનાથી જ ભગવાનની કૃપાનું અનુમાન થાય છે; કારણ કે તેમનો આવો કૃપા-પ્રસાદ અંકિયન ભક્તો માટે જ અનુભવગમ્ય છે, બીજાઓ માટે તો તે અત્યંત દુર્લભ જ છે. (૨૩)

(ભગવાનની પ્રત્યક્ષ અનુભૂતિ કરતાં વૃત્તાસુરે પ્રાર્થના કરી કે —) “હે પ્રભુ! તમે મારા પર એવી કૃપા કરો કે તમારાં ચરણકમળોના અનન્યભાવે આશ્રય થયેલા (તમારા) સેવકોની સેવા કરવાનો અવસર મને આગામી જન્મમાં પણ પ્રાપ્ત થાય, હે પ્રાણવલ્લભ! મારું ચિત્ત તમારા મંગલમય ગુણોનું સ્મરણ કરતું રહે, મારી વાણી તમારા જ ગુણગાન કરતી રહે અને મારું શરીર તમારી સેવામાં જ સંલગ્ન રહે. (૨૪)

न नाकपृष्ठं न च पारमेष्ठयं
न सार्वभौमं न रसाधिपत्यम् ।
न योगसिद्धीरपुनर्भवं वा
समर्जस त्वा विरहय्य काङ्क्षे ॥ ૨૫॥

अज्ञतपक्षा ईव मातरं खगाः
स्तन्यं यथा वत्सतराः क्षुधार्ताः ।
प्रियं प्रियेव व्युषितं विषषुणा
मनोऽरविन्दक्षते त्वाम् ॥ ૨૬॥

ममोत्मश्लोकज्ञेषु सर्व्यं
संसारयके भ्रमतः स्वर्कर्मलिः ।
त्वन्माययाऽऽत्मात्मजदारगोहे-
ख्यासक्तचित्तस्य^१ न नाथ भूयात् ॥ ૨૭॥

હे सर्वसोभाग्यनिधि! હું તમારાથી વિરહ પામીને સ્વર্গ, બ્રહ્મલોક, ભૂમંડળનું સામ્રાજ્ય, રસાતલનું એકચકી રાજ્ય, યોગસિદ્ધિઓ – કશું જ, અરે ત્યાં સુધી કે મોક્ષ પણ ઈચ્છતો નથી. (૨૫) જેમ પક્ષીઓનાં પાંખ વિનાનાં બચ્યાં પોતાની માતાની રાહ જોયા કરે છે, જેમ ભૂખ્યાં વાછરડાં પોતાની માતા (ગાય)નું દૂધ પીવાને આતુર રહે છે અને જેમ વિરહિદ્ધી પત્ની પ્રવાસે ગયેલા પોતાના પ્રિયતમને મળવાને ઉત્કંદિત રહે છે તેવી જ રીતે હે કમલનયન! મારું ચિત્ત તમારાં દર્શનને માટે તરફકી રહ્યું છે. (૨૬) હે પ્રભુ! મારે મુક્તિ નથી જોઈતી; મારાં કર્માના ફળસ્વરૂપે મારે વારંવાર જન્મ-મૃત્યુના ચક્કરમાં ભટકવું પડે એની પરવા નથી, પરંતુ હું જ્યાં-જ્યાં જાઉં, જે જે યોનિમાં જન્મું ત્યાં-ત્યાં ભગવાનના પ્રિય લક્ષ્ય સાથે મારી પ્રેમપૂર્ણ મેત્રી કાયમ રહે. હે સ્વામી! હું માત્ર એ જ ઈચ્છાં હું કે જે લોકો તમારી માયાને લીધે શરીર, ઘર અને પત્ની-પુત્રો વગેરેમાં આસક્ત છે તેમની સાથે મારો ક્યારેય કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ ન થાય.” (૨૭)

—★—

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણો પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પાઠસ્કળને વૃત્તસ્યેન્દ્રોપદેશો નામેકાદશોડધ્યાયः ॥ ૧૧॥
છષ્ટા સુંધર-અંતર્ગત વૃત્તાસુરનો ઈન્દ્રને ઉપદેશ નામનો અગિયારમો અધ્યાય સમાપ્ત.

—★—

બારમો અધ્યાય

વૃત્તાસુરનો વધ

આધ્યાત્મિકનાય

એવं જિહાસુર્નૂપ દેહમાઝૈ
મૃત્યું વરં વિજ્યાન્મન્યમાનઃ ।
શૂલં પ્રગૃહ્યાભ્યપતત् સુરેન્દ
યથા મહાપુરુષં કેટભોડપ્સુ ॥ ૧॥

તતો યુગાન્તાંિકઠોરજિન્-
માવિધ્ય શૂલં તરસાડસુરેન્દ:
ક્ષિપ્ત્વા મહેન્દ્રાય વિનદ્ય વીરો
હતોડસિ પાપેતિ રૂધા જગાદ ॥ ૨॥

શ્રીશુકુદેવજી કહે છે – હે રાજન! વૃત્તાસુર યુદ્ધભૂમિમાં પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરવા ઈચ્છતો હતો, કારણ કે તેના માટે ઈન્દ્ર પર વિજ્ય મેળવીને સ્વર્ગ મેળવવું એના કરતાં ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવા એ શ્રેષ્ઠ હતું. તેથી, જેમ પ્રલય કાળના જળમાં અસુર મધુ-કેટલ ભગવાન શ્રીવિષ્ણુ પર પ્રલાર કરવા માટે દોડ્યા હતા તેવી જ રીતે આ વૃત્તાસુર ત્રિશૂળ ઉઠાવીને ઈન્દ્ર પર તૂટી પડ્યો. (૧) વીર વૃત્તાસુરે પ્રલય-વેળાની આગની જવાળાઓ જેવા તીક્ષ્ણ અણીઓવાળા ત્રિશૂળને ધૂમાવીને અત્યંત વેગથી તે ઈન્દ્ર પર ચલાવ્યું અને અત્યંત કોધપૂર્વક સિંહગર્જના કરીને તે બોલ્યો – “પાપી ઈન્દ્ર! હવે તું બચી શકીશ નહીં.” (૨)

૧. મા. પા. – નિયતેષુ ।

ખ આપતત् તદ્વ વિચલદ્વ ગ્રહોલ્કવ-
નિરીક્ષ્ય દુષ્ટેક્ષ્યમજ્ઞતવિકલવઃ ।
વજેણ વજી શતપર્વણાચ્છિનદ્વ
ભુજં ચ તસ્યોરગરાજભોગમ્ ॥ ૩ ॥

છિનૈકબાહુઃ પરિધેણ વૃત્રઃ
સંરથ્ય આસાદ્ય ગૃહીતવજ્ઞમ્ ।
હનૌ તતાઉન્નમથામરેભં^૧
વજું ચ હસ્તાન્યપતન્મધોનઃ ॥ ૪ ॥

વૃત્રસ્ય કર્માતિમહાલ્લું તત્
સુરાસુરાશારણસિદ્ધસદ્ધાઃ ।
અપૂજ્યંસ્તત્ પુરુષૂતસઙ્કટં
નિરીક્ષ્ય હા હેતિ વિચુકુશુર્ભૂશમ્ ॥ ૫ ॥

ઈન્દ્રો ન વજું જગૃહે વિલજિજત-
શચ્યુતં સ્વહસ્તાદરિસત્તિધૌ પુનઃ ।
તમાહ વૃત્રો હર આતવજો
જહિ સ્વશરું ન વિધાદકાલઃ ॥ ૬ ॥

પુયુત્સતાં કુત્રચિદાતતાયિનાં
જ્યઃ સદૈકત્ર ન વૈ પરાત્મનામ્ ।
વિનૈકમુત્પત્તિલયસ્થિતીશરં
સર્વજ્ઞમાદં પુરુષં સનાતનમ્ ॥ ૭ ॥

લોકાઃ સપાલા યસ્યેમે શ્વરસંનિ વિવશા વશો ।
દ્વિજા ઈવ શિચા બદ્ધાઃ સ કાલ ઈહ કારણમ્ ॥ ૮ ॥

ઓજઃ સહો બલં પ્રાણમમૃતં મૃત્યુમેવ ચ ।
તમજ્ઞાય જનો હેતુમાત્માનં મન્યતે જડમ્ ॥ ૯ ॥

યથા દારુમયી નારી યથા યન્ત્રમયો મૃગઃ ।
એવં ભૂતાનિ મધવનીશતન્ત્રાણિ વિદ્ધિ ભોઃ ॥ ૧૦ ॥

તે ભયંકર ત્રિશૂળ ગ્રહો અને ઉલ્કાની જેમ ચક્કર લગાવતું આકાશમાર્ગ આવી રહ્યું છે એ જોવા છતાં પણ ઈન્દ્રે કોઈ પણ પ્રકારનું અધીર્ય દર્શાવ્યું નહીં અને એ ત્રિશૂળને તથા એની સાથે જ વાસુડિ નાગ જેવી વૃત્રાસુરની વિશાળ ભુજાને પોતાના સો ગાંઠોવાળા વજથી કાપી નાખી. (૩) એક ભુજ કપાઈ જવાથી વૃત્રાસુર અત્યંત ગુસ્સે થયો અને તેણે વજથારી ઈન્દ્રની પાસે જઈને તેમની હડપચી (દાઢી) પર અને ગજરાજ ઐરાવત પર પરિધથી એવો પ્રહાર કર્યો કે તેમના હાથમાંથી વજ પડી ગયું. (૪)

વૃત્રાસુરનું આ અત્યંત અલૌકિક કામ જોઈને દેવો, અસુરો, ચારણો, સિદ્ધો વગેરે બધા જ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા, પરંતુ ઈન્દ્રનું આ સંકટ જોઈને એ જ બધા વારંવાર ‘હાહાકાર’ કહેતા ચીસો પાડવા લાગ્યા. (૫) (હે પરીક્ષિત!) તે વજ ઈન્દ્રના હાથમાંથી છૂટી જઈને વૃત્રાસુરની પાસે જ જઈ પડ્યું હતું; તેથી લજિજત થયેલા ઈન્દ્રે તેને ફરીથી ઉઠાવ્યું નહીં. ત્યારે વૃત્રાસુરે કહ્યું – “ઈન્દ્ર! તું વજ ઉઠાવીને પોતાના શત્રુનો વધ કર. આ વિધાદ કરવાનો સમય નથી. (૬) (સાંભળ-) સર્વજ્ઞ, સનાતન, આદિપુરુષ શ્રીભગવાન જ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય કરવાને સમર્થ છે. તેમના સિવાય, દેહાભિમાનીઓ અને યુદ્ધ માટે ઉત્સુક આતતાયીઓને હંમેશાં વિજય જ મળો છે એવું નથી. તેઓ ક્યારેક જીતે છે તો ક્યારેક હારે છે. (૭) આ બધા લોકો અને લોકપાલો જાળમાં ફસાયેલાં પક્ષીઓની જેમ જેની આધીનતામાં વિવશ થઈને ચેષ્ટાઓ કરે છે તે કાળ જ સૌના જ્ય અને પરાજ્યનું કારણ છે. (૮) તે કાળ જ મનુષ્યના મનોબળ, ઈન્દ્રિયબળ, શરીરબળ, પ્રાણ, જીવન અને મૃત્યુ-રૂપે રહેલો છે. મનુષ્ય તેને નહીં જાણતાં, જે શરીરને જ જ્ય-પરાજ્ય વગેરેનું કારણ સમજે છે. (૯) હે ઈન્દ્ર! જેમ કઠપૂતળી અને પાંત્રિક હરણ તેમના નચાવનારાને આધીન હોય છે તેવી જ રીતે તું સમસ્ત પ્રાણીઓને ભગવાનને આધીન જ સમજ. (૧૦)

पुरुषः प्रकृतिर्व्यक्तमात्मा^१ भूतेन्द्रियाशयाः ।
शक्तुवन्न्यस्य सर्गादौ न विना यद्नुग्रहात् ॥ ११ ॥

अविद्वानेवमात्मां मन्यतेऽनीशमीश्वरम् ।
भूतेः सृजति भूतानि ग्रसते तानि तैः^२ स्वयम् ॥ १२ ॥

आयुः श्रीः कीर्तिरैश्वर्यमाशिषः पुरुषस्य याः ।
भवन्त्येव हि तत्काले पथाऽनिच्छोर्विपर्ययाः ॥ १३ ॥

तस्माद्कीर्तियशसोर्जयापञ्जययोरपि ।
समः स्यात् सुखदुःखाभ्यां मृत्युञ्जितयोस्तथा ॥ १४ ॥

सत्यं २४स्तम ईति प्रकृतेर्नात्मनो गुणाः ।
तत्र साक्षिण्मात्मानं यो वेद न स बध्यते ॥ १५ ॥

पश्य मां निर्जितं शक वृक्षायुधभुजं मृषे ।
घटमानं पथाशक्ति तव प्राणजिहीर्षया ॥ १६ ॥

प्राणगलहोडयं समर ईर्ष्यको वाहनासनः ।
अत्र न शायतेऽमुष्य ज्योऽमुष्य पराज्यः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच

ईन्द्रो वृत्रवयः श्रुत्वा गतालीकमपूज्यत् ।
गुहीतवज्जः प्रहसंस्तमाह गतविस्मयः ॥ १८ ॥

ईन्द्र उवाच

अहो दानव सिद्धोऽसि यस्य ते भतिरीदशी ।
भक्तः सर्वात्मनाऽऽत्मानं सुहृदं जगदीश्वरम् ॥ १९ ॥

भगवानना कृपा-प्रसाद विना पुरुष, प्रकृति, महतात्म, अहंकार, पंचमहाभूतो, ईन्द्रियो अने चारेय अंतःकरणो - आमांनां कोई पश्च जगतनी उत्पत्ति वगेरे कार्यो करवाने समर्थ थઈ शक्तां नथी. (११) भगवान ज सौनुं नियमन करे छे ए वात जे जाणतो नथी ते ज मनुष्य आ परतंत्र ज्ञवने स्वतंत्र कर्ता अने भोक्ता मानी ले छे. वास्तवमां तो स्वयं भगवान ज प्राणीओ वडे प्राणीओनी रथना करे छे अने तेमना ज वडे तेमनो संहार करे छे. (१२) जेम ईच्छा न होवा छतां पश्च समय विपरीत होवाने लीधे मनुष्यने मृत्यु, अपयश वगेरे प्राप्त थाय छे तेवी ज रीते समय सानुदृण होय तो ईच्छा न होवा छतां पश्च तेने आयुष्य, लक्ष्मी, पश, और्शर्य वगेरे भोगो पश्च मणी जाय छे. (१३) तेथी पश-अपयश, ज्य-पराज्य, सुख-दुःख, ज्वन-मरण - आ (हंसो) पैडीना कोई ऐकनी ईच्छा के अनिच्छा नहीं राखतां, बधी ज परिस्थितिओमां समलावपूर्वक रहेवुं जोईअे, हर्ष के शोकने वशीभूत थवुं जोईअे नहीं. (१४) सत्य, २४ अने तम - आ त्रिष्ठो गुण प्रकृतिना छे, आत्माना नहीं. तेथी जे मनुष्य आत्माने तेमनो साक्षीमात्र जाणे छे ते तेमना गुणो के दोषोथी लेपातो नथी. (१५) हे देवराज ईन्द्र! मने ज जुओने! तमे मारा हाथ अने शख कापी नाखीने एक रीते तो मने परास्त करी दीधो छे, तोपश्च हुं तमारा प्राण लेवा माटे पथाशक्ति प्रयत्न करी ज रह्यो छुं. (१६) आ युद्ध छे शुं? एक प्रकारनो जुगार ज ने! आमां प्राण डरवानी होड लागे छे, बाणोऽपी पासा नाखवामां आवे छे अने वाहन ज चोपाट (शतरंज) छे. आमां पहेलेथी ओ जाणी शकातुं नथी के कोणा ज्ञतशे अने कोणा हारशे?" (१७)

१ श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - (हे परीक्षित!) वृत्रासुरनां आ सत्य अने निखालस (कपट विनानां) वयनो सांबणीने ईन्द्रे तेनो आदर कर्यो अने पोतानुं वज्ज (जमीन परथी) उपाडी लीधुं. ए पछी कोई प्रकारनुं आश्र्य नहीं पामतां तेमणे स्मितहास्यपूर्वक (वृत्रासुरने) कह्युं. (१८)

देवराज ईन्द्रे कह्युं - अहो दानवराज! साचे ज तमे सिद्धपुरुष छो अने तेथी ज तो तमारुं धैर्य, निश्चयभाव अने भगवद्भाव आठलां विलक्षणा छे. तमे समस्त प्राणीओना सुहृद आत्मस्वरूप जगदीश्वरनी अनन्यभावे भक्ति करेली

१. मा. पा. - ज्ञमभू० । २. मा. पा. - वे ।

ભવાનતાર્થીન્માયાં^૧ વૈવૈષ્ણવીં જનમોહિનીમુ ।
યદ્વિહાયાસુરં ભાવં મહાપુરુષતાં ગતઃ ॥ ૨૦॥

ખલ્બિદું મહદાશ્ર્ય યદ્વ ૨૪:મ્રકૃતેસ્તવ ।
વાસુદેવે ભગવતિ સત્ત્વાત્મનિ દૃઢા મતિઃ ॥ ૨૧॥

યસ્ય ભક્તિર્ભગવતિ હરૌ નિઃશ્રેયસેશ્વરે ।
વિકીડતોડમૃતામ્ભોધૌ કિં કુદ્રૈ: ખાતકોદકૈ: ॥ ૨૨॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૨

ઈતિ બૃવાણાવન્યોન્યં ધર્મજિજ્ઞાસયા નૃપ ।
યુયુધાતે મહાવીર્યાવિન્દ્રવૃત્તૌ યુધામ્પતી ॥ ૨૩॥

આવિધ્ય પરિધિં વૃત્તઃ કાણ્ણાયસમરિન્દમઃ ।
ઈન્દ્રાય પ્રાહિષ્ઠોદ્વ ધોરં વામહસ્તેન મારિધ ॥ ૨૪॥

સ તુ વૃત્તસ્ય પરિધિં કરં ચ કરભોપમમુ ।
ચિચ્છેદ યુગપદ્વ દેવો વજેણ શતપર્વણા ॥ ૨૫॥

દોભ્ર્યામુતૃતામૂલાભ્યાં ભભૌ રક્તસ્વોડસુરઃ ।
છિત્રપક્ષોયથા ગોત્રઃ ખાદ્બ્રષ્ટોવજ્જિષ્ણાહતઃ ॥ ૨૬॥

કૃત્વાડધરાં હનું ભૂમૌ દૈત્યો દિવ્યુતરાં હનુમુ ।
નભોગમ્ભીરવકત્રેણ લેલિહોલ્બણજિદ્વયા ॥ ૨૭॥

દંધ્રાભિ: કાલકલ્યાભિર્ગ્રસત્ત્રિવ જગત્ત્રયમુ ।
અતિમાત્રમહાકાય આક્ષિપંસ્તરસા ગિરીન્ ॥ ૨૮॥

ગિરિરાદ્પાદચારીવ પદ્ભ્યાં નિર્જરયન્ મહીમુ ।
જગ્રાસ સ સમાસાધ વજ્જિષ્ણાં સહવાહનમુ ॥ ૨૯॥

છે. (૧૮) લોકોને મોહિત કરનારી ભગવાનની માયાને તમે અવશ્ય પાર કરી ગયા છો અને તેથી જ તો તમે અસુરને અનુરૂપ ભાવો ત્યજીને મહાપુરુષ થઈ ગયા છો. (૨૦) અવશ્ય એ મોટા આશ્રયની વાત છે કે તમે રજોગુણી પ્રકૃતિના હો તોપણ તમારી બુદ્ધિ વિશુદ્ધ સત્ત્વ-સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીવાસુદેવમાં દૃઢતાથી જોડાયેલી છે. (૨૧) જે પરમ કલ્યાણના સ્વામી ભગવાન શ્રીહરિનાં ચરણોમાં પ્રેમમય ભક્તિભાવ રાખે છે તેને જગતના ભોગોની ભલા, શ્રી જરૂર? જે અમૃતના સમુદ્રમાં વિહાર કરી રહ્યો છે તેને કુદ્ર ખાબોચિયાંના જગથી શું પ્રયોજન? (૨૨)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - હે રાજન! આ પ્રમાણે યોદ્ધાઓમાં શ્રેષ્ઠ મહાપરાક્રમી દેવરાજ ઈન્દ્ર અને વૃત્તાસુર (બંને જણા) ધર્મનું તત્ત્વ જાળવાની અભિલાષાથી એક-બીજા સાથે વાર્તાલાપ કરતા પરસ્પર પુદ્ધ કરવા લાગ્યા. (૨૩) હવે શત્રુદમન વૃત્તાસુરે ડાબા હાથથી પોલાદનો બનેલો એક અત્યંત ભયાનક પરિધ ઉઠાવીને આકાશમાં ઘુમાવ્યો અને તેનાથી ઈન્દ્ર પર પ્રહાર કર્યો. (૨૪) પરંતુ દેવરાજ ઈન્દ્ર વૃત્તાસુરના તે પરિધને તથા હાથીની લાંબી સૂંદ જેવી તે ભુજાને પોતાના સો ગાંઠોવાળા વજ્ઝથી એકસાથે છેદી નાખ્યાં. (૨૫) મૂળમાંથી બંને ભુજાઓ કપાઈ જવાથી વૃત્તાસુરના ડાબા અને જમણા - બંને ખભાઓમાંથી લોહીનો સ્નોત વહેવા લાગ્યો. તે સમયે તે એવો દેખાવા લાગ્યો કે જાણો ઈન્દ્રના વજ્ઝના પ્રહારથી પાંખો કપાઈ જતાં કોઈ પર્વત આકાશમાંથી પડી ગયો હોય. (૨૬) હવે પગે ચાલતા-ફરતા પર્વતરાજ જેવા અત્યંત મહાકાય વૃત્તાસુર પોતાની હડપચીને ધરતી સાથે અને ઉપરના હોઠને સ્વર્ગલોક સાથે ફેલાવ્યો તથા આકાશ જેવડા ગદન મોઢાથી, સાપના જેવી ભયંકર જલથી તેમ જ (સાક્ષાત) મૃત્યુ જેવી વિકરણ દાઢોથી જાણો કે ત્રણે લોકને ગળી જતો, પોતાના પગના પ્રહારોથી ધરતીને કચડતો અને પ્રબળ વેગથી પર્વતોને ઊલટા-સૂલટા કરતો તે ઈન્દ્રની પાસે આવ્યો અને તેમને તેમના વાહન ઐરાવત હાથી સહિત એવી રીતે ગળી ગયો, કે જેમ કોઈ પરમ પરાક્રમી અને અત્યંત બળવાન અજગર હાથીને ગળી જાય. પ્રજ્ઞાપતિઓ અને મહર્ષિઓ સહિત દેવોએ જ્યારે જોયું કે વૃત્તાસુર ઈન્દ્રને ગળી ગયો છે ત્યારે તો તેઓ બધા અત્યંત દુઃખી થઈ ગયા અને દુઃખી

૧. પ્રા. પા. - ન્યાયન્માયાં વૈષ્ણવીં । ૨. પ્રા. પા. - બાદરાયણિરુવાચ ।

महाप्राणो महावीरो महासर्प ईव द्विपम् ।
वृत्रग्रस्तं तमालक्ष्यै सप्रश्नापतयः सुराः ।
हा कष्टमिति निर्विष्णुश्चुकुशुः समहर्षयः ॥ ३० ॥

निगीष्णोऽप्यसुरेन्द्रेण न ममारोदरं गतः ।
महापुरुषसनद्वो योगमायाबदेन च ॥ ३१ ॥

भित्वा वज्रेण तत्कुक्षिं निष्क्रम्य भलभिद्विभुः ।
उच्यकर्ता शिरः शत्रोर्जिरिशृङ्गमिवौजसा ॥ ३२ ॥

वज्रस्तु तत्कन्धरमाशुवेगः
कृत्तन् समन्तात् परिवर्तमानः ।
न्यपातयत् तावद्हर्गणेन
यो ज्योतिषामयने वार्तेहते ॥ ३३ ॥

तदा च ए हुन्दुभयो विनेहु-
र्गन्धर्वसिद्धाः समहर्षिसद्धाः ।
वार्तेन्द्रियेन्द्रियात्मभिष्ठुवाना
मन्त्रैर्मुदा कुसुमैरभ्यवर्धन् ॥ ३४ ॥

वृत्रस्य देहान्तिष्ठान्तमात्मज्योतिररिन्दम् ।
पश्यतां सर्वलोकानामलोकं समपद्धत ॥ ३५ ॥

थृते छाहाकार करवा लाभ्या. अने महान अनर्थ थृत गयो अम कहीने विलाप करवा लाभ्या. (२७-३०) बल नामना देत्यनो संहार करनारा देवराज ईन्द्रे महापुरुषविद्या (नारायणाकवय)धी पोताने सुरक्षित करी राख्या हता अने पोतानी पासे योगमायानु बल तो हतुं ज; तेथी वृत्रासुरे तेमने गणी लेवाथी, तेना पेटमां जवा छतां पक्षा तेओ भर्या नहीं. (३१) तेमणे पोताना वज्रथी तेनु पेट थीरी नाख्युं अने तेना पेटमांथी बहार आवीने भारे वेगपूर्वक तेनु पर्वतना शिखर जेवडु उंचुं भस्तक छेदी नाख्युं. (३२) सूर्य वगेरे ग्रहोनी उत्तरायण-दक्षिणायननी गतिमां जेटला दिवसो लागे छे तेटला दिवसोमां (ऐटले के पूरा एक वर्षमां) वृत्रासुरना वधनो योग उपस्थित थतां धूमता ते तीक्र गतिवाणा वज्रे तेनी गरदनने बधी बाजुओथी छेदी नाखीने तेने धरती पर ढाणी दीधो. (३३)

ते समये आकाशमां दुंदुभिओ (नगारां) वागवा लाभ्यां. महर्षिओ सहित गंधर्वां, सिद्धो वगेरे वृत्रासुरनो वध करनारा ईन्द्रना पराक्रमने सूचित करता मंत्रोथी तेमनी सुति करीने भारे हर्षोल्लास साथे तेमना पर पुष्पवृष्टि करवा लाभ्या. (३४) हे शत्रुदमन (परीक्षित)! ते समये वृत्रासुरना शरीरमांथी तेनी आत्मज्योति बहार नीकणी अने ईन्द्र वगेरे सौना जोतां ज सर्वलोकातीत श्रीभगवानना स्वरूपमां लीन थृत गई. (३५)

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां घण्टकन्ये वृत्रवधो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

छष्टा संख्य-अंतर्गत वृत्रासुरनो वध नामनो बारमो अध्याय समाप्त.

—★—

तेरमो अध्याय

ईन्द्र पर भ्रष्टाचार्यानु आकमण

श्रीशुक उवाच^२

वृत्रे हते त्रयो लोका विना शकेण भूरिद ।
सपाला व्यभवन् सधो विज्वरा निर्वृतेन्द्रियाः ॥ १ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे महादानी (परीक्षित)! वृत्रासुरना हक्षायाथी ईन्द्र उपरांत त्रयो लोक अने (बधा) लोकपालो तरत ज अत्यंत प्रसन्न थृत गया. तेमना भय अने संताप वगेरेनु निवारण थृत गयुं. (१)

१. प्रा. पा. – समालक्ष्य । २. प्रा. पा. – भाद्रायणिरुवाच ।

દેવર્ષિપિતુભૂતાનિ દેત્યા દેવાનુગા:^૧ સ્વયમ્ ।
પ્રતિજીમુઃ સ્વધિષ્યાનિ બ્રહ્મશોન્નાદયસ્તત: ॥ ૨ ॥

રાજેવાચ

ઈન્દ્રસ્યાનિર્વિતેહ્તં શ્રોતુમિચ્છામિ ભો મુને ।
યેનાસન્ સુખિનો દેવા હરેહ્દુઃખં કુતોડભવત્ ॥ ૩ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ^૨

વૃત્રવિકમસંવિગના: સર્વે દેવા: સહર્ષિભિ: ।
તદ્વધાયાર્થયત્તિન્દ્ર નૈચ્છદ્ ભીતો બૃહદ્વધાત્ ॥ ૪ ॥

ઈન્દ્ર ઉવાચ

લીભૂજલદુમેરેનો વિશ્વરૂપવધોઽવમ્ ।
વિભક્તમનુગૃહનિર્વત્રહત્યાં^૩ કવ માજર્યહમ્ ॥ ૫ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ऋષયસ્તદુપાકષ્ટ્ય મહેન્નમિદમણુવન્ ।
યાજયિષ્યામ ભર્તં તે હૃદમેધેન મા સ્મ ભૈ: ॥ ૬ ॥

હૃદમેધેન પુરુષં પરમાત્માનમીશ્વરમ્ ।
ઈદ્વા નારાયણં દેવં મોક્ષસેડપિ જગદ્વધાત્ ॥ ૭ ॥

બ્રહ્મહાપિતૃહાગોનો માતૃહાડકચાર્યહાડઘવાન્ ।
શાદ: પુલ્કસકો વાપિ શુદ્ધયેરન્ યસ્ય કીર્તનાત્ ॥ ૮ ॥

તમશ્યમેધેન મહામખેન
શ્રદ્ધાન્વિતોડસ્માભિરનુષ્ઠિતેન ।

યુદ્ધ સમાપ્ત થઈ જવાથી દેવતાઓ, ઋષિઓ, પિતૃઓ, ભૂતો, દેત્યો, દેવોના અનુચ્ચ ગંધર્વાં વગેરે પોતપોતાના લોકમાં પાછા ગયા. એ પછી બ્રહ્મા, શંકર અને ઈન્દ્ર પણ સિધાવી ગયા. (૨)

રાજી પરીક્ષિતે પૂછ્યું – હે ભગવન! હું દેવરાજ ઈન્દ્રની અપ્રસન્નતાનું કારણ સાંભળવા ઈચ્છું છું. વૃત્રાસુરના વધ્યથી જીવારે બધા દેવો સુખી થયા ત્યારે ઈન્દ્રને શા કારણે હુઃખ થયું? (૩)

શ્રીશુકદેવજીએ કહ્યું – વૃત્રાસુરના પરાક્રમથી જ્યારે બધા દેવો અને ઋષિઓ-મહર્ષિઓ અત્યંત ભયગ્રસ્ત થઈ ગયા હતા ત્યારે તેનો વધ કરવા માટે તે બધાએ ઈન્દ્રને પ્રાર્થના કરી હતી, પરંતુ તેઓ બ્રહ્મહત્યા થવાના ભયને લીધે તેનો વધ કરવા ઈચ્છતા ન હતા. (૪)

૦ ઈન્દ્રે તે બધાને કહ્યું – હે દેવો! હે ઋષિઓ! વિશ્વરૂપનો વધ કરવાથી મને જે બ્રહ્મહત્યા લાગી હતી તેને તો ઊં, પૃથ્વી, જળ અને વૃક્ષોએ કૃપા કરીને વહેંચી લીધી હતી. પરંતુ હવે જો હું વૃત્રનો વધ કરું તો તેની હત્યાથી મારો છુટકારો કેમ થાય? (૫)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – દેવરાજ ઈન્દ્રનું આવું કહેવું સાંભળીને ઋષિઓએ તેમને કહ્યું – “હે દેવરાજ! તમારું કલ્યાણ થાઓ. તમે સહેજ પણ ભય ન રાખો; કારણ કે અમે અશ્વમેધ યજ્ઞ કરાવીને તમને બધાં પાપોમાંથી છુટકારો અપાવીશું. (૬) અશ્વમેધ યજ્ઞ વડે સૌના અંતર્યામી સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા શ્રીનારાયણની આરાધના કરીને તમે સમસ્ત જગતનો વધ કરવાના પાપમાંથી પણ મુક્ત થઈ શકો છો, તો પછી વૃત્રાસુરના વધની તો વાત જ ક્યાં રહી? (૭) હે દેવરાજ! ભગવાનના નામના કીર્તનમાત્રથી જ બ્રાહ્મણ, પિતા, માતા, ગાય, આચાર્ય વગેરેની હત્યા કરનારા મહાપાપીઓ, કૂતરાનું માંસ ખાનારા ચાંડાળો અને કસાઈઓ પણ શુદ્ધ (પાપરહિત) થઈ જાય છે. (૮) અમે ‘અશ્વમેધ’ મહાયજ્ઞનું અનુષ્ઠાન

૧. મા. પા. – નુગાચ યે । ૨. મા. પા. – બાદરાયણિરુવાચ । ૩. પ્રાચીન પ્રતમાં આ ઉત્તરાર્થ આ પ્રમાણે છે – ‘ગૃહાત્મને મે મહાભાગાઃ કથં શ્રેષ્ઠોડ્યુના ભવેતુ ।’

हत्यापि सञ्चल चराचरं त्वं
न लिप्यसे किं खलनिग्रहेषा ॥८॥

श्रीशुक उवाच

ऐवं सञ्चोटितो विप्रैर्भृत्यानहन्दृपिम् ।
भ्रष्टहत्या हते तस्मिन्नाससाद् वृष्टाकपिम् ॥१०॥

तथेन्द्रः १ स्मासहतृतापं निर्वृतिर्नामुभाविशत् ।
दीमन्तं वाच्यतां प्रामं सुखयन्त्यपि नो गुणाः ॥११॥

तां ददर्शानुधावन्तीं चाहुडालीभिव दृपिष्ठीम् ।
जरया वेपमानाङ्गीं यक्षमग्रस्तामसृकपटाम् ॥१२॥

विकीर्यं पलितान् केशां स्तिष्ठति भाषिष्ठीम् ।
भीनगन्ध्य सुगन्धेन कुर्वतीं मार्गदूषणाम् ॥१३॥

न भोगतो दिशः सर्वाः सहस्राक्षो विशाभ्यते ।
प्रागुदीयीं दिशं तूर्णं प्रविष्टो नृप मानसम् ॥१४॥

स आवसत्पुष्करनालतन्तू-
नलब्धभोगो यदिहाजिनदूतः ।
वर्षाणि साहस्रमलक्षितोऽन्तः^२
स चिन्तयन् भ्रष्टवधाद् विमोक्षम् ॥१५॥

तावल्त्रिष्ठाकुं^३ नहुषः शशास
विद्यातपोयोगबलानुभावः
स सम्पदैश्वर्यमदान्ध्यभुजि-
र्नीतस्तिरश्चां गतिभिन्नपत्त्या ॥१६॥

करीशुं तेना वडे श्रद्धापूर्वक भगवाननी आराधना करीने तमे भ्रष्टा सुधां चराचर जगतनी हत्याना पापथी पक्ष लेपाशो नहीं; तो पछी आ दुष्टने दंड आपवाना पापमांथी छूटवानी तो वात ज शी छे? (८)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे — आ प्रमाणे भ्रातृज्ञाथी ठीक- ठीक मेरित थयेला देवराज ईन्द्रे वृत्रासुरनो वध कर्यो हतो; अने अना मार्या जवाथी ईन्द्रने भ्रष्टहत्या लागी. (१०) अने कारणे ईन्द्रे भद्रान क्लेश, भारे भगतरा सहन करवां पड्यां. तेमने एक क्षण माटे पक्ष चेन पडतुं न हतुं. ए साचुं ज छे के ज्यारे कोई संकोचशील सज्जनने क्लंक लागी जाय छे त्यारे तेना धैर्य वगेरे गुणो पक्ष तेने सुख आपी शक्ता नथी. (११) देवराज ईन्द्रे जोयुं के भ्रष्टहत्या साक्षात् चांडालीनी जेम तेमनी पाइण-पाइण ढोडती आवी रही छे; वृद्धत्वने कारणे तेनां बधां अंगो कंपी रह्यां छे अने क्षयरोग तेने पीडी रह्यो छे; तेनां बधां वओ लोहीथी लथपथ थर्ह रह्यां छे. (१२) पोताना सकेद-सकेद (पणियां आवेला) वाण विभेरेली ते ‘उभो रहे! उभो रहे!’ — अम चीसो पाडती आवी रही छे. तेना शासनी साथे माछलीना जेवी हुर्गंध फेलाई रही छे, जेने कारणे मार्ग पक्ष दूषित थर्ह रह्यो छे. (१३) हे राजन्! देवराज ईन्द्र तेना भयथी दिशाओ अने आकाशमां नासता करता रह्या. अंते क्यांय पक्ष शरक्षा नहीं मणवाने कारणे तेओ पूर्व अने उत्तरनी दिशामां (ईशान खूबामां) आवेला मानसरोवरमां शीघ्रतापूर्वक प्रवेश्या. (१४) देवराज ईन्द्र मानसरोवरना कमण्णाणना तंतुओमां संताईने एक हजार वर्ष सुधी निवास करता रह्या अने विचारता रह्या के भ्रष्टहत्यामांथी पोतानो छुटकारो केम थाय. आटला समय सुधी तेमने भोजन करवा कोई पक्ष प्रकारनी वस्तु मणी नहीं; कारणे के तेओ अजिनदेवना मुखेथी भोजन करे छे अने अजिनदेव जणनी अंदर कमण्णतंतुओमां जही शक्ता न हता. (१५) देवराज ईन्द्र ज्यां सुधी कमण्णतंतुओमां रह्या त्यां सुधी राजा नहुष पोतानी विद्या, तप अने पोगशक्तिना प्रभावथी स्वर्गनुं शासन करता रह्या. परंतु तेमणे संपत्ति अने ऐश्वर्यना मदथी अंध थहने ज्यारे ईन्द्रनां पत्नी शशीनी साथे अनाचार करवा ईच्छयुं त्यारे शशीये तेमना वडे ऋषिओनो अपराध करावीने तेमने शाप अपाव्यो, जेनाथी तेओ साप बनी गया. (१६)

१. प्रा. पा. — अधेन्द्रः । २. प्रा. पा. — ज्ञोऽनिशं । ३. प्रा. पा. — वल्तिलोकः ।

તતો ગતો બ્રહ્મગિરોપહૂત
ઋતમ્મરધ્યાનનિવારિતાધ: ।
પાપસ્તુ દિગ્દેવતયા હતૌજા-
સં નાભ્યભૂદવિં વિષ્ણુપત્ન્યા ॥ ૧૭ ॥

તં ચ બ્રહ્મર્થયોડભ્યેત્ય હૃદ્યમેધેન ભારત ।
યથાવદીક્ષયાભ્યકુ: પુરુષારાધનેન હ ॥ ૧૮ ॥

અથેજ્યમાને પુરુષે સર્વદેવમયાત્મનિ ।
અશ્વમેધે મહેન્દ્રેણ વિતતે બ્રહ્મવાદિભિ: ॥ ૧૯ ॥

સ વૈ ત્વાધ્રવધો ભૂયાનપિ પાપચયો^૧ નૃપ ।
નીતસ્તેનૈવ શૂન્યાય નીહાર ઈવ ભાનુના ॥ ૨૦ ॥

સ વાજિમેધેન યથોદિતેન
વિતાયમાનેન મરીચિમિત્રૈ: ।
ઈધ્રવાધિયઙ્ં પુરુષં પુરાણ-
મિન્દો મહાનાસ વિષૂતપાપ: ॥ ૨૧ ॥

ઈદં મહાભ્યાનમશેષપાખમાં
પ્રક્ષાલનં તીર્થપદાનુકીર્તનમ् ।
ભક્તયુચ્છ્રયં ભક્તજનાનુવર્ણાં
મહેન્દ્રમોક્ષં વિજયં મરુત્વતઃ ॥ ૨૨ ॥

પઠેપુરાખ્યાનમિદં સદા બુધા:
શૃષ્ટવન્ત્યથો પર્વણિ^૨ પર્વણીન્દ્રિયમ् ।
ધન્યં યશસ્યં નિભિલાધમોચનં^૩
રિપુર્જયં સ્વસ્ત્યયનં તથાડક્યુષમ् ॥ ૨૩ ॥

ત્યારબાદ સત્યના પરમ પોષક શ્રીભગવાનનું ધ્યાન ધરવાથી
જ્યારે ઈન્દ્રનાં પાપ નશપાય થઈ ગયાં ત્યારે બ્રાહ્મણોના
બોલાવ્યાથી તેઓ ફરીથી સ્વર્ગલોકમાં આવ્યા. (ત્યારે)
ક્રમળવનમાં વિહાર કરનારાં વિષ્ણુનાં પત્ની લક્ષ્મીજી
ઈન્દ્રનું રક્ષણ કરી રહ્યાં હતાં અને પૂર્વોત્તર
દિશાના અધિપતિ ભગવાન રુદ્રે પાપને પહેલાંથી જ નિસ્તેજ
કરી દીધું હતું, જેથી તે ઈન્દ્ર પર આકમણ કરી શક્યું
નહીં. (૧૭)

૧૯ હે પરીક્ષિત! ઈન્દ્રના સ્વર્ગમાં આવી ગયા પછી
બ્રહ્મર્થિઓએ તાં આવીને ભગવાનની આરાધના કરવા
માટે ઈન્દ્રને અશ્વમેધ યજણની દીક્ષા આપી અને તેમની
પાસે અશ્વમેધ યજ કરાવ્યો. (૧૮) વેદવાદી ઋપિઓએ
જ્યારે તેમની પાસે અશ્વમેધ યજ કરાવ્યો તથા દેવરાજ
ઈન્દ્ર તે યજ વડે સર્વદેવ-સ્વરૂપ ભગવાન શ્રીપુરુષોત્તમની
આરાધના કરી ત્યારે ભગવાનની આરાધનાના પ્રભાવથી
વૃત્રાસુરના વધનો તે ઘણો મોટો પાપપુંજ એવી રીતે ભર્મ
થઈ ગયો કે જેમ સૂર્યોદય થવાથી ધુમસનો નાશ થઈ
જાય છે. (૧૯-૨૦) મરીચિ વગેરે મુનીશ્વરોએ જ્યારે
તેમની પાસે વિધિપૂર્વક અશ્વમેધ યજ કરાવ્યો ત્યારે તે
(યજ) વડે સનાતન પુરુષ પજ્ઞપતિ ભગવાનની આરાધના
કરીને ઈન્દ્ર બધાં પાપોમાંથી મુક્ત થઈ ગયા અને ફરી
પૂર્વવત્ત પૂજનીય થઈ ગયા. (૨૧)

(હે પરીક્ષિત)! આ શ્રેષ્ઠ આખ્યાનમાં ઈન્દ્રનો
વિજય, પાપોમાંથી તેમની મુક્તિ અને ભગવાનના પ્રિય
ભક્ત વૃત્રાસુરનું વર્ણાન છે. આમાં તીર્થોને પણ તીર્થ
બનાવનારા ભગવાનના અનુગ્રહ વગેરે ગુણોનું સંકીર્તન
છે. આ (આખ્યાન) તમામ પાપોને ધોઈ નાખે છે અને
ભક્તિમાં વૃદ્ધિ કરે છે. (૨૨) બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ ઈન્દ્ર-
સંબંધી આ આખ્યાન હરહંમેશ વાંચવું અને સાંભળવું
જોઈએ. ખાસ કરીને પર્વોના અવસરે તો આનું અચૂકપણે
સેવન કરવું જોઈએ. આ ધન અને યશ વધારે છે, તમામ
પાપોમાંથી છોડાવે છે, શત્રુઓ પર વિજય અપાવે છે તથા
આયુષ્ય અને મંગળની અભિવૃદ્ધિ કરે છે. (૨૩)

=★=

ઈતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં પદ્ધતિન્યે ઈન્દ્રવિજયો નામ ત્રયોદશોડધ્યાય: ॥ ૧૩ ॥

છષ્ટો સ્ક્રિપ્ટ-અંતર્ગત ઈન્દ્રનો વિજય નામનો તેરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

=★=

૧. પ્રા. પા. - પાપ: કણ નૃપ: । ૨. પ્રા. પા. - પર્વણિ તે ધન્યા: । ૩. પ્રા. પા. - વધનાશનાં ।

योद्धो अद्याय

वृत्रासुरनुं पूर्वचरित्र

परीक्षिद्वाय

२४४८ः स्वभावस्य भ्रष्टन् वृत्रस्य पाप्मनः ।
नारायणो भगवति कथमासीद् दृढा मतिः ॥ १ ॥

देवानां शुद्धसत्त्वानामृधीषां चामलात्मनाम् ।
भक्तिमुकुन्दयरणो न प्रायेषोपज्ञायते ॥ २ ॥

२४४९ः समसद्घ्याताः पार्थिवैरिह जन्तवः ।
तेषां ये केयनेहन्ते श्रेयो वै मनुजादयः ॥ ३ ॥

प्रायो मुमुक्षवस्तेषां केयनैव द्विजोत्तम ।
मुमुक्षूषां सहस्रेषु कश्चिन्मुच्येत् सिध्यति ॥ ४ ॥

मुक्तानामपि सिद्धानां नारायणपरायणः ।
सुदुर्लभः प्रशान्तात्मा कोटिष्वपि महामुने ॥ ५ ॥

वृत्रस्तु स कथं पापः सर्वलोकोपतापनः ।
ईत्यं देहमतिः कृष्णा आसीत् सद्ग्राम उल्बणो ॥ ६ ॥

अत्र नः^१ संशयो भूयाऽश्रोतुं कौतूहलं प्रभो ।
यः पौरुषेषु समरे सहस्राक्षमतोषयत् ॥ ७ ॥

सूत उवाय

परीक्षितोऽथ सम्प्रश्नं भगवान् भादरायणिः ।
निशम्य श्रद्धानस्य प्रतिनन्द्य वयोऽप्यवीत् ॥ ८ ॥

राजा परीक्षिते पूर्णच्युं - हे भ्रष्टन्! वृत्रासुरनो स्वभाव तो भारे रजोगुणी अने तमोगुणी हतो. ते देवोने पीडा आपीने पाप पक्ष करतो ज हतो. आवी स्थितिमां भगवान् श्रीनारायणानां चरणोमां तेनी सुदृढ भक्ति केवी रीते थઈ? (१) अमे जोઈअे छीअे के शुद्ध सत्त्वमय देवो अने पवित्र फृद्यवाणा ऋषिओं पक्ष भगवाननी परम प्रेममयी भक्तिथी धर्षुं करीने वंचित ज रही जाय छे. साचे ज भगवाननी भक्ति धर्षी दुर्लभ छे. (२) हे भगवन्! आ जगतनां प्राणीओं पृथ्वीना २४कषो जेटलां ज असंख्य छे. तेमाना मनुष्यो वगेरे जेटलाक श्रेष्ठ छ्वो ज पोताना कल्याण माटेनी कोशिश करे छे. (३) हे भ्रष्टन्! ऐमां पक्ष संसारमांथी मुक्ति ईच्छनाराओं तो विरल ज होय छे; अने भोक्ता ईच्छनारा हजारोमांथी मुक्ति के सिद्धिलाभ तो कोઈक ज मेणववा पामे छे. (४) हे महामुनि! करोडो सिद्ध अने मुक्त मनुष्योमां पक्ष एवा शान्तिया महापुरुष मणवा ए तो धर्षुं ज मुक्तेल छे, के जेओं एकमात्र भगवानमां परायण होय. (५)

आवी स्थितिमां ते वृत्रासुर, के जे बधा लोकोने पीडतो हतो अने महान् पापी हतो एवो ते भयंकर युद्धना प्रसंगे पोतानी वृत्तिओने भगवान् श्रीकृष्णमां आटली दृढताथी जोडी शक्यो तेनुं शुं कारण? (६) हे प्रभु! आ बाबतमां अमने धर्षो बधो संदेह छे अने सांबणवानुं धर्षुं कुतूहल पक्ष छे. अहो! वृत्रासुरनुं बण-पौरुष केटलुं महान् हतुं के तेषो युद्धभूमिमां देवराज ईन्द्रने पक्ष संतुष्ट करी दीधा! (७)

सूतज्ञ कहे छे - हे शौनकादि ऋषिज्ञो! भगवान् शुकदेवज्ञाएं परम श्रद्धाणु राजर्षि परीक्षितनो आ श्रेष्ठ प्रक्ष सांबणीने तेमनुं अभिनन्दन करतां आ वात कही. (८)

શ્રીશુક ઉવાચ

શૃંગુષ્ણાવહિતો રાજનિતિહાસમિમં યથા ।
શ્રુતં દૈપાયનમુખાત્મારદાદેવલાદપિ ॥ ૮ ॥

આસીદ્રાજા સાર્વભૌમઃ શૂરસેનેષુ વૈ નૃપ ।
ચિત્રકેતુરિતિ ઘ્યાતો યસ્યાસીત્કામધુડ્મહી ॥ ૧૦ ॥

તસ્ય ભાર્યાસહસ્રાણાં સહસ્રાણિ દશાભવન્ ।
સાન્તાનિકશ્ચાપિ નૃપો ન લેખે તાસુ સન્તતિમ् ॥ ૧૧ ॥

રૂપોદાર્યવયોજનમવિદૈશ્વર્યશ્રિયાદિભિः ।
સમ્પત્તસ્ય ગુણૈः સર્વશ્રિત્તા વન્ધ્યાપતેરભૂત् ॥ ૧૨ ॥

ન તસ્ય સમ્પદઃ સર્વા મહિષ્યો વામલોચનાઃ ।
સાર્વભૌમસ્ય ભૂશ્વેયમભવન્^૧ પ્રીતિહેતવઃ ॥ ૧૩ ॥

તસ્યૈકદા તુ ભવનમજિંરા ભગવાનૃષિઃ ।
લોકાનનુચરતેતાનુપાગચ્છદદ્ચદ્યા ॥ ૧૪ ॥

તં પૂજયિત્વા વિધિવત્ત્રત્યુત્થાનાર્હણાદિભિઃ ।
કૃતાતિથ્યમુપાસીદત્સુખાસીનં^૨ સમાહિતઃ ॥ ૧૫ ॥

મહર્ષિસલમુપાસીનં પ્રશ્નયાવનતં કિતૌ ।
પ્રતિપૂજ્ય મહારાજ સમાભાષ્યેદમબ્રવીત् ॥ ૧૬ ॥

અજિરા ઉવાચ

અપિ તેઽનામયં સ્વસ્તિ પ્રકૃતીનાં તથાડકત્મનઃ ।
યથા પ્રકૃતિભિર્ગુમઃ પુમાન् રાજાપિ^૩ સમભિઃ ॥ ૧૭ ॥

આત્માનં પ્રકૃતિષ્વદ્વા નિધાય શ્રેય આખુયાત् ।
રાજા તથા પ્રકૃતયો નરદેવાહિતાધ્યઃ ॥ ૧૮ ॥

શ્રીશુકદેવજીએ કહું – હે રાજન! તમે સાવધાન થઈને આ ઈતિહાસ સાંભળો. મેં આ ઈતિહાસ પોતાના પિતા વ્યાસજી, દેવર્ષિ નારદ અને મહર્ષિ દેવલના મુખેથી પણ વિધિપૂર્વક સાંભળ્યો છે. (૮) પ્રાચીન કાળની વાત છે - શૂરસેન દેશમાં ચક્રવર્તી સમ્રાટ ચિત્રકેતુ મહારાજ રાજ્ય કરતા હતા. તેમના રાજ્યમાં સ્વયં પૃથ્વી જ પ્રજાની હિંદુ અનુસાર અન્ન-રસ આપતી રહેતી હતી. (૧૦) તેમને એક કરોડ રાણીઓ હતી અને તેઓ સ્વયં સંતાન ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ પણ હતા, પરંતુ તેમને તે રાણીઓ પૈકીની કોઈના પણ ગર્ભથી કોઈ સંતાન થયું નહીં. (૧૧) આમ તો મહારાજ ચિત્રકેતુને કોઈ વાતની કમી ન હતી. સુંદરતા, ઉદારતા, યૌવન, કુલીનતા, વિદ્યા, ઐશ્વર્ય, સંપત્તિ વગેરે બધા જ ગુણોથી તેઓ સંપન્ન હતા. આમ છતાં તેમની પત્નીઓ નિઃસંતાન હતી, તેથી તેમને ભારે ચિંતા રહેતી હતી. (૧૨) તેઓ સમસ્ત પૃથ્વીના સંપૂર્ણ (ચક્રવર્તી) સમ્રાટ હતા, ઘણીબધી સુંદર રાણીઓ હતી તથા સમગ્ર પૃથ્વી તેમને વશ હતી. બધા પ્રકારની સંપત્તિઓ તેમની સેવામાં ઉપસ્થિત હતી, પરંતુ તે બધી વસ્તુઓ તેમને સુખી કરી શકી નહીં. (૧૩) એક દિવસ શાપ અને વરદાન આપવામાં સમર્થ અંગિરા ઋષિ વિભિન્ન લોકોમાં સ્વચ્છંદપણે વિચરણ કરતા કરતા રાજા ચિત્રકેતુના મહેલમાં જઈ પહોંચા. (૧૪) રાજાએ આદરપૂર્વક ઊભા થઈને અર્થ વગેરેથી તેમની વિધિપૂર્વક પૂજા કરી. આતિથ્યસત્કાર સંપન્ન થયા પણી અંગિરા ઋષિ જ્યારે આસન પર આરામપૂર્વક વિરાજમાન થયા ત્યારે રાજા ચિત્રકેતુ પણ તેમની પાસે જ શાંતભાવે બેઠા. (૧૫) મહારાજ! મહર્ષિ અંગિરાએ જ્યારે જોયું કે આ રાજા ઘણો વિનયી છે અને મારી પાસે જમીન પર બેસીને મારી ભક્તિ કરી રહ્યો છે ત્યારે તેમણે ચિત્રકેતુને સંબોધીને તેને આદરમાન આપતાં આ પ્રમાણે કહું. (૧૬)

અંગિરા ઋષિએ કહું – હે રાજન! તમે પોતાની પ્રકૃતિઓ – ગુરુ, મંત્રીઓ, રાષ્ટ્ર, દુર્ગ, કોપ (ધનરાશિ), સૈન્ય અને મિત્રો સહિત કુશળક્ષેમ તો છોને? જેમ જીવ મહત્ત્તમ વગેરે સાત આવરણોથી ઘેરાયેલો હોય તેવી જ રીતે રાજા પણ આ સાત પ્રકૃતિઓથી ઘેરાયેલો રહે છે. એ બધાની કુશળતાથી રાજા કુશળ હોય છે. (૧૭) હે નરેન્દ્ર! જેમ રાજા પોતાની ઉપર જાણાવી તે પ્રકૃતિઓ અનુકૂળ રહે તો જ રાજ્યસુખ ભોગવી શકે છે તેવી જ રીતે પ્રકૃતિઓ પણ પોતાના રક્ષણાની જવાબદારી રાજા પર છોડીને સુખ અને સમૃદ્ધિનો લાભ લઈ શકે છે. (૧૮)

૧. પ્રા. પા. – ભૂશ્વેય નામવન્ । ૨. પ્રા. પા. – વ્સીન સું । ૩. પ્રા. પા. – રાજા ચ ।

अपिदाराः प्रज्ञामात्या भूत्याः श्रेष्ठोऽथ मन्त्रिणः ।
पौरा^१ ज्ञानपदा भूपा आत्मजा वशवर्तिनः ॥ १८ ॥

यस्यात्मानुवशश्चेत्स्यात्सर्वे तद्वशगा ईमे ।
लोकाः सपाला यच्छन्ति सर्वे बलिमतन्त्रिताः ॥ २० ॥

आत्मनः प्रीयते नात्मा परतः स्वत एव वा ।
लक्ष्येऽलभ्यकामं त्वां चिन्तया शब्दं मुखम् ॥ २१ ॥

ऐवं विकल्पितो राजन्^२ विद्युषा मुनिनापि सः ।
प्रश्रयावनतोऽभ्याह प्रज्ञामस्ततो^३ मुनिम् ॥ २२ ॥

चित्रकेतुरुवाच

भगवन्^४ किं न विदितं तपोशानसमाधिभिः ।
योगिनां ध्यस्तपापानां बहिरन्तः शरीरिषु ॥ २३ ॥

तथापि पृथितो भ्रूयां भ्रवत्रात्मनि चिन्तितम् ।
भवतो विद्युषश्चापि योदितस्त्वदनुशया ॥ २४ ॥

लोकपादैरपि प्रार्थ्याः साम्राज्यैश्वर्यसम्पदः ।
न नन्दयन्त्यप्रज्ञं मां क्षुत्रट्टकामभिवापरे ॥ २५ ॥

ततः^५ पाहि महाभाग पूर्वः सह गतं तमः ।
यथा तरेम हुस्तारं प्रज्या तद् विदेहि नः ॥ २६ ॥

श्रीशुकु उवाच

ईत्यर्थितः स भगवान् कृपालुर्भवाणः सुतः ।
श्रपयित्वा चरुं त्वाष्ट्रं त्वष्टारमयज्जद् विभुः ॥ २७ ॥

ज्येष्ठा श्रेष्ठा च या राशो महिषीणां च भारत ।
नाम्ना कृतद्युतिस्त्वै पश्चोच्छिष्ठमदाद्द्विजः ॥ २८ ॥

हे राजन! तमारी राणीओ, प्रज्ञा, मंत्रीओ (सलाहकारो), सेवको, वेपारी शेडियाओ, अमात्य (दीवान), नगरवासीओ, देशवासीओ, मंडलेश्वर राजाओ अने पुत्रो तमारा वशमां तो छे ने? (१८) साचुं तो ऐ छे के जेनुं मन पोताना वशमां छे तेने आ बधांय वशमां होय छे. ऐटलुं ज नहीं, बधा ज लोक अने लोकपालो पश्च अत्यंत सावधानीपूर्वक तेने भेट-सोगाद आपीने तेनी प्रसन्नता ईच्छता होय छे. (२०) परंतु हुं जेउं छुं के तमे स्वयं संतुष्ट नथी. तमारी कोई कामना अपूरी रही छे. तमारा अहेरा पर कोई आंतरिक चिन्तानां चिन्ह देखाई रह्यां छे. तमारा आ असंतोषनुं कारण कोई अन्य छे के पछी स्वयं तमे ज छो?" (२१)

(हे परीक्षित!) महर्षि अंगिरा ऐ जाणता ज छता के राजाना मनमां कहि चिन्ता छे, तोपश्च तेमणे चिन्ता विशे राजाने अनेक प्रश्नो पूछ्या. चित्रकेतुने संताननी कामना छती, तेथी महर्षिना पूछ्याथी तेमणे विनयपूर्वक जडाव्यु. (२२)

चित्रकेतुअे कह्युं – हे भगवन्! जे योगीओनां तप, ज्ञान, धारणा, ध्यान अने समाधि वडे तमाम पापो नष्ट यर्ह चूक्यां छे तेमना माटे माणीओनी बाह्य के आंतरिक कहि वस्तु एवी छे के जेने तेओ जाणता न होय? (२३) आम होवा छतां पश्च, ज्यारे तमे सर्व कांઈ जाणता होवा छतांय भने मारा मननी चिन्ता पूछी रह्या छो त्यारे हुं तमारी आज्ञा अने प्रेरणाथी पोतानी चिन्ता तमारां चरणोमां रजू कुं छुं. (२४) भने पृथ्वीनुं साम्राज्य, ऐश्वर्य अने संपत्तिओ भणेलां छे के जे मेणववा लोकपालो पश्च ईच्छता होय छे. परंतु (मारे) संतान नहीं होवाने कारणे भने आ सुखभोगोथी जरा जेटली पश्च शांति भणती नथी, जेम के भूम्यातरस्या प्राणीने अन्न-ज्ञान सिवाय अन्य कशा भोगोथी ते भणती नथी. (२५) हे महाभाग! हुं तो (आ कारणे) हुःभी हुं ज, बलके पिंडान नहीं भणवानी आशंकाने लीधे मारा पितृओ पश्च हुःभी यर्ह रह्या छे. हवे तमे अमने संतान-प्राप्ति थाय तेवुं करीने परलोकमां प्राप्त थनारा घोर नरकमांथी उगारो अने एवी व्यवस्था करो के जेथी हुं आ लोक अने परलोकनां बधां हुःभोमांथी छुटकारो मेणवी शक्षु. (२६)

२ श्रीशुकुदेवज्ञ कहे छे – (हे परीक्षित!) ज्यारे राजा चित्रकेतुअे आ प्रभाणे प्रार्थना करी त्यारे सर्वसमर्थ अने परमकृपाणु भ्रवपुत्र भगवान अंगिराए त्वष्टा देवताने योग्य चरु बनाव्यो अने तेनाथी तेमनुं पृजन कर्यु. (२७) हे परीक्षित! राजा चित्रकेतुनी राणीओमां सौथी मोटां अने सद्गुणशाणी महाराणी कृतद्युति छतां. महर्षि अंगिराए

१. प्रा. पा. – पौराज्ञानपदा । २. प्रा. पा. – राजा । ३. प्रा. पा. – ऋस्तु तं मु० । ४. प्रा. पा. – त्वनः पाहि ।

અથાહ નૃપતિં રાજન् ભવિતેકસ્તવાત્મજઃ ।
હર્ષશોકપ્રદસ્તુભ્યમિતિ બ્રહ્મસુતો યયૌ ॥ ૨૮ ॥

સાપિ તત્ત્વાશનાદેવ ચિત્રકેતોરધારયત् ।
ગર્ભી કૃતદ્યુતિર્દેવી કૃત્તિકાડુનેરિવાત્મજમ् ॥ ૩૦ ॥

તસ્યા^૧ અનુદિનં ગર્ભઃ શુક્લપક્ષ ઈવોદુપः ।
વવૃષે શૂરસેનેશતેજસા શનકૈર્ણુપ ॥ ૩૧ ॥

અથ કાલ ઉપાવૃત્તે કુમારઃ સમજાયત ।
જનયન્ શૂરસેનાનાં શૃષ્ટવતાં પરમાં મુદમ् ॥ ૩૨ ॥

હષ્ટો રાજા કુમારસ્ય સ્નાતઃ શુચિરલડકૃતઃ ।
વાચયિત્વાડકશિષો વિપ્રૈઃ કારયામાસ જાતકમ् ॥ ૩૩ ॥

તેભ્યોહિરણ્યં^૨ રજતં વાસાંસ્યાભરણાનિચ ।
ગ્રામાન્દહયાન્દગજાન્દપ્રાદાદ્યેનૂનામર્બુદ્ધાનિષદ् ॥ ૩૪ ॥

વવર્ષ કામમન્યેષાં પર્જન્ય ઈવ દેહિનામ ।
ધન્યં યશસ્યમાયુષ્યં કુમારસ્ય મહામનાઃ ॥ ૩૫ ॥

કૃચ્છ્રલબ્ધેડથ રાજર્ઘેસનયેડનુદિનં પિતુ: ।
યથા નિઃસ્વસ્ય કૃચ્છ્રાસે ધને સ્નેહોડન્યવર્ધત^૩ ॥ ૩૬ ॥

માતુસ્તવતિતરાં પુત્રે સ્નેહો મોહસમુજ્જવઃ ।
કૃતદ્યુતે: સપત્તીનાં પ્રજાકામજવરોડભવત્ ॥ ૩૭ ॥

ચિત્રકેતોરતિપ્રીતિર્યથા દારે પ્રજાવતિ ।
ન તથાન્યેષુ સર્જજ્ઞે બાલં લાલયતોડન્યહૃતમ् ॥ ૩૮ ॥

તા:પર્યતપ્યત્તાત્માનં ગર્હયન્યોડભ્યસૂયયા ।
આનપત્યેન દુઃખેન રાજોડનાદરણોનૈ ચ ॥ ૩૯ ॥

યજ્ઞનો અવશેષ પ્રસાદ તેમને જ આપ્યો; (૨૮) અને રાજા ચિત્રકેતુને કહ્યું - “હે રાજન! તમારી પત્નીના ગર્ભથી એક પુત્ર થશે, જે તમને હર્ષ અને શોક (બંને) આપશે.” આમ કહીને અંગિરા ઋષિ ચાલ્યા ગયા. (૨૯) યજ્ઞનો તે અવશેષ પ્રસાદ આરોગ્યાથી મહારાણી કૃતદ્યુતિએ મહારાજ ચિત્રકેતુથી ગર્ભ ધારણ કર્યો, જેમ કૃત્તિકાએ પોતાના ગર્ભમાં અભિનુક્મારને ધારણ કર્યો હતો. (૩૦) હે રાજન! શૂરસેન દેશના રાજા ચિત્રકેતુના તેજથી કૃતદ્યુતિનો ગર્ભ શુક્લપક્ષના ચંદ્રમાની જેમ દિવસે-દિવસે કમશઃ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. (૩૧)

ત્યારબાદ (યોગ્ય) સમય આવ્યેથી મહારાણી કૃતદ્યુતિના ગર્ભથી એક સુંદર પુત્રનો જન્મ થયો. તેના જન્મના સમાચાર જાણીને શૂરસેન દેશની પ્રજા અત્યંત આનંદિત થઈ. (૩૨) સમાટ ચિત્રકેતુ તો અત્યંત હર્ષ પામ્યા. તેઓ સ્નાન કરીને પવિત્ર થયા. પછી વાલાભૂપણોથી સુસજ્જિત થઈને બ્રાહ્મણો પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવ્યું અને આશીર્વાદ મેળવીને પુત્રના જાતકર્મ-સંસ્કાર કરાવ્યા. (૩૩) તેમણે તે બ્રાહ્મણોને સોનું, ચાંદી, વલો, આભૂપણો, ગામો, ધોડા, હાથી અને છ અભજ ગાયોનું દાન કર્યું. (૩૪) ઉદારશિરોમણિ રાજા ચિત્રકેતુએ પુત્રના ધન, યશ અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ માટે બીજા લોકોને પણ મોં-માગી વસ્તુઓ આપી, બરાબર એવી જ રીતે કે જેમ મેઘ બધા જ જીવોનો મનોરથ પૂરો કરે છે. (૩૫) જો કોઈ કંગાળ મનુષ્યને ધંજી મુશ્કેલીએ થોડું ધન મળે છે તો તેની તેમાં આસક્તિ થઈ. જાય છે તેવી જ રીતે ધંજી મુશ્કેલીએ પ્રાપ્ત થયેલા તે પુત્રમાં રાજર્ઘ ચિત્રકેતુનું સ્નેહબંધન દિવસે-દિવસે દઠ થવા લાગ્યું. (૩૬) માતા કૃતદ્યુતિને પણ પોતાના પુત્ર પર મોહને કારણે ધંજી જ પ્રેમ હતો. પરંતુ તેમની શોક્ય રાણીઓના મનમાં (પોતાની અપૂર્ણ) પુત્ર-કામનાથી વિશેષ ઈર્ધ્વાં થવા લાગી. (૩૭) દરરોજ બાળકને લાડ-ઘ્યાર કરતી રહેવાને કારણે બાળકની માતા કૃતદ્યુતિમાં જેટલો પ્રેમ સમાટ ચિત્રકેતુનો હતો તેટલો બીજી રાણીઓમાં રહ્યો નહીં. (૩૮) આ પ્રમાણે એક તો તે રાણીઓ (પોતાને) સંતાન નહીં હોવાને કારણે દુઃખી જ હતી અને બીજું, રાજા ચિત્રકેતુએ તેમની ઉપેક્ષા કરી, તેથી તેઓ ઈર્ધ્વાવશ પોતાને વિકારવા લાગી અને મનોમન બળવા લાગી. (૩૯)

૧. પ્રા. પા. - તસ્યાશાનું । ૨. પ્રા. પા. - છ રજતં પ્રાદાદ્ય વાસાં । ૩. પ્રા. પા. - વહો વિવર્ષિતે । ૪. પ્રા. પા. - રાજશાનાદરેણ ચ ।

धिगप्रजां क्षियं पापां पत्युक्षागृहसम्भताम् ।
सुप्रज्ञनिः सपत्नीभिर्दासीभिव तिरस्कृताम् ॥ ४० ॥

दासीनां को नु सन्नापः स्वाभिनः परिचर्यया ।
अभीक्षां लब्धमानानां दास्या दासीव हुर्भग्नः ॥ ४१ ॥

अेवं सन्दर्शमानानां सपत्न्याः पुत्रसम्पदा ।
राशोऽसम्भतवृतीनां विद्वेषो बलवानभूत् ॥ ४२ ॥

विद्वेषनष्टमतयः क्षियो दारुणाचेतसः ।
गरं दद्वः कुमाराय हुर्भर्षा^१ नृपतिं प्रति ॥ ४३ ॥

कृतद्युतिरज्ञनन्ती सपत्नीनामधं महत् ।
सुम अवेति सञ्चिन्त्य निरीक्ष्य व्यचरद्वगृहे ॥ ४४ ॥

शयानं सुचिरं बालमुपधार्य मनीषिणी ।
पुत्रमानय मे भद्रे ईति धात्रीभयोदयत् ॥ ४५ ॥

सा शयानमुपव्रज्य^२ दृष्ट्वा योतारलोचनम्^३ ।
प्राणेन्द्रियात्मभिस्त्यकं उत्तास्मीत्यपत्नुवि ॥ ४६ ॥

तस्यास्तदाऽऽकर्ष्य भृशातुरं स्वरं
धन्त्याः कराभ्यामुर उच्यतेरपि ।
प्रविश्य राशी त्वरयाऽऽत्मजन्तिं
ददर्श बालं सहसा मृतं सुतम् ॥ ४७ ॥

पपात भूमौ परिवृद्धया शुचा
भुमोऽह विभ्रष्टशिरोरुहाम्बरा ॥ ४८ ॥

ततो नृपान्तःपुरवर्तिनो जना
नराश्च नार्यश्च निशम्य रोदनम् ।
आगत्य तुल्यव्यसनाः सुदुःखिता-
स्ताश्च व्यलीकं रुहुः कृतागसः ॥ ४९ ॥

(ते राष्ट्रीओ परस्पर कहेती हती —) “अरे बहेनो! पुत्रहीन ओ महा अभागणी होए छे. पुत्रवाणी शोक्यो तो तेनो दासीनी जेम तिरस्कार करे छे. बीजुं तो ठीक, स्वयं पतिदेव ज तेने पत्नी तरीके मानता नथी. साचे ज पुत्रहीन ओ पिक्कारने पात्र छे. (४०) अरे, दासीओने तो शुं हुःभ? तेओ तो पोताना स्वाभीनी सेवा करीने निरंतर सम्मान मेणवती रहे छे. परंतु आपणो अभागणीओ तो अत्यारे अेमना करतां पश्च बद्धतर छाँचे छीअे अने दासीओनी पश्च दासीनी जेम वारंवार तिरस्कार पामती रहीअे छीअे.” (४१) आ प्रमाणे ते राष्ट्रीओ पोतानी शोक्यनो खोणो भरेलो जोईने बणती रहेती हती अने राजा पश्च तेमना प्रत्ये उदासीन थई गया हता. परिशामे तेमना मनमां कृतद्युति प्रत्ये घण्ठो वधारे द्वेष थई गयो. (४२) द्वेषने कारणो राष्ट्रीओनी बुद्धि नष्ट थई गई, तेमना चित्तमां कूरता व्यापी वणी. तेमनाथी पोताना पतिनो पुत्रप्रेम सहन थयो नहीं, तेथी तेमणे द्वेषपूर्वक नानकडा राजकुमारने जेर आयुं. (४३) महाराष्ट्री कृतद्युति (पोतानी) शोक्योना आ धोर पापी हुङ्कृत्यथी अज्ञाता हती. तेमणे दूरथी जोईने विचार्यु के पुत्र सूर्य गयो छे, तेथी तेओ भेलमां आघांपाइं थतां रक्षां. (४४) पछी बुद्धिमती राष्ट्रीअे जोयुं के बाणक घण्ठा समयथी सूतेलो छे एटले धायने कह्युं — ‘अरे कल्याणी! मारा दीकराने लई आव.’ (४५) धाय सूतेला बाणक पासे गई अने जोयुं तो तेनी आंखोनी पूतणीओ उंधी वणी गई छे; प्राण, इन्द्रियो अने छवात्माअे पश्च तेना शरीरमांथी विद्याय लई लीधी छे. आ जोतां ज ‘अरेरे हाय! हुं मारी गई!’ कहेती ते धरती पर ढणी पडी. (४६)

पोताना बंने हाथे छाती कूटती अत्यंत आर्तस्वरे आङ्कट करती धायनुं रुद्धन सांभणीने महाराष्ट्री कृतद्युति जडपथी पोताना पुत्रना शयनभंडमां पहेंची गयां अने तेमणे जोयुं के मारो नानकडो दीकरो अचानक ज मृत्यु पाय्यो छे; (४७) अने तेथी तेओ अत्यंत शोकने कारणो मूर्च्छित थईने धरती पर ढणी पड्यां; तेमना माथाना वाण विभराई गया अने शरीर परनां वस्त्रो अस्तव्यस्त थई गयां. (४८) त्यारबाद महाराष्ट्रीनुं रुद्धन सांभणीने राष्ट्रीवासनां बधां ज अपुरुषो त्यां दोडी आव्यां अने सहानुभूतिथी अत्यंत हुःभी थईने रडवा लाग्यां. पेली हत्यारी राष्ट्रीओ पश्च त्यां आवीने खोटेखोटुं रडीने ढोंग करवा लागी. (४९)

१. मा. पा. — विद्वेषान्तप० । २. मा. पा. — अमुप० । ३. मा. पा. — योतानलो० ।

શ્રુત્વા મૃતં પુત્રમલક્ષિતાન્તકં
વિનષ્ટદિઃ પ્રપતન્ન સ્ખલન્ન પથિ ।
સ્નેહાનુભન્યૈવિત્યા શુચા ભૃશં
વિમૂર્ચિતોઽનુપ્રકૃતિર્દ્વજૈર્વતઃ ॥ ૫૦॥

પપાત બાલસ્ય સ પાદમૂલે
મૃતસ્ય વિસ્તસ્તશિરોરૂહાભ્રાઃ ।
દીર્ઘ શ્વસન્ન બાષ્પકલોપરોધતો
નિરુદ્ધકષ્ઠો ન શશાક ભાષિતુમ् ॥ ૫૧॥

પતિં નિરીક્ષ્યોરુશુચાર્પિતં તદા
મૃતં ચ બાલં સુતમેકસન્તતિમ् ।
જનસ્ય રાશી પ્રકૃતેશ હિન્દુજં
સતી દ્ધાના વિલલાપ ચિત્રધા ॥ ૫૨॥

સ્તનદ્વયં કુડુકુમગાન્ધમણિતં
નિષિદ્ધતી સાગ્જનબાષ્પબિન્દુભિઃ ।
વિકિર્ય કેશાન્ન વિગલત્ક્રજઃ સુતં
શુશોચ ચિત્રં કુરરીવ સુસ્વરમ् ॥ ૫૩॥

અહો વિધાતસ્તવમતીવ બાલિશો
યસ્ત્વાત્મસૃષ્ટયપ્રતિરૂપમીહસે ।
પરેઽનુજીવત્યપરસ્ય યા મૃતિ-
વિપર્યયશ્વેત્વમસિ ધ્રુવઃ પરઃ ॥ ૫૪॥

ન હિ કમશેદિહ મૃત્યુજન્મનો:
શરીરિષામસ્તુ તદાઽઽત્મકર્મભિઃ ।
ય: સ્નેહપાશો નિજસર્ગવૃદ્ધયે
સ્વયં કૃતસ્તે તમિમં વિવૃશ્શસિ ॥ ૫૫॥

તં તાત નાઈસિ ચ માં કૃપણામનાથાં
ત્યક્તાનું વિચક્ષ્ય પિતરં તવ શોકતમમ् ।
અગ્જસ્તરેમ ભવતાઽપ્રજ્ઞદુસ્તરં યદ્ય
ધ્વાનં ન યાદ્યકરુણેન યમેન દૂરમ् ॥ ૫૬॥

રાજા ચિત્રકેતુને જ્યારે ખબર પડી કે મારા પુત્રનું અકારણ જ મૃત્યુ થઈ ગયું છે ત્યારે અત્યંત સ્નેહને કારણે શોકના આવેગથી તેમની આંખો આગળ અંધકાર છવાઈ ગયો. તેઓ પોતાના મંત્રીઓ અને બ્રાહ્મણોની સાથે રસ્તામાં પડતા-આખડતા ધીરે ધીરે બાળક પાસે પહોંચ્યા અને મૂર્ચિત થઈને તેના પગ પાસે ફસકાઈ પડ્યા. તેમના વાળ અને વાળો અહીંતથી વિખરાઈ ગયાં; તેઓ લાંબા-લાંબા શાસ લેવા લાગ્યા અને આંસુઓની અવિકતાને લીધે તેમનું ગણું ઝંપાઈ ગયું અને તેઓ કશું પણ બોલી શક્યા નહીં. (૫૦-૫૧) રાણી કૃતદ્યુતિ પોતાના પ્રાણપ્રિય પતિને અત્યંત શોકવિદ્ધણ થયેલા અને એકના એક નાનકડા પુત્રને મૃત્યુ પામેલો જોઈને અનેક પ્રકારે વિલાપ કરવા લાગ્યાં. તેમનું આ દુઃખ જોઈને મંત્રીઓ વગેરે બધા જ ઉપસ્થિત થયેલા મનુષ્યો શોકગ્રસ્ત થઈ ગયા. (૫૨) મહારાણીની આંખોમાંથી એટલાં આંસુ વહી રહ્યા હતાં કે તેઓ પોતાની આંખોના કાજળથી કેસર અને ચંદનથી લેપ કરેલા વક્ષસ્થળને ભીજવવા લાગ્યાં. તેમના વાળ વિખેરાઈ રહ્યા હતાં અને એમાં ગુંથેલાં ફૂલ નીચે પડી રહ્યાં હતાં. આ પ્રમાણે તેઓ પુત્ર માટે ટિટોડીની જેમ ઊંચા સાઢે વિવિધ પ્રકારે રૂદ્ધન કરી રહ્યાં હતાં. (૫૩) (તેઓ બોલતાં હતાં -) “અરે વિધાતા! સાચે જ તું મહામૂર્ખ છે કે તું પોતાની સૃષ્ટિને પ્રતિકૂળ કામ કરે છે. ભારે અચંબાની વાત છે કે ધૂરડાં-બુઢાં તો જીવતાં રહે અને બાળકો મૃત્યુ પામે! જો તારા સ્વભાવમાં ખરેખર આવું જ વિપરીતપણું છે તો, તો તું નિષિદ્ધતપણે જ શર્દુ છે. (૫૪) સંસારમાં પ્રાણીઓના જીવન-મરણનો કોઈ કમ ન જળવાય તો તેઓ પોતાના પ્રારબ્ધ અનુસાર જન્મતાં અને મરતાં રહેશે અને તો પછી તારી જરૂર શી છે? તે સગાંસંબંધીઓમાં સ્નેહનું બંધન તો એ માટે જ નાખી રાખ્યું છે કે તેઓ તારી સૃષ્ટિની વૃદ્ધિ કરે. પરંતુ તું આ પ્રમાણે બાળકોને મારીને તો પોતાનું જ કંદુ-કારવ્યું પોતાના હાથે નાચ કરી રહ્યો છે!” (૫૫) (પછી તેઓ પોતાના મરેલા પુત્ર તરફ જોઈને કહેવા લાગ્યાં -) “બેટા! હું તારા વિના અનાથ અને દીન થઈ રહી છું. મને છોડીને આ પ્રમાણે ચાલ્યા જવું તારે માટે યોગ્ય નથી. જરીક આંખ ખોલીને જો તો ખરો કે તારા પિતાજી તારા વિયોગમાં કેટલા શોક-સંતપ્ત થઈ રહ્યા છે. બેટા! નિઃસંતાન મનુષ્યો જે ધોર નરકને મહામુસીબતે પાર કરવા પામે છે તેને અમે તારા સહારે અનાયાસ જ પાર કરી લઈશું. અરે બેટા! તું આ પમરાજની સાથે દૂર ન જા; આ તો અત્યંત નિર્દ્યા છે. (૫૬)

उत्तिष्ठ तात त ईमे शिशावो वयस्या-
स्त्वामाह्यन्ति नृपनन्दन संविहर्तुम् ।
सुभक्षिरं ह्यशनया च भवान् परीतो
भुज्ज्वलनं पिब शुचो हरनः स्वकानाम् ॥ ५७ ॥

नाहं तनूज ददेशो हतमज्जला ते
मुग्धस्मितं मुदितवीक्षणमाननाष्टम् ।
किं वा गतोऽस्यपुनरन्वयमन्यलोकं^१
नीतोऽधृषेन न शृणोमि कलागिरस्ते ॥ ५८ ॥

श्रीशुक उवाच

विलपन्त्या मृतं पुत्रभिति चित्रविलापनैः ।
चित्रकेतुर्भूतं तमो मुक्तकण्ठो रुरोद ह ॥ ५९ ॥

तथोर्विलापतोः सर्वे दम्पत्योस्तदनुप्रताः ।
रुरुहुः स्म नरा नार्यः सर्वमासीदयेतनम् ॥ ६० ॥

अेवं कश्मलभापत्रं नष्टसञ्ज्ञमनायकम् ।
शात्वाऽङ्गिरा नाम भुनिराजगाम सनारदः ॥ ६१ ॥

मारा वहाला लाल! ओ राजकुमार! उठ, बेटा! जो, तारा बाणभित्रो तने रमवा माटे बोलावी रक्षा छे. तने सूवामां ने सूवामां घडो वधत वीती गयो, हवे तो भूख लागी हशे. उठ कंઈक खाई ले, बीजुं कंઈ नहीं तो मारुं दूध ज पी ले अने पोतानां स्वजनो-संबंधीओ ऐवां अमारा सौनो शोक दूर कर. (५७) वहाला लाल! आजे हुं तारा मुझारविंद पर ते भलुंभोणु स्मित अने आनंदपूर्ण दृष्टि जोती नथी. हुं घडी अभागाणी हुं. अरे रे हाय! हज पक्ष मने तारी सुमधुर कालीघेली बोली संलग्नाती नथी. शुं साचेसाच ज निष्कुर यमराज तने ते परबोकमां लहि गयो छे के ज्यांधी फरी कोई पाहुं वणीने आवतुं नथी?" (५८)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – (हे परीक्षित!) ज्यारे सम्राट चित्रकेतुअे जोयुं के महाराणी पोताना भरेला पुत्र माटे आवी रीते अनेक प्रकारे विलाप करी रक्षां छे त्यारे तेओ शोकथी अत्यंत संतप्त थर्हने प्रूसके प्रूसके रडवा लाग्या. (५९) राजा अने राणी आ प्रमाणे विलाप करतां छतां तेथी तेमनां अनुचर झीपुरुषो पक्ष हुःभी थर्हने रडवा लाग्यां. आ प्रमाणे आधुंय नगर शोकथी बेहोश जेवुं थर्ह गयुं. (६०) हे राजन! महर्षि अंगिराज अने देवर्षि नारदज्ञाए जोयुं के राजा चित्रकेतु पुत्रना शोकने कारणे येतनाहीन थर्ह रक्षा छे, तेमने समजावनार पक्ष कोई नथी, त्यारे ते बने त्यां आवी पहोँच्या. (६१)

=★=

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां घटस्कन्धे चित्रकेतुविलापो^२ नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥
छटा संक्ष-अंतर्गत चित्रकेतुनो विलाप नामनो योद्धो अध्याय समाप्त.

=★=

पंद्रमो अद्याय

अंगिरा ऋषि अने नारदज्ञानो चित्रकेतुने उपदेश

.३

श्रीशुक उवाच

उच्यतुर्मृतकोपान्ते पतितं^३ मृतकोपमम् ।
शोकाभिभूतं राजानं बोधयन्तौ सदुक्षितभिः ॥ १ ॥

कोऽयं स्यात् तव राजेन्द्र भवान् यमनुशोचति ।
त्वं चास्य कतमः सृष्टौ पुरेदानीमतः परम् ॥ २ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – (हे परीक्षित!) शोकग्रस्त थयेला राजा चित्रकेतु पोताना मृत्यु पामेला पुत्रनी पासे ज शब्दवत् पडेला छता, त्यारे (त्यां आवेला) महर्षि अंगिरा अने देवर्षि नारदज्ञ तेमने सुंदर सुंदर उक्तिओथी समजाववा लाग्या – (१) "हे राजेन्द्र! जेना माटे तमे आटलो शोक करी रक्षा छो ते आ जन्ममां अने जेना पहेलाना जन्मोमां तमारो कोळा हतो? तेना तमे कोळा छता? अने आवनारा जन्मोमां पक्ष तेनी साथे तमारो शो संबंध हशे?" (२)

१. प्रा. पा. – ऽऽस्यपरमन्वत् । २. प्रा. पा. – चित्रकेतुयरिते चतुर्थ । ३. प्रा. पा. – आगतौ तावृप्ती तदा ।

યथા પ્રયાન્તિ સંયાન્તિ સોતોવેગેન વાલુકા: ।
સંયુજ્યન્તે વિયુજ્યન્તે તથા કાલેન દેહિન: ॥ ૩ ॥

યથા ધાનાસુ વૈ ધાના ભવન્તિ ન ભવન્તિ ચ ।
એવં ભૂતેષુ ભૂતાનિ ચોદિતાનીશમાયયા ॥ ૪ ॥

વયં ચ ત્વં ચ યે ચેમે તુલ્યકાલાશ્રાચરા: ।
જન્મમૃત્યોર્થા પશ્ચાત્ પ્રાર્દ્દનૈવમધુનાપિ ભો: ॥ ૫ ॥

ભૂતેર્ભૂતાનિ ભૂતેશઃ સૃજત્યવતિ હન્ત્યજ્ઞ: ૧ ।
આત્મસૃષ્ટેરસ્વતન્ત્રેરનપેક્ષોડપિ બાલવત् ॥ ૬ ॥

દેહેન દેહિનો રાજન્ દેહાદેહોડભિજાયતે ।
બીજાદેવ યથા બીજં દેહિર્થ ઈવ શાશ્વતઃ ॥ ૭ ॥

દેહદેહિવિભાગોડયમવિવેકકૃતઃ પુરા ।
જીતિવ્યક્તિવિભાગોડયં યથા વસ્તુનિ કલ્પિતઃ ॥ ૮ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

એવમાશાસિતો રાજા ચિત્રકેતુર્દ્વિજોક્તિભિ: ૨ ।
પ્રમૃજ્ય પાણિના વક્ત્રમાધિમ્લાનમભાષત ॥ ૯ ॥

રાજેવાચ

કૌયુવાં શાનસમ્પત્તૌ મહિષ્ઠૌ ચ મહીયસામ્ ।
અવધૂતેન વેષેણ ગૂઢાવિહ સમાગતૌ ॥ ૧૦ ॥

ચરન્તિ હ્યવનૌ કામં બ્રાહ્મણા ભગવત્પ્રિયા: ।
માદશાં ગ્રામ્યબુદ્ધીનાં બોધાયોન્મતાલિક્ષિન: ॥ ૧૧ ॥

૧. પ્રા. પા. - હન્તિ ચ । ૨. પ્રા. પા. - વર્દ્વિજોક્તિભિ: ।

* અનિત્ય હોવાને કારણે શરીર અસત્ય (અસત्-મિથ્યા) છે; અને શરીર અસત્ય હોવાને કારણે તેમના લિન્-લિન્ અભિમાનીઓ પણ અસત્ય જ છે. ત્રણે કાળથી અભાષિત એવું સત્ય તો એકમાત્ર પરમાત્મા જ છે. તેથી (શરીર માટે) શોક કરવો એ કોઈ રીતે પણ યોગ્ય નથી.

(જેમ જળના વેગને લીધે રેતીના કણ એકબીજા સાથે જોડાય છે અને છૂટા પડે છે તેવી જ રીતે સમયના પ્રવાહમાં પ્રાણીઓનું પણ મળવું અને છૂટા પડવું બનતું જ રહે છે. (૩) હે રાજન! જેમ એક બીજમાંથી બીજાં બીજ ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે તેવી જ રીતે ભગવાનની માયાથી પ્રેરિત થઈને પ્રાણીઓમાંથી બીજાં પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ થઈ જાય છે. (૪) હે રાજન! અમે, તમે અને આપણી સાથે આ જગતમાં જેટલાં પણ પ્રાણીઓ વિધમાન છે તે બધાં પોતાના જન્મ પહેલાં ન હતાં અને મૃત્યુ પછી હશે નહીં. એનાથી સિદ્ધ થાય છે કે આ સમયે પણ તેમનું અસ્તિત્વ નથી; કારણ કે સત્ય વસ્તુ તો હરહંમેશ એકસરખી જ હોય છે. (૫) ભગવાન જ સમસ્ત પ્રાણીઓના અધિપતિ છે. એમનામાં જન્મ-મૃત્યુ વગેરે વિકારો બિલકુલ નથી. નથી તેમને કશાની ઈશ્વરા કે નથી અપેક્ષા. તેઓ આપોઆપ જ પરતંત્ર પ્રાણીઓની સૃષ્ટિ રચે છે અને તેમના થકી અન્ય પ્રાણીઓની રચના, તેમનું પાલન અને તેમનો સંહાર કરે છે - બરાબર એવી જ રીતે કે જેમ બાળકો ઘરવખરી, રમવાનાં રમકડાં વગેરે બનાવે છે અને તોડી પણ નાખે છે. (૬) હે રાજન! જેમ એક બીજમાંથી બીજું બીજ ઉત્પન્ન થાય છે તેવી જ રીતે પિતાના દેહ વડે માતાના દેહમાંથી પુત્રનો દેહ ઉત્પન્ન થાય છે. જે રીતે માટીના ઘડામાં, ઘડો ફૂટી જાય તો પણ તેનો મૂળપદાર્થ (માટી) શાશ્વત રહે છે, આકાર જ નાશ થાય છે. તે જ પ્રમાણે જીવ જે દેહી છે તે શાશ્વત છે, અને શરીર નાશવાન છે. (૭) હે રાજન! જેમ એક જ માટીરૂપ વસ્તુમાં ઘડાપણું વગેરે જાતિ (-લક્ષણો) અને ઘડો વગેરે બ્યક્ટિ (-લક્ષણો) - એવું વિભાજન એ કેવળ કલ્પનામાત્ર છે, તેવી જ રીતે દેહી અને દેહનું આ વિભાજન પણ અનાદિ છે અને તે અવિદ્યાને કારણે કલ્પિત છે.* (૮)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - હે રાજન! જ્યારે મહર્ષિ અંગિરા અને દેવર્થિ નારદજીએ રાજા ચિત્રકેતુને આ પ્રમાણે સમજાવ્યા ત્યારે તેમણે થોડુંક ધીર્ય ધારણ કરીને શોકથી કરમાયેલું મુખ હાથથી લૂછ્યું અને તેમને કલ્યું. (૯)

રાજા ચિત્રકેતુએ કલ્યું - તમે બંને પરમજ્ઞાની અને મહાનોમાં પણ મહાન જ્ઞાનાઓ છો તથા પોતાને અવધૂતવેશમાં છુપાવીને અહીં પદ્ધાર્યા છો. તમે (બંને) કોણ છો તે કૃપા કરીને બતાવો. (૧૦) હું જાણું છું કે ભગવાનના પ્રિય ધણાબધા બ્રહ્મવેતાઓ મારા જેવા વિષયાસક્ત પ્રાણીઓને

कुमारो नारदं ऋभुरजिरा देवलोऽसितः ।
अपान्तरतमो व्यासो मार्कण्डेयोऽथ गौतमः ॥ १२ ॥

वसिष्ठो भगवान् रामः कपिलो भाद्रायणिः ।
दुर्वासा याशवल्क्यश्च जातूकर्ण्यस्तथाऽऽरुणिः ॥ १३ ॥

रोमशश्यवनो दत्त आसुरिः सपतञ्जलिः ।
ऋषिर्वेदशिरा बोध्यो^१ मुनिः पञ्चशिरास्तथा^२ ॥ १४ ॥

हिरण्यनाभः कौसल्यः श्रुतदेव ऋतध्वजः ।
ऐते परे च सिद्धेशाश्वरन्ति शानहेतवः ॥ १५ ॥

तस्माद्युवां ग्राम्यपशोर्मम मूढधियः प्रभू ।
अन्ये तमसि भग्नस्य शानदीप उदीर्यताम् ॥ १६ ॥

अंगिरा उवाच

अहं ते पुत्रकामस्य पुत्रदोऽस्म्यजिरा नृप ।
ऐष भ्रष्टसुतः साक्षात्तारदो भगवानृषिः ॥ १७ ॥

ईत्यं त्वां पुत्रशोकेन भग्नं तमसि हुस्तरे ।
अतदर्हमनुस्मृत्य महापुरुषगोचरम् ॥ १८ ॥

अनुग्रहाय भवतः प्रामावावाभिः प्रभो ।
भ्रष्टयो भगवद्भक्तो नावसीदितुमर्हति ॥ १९ ॥

तदैव ते परं शानं ददाभि गृहमागतः ।
शात्वान्याभिनिवेशं^३ ते पुत्रमेव ददावहम् ॥ २० ॥

अधुना पुत्रिणां तापो भवतैवानुभूयते ।
अेवं दारा गृहा रायो^४ विविष्यश्वर्यसम्पदः ॥ २१ ॥

(छवोने) उपदेश करवा सारु उन्मत्तना जेवो वेश बनावीने पृथ्वी पर स्वर्थफूलपात्रे विचरण करता रहे छे. (११) सनत्कुमार, नारद, ऋभु, अंगिरा, देवल, असित, अपान्तरतम व्यास, मार्कण्डेय, गौतम, वसिष्ठ, भगवान् परशुराम, कपिलमुनि, शुकदेव, दुर्वासा, याशवल्क्य, जातूकर्ण्य, आरुणि, रोमश, अवन, दत्तात्रेय, आसुरि, पतंजलि, वेदशिरा, बोध्यमुनि, पञ्चशिरा, हिरण्यपनाभ, कौसल्य, श्रुतदेव अने ऋतध्वज - आ बधा तथा बीजा सिद्धेश्वर ऋषिमुनिओं शान आपवाना हेतुथी पृथ्वी पर विचरण करता रहे छे. (१२-१५) हे स्वामीओ! हुं विषयलोगोंमां इसायेलो, मूढबुद्धि अने ग्राम्य पशु छुं अने अशानना धोर अंधकारमां दूबी रहो छुं. तमे बंने शानना दीपक वडे मने प्रकाशित करो. (१६)

महर्षि अंगिराए कहुं - हे राजन्! ज्यारे तमे पुत्र माटे कामना करता हता त्यारे में ज तमने पुत्र आप्यो हतो. हुं अंगिरा छुं. आ तमारी सामे ऊबा छे तेओ स्वयं ब्रह्माणा पुत्र सर्वसमर्थ देवर्षि नारद छे. (१७) ज्यारे अमे जोयुं के तमे पुत्रशोकने कारणे अशानना अत्यंत गाढ अंधकारमां दूबता जट्ठ रह्या छो त्यारे अमे विचार्युं के तमे भगवानना भक्त छो अने शोक करवाने योग्य नथी, तेथी तमारा पर अनुग्रह करवा माटे ज अमे बंने अहो आव्या छीअे. हे राजन्! साचुं तो ए छे के जे भगवाननो अने ब्राह्मणोंनो भक्त होय तेहो कोई पङ्ग अवस्थामां शोक करवो जोઈअे नही. (१८-१९)

ज्यारे पहेलवहेलां हुं तमारा धरे आव्यो हतो ते समये ज में तमने परम शाननो उपदेश आप्यो होत; परंतु में (त्यारे) जोयुं के तमारा हृदयमां हमङ्गां तो पुत्रनी उत्कट कामना छे, तेथी ते समये में तमने शान नही आपतां पुत्र ज आप्यो. (२०) हवे तमे स्वयं अनुभव करी रह्या छो के पुत्रवाणाओंने केटलुं दुःख थाय छे. आ ज वात पत्नी, धर, धन, विविध प्रकारनां ऐश्वर्यों, संपत्तिओं, शब्द-रूप-रस वगेरे विषयों, राज्य-वैभव,

१. प्रा. पा. - धौम्यो । २. प्रा. पा. - विविधस्तथा । ३. प्रा. पा. - तत्रैव । ४. प्रा. पा. - शात्वान्याभिं । ५. प्रा. पा. - रामा ।

શબ્દાદ્યશ વિષયાક્ષલા રાજ્યવિભૂતય: ।
મહી^૧ રાજ્યં બલં કોશો ભૃત્યામાત્યા: સુહજ્જના: ॥ ૨૨ ॥

સર્વેડપિ શૂરસેનેમે^૨ શોકમોહભયાર્તિદા: ।
ગંધર્વનગરપ્રભ્યા: સ્વખનમાયામનોરથા: ॥ ૨૩ ॥

દેશ્યમાનાવિનાડર્થેન ન દેશ્યન્તે મનોભવા: ।
કર્મભિર્ધાયતો નાનાકર્માણિ મનસોઽભવન् ॥ ૨૪ ॥

અયં હિ દેહિનો દેહો દ્રવ્યજ્ઞાનક્રિયાત્મક: ।
દેહિનો વિવિધકલેશસન્તાપકૃદુદાહત: ॥ ૨૫ ॥

તસ્માત્ સ્વસ્થેન મનસાવિમૃશ્ય ગતિમાત્મનઃ ।
દેતે ધ્રુવાર્થવિશ્રમભ્યં ત્યજોપશમમાવિશ ॥ ૨૬ ॥

નારદ ઉવાચ

એતાં મન્ત્રોપનિષદં પ્રતીચ્છ પ્રયતો ભમ ।
યાં ધારયન્ સમરાત્રાદ્ દ્રષ્ટા સર્કર્ષણાં પ્રભુમ् ॥ ૨૭ ॥

યત્પાદમૂલમુપસૃત્ય નરેન્દ્ર પૂર્વે
શર્વાદ્યો ભ્રમભિમં દ્વિત્યં વિસૃજ્ય ।
સધસલીયમતુલાનધિકં ભહિત્વં
પ્રાપુર્ભવાનપિ પરં નચિરાદુપૈતિ ॥ ૨૮ ॥

પૃથ્વી, રાજ્ય, સેના, કોષ (ખજાનો), સેવકો, અમાત્યો, સગાંસંબંધીઓ, હિએ મિત્રો – બધાં માટે છે; કારણ કે આ બધાં જ અનિત્ય છે. (૨૧-૨૨) એટલે જ તો હે શૂરસેન! આ બધાં જ શોક, મોહ, ભય અને દુઃખનાં કારણ છે, મનને રીજવવાનાં રમકડાં છે; તેઓ સર્વથા કલ્પિત અને મિથ્યા છે; કારણ કે આ બધાં (વાસ્તવમાં) નહીં હોવા છીતાં પણ દેખાઈ રહ્યાં છે. આ જ કારણો આ બધાં એક ક્ષણે દેખાય છે ખરાં, પણ બીજી ક્ષણે અહશ્ય (લોપ) થઈ જાય છે. આ બધાં ગંધર્વનગરી, સ્વખન(સુષ્ઠિ), જાદૂ અને મન:કલ્પિત વસ્તુઓ જેવાં જ સર્વથા અસત્ય છે. જે લોકો કર્મવાસનાઓથી પ્રેરાઈને વિષયોનું ચિંતન કરતા રહે છે તેમનું મન અનેક પ્રકારનાં કર્માની રચના કરતું રહે છે. (૨૩-૨૪) જીવાત્માનું આ શરીર, કે જે પંચભૂતો, જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને કર્મન્દ્રિયોનો સંઘાત છે તે જીવને વિવિધ પ્રકારના કલેશ અને સંતાપ આપનારું કહેવાય છે. (૨૫) તેથી તમે વિષયોમાં ભટકતા પોતાના મનને રોકીને શાંત કરો, સ્વસ્થ કરો અને પછી તે મન વડે પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કરો તથા આ દેતની ભાંતિમાં નિત્યત્વની બુદ્ધિ ત્યજીને પરમશાંતિ-સ્વરૂપ પરમાત્મામાં સ્થિત થઈ જાઓ. (૨૬)

દેવર્ધિ નારદે કહ્યું – હે રાજન! તમે મારી પાસેથી એકાગ્રચિત થઈને આ મંત્ર-ઉપનિષદ ગ્રહણ કરો. આને ધારણ કરવાથી સાત રાત્રિમાં જ તમને ભગવાન શ્રીસંકર્ષણાનું દર્શન થશે. (૨૭) હે નરેન્દ્ર! પ્રાચીન કણમાં ભગવાન શ્રીશંકર વગેરેએ શ્રીસંકર્ષણદેવનાં જ ચરણકમળોનો આશ્રય લીધો હતો. એનાથી તેમણે દેતની ભાંતિનો પરિત્યાગ કરી દીધો હતો અને તેમના એ મહિમાને પાખ્યા હતા કે જેનાથી અધિક ઉત્તમ તો કોઈ છે જ નહીં, તેમના બરાબર પણ કોઈ નથી. તમે પણ ધણી જલદીથી ભગવાનના તે પરમપદને પ્રાપ્ત કરી લેશો. (૨૮)

==★==

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં ષષ્ઠકન્યે ચિત્રકેતુસાન્વન^૩ નામ પર્યદશોઽધ્યાય: ॥ ૧૫ ॥

છષ્ટા સ્ક્રિપ્ટ-અંતર્ગત ચિત્રકેતુને સાન્વન નામનો પંદરમો અધ્યાય સમાપ્ત.

==★==

૧. પ્રા. પા. – રાજ્યં મહી બલં । ૨. પ્રા. પા. – સુખદા નેમે । ૩. પ્રા. પા. – શોકાપનોદો ।

सोलमो अध्याय

(१)

चित्रकेतुनो वैराग्य तथा श्रीसंकर्षणदेवनां दर्शन

श्रीशुक उवाच

अथ देवऋषी राजन् सम्परेतं नृपात्मजम् ।
दर्शयित्वेति होवाच शातीनामनुशोचताम् ॥ १ ॥

नारद उवाच

ज्ञवात्मन् पश्य भद्रं ते मातरं पितरं च ते ।
सुहृदो बान्धवास्तमाः शुचा त्वत्कृतया भृशम् ॥ २ ॥

क्लेवरं स्वमाविश्य शेषमायुः सुहृद्वृतः ।
भुद्धक्ष भोगान् पितृप्रतानधितिष्ठ नृपासनम् ॥ ३ ॥

अ२ उवाच

कस्मिन्नन्यमी मह्यं पितरं मातरोऽभवन् ।
कर्मलिङ्गाभ्यमाणस्य देवतिर्थङ्नुयोनिषु ॥ ४ ॥

बन्धुशात्यरिभ्यस्थभित्रोदासीनविद्विषः ।
सर्व एव हि सर्वेषां भवन्ति कुमशो भिथः ॥ ५ ॥

यथा वस्तूनि पश्यानि हेमादीनि ततस्ततः ।
पर्यटन्ति नरेष्वेवं ज्ञवो योनिषु कर्तृषु ॥ ६ ॥

नित्यस्यार्थस्य सम्बन्धो ह्यनित्यो दृश्यते नृषु ।
यावद्यस्य हि सम्बन्धो ममत्वं तावदेव हि ॥ ७ ॥

एवं योनिगतो ज्ञवः स नित्यो निरहुक्तः ।
यावद्यत्रोपलभ्येत तावत्स्वत्वं हि तस्य तत्^१ ॥ ८ ॥

एष नित्योऽव्ययः सूक्ष्म एष सर्वाश्रयः स्वदेह^२ ।
आत्ममायागुणौर्विश्वमात्मानं सृजति प्रभुः ॥ ९ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – हे राजन्! त्यारपछी देवर्षि नारदज्ञाए मृत राजकुमारना ज्ञवात्माने शोकविक्षण स्वजनोनी सामे प्रत्यक्ष बोलावीने कहुं. (१)

देवर्षि नारदज्ञाए कहुं – हे ज्ञवात्मा! तारुं कल्याण थाओ. जो, तारां मातापिता, सुहृद-संबंधीओ तारा वियोगथी अत्यंत शोकविक्षण थहि रख्यां छे. (२) तेथी तुं पोताना शरीरमां (पाछो) आवी ज्ञ अने बाकीनुं आयुष्य पोतानां सगां-संबंधीओनी साथे ज रहीने पसार कर. तुं पोताना पिताए आपेला भोगोने भोगव अने राज्यसिंहासन पर बेस (राज्यशासन कर). (३)

ज्ञवात्माए कहुं – (हे देवर्षि!) हुं पोताना कर्मो अनुसार देव, मनुष्य, तिर्यक् (पशुपक्षी) वगेरे योनिओमां कोङ्ग जाणो केटलाये जन्मोथी भट्टी रखो छुं. ए पैकीना क्या जन्ममां आ लोको मारां मातापिता थयां? (४) जुदा जुदा जन्मोमां बधां ज एकबीजानां भाईबांडु, नातीलां-संगोत्र, शत्रु-मित्र, मध्यस्थी, उदासीन अने द्वेषी थतां रहे छे. (५) तेम सुवर्णा वगेरे खरीद-वेचाणानी वस्तुओ एक वेपारी पासेथी बीजा वेपारी पासे जती-आवती रहे छे तेवी ज रीते ज्ञव पश्च लिन्न-लिन्न योनिओमां उत्पन्न थतो रहे छे. (६) आ प्रमाणो विचार करवाथी खबर पडे छे के मनुष्यो करतां वधारे समय रहेनारा (टकनारा) सुवर्णा वगेरे पदार्थोनो मनुष्यो साथेनो संबंध पश्च स्थायी (कायमी) नथी होतो, बल्के क्षणिक ज होय छे; अने ज्यां सुधी जेनो जे वस्तु साथे संबंध रहे छे त्यां सुधी ज तेनी ते वस्तु प्रत्येनी ममता पश्च रहे छे. (७) ज्ञव नित्य अने निरहंकार छे. ते गर्भमां आवीने ज्यां सुधी जे शरीरमां रहे छे त्यां सुधी ज शरीरने ते पोतानुं समजे छे. (८) आ ज्ञव नित्य, अविनाशी, सूक्ष्म (जन्म-मरण वगेरेथी रहित), सर्वनो आश्रय अने स्वपंगकाश छे. आ ज्ञवमां स्वरूपथी जन्म-मृत्यु वगेरे कशुं ज नथी; अने तेम छतां पश्च ते ईश्वरउप होवाने कारणो पोतानी मायाना गुणोथी ज स्वयं पोताने विश्वना रूपमां प्रकट करी हे छे. (९)

१. मा. पा. – तु । २. प्रा. पा. – सुकृत ।

न व्यस्यातिप्रियः कश्चिन्नाप्रियः स्वः परोऽपि वा ।
एकः सर्वधियां द्रष्टा कर्तृशां गुणादोषयोः ॥ १० ॥

नादत आत्मा हि गुणं न दोषं न कियाइलम् ।
उदासीनवदासीनः^१ परावरदगीश्वरः ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच^२

ईत्युदीर्घं गतो ज्ञवो शात्यस्तस्य ते तदा ।
विस्मिता मुमुक्षुः शोकं छित्याऽडत्मस्नेहशृङ्खलाम् ॥ १२ ॥

निर्हत्य शात्यो शातेऽहं^३ कृत्योचिताः कियाः ।
तत्यजुहुस्त्यजं स्नेहं शोकमोहभयार्तिदम् ॥ १३ ॥

बालज्ञ्यो द्रीढितास्तत्र बालहत्याहतप्रभाः ।
बालहत्याग्रतं चेरुभ्रात्सैर्यन्तिरुपितम् ।
यमुनायां महाराज स्मरन्त्यो द्विजभाषितम् ॥ १४ ॥

स ईत्यं प्रतिबुद्धात्मा चित्रकेतुद्विजोक्तिभिः ।
गृहान्धकूपान्तिष्ठानः सरः पङ्कादिव द्विपः ॥ १५ ॥

कालिन्द्यां विधिवत् स्नात्या कृतपुण्यजलकियः ।
मौनेन संयतप्राणो ब्रह्मपुत्राववन्धत ॥ १६ ॥

अथ तस्मै प्रपत्नाय भक्ताय प्रयतात्मने ।
भगवान्नारदः प्रीतो विद्यामेतामुवाच ह ॥ १७ ॥

ॐ नमस्तुभ्यं भगवते वासुदेवाय धीमहि ।
प्रधुम्नायानिरुद्धाय नमः सङ्कर्षणाय च ॥ १८ ॥

नमो विश्वानमात्राय परमानन्दमूर्तये ।
आत्मारामाय शान्ताय निवृत्तद्वैतदेष्ये ॥ १९ ॥

आ (आत्मा)ने नथी तो कोई अत्यंत प्रिय अने नथी तो अप्रिय पश्च, नथी पोतानु अने नथी पारहु. कारण के गुण-दोष (हित-अहित) करनारा भिन्न-शत्रु वगेरेनी भिन्न भिन्न बुद्धि-वृत्तिओनो ए एकलो ज साक्षी छ; वास्तवमां ते अद्वितीय छ. (१०) आ आत्मा कार्य-कारणनो साक्षी छ अने स्वतंत्र छ, तेथी ए शरीर वगेरेना गुण-दोष अथवा कर्मकणने ग्रहण करतो नथी, हमेशां उदासीन भावे स्थित रहे छ. (११)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – ते ज्ञवात्मा आ प्रमाणे कहीने यात्यो गयो. तेनां सगांसंबंधीओ तेनी वात सांबणीने अत्यंत विस्मय पाएया. तेमनु स्नेहबंधन कपार्ह गयुं अने तेमनो तेना मरवानो शोक पश्च जतो रख्यो. (१२) ए पछी शातिज्ञनो ए बाणकनु शब लहि जहिने ते समयने अनुरूप संस्कार अने और्ध्वदेहिक कियाओ पूरी करी अने त्यज्या दुष्कर ऐवा ते स्नेहने त्यज्ञ दीधो, के जेने कारणो शोक, मोह, भय अने दुःखनी प्राप्ति थाय छ. (१३) हे महाराज! जे राणीओ ए बाणकने विष आप्यु हतुं तेओ बाणहत्याने कारणो तेजहीन थहि गहि हती अने लक्षणसंकोचने लीधे ऊच्यु पश्च जोहि शक्ती न हती. तेमणे अंगिरा ऋषिना उपदेशने याद करीने (मात्सर्यहीन थहिने) यमुनाज्ञना उनारे ब्राह्मणोना आदेश अनुसार बाणहत्यानु प्रायक्षित कर्यु. (१४) (हे परीक्षित!) आ प्रमाणे अंगिरा ऋषि अने नारदज्ञना उपदेशथी विवेकबुद्धि जग्रत थवाने कारणो राजा चित्रकेतु घरगृहस्थीना अंघारा कूवामांथी एवी रीते बहार नीकणी आव्या के जेम कोई हाथी तणावना कीचडमांथी बहार नीकणी आवे. (१५) तेमणे यमुनाज्ञमां विषिपूर्वक स्नान करीने तर्पण वगेरे धार्मिक कियाओ करी. त्यारबाद संयतेद्रिय अने मौन थहिने तेमणे देवर्षि नारद अने महर्षि अंगिरानां चरणोनी वंदना करी. (१६) भगवान नारदज्ञाए जोयुं के चित्रकेतु जितेन्द्रिय, भगवद्भक्त अने शरणागत छे, तेथी तेमणे अति-प्रसन्न थहिने तेमने आ विद्यानो (आ प्रमाणे) उपदेश कर्यो – (१७) “ऊँकारस्वरूप हे भगवन्! तमे वासुदेव, प्रधुम्न, अनिरुद्ध अने संकर्षणना इपमां अनुकमे चित, बुद्धि, मन अने अहंकारना अधिष्ठाता छो. हुं तमारा आ चतुर्यूह-इपनु वारंवार नमस्कारपूर्वक ध्यान करुं छुं. (१८) तमे विशुद्ध विज्ञानस्वरूप छो. तमारी मूर्ति परमानन्दपूर्णी छे. तमे पोताना स्वरूपभूत आनन्दमां ज मृग अने परमशान्त छो. द्वैतदृष्टि तमने स्पर्शी पश्च शक्ती नथी. हुं तमने नमस्कार करुं छुं. (१९)

१. प्रा. पा. – उदासीनः । २. प्राचीन प्रतमां ‘श्रीशुक उवाच’ पाठ नथी. ३. प्रा. पा. – जन्मोद्दृष्टि ।

आत्माननुभूत्यैव न्यस्तशक्त्यूर्भये नमः ।
हथीकेशाय महते नमस्ते विश्वमूर्तये ॥ २० ॥

वयस्युपरतेऽप्राप्य य एको मनसा सह ।
अनामरूपश्चिन्मात्रः सोऽव्याप्तः सदसत्परः ॥ २१ ॥

पस्मिन्निदं पतश्चेदं तिष्ठत्यप्येति ज्ञायते ।
मृष्मयेष्विव मृज्जातिस्तस्मै ते भ्रष्टाणे नमः ॥ २२ ॥

यत्र स्पृशन्ति न विदुर्भनोभुद्विन्द्रियासवः ।
अनर्बहिंश्च विततं व्योमवतामतोऽस्म्यहम् ॥ २३ ॥

देहेन्द्रियप्राणमनोधियोऽभी
यदंशविद्वाः प्रयरन्ति कर्मसु ।
नैवान्यदा लोहभिवाप्रतमं
स्थानेषु तद् द्रष्टृपदेशमेति ॥ २४ ॥

ॐ नमो भगवते महापुरुषाय महानुभावाय
महाविभूतिपतये सकलसात्वतपरिवृद्धिकरकर-
कुमलकुड्मलोपलालितयरणारविन्द्युगल ।
परम परमेष्ठिन्नमस्ते ॥ २५ ॥

श्रीशुक उवाच २

भक्तायैतां प्रपत्नाय विद्यामादिश्य नारदः ।
ययावज्जिरसा साकं धाम स्वायम्भुवं प्रभो ॥ २६ ॥

चित्रकेतुस्तु विद्यां^३ तां पथा नारदभाषिताम् ।
धारयामास समाहमज्जक्षः सुसमाहितः ॥ २७ ॥

पोताना स्वरूपभूत आनन्दनी अनुभूतिथी ४ तमे मायाजनित
राग-द्वेष वगेरे दोषोनो तिरस्कार करी दीघेलो छे. हुं तमने
नमस्कार करुं छुं. तमे सौनी सधणी ईन्द्रियोना प्रेरक, परम
महान अने विराट-स्वरूप छो. हुं तमने नमस्कार करुं
छुं. (२०) मन सहित वाङ्मी तमारा सुधी न पहोचतां
वच्चेथी ४ पाछी वणी आवे छे. तेना उपरत थई ज्वाथी
अद्वितीय, नामरूप-रहित, चेतनमात्र अने कार्यकारणाथी पर
एवी जे वस्तु शेष रहे छे ते अमारुं रक्षणा करे. (२१)
आ कार्य-कारणरूप जगत जेमनामां उत्पन्न थाय छे,
जेमनामां स्थित (२२) छे अने जेमनामां लीन थाय छे
तथा जेओ माटीनी वस्तुओमां व्याप्त माटीनी जेम बधामां
ओतप्रोत छे ते परब्रह्मस्वरूप तमने हुं नमस्कार करुं छुं.
(२२) तमे जोके आकाशनी जेम बहार अने अंदर (बधे)
एकरस व्याप्त छो तोपश्च तमने मन, बुद्धि अने
ज्ञानेन्द्रियो पोतानी ज्ञानशक्तिथी ज्ञाणी शक्ती नथी अने
प्राण तथा कर्मेन्द्रियो पोतानी कियाशक्तिथी स्पर्शी पश्च
शक्तां नथी. हुं तमने नमस्कार करुं छुं. (२३) देह, ईन्द्रिय,
प्राण, मन अने बुद्धि, - आ बधा ४ ते परमात्माना
चेतन्य अंशथी पुक्त थईने कर्म करे छे, जो तेमनो अंश
न होय तो आ बधा कार्य करी शक्ता नथी. उदाहरण
तरीके तपाव्या विनानुं लोहुं कशुं ४ बाणी शक्तुं नथी.
ज्ञवनी ज्ञानत, स्वप्न, सुखुप्ति वगेरे अवस्थाओ थाय छे
त्यारे आपनुं नाम द्रष्टा होय छे. मूणमां तो आप एक
४ छो, द्रष्टा वगेरे पश्च नथी. (२४) ॐकारस्वरूप
महाप्रभावशाणी, महाविभूति-पति भगवान महापुरुषने
नमस्कार छे. श्रेष्ठ भक्तोनो समुदाय पोतानां करकमणोनी
कणीओथी तमारां पुगल चरणकमणोनी सेवामां संलग्न
रहे छे. हे प्रभु! तमे ४ सर्वश्रेष्ठ छो. हुं तमने वारंवार
नमस्कार करुं छुं." (२५)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे प्रभु (परीक्षित)!
देवर्षि नारदज्ञ पोताना शरणागत भक्त चित्रकेतुने
आ विद्यानो उपदेश करीने महर्षि अंगिरानी साथे
भ्रष्टलोकमां प्रयाणा करी गया. (२६) राजा चित्रकेतुने
देवर्षि नारदज्ञ वडे उपदेश करायेली विद्यानुं, तेमनी
आशा अनुसार सात दिवस सुधी मात्र जगपान ४
करीने अत्यंत एकाग्रतापूर्वक अनुष्ठान कर्युं. (२७)

१. आ. पा. - ऊकुलो १। २. प्राचीन प्रतमां अहीं 'श्रीशुक उवाच' पाठ नथी. ३. आ. पा. - तां विद्या पठन् नारद ।

તતश्च^૧ સમરાત્રાનો વિદ્યા ધાર્યમાણયા ।
વિદ્યાધરાધિપત્યં સ લેભેડપ્રતિહતં નૃપ: ॥ ૨૮ ॥

તત: કતિપયાહોભિવિદ્યયેદ્ધમનોગતિ: ।
જગામ દેવહેવસ્ય શેષસ્ય ચરણાન્તિકમ્ ॥ ૨૯ ॥

મૃણાલગૌરં શિતિવાસસં સ્કુરત્-
કિરીટકેયૂરકટિત્રકઙ્ગણમ્ ।
પ્રસન્નવકત્રાલણલોચનં વૃતં
દર્શ સિદ્ધેશ્વરમહાદૈ: પ્રભુમ્ ॥ ૩૦ ॥

તદર્શનધ્યસતસમસ્તકિલિખ:
સ્વચ્છામલાન્ત:કરણોડભ્યયાન્મુનિ: ૨ ।
પ્રવૃદ્ધભક્તયા પ્રણયાશ્રુલોચન:
પ્રહષ્ટરોમાડનમદાદિપૂરુષમ્ ॥ ૩૧ ॥

સ ઉતમશલોકપદાભ્યવિષં
પ્રેમાશ્રુલેશૈરૂપમેહયન્મુહુ: ૩
પ્રેમોપરુદ્વાભિલવર્ણનિર્ગમો
નૈવાશકતં પ્રસમીદિતું ચિરમ્ ॥ ૩૨ ॥

તત: સમાધાય મનો મનીષયા
બભાષ એતત્પતિલભ્યવાગસૌ ।
નિયમ્ સર્વેન્દ્રિયબાહ્યવર્તનં
જગદ્ગુરું સાત્વતશાખવિગ્રહમ્ ॥ ૩૩ ॥

ચિત્રકેતુરૂપાચ

અજિત જિત: સમમતિભિ:
સાધુભિર્ભવાન્ જિતાત્મભિર્ભવતા ।
વિજિતાસ્તેડપિ ચ ભજતા-
મકામાત્મનાં ય આત્મદોડતિકરણઃ ॥ ૩૪ ॥

તવ વિભવ: ખલુ ભગવન્
જગદુદ્યસ્થિતિલયાદીનિ^૪ ।

તારપછી તે વિદ્યાનું અનુભાન કરવાથી સાત દિવસ પછી રાજ ચિત્રકેતુને વિદ્યાધરોનું અખંડ આધિપત્ય મળ્યું.
(૨૮) એ પછી થોડા જ દિવસોમાં આ વિદ્યાના પ્રભાવથી તેમનું મન વિશેષ શુદ્ધ થઈ ગયું. ત્યારે તેઓ દેવાધિદેવ ભગવાન શેપજીનાં ચરણોના સાન્નિધ્યમાં પહોંચી ગયા.
(૨૯) ત્યાં તેમણે જોયું કે ભગવાન શેપજી સિદ્ધેશ્વરોના મંડળમાં વિરાજમાન છે; તેમનું શરીર કમળનાલ જેવું ગૌરવર્ણ છે; તેના પર નીલવર્ણનું વલ્લ ફરફરી રહ્યું છે; મસ્તક પર મુગટ, બાહુઓમાં બાજૂબંધ, કમરમાં કંદોરો અને હાથનાં કાંડાઓમાં કડાં વગેરે આભૂષણો ચમકી રહ્યા છે; આંખોમાં લાલાશ છે અને મુખ પર પ્રસન્નતા છવાઈ રહી છે. (૩૦) ભગવાન શેપજીનું દર્શન કરતાં જ રાજર્ષિ ચિત્રકેતુનાં તમામ પાપ નાશ પામ્યાં, તેમનું અંત:કરણ સ્વચ્છ અને નિર્મળ થઈ ગયું. દુદ્યમાં ભક્તિભાવનું પૂર ઊમટી આવ્યું, આંખોમાં પ્રેમનાં આંસુ છલકાઈ આવ્યાં. શરીરનું એક-એક રોમ ખીલી ઊઠ્યું. તેમણે આવી જ સ્થિતિમાં આદિપુરુષ ભગવાન શેપજીને નમસ્કાર કર્યાં.
(૩૧) ત્યારે તેમની આંખોમાંથી પ્રેમનાં આંસુ ટ્પ-ટ્પ પડી રહ્યાં હતાં. એનાથી ભગવાન શેપજીનાં ચરણ મૂકવાની પીઠિકા ભીજાઈ ગઈ. પ્રેમના ઉદ્રેકને કારણે તેમના મુખેથી એક અકાર પણ નીકળી શક્યો નહીં. તેઓ ઠીકઠીક સમય સુધી ભગવાન શેપજીની કશી સુતિ પણ કરી શક્યા નહીં. (૩૨) થોડી વાર પછી તેમને બોલવાની થોડીક શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ. તેમણે વિવેકબુદ્ધિથી મનને સમાહિત (સમધારણ) કર્યું અને સમસ્ત ઇન્દ્રિયોની બાહ્ય વૃત્તિઓનો નિરોધ કર્યો. પછી, જેમના સ્વરૂપનું પાંચરાત્ર વગેરે ભક્તિશાલોમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે જગદ્ગુરુની તેમણે આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી. (૩૩)
૫ ચિત્રકેતુ (સ્તુતિ કરતા) બોલ્યા – હે અજિત! જિતેન્દ્રિય અને સમદર્શી સાધુઓએ તમને જીતી લીધા છે. તમે જ પોતાના સાઁદર્ધ, માધુર્ય, કારુલ્લય વગેરે ગુણોથી તેમને પોતાના વશમાં કરી લીધા છે. અહો! તમે ધન્ય છો! કારણ કે જેઓ નિષ્ઠામભાવે તમારી ભક્તિ કરે છે તેમને તમે કરુણાવશ થઈને સ્વયં પોતાને પણ અર્પણ કરી દો છો. (૩૪) હે ભગવન! જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય એ તમારા લીલા-વિલાસ છે. વિશ-

૧. પ્રા. પા. – તત: સ । ૨. પ્રા. પા. – મુહુ: । ૩. પ્રા. પા. – વ્સેવયો । ૪. પ્રા. પા. – વલ્લયાવનાદીનિ ।

विश्वसुजसेऽशांशा-

सत्र मृधा स्पर्धने पृथगभिमत्या ॥ ३५ ॥

परमाणुपरममहतो-

स्त्वमाधन्तान्तरवर्ती त्रयविधुरः ।
आदावन्तेऽपि च सत्यानां
यद् धूवं तदेवान्तरालेऽपि ॥ ३६ ॥

क्षित्यादिभिरेषु कुलावृतः

सप्तभिर्दशगुणोत्तरैराष्ट्रकोशः ।

यत्र पतत्यषुकल्पः
सहाष्ट्रकोटिकोटिभिस्तदनातः ॥ ३७ ॥

विषयतुषो नरपश्वो

य उपासते विभूतीर्न परं त्वाम् ।

तेषामाशिष ईश

तदनु विनश्यन्ति यथा राजकुलम् ॥ ३८ ॥

कामधियस्त्वयि रचिता

न परम रोहन्ति यथा करम्भभीजनि ।

शानात्मन्यगुणमये

गुणागणातोऽस्य द्वन्द्वज्ञालानि ॥ ३९ ॥

जितमजित तदा भवता

यदाऽऽह भागवतं धर्ममनवद्यम् ।

निष्ठित्यना ये मुनय

आत्मारामा यमुपासतेऽपवर्गाय ॥ ४० ॥

विषममतिर्न यत्र नृषां

त्वमहमिति भम तवेति च यदन्यत्र ।

विषमधिया रचितो यः

स ह्यविशुद्धः क्षयिष्युरधर्मबहुलः ॥ ४१ ॥

कः क्षेमो निष्परयोः

क्षियानर्थः स्वपरद्वृहा धर्मेष्वा ।

निर्माता ब्रह्माज्ञ वगेरे तमारा अंशना पश्च अंश छे; तोपश्च तेओ अलग-अलग रीते पोताने जगतना कर्ता मानीने वृथा परस्पर स्पर्धा करे छे. (३५) नानामां नाना परमाणुषी मांडीने मोटामां मोटा महतात्पर पर्यंतनी तमाम वस्तुओना आदिमां, मध्यमां अने अंतमां तमे ज विराजमान छो तथा स्वयं तमे ते आदि, मध्य अने अंतथी रहित छो; कारण के कोई पश्च पदार्थना आदिमां अने अंतमां जे वस्तु रहे छे ते ज मध्यमां पश्च रहे छे. (३६) आ ब्रह्मांडकोश, के जे पृथ्वी वगेरे एक पछी एक ऐवा दस गणां सात आवरणोथी धेरायेलो छे ते, पोताना ज जेवा बीज करोडो ब्रह्मांडो सहित तमारामां एक परमाणुनी जेम धूमतो रहे छे. आ प्रमाणे तमारी सीमानो कोई अंत नथी. माटे, तमे अनंत छो. (३७) जे पश्चतुल्य मनुष्यो मात्र विषयबोगोनी ज डामना करे छे तेओ तमारी भक्ति नहीं करतां, तमारा विभूतिस्वरूप ईन्द्र वगेरे देवताओनी उपासना करे छे. हे प्रभु! जेम राजकुणो नाश थया पछी तेना अनुयायीओनी आञ्जिका पश्च चाली जाय छे, तेवी ज रीते कुद्र उपास्यदेवोनो नाश थहि गया पछी तेमणे आपेला भोगो पश्च नाश पामे छे. (३८) हे परमात्मा! तमे ज्ञानस्वरूप अने निर्गुण छो, तेथी तमारा प्रत्ये करेली सकाम भावना पश्च अन्य बीजां कर्मानी जेम जन्म-मृत्युरूप फूल आपनारी होती नथी, जेम के शेकेलां बीजमांथी अंकुर फूटता नथी; कारण के ज्ञवने सुख-दुःख वगेरे जे हंदो प्राप्त थाय छे तेओ सत्य वगेरे गुणाथी ज प्राप्त थाय छे, निर्गुणाथी नहीं. (३९) हे अजित! तमे जे समये भागवत-धर्मनो उपदेश कर्यो हतो ते ज समये तमे बधांने ज्ञती लीपां छे; कारण के पोतानी पासे कशो ज संग्रह-परिग्रह नहीं राखनारा, कोई पश्च वस्तुमां अहंता-ममता नहीं करनारा, आत्माराम ऐवा सनकादि परम मुनिओ पश्च परम साम्य अने भोक्तने प्राप्त करवा माटे ते ज भागवत-धर्मनो आश्रय ले छे. (४०) ते भागवत-धर्म ऐटलो शुद्ध छे के तेमां सकाम धर्माना जेवी मनुष्योनी ऐवी विषम बुद्धि नथी होती के 'आ हुं छुं, आ मारुं छे; आ तुं छे, आ तारुं छे.' आ भागवत-धर्मथी विपरीत जे धर्मना मूलमां जे विषमतानुं बीज वावी देवामां आवे छे ते तो अशुद्ध, नाशवंत अने अधर्मप्रधान होय छे. (४१) जे धर्ममां आ मारुं छे, आ पारुं छे, ऐवो राग-द्वेष अर्थात् परस्परमां द्रोहथी भावना

સ્વદ્રોહાત् તવ કોપः
પરસમીડયા ચ તથાડધર્મઃ ॥ ૪૨ ॥

૧ વ્યભિચરતિ તવેક્ષા
યયા હ્યભિહિતો ભાગવતો ધર્મઃ ।
સ્થિરચરસાવકદમ્બે-
ધ્વપૃથગ્નિયો યમુપાસતે ત્વાર્યાઃ ॥ ૪૩ ॥

૨ હિ ભગવત્સધટિતમિંદ
તવદર્શિનાશ્રુણામભિલપાપક્ષય: ૧ ।
યત્નામસકૃચ્છ્રવણાત्
પુલ્કસકોડપિ વિમુચ્યતે સંસારાત् ॥ ૪૪ ॥

અથ ભગવન् વયમધુના
તવદવલોકપરિમૃષ્ટાશયમલાઃ ।
સુરત્રાધિણા યદુદિંતં
તાવકેન^૨ કથમન્યથા ભવતિ ॥ ૪૫ ॥

વિદિતમનન્ત સમસ્તં
તવ જગદાત્મનો જનૈરિહાચરિતમ् ।
વિજ્ઞાપ્ય પરમગુરો:
કિયદિવ સવિતુર્દિવ ખદ્યોતૈ: ॥ ૪૬ ॥

નમસ્તુભ્યં ભગવતે
સકલજગત્સ્તિથતિલયોદ્યેશાય ।
દુરવસિતાત્મગતયે
કુયોગિનાં ભિદા પરમહંસાય ॥ ૪૭ ॥

યં વૈ શ્વસન્તમનુ વિશ્વસૃજઃ શ્વસન્તિ
યં ચેકિતાનમનુ ચિતય ઉચ્ચકન્તિ ।
ભૂમણ્ડલં સર્ષપાયતિ યસ્ય મૂર્ધિં
તસ્મૈ નમો ભગવતે સત્તુ સહસ્રમૂર્ધં ॥ ૪૮ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

સંસ્તુતો ભગવાનેવમનન્તસત્તમભાષત ।
વિદ્યાધરપતિ પ્રીતશ્વિત્રકેતું કુરુદ્વષ ॥ ૪૯ ॥

થાય છે તે ધર્મથી પોતાનું અથવા બીજાનું શું હિત થવાનું છે? જે કોઈ પણ જીવ સાથે દ્રોહ કરે છે તેના પર આપનો (ભગવાનનો) કોપ થાય છે, કારણ કે કોઈને પણ પીડા આપવી એ ધર્મ હોઈ શકે નહિ તે તો અધર્મ જ છે. (૪૨) હે ભગવન્! તમે જે દાખિથી ભાગવત-ધર્મનું નિરૂપણ કર્યું છે તે ક્યારેય પરમાર્થથી વિચલિત થતી નથી. તેથી જે સંતપુરુષો ચર-અચર - સમસ્ત પ્રાણીઓમાં સમદાચિ રાખે છે તેઓ જ તેનું સેવન કરે છે. (૪૩) હે ભગવન્! તમારાં દર્શન થવા માત્રથી જ મનુષ્યોનાં બધાં જ પાપ ક્ષીણ થઈ જાય છે, એ કોઈ અસંભવ વાત નથી; કારણ કે તમારું નામ એક જ વાર સાંભળવાથી નીચ ચાડાલ પણ સંસાર(ના બંધન)થી છૂટી જાય છે. (૪૪) હે ભગવન્! આ સમયે તમારું દર્શન થવા માત્રથી જ મારા અંત:કરણનો બધો મળ (મેલ) ધોવાઈ ગયો છે, એ બરાબર જ છે; કારણ કે તમારા અનન્યપ્રેમી ભક્ત દેવર્ણિ નારદજીએ જે કંઈ કહ્યું છે તે મિથ્યા કેવી રીતે થઈ શકે? (૪૫) હે અનંત! તમે સંપૂર્ણ વિશ્વના આત્મા છો. તેથી સંસારમાં પ્રાણીઓ જે કંઈ કરે છે તે બધું તમે જાણો છો. તેથી જેમ આગિયો સૂર્યને પ્રકાશિત કરી શકતો નથી, તેવી જ રીતે હું તમને શું નિવેદન કરું? (૪૬) હે ભગવન્! તમારી જ અધ્યક્ષતામાં સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય થાય છે. કુયોગી-જનો બેદદાચિને કારણો તમારા વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી. તમારું સ્વરૂપ વાસ્તવમાં અત્યંત શુદ્ધ છે. હું તમને નમસ્કાર કરું છું. (૪૭) આપનાથી પ્રકાશિત થઈને અને આપની શક્તિ પ્રાપ્ત કરીને બ્રહ્મ વગેરે લોકપાલો કાર્યો કરવામાં સમર્થ થાય છે. તમારી દાખિથી જ જીવિત થઈને જ્ઞાનેન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરવામાં સમર્થ થાય છે. આ બૂમંડલ તો તમારા મસ્તક પર સરસવના દાઢા જેવં લાગે છે. હું સહસ્ર-મસ્તકધારી તમને - ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર કરું છું. (૪૮)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - (હે પરીક્ષિત!) વિદ્યાધરોના અધિપતિ ચિત્રકેતુએ જ્યારે અનંત ભગવાનની આ પ્રમાણો સ્તુતિ કરી ત્યારે તેમણે પ્રસન્ન થઈને ચિત્રકેતુને કહ્યું. (૪૯)

૧. પ્રા. પા. - તવદર્શિનાનુ । ૨. પ્રા. પા. - તત્કેન ।

श्रीभगवानुवाच

यत्तारदाजिरोभ्यां ते व्याहतं मेऽनुशासनम् ।
संसिद्धोऽसि तथा राजन् विद्यया दर्शनाच्य मे ॥ ५० ॥

अहं वै सर्वभूतानि भूतात्मा भूतभावनः ।
शब्दब्रह्म परं ब्रह्म भमोभे शाश्वती तनू ॥ ५१ ॥

लोके विततमात्मानं लोकं चात्मनि सन्ततम् ।
उभयं च मया व्यामं भयि चैवोभयं कृतम् ॥ ५२ ॥

यथा सुषुमः^१ पुरुषो विश्वं पश्यति चात्मनि ।
आत्मानमेकदेशस्थं मन्यते स्वज्ञ उत्थितः ॥ ५३ ॥

अेवं ज्ञागरणादीनि ज्ञवस्थानानि चात्मनः ।
मायामात्राणि विज्ञाय तद्विष्टारं परं^२ स्मरेत् ॥ ५४ ॥

येन प्रसुमः पुरुषः स्वापं वेदात्मनस्तदा ।
सुखं च निर्गुणं ब्रह्म तमात्मानमवेहि भाम् ॥ ५५ ॥

उभयं स्मरतः पुंसः प्रस्वापप्रतिबोधयोः ।
अन्वेति व्यतिरिच्येत तज्ज्ञानं^३ ब्रह्म तत्परम् ॥ ५६ ॥

यदेतद्विस्मृतं पुंसो भज्वावं भित्रमात्मनः ।
ततः संसार ऐतस्य देहादेहो मृतेर्मृतिः ॥ ५७ ॥

लज्ज्वेष मानुषीं योनिं ज्ञानविज्ञानसम्भवाम् ।
आत्मानं योनं बुद्ध्येतन क्वचिच्छमाख्यात्^४ ॥ ५८ ॥

स्मृत्वेषायां परिक्लेशं ततः फलविपर्ययम् ।
अभयं^५ चाप्यनीषायां सङ्कल्पाद्विरमेत्कविः^६ ॥ ५९ ॥

श्रीभगवाने कहुं - हे राजन! देवर्षि नारदज्ञ अने महर्षि अंगिराए तमने माराथी संबंधित जे विद्यानो उपदेश आप्यो छे तेनाथी अने मारा दर्शनथी तमे सम्प्रदाये सिद्ध थर्छ चूक्या छो. (५०) हुं ज समस्त प्राणीओऽपे छुं, हुं ज तेमनो आत्मा हुं अने हुं ज तेमनु पालनपोषण करनारो पश्च छुं. शब्दब्रह्म (वेद) अने परब्रह्म - बनेय मारां सनातन उप छे. (५१) आत्मा कार्य-कारणात्मक जगतमां व्याप्त छे अने कार्य-कारणात्मक जगत आत्मामां स्थित छे; तथा ते बनेमां हुं अधिष्ठान-उपे व्याप्त छुं अने मारामां ए बने कल्पित छे. (५२) जेम सूतेलो मनुष्य स्वज्ञमां समस्त जगतने पोतानामां ज जुओ छे अने स्वज्ञ तूटी ज्वाथी ते जागे छे अने पोताने संसारना एक भूषामां उलेलो जुओ छे, परंतु वास्तवमां ते पश्च स्वज्ञ ज छे; तेवी ज रीते ज्ञवनी ज्ञाग्रत वगेरे अवस्थाओ ए परमेश्वरनी ज माया छे - एम जाणीने सौना साक्षी, मायातीत परमात्मानुं ज स्मरण करवुं जोઈअ. (५३-५४) सूतेलो मनुष्य जेनी सहायथी पोतानी निद्रा अने तेना अतीन्द्रिय सुखनो अनुभव करे छे ते ब्रह्म हुं ज छुं; तेन तमे पोतानो आत्मा समझे. (५५) मनुष्य निद्रा अने ज्ञगृति - आ बने अवस्थाओनो अनुभव करे छे अने ते आ अवस्थाओमां अनुगत थतो होवा छतां पश्च वास्तवमां तेमनाथी अलग छे. बधी अवस्थाओमां रहेतुं अपांड एकरस ज्ञान ज ब्रह्म छे, ते ज परब्रह्म छे. (५६) ज्ञव ज्ञारे मारा स्वरूपने वीसरी ज्ञय छे त्यारे ते पोताने अलग मानी ले छे, अनाथी तेहो संसारना चक्करमां पडवुं पडे छे अने तेनी जन्म अने मृत्युनी परंपरा चाले छे. (५७) आ मनुष्ययोनि ज्ञान अने विज्ञाननो मूण स्रोत छे. जे अने पामीने पश्च पोताना आत्मस्वरूप परमात्माने जाणी लेतो नथी तेने क्यांय, क्रोई पश्च योनिमां शांति मणी शक्ती नथी. (५८)

(हे राजन!) सांसारिक सुख माटे जे कियाओ करवामां आवे छे तेमां श्रम पडे छे, क्लेश अनुभवाय छे; अने जे परम सुखना उद्देश्यथी ते कार्यो करवामां आवे छे तेनाथी बिलकुल विपरीत तेओ अत्यंत हुःअ

१. प्रा. पा. - प्रसुप्तः । २. प्रा. पा. - स्मेरत् भाम् । ३. प्रा. पा. - ज्ञानं तद् ब्रह्म । ४. प्रा. पा. - ऋतिक्षेम० । ५. प्रा. पा. - नो भयं । ६. प्रा. पा. - नक्षवित् ।

સુખાય દુઃખમોક્ષાય કુર્વાતે દમ્પતી કિયા: ।
તતોડનિવૃત્તિરપ્રાપ્તિદુઃખસ્ય^૧ ચ સુખસ્ય ચ ॥ ૬૦॥

એવं વિપર્યં બુદ્ધ્યા નૃણાં વિજ્ઞાભિમાનિનામ् ।
આત્મનશ્ચ ગતિં સૂક્ષ્માં સ્થાનત્રયવિલક્ષણામ् ॥ ૬૧॥

દ્વારાભિર્માત્રાભિર્નિર્મુક્તઃ સ્વેન તેજસા ।
જ્ઞાનવિજ્ઞાનસનુષ્ટો^૨ મલ્લક્તઃપુરુષો ભવેત् ॥ ૬૨॥

એતાવાનેવ મનુજૈર્યોગનૈપુણબુદ્ધિભિ: ૩ ।
સ્વાર્થ: સર્વાત્મના જીવો યત્પરાત્મૈકદર્શનમ્ ૪ ॥ ૬૩॥

ત્વમેતચ્છ્રદ્ધયા રાજન્ત્રપ્રમત્તો વચો મમ ।
જ્ઞાનવિજ્ઞાનસમ્પત્તો ધારયત્તાશુ સિદ્ધસિ ॥ ૬૪॥

શ્રીશુક ઉવાચ

આશાસ્ય ભગવાનિતં ચિત્રકેતું જગદ્ગુરુ: ।
પશ્યતસ્તસ્ય વિશ્વાત્મા તત્શાન્તર્દે હરિ: ॥ ૬૫॥

આપે છે; પરંતુ કર્માં કરવામાંથી નિવૃત્ત થઈ જવાય તો કોઈ પ્રકારનો ભય (રહેતો) નથી – આમ વિચારીને બુદ્ધિમાન મનુષ્યે કોઈ પ્રકારનાં કર્માનો અથવા તે કર્માનાં ફળનો સંકલ્ય કરવો જોઈએ નહીં. (૫૮) જગતનાં બધાં જ લીપુરુષો એટલા માટે કર્માં કરે છે કે એનાથી તેમને સુખ મળે અને દુઃખમાંથી છુટકારો થાય; પરંતુ એ કર્માથી નથી તો તેમનું દુઃખ દૂર થતું અને નથી તો તેમને સુખની પ્રાપ્તિ થતી. (૬૦) જે મનુષ્યો પોતાને ઘણા મોટા બુદ્ધિમાન માનીને કર્મની જાળમાં ફસાયેલા છે તેમને વિપરીત ફળ મળે છે – આ વાત સમજી લેવી જોઈએ; સાથે સાથે એ પણ જાણી લેવું જોઈએ કે આત્માનું સ્વરૂપ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે અને તે જાગ્રત, સ્વખ, સુખપ્રાપ્તિ – એ ત્રણો અવસ્થાઓ અને તેના અભિમાનીઓ કરતાં વિલક્ષણ છે. (૬૧) આ જાણી લઈને આ લોકને જોવો અને સાંભળેલા પરલોકના વિષયભોગોમાંથી વિવેકબુદ્ધિ વડે પોતે છુટકારો મેળવી લેવો અને જ્ઞાન તથા વિજ્ઞાનમાં જ સંતુષ્ટ રહીને મારા ભક્ત બની જવું. (૬૨) જે લોકો યોગમાર્ગનું તત્ત્વ સમજવામાં નિપુણ છે તેમણે સમ્યક્ષ્પણે સમજ લેવું જોઈએ કે જીવનો સૌથી મોટો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ માત્ર આટલો જ છે કે તે બ્રહ્મ અને આત્માની એકતાનો (અદ્વિતનો) અનુભવ કરી લે. (૬૩) હે રાજન! જો તમે મારા આ ઉપદેશને સાવધાન થઈને શ્રદ્ધાપૂર્વક ધારણ કરી લેશો તો જ્ઞાનવિજ્ઞાન-સંપન્ન થઈને સત્ત્વરે સિદ્ધ થઈ જશો. (૬૪)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે – હે રાજન! જગદ્ગુરુ, વિશ્વાત્મા ભગવાન શ્રીહરિ ચિત્રકેતુને આ પ્રમાણે સમજવીને તેમની સામે જ ત્યાંથી અંતર્ધાન થઈ ગયા. (૬૫)

==★==

ઇતિ શ્રીમલ્લાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં ધાર્ઢસ્કન્દે ચિત્રકેતો:^૫ પરમાત્મદર્શનાં નામ ધોડશોડધ્યાય: ॥ ૧૬॥

છષ્ઠો સ્ક્રન્ય-અંતર્ગત ચિત્રકેતુનું પરમાત્મદર્શન નામનો સોણમો અધ્યાય સમાપ્ત.

==★==

૧. પ્રા. પા. – વર્તિનું પ્રાપ્તિનું । ૨. પ્રા. પા. – વિજ્ઞાનવિજ્ઞાનસંક્ષેપો । ૩. પ્રા. પા. – નૈપુણ્યનું । ૪. પ્રા. પા. – વરોત્તમેકનું ।
૫. પ્રા. પા. – જ્વાલાનું પરમપુરુષાદેશ: ધોડનું ।

6

सतारमो अध्याय

चित्रकेतुने पार्वतीज्ञनो शाप

श्रीशुक उवाच

यतश्चान्तर्हितोऽनन्तस्यै कृत्वा दिशे नमः ।
विद्याधरश्चित्रकेतुश्चयार गग्नेयरः ॥ १ ॥

स लक्षं वर्धलक्षाणामव्याहृतबलेन्द्रियः ।
सूपमानो महायोगी मुनिभिः सिद्धयारण्यैः ॥ २ ॥

कुलाचलेन्द्रद्रोषीषु नानासङ्कल्पसिद्धिषु ।
रेमे विद्याधरखीभिर्गापयन् हरिभीश्वरम् ॥ ३ ॥

ऐकदा स^१ विमानेन विष्णुदत्तेन भास्वता ।
गिरिशं दद्देशे गच्छन् परीतं सिद्धयारण्यैः ॥ ४ ॥

आलिङ्ग्याङ्गीकृतां देवीं बाहुना मुनिसंसदि ।
उवाच देव्याः शृणुवत्या जहासोच्यैस्तदन्तिके ॥ ५ ॥

चित्रकेतुरुवाच

ऐष लोकगुरुः साक्षाद्भर्तु वक्ता शरीरिणाम् ।
आस्ते^२ मुम्भ्यः सभायां वै भिथ्यनीभूय भार्यया ॥ ६ ॥

जटाधरस्तीत्रतपा ब्रह्मवादिसभापतिः ।
अङ्गीकृत्य खियं चास्ते गतलीः प्राकृतो यथा ॥ ७ ॥

प्रायशः प्राकृताश्चापि खियं रहसि बिभ्रति ।
अयं महाप्रतधरो बिभर्ति सदसि खियम् ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच

भगवानपि तथुत्वा प्रहस्यागाधधीर्नृप ।
तूष्णीं बल्मूव सदसि सम्याश्च तदनुग्रताः ॥ ९ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - (हे परीक्षित!) ऐ दिशामां भगवान श्रीशंकरधारा अंतर्धान थया हता तेने नमस्कार करीने विद्याधर चित्रकेतु आकाशमार्ग स्वच्छंदपश्चे विचरण करवा लाग्या. (१) महायोगी चित्रकेतु करोड़ो वर्षों सुधी बधा प्रकारना संकल्पोने पूरा करनारी सुमेरु पर्वतनी घाटीओ (पहाड़ी विस्तारो)मां विहार करता रह्या. तेमना शरीरनुं बल अने इन्द्रियोनी शक्ति अक्षुण्णु रह्यां. मोटा मोटा मुनिओ, सिद्धो, चारणो वगेरे तेमनी सुति करता रहेता हता. तेमनी प्रेरणाथी विद्याधरोनी पत्नीओ तेमनी पासे सर्वशक्तिमान भगवानना गुणो अने तेमनी लीलाओनुं गान करती रहेती हती. (२-३) एक दिवस, भगवाने आपेला तेजोमय विमान पर सवार थहने चित्रकेतु क्यांक जह रह्या हता, ते समये तेमणे जोयुं के भगवान श्रीशंकर मोटा मोटा मुनिओनी सभामां सिद्धो-चारणोनी वच्चे बेठा छे अने साथे ज भगवती पार्वतीज्ञने पोताना खोणामां बेसाडीने एक हाथे तेमने आलिंगन करेल छे. आ जोहीने चित्रकेतु विमान पर आरूढ थहने ज तेमनी पासे जह पहांच्या अने भगवती पार्वतीज्ञने संबणावीने जोरथी हसवा अने कहेवा लाग्या. (४-५)

चित्रकेतुओ कह्युं - अहो! शु आ ज समस्त जगतना धर्माचार्य अने गुरुदेव छे? आ ज लला, समस्त प्राणीओमां श्रेष्ठ छे? आमना आ हाल जुओ, भरी सभामां पोतानी पत्नी साथे चोटीने बेठा छे! (६) जटाधारी, धङ्गा मोटा तपस्वी अने ब्रह्मवादीओना सभापति होवा छतां पक्षा आ साधारणा मनुष्यनी जेम निर्लज्जपश्चे पत्नीने खोणामां लहने बेठा छे! (७) साधारणा मनुष्यो पक्षा धङ्गुं करीने पत्नीओ साथे एकांतमां ऊठे-बेसे छे; ज्यारे आ आटला मोटा प्रतधारी होवा छतांय भरी सभामां पत्नीने (साथे, खोणामां) लहने बेठा छे! (८)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - भगवान श्रीशंकरनी बुद्धि अग्राध छे. तेओ चित्रकेतुनां आ कटाक्षवचनो सांभणीने हसी पड्या, पक्षा कशुंय बोल्या नही. ते सभामां उपस्थित तेमना अनुपायी सभाज्ञनो पक्षा मौन रह्या. चित्रकेतुने भगवान श्रीशंकरना प्रभावनी अबर न हती, एटले ज तेओ तेमना विशे धङ्गुंबधुं सारु-खोटुं (अशोभनीय) बोली

१. प्रा. पा. - स्वविं । २. प्रा. पा. - आर्यमुम्भ्यः सत्सभायां । ३. प्रा. पा. - सम्याश्चासन्ननुग्रताः ।

ઈત्यतदीर्घविदुषि ખુવાણે બહુશોભનમ् ।
રૂપાડડહદેવીધૃષ્ટાયનિર્જિતાત્માભિમાનિને ॥ ૧૦ ॥

પાર્વત્યવાચ^૧

અયં કિમધુના લોકે શાસ્તા દષ્ટધર: પ્રભુ: ।
અસ્મદ્વિધાનાં દૃષ્ટાનાં નિર્લજ્જાનાં ચ વિપ્રકૃત ॥ ૧૧ ॥

ન વેદ ધર્મ કિલ પદ્યોનિ-
ન બ્રહ્મપુત્રા ભૃગુનારદાધા: ^૨ ।
ન વૈ કુમાર: ^૩ કપિલો મનુશ
યે નો નિષેધન્યતિવર્તિનં હરમ ॥ ૧૨ ॥

એષામનુધ્યેયપદાજ્જયુંમં
જગદ્ગુરું મજલમજલં સ્વયમ ।
૫: ^૪ કન્તબન્ધુ: પરિભૂય સૂરીન
પ્રશાસ્તિ ધૃષ્ટસ્તદયં હિ દષ્ટધ: ॥ ૧૩ ॥

નાયમહર્તિ વૈકુણ્ઠપાદમૂલોપસર્પણમ ।
સમ્ભાવિતમતિ: ^૫ સ્તબ્ય: સાધુભિ: પર્યુપાસિતમ ॥ ૧૪ ॥

અત: પાપીયસી યોનિમાસુરી યાહિ દુર્મતે ।
યથેહ ભૂયો મહતાં ન કર્તાં ^૬ પુત્ર કિલિષમ ॥ ૧૫ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં શમશ્ચિતકેતુર્વિમાનાદવરુદ્ધ સ: ।
પ્રસાદ્યામાસ સતી મૂઢાં નમ્રેણ ભારત ॥ ૧૬ ॥

ચિત્રકેતુરવાચ

પ્રતિગૃણામિતે શાપમાત્મનોડજલિનાડમિકે ।
દૈવર્મત્યાય યત્યોક્તં પૂર્વદિષ્ટ હિ તસ્ય તત્ ॥ ૧૭ ॥

૧. પ્રાચીન પ્રતમાં ‘પાર્વત્યવાચ’ પાઠ નથી. ૨. પ્રા. પા. – દષ્ટધ: । ૩. પ્રા. પા. – કુમારો મુનિવૃન્દવન્દો । ૪. પ્રા. પા. – યત્ । ૫. પ્રા. પા. – વિતોડતિસંસ્તબ્ય: । ૬. પ્રા. પા. – કર્તાંપુત્ર ।

રહ્યા હતા. તેમને એ વાતનો ઘમંડ થઈ ગયો હતો કે ‘હું જિતેન્દ્રિય છું.’ પાર્વતીજીએ તેમની આ ધૃષ્ટા જોઈને કોષપૂર્વક કહ્યું. (૮-૧૦)

પાર્વતીજ બોલ્યાં – અહો! અમારો જેવાં દુષ્ટો અને નિર્લજ્જ લોકોનું દંડના બળ પર શાસન કરનારા અને તિરસ્કાર કરનારા સ્વામી (પ્રભુ) આ સંસારમાં શું આ જ છે? (૧૧) લાગે છે કે બ્રહ્માણ, ભૃગુ, નારદ વગેરે તેમના પુત્રો સનકાદિ પરમ ઋષિઓ, કપિલમુનિ, મનુ વગેરે મોટા મોટા મહાપુરુષો ધર્મનું રહસ્ય જાણતા નથી; અને તેથી જ તો તેઓ ધર્મમર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનારા ભગવાન શ્રીશિવને આજ સુધી કોઈએ રોક્યા નથી. (૧૨) બ્રહ્મા વગેરે સમસ્ત મહાપુરુષો જેમનાં ચરણકમળોનું ધ્યાન ધરતા રહે છે તે જ, મંગળોને પણ મંગળ બનાવનારા સાક્ષાત્ જગદ્ગુરુ ભગવાન શંકરનો અને તેમના અનુયાયી મહાત્માઓનો આ અધમ ક્ષત્રિયે તિરસ્કાર કર્યો છે અને તેમના પર શાસન કરવાની ચેષ્ટા કરી છે, તેથી આ ધૃષ્ટ સર્વથા દંડને પાત્ર છે. (૧૩) આને પોતાના મોટાપણાનો ઘમંડ છે. આ મૂર્ખ ભગવાન શ્રીહરિનાં તે ચરણકમળોમાં રહેવાને લાયક નથી, કે જેમની ઉપાસના મોટા મોટા સત્પુરુષો કરતા રહે છે. (૧૪) (ચિત્રકેતુને સંબોધીને કહ્યું –) તેથી હે દુર્ભુદ્ધિ! તું પાપમય અસુરયોનિમાં જા. એમ થવાથી હે બેટા! તું ફરી ક્યારેય કોઈ મહાપુરુષનો અપરાધ નહીં કરે. (૧૫)

શ્રીશુકદેવજ કહે છે – હે પરીક્ષિત! પાર્વતીજએ જ્યારે ચિત્રકેતુને આ પ્રમાણે શાપ આપ્યો ત્યારે તેઓ વિમાન પરથી ઊતરી પડ્યા અને માથું નમાવીને તેમને પ્રસન્ન કરવા લાગ્યા. (૧૬)

ચિત્રકેતુએ કહ્યું – (હે માતા!) હું અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક પોતાના બંને હાથ જોડીને તમારો શાપનો સ્વીકાર કરું છું; કારણ કે દેવતાઓ, મનુષ્યો માટે જે કંઈ કહી હે છે તે તેમના પ્રારબ્ધ અનુસાર મળનારા ફળની પૂર્વસૂચના-માત્ર (પૂર્વસંકેત જ) હોય છે. (૧૭)

संसारयक अेतस्मिन्जन्तुरशानभोहितः ।
भ्राभ्यन्^१ सुखं च हुः अं च भुङ्क्ते सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥

नैवात्मान परश्चापि कर्ता स्यात् सुखहुः अयोः ।
कर्तारं मन्यतेऽप्राश आत्मानं परमेव च ॥ १९ ॥

गुणप्रवाह अेतस्मिन् कः शापः को^२ न्यनुग्रहः ।
कः स्वर्गो नरकः को वा किं सुखं हुः अमेव वा ॥ २० ॥

एकः सृजति भूतानि भगवानात्ममायया ।
ऐधां बन्धं च मोक्षं च सुखं हुः अं च निष्कलः ॥ २१ ॥

न तस्य कश्चिद्दियितः^३ प्रतीपो
न शातिबन्धुर्न परो न च स्वः ।
समस्य सर्वत्र^४ निरञ्जनस्य
सुखे न रागः कुत एव रोषः ॥ २२ ॥

तथापि तच्छक्तिविसर्ग ऐधां
सुखाय हुः अय डिताहिताय ।
बन्धाय मोक्षाय च मृत्युञ्जन्मनोः
शरीरिणां संसृतयेऽवकल्पते ॥ २३ ॥

अथ^५ प्रसाद्ये न त्वां शापमोक्षाय भाभिनि ।
यन्मन्यसे असाधूक्तं भम तत्क्षम्यतां सति ॥ २४ ॥

श्रीशुक उवाच^६

ईति प्रसाद्य गिरिशौ चित्रकेतुररिन्द्रम् ।
जगाम स्वविमानेन पश्यतोः स्मयतोस्तयोः ॥ २५ ॥

तत्स्तु भगवान् लद्रो लद्राणीभिद्मध्रवीत्^७ ।
देवर्षिदैत्यसिद्धानां पार्षदानां च शृणुवताम्^८ ॥ २६ ॥

हे देवी! आ ज्ञव अशानने लीघे भोहित थाय छे अने अे ज कारणे ते आ संसारना चक्रवामां लटकतो रहे छे तथा हरहंसेश सर्वत्र सुख-हुः अ भोगवतो रहे छे। (१८) हे माता! सुख अने हुः अ आपनार पोतानो आत्मा नथी अने नथी तो कोई बीजुं पड़ा. जेओ अशानी छे तेओ ज पोताने अथवा बीजाने सुख-हुः अना कर्ता मानता रहे छे। (१९) आ जगत सत्य-रज वगेरे गुणोनो स्वाभाविक प्रवाह छे, अमां वणी शाप शो, अनुग्रह शो, स्वर्ग शुं, नरक शुं अने सुख शुं के हुः अ शु? (२०)

एकमात्र परिपूर्ण भगवान ज कोईनीय सहाय वगर पोतानी आत्मस्वरूपिणी माया वडे समस्त प्राणीओनी तथा तेमनां बंधन, मोक्ष अने सुखहुः अनी रथना करे छे। (२१) हे माता! भगवान श्रीहरि सौमां सम छे अने माया वगेरे मणथी रहित छे. तेमनुं कोई प्रिय-अप्रिय, शातिबंधु, पोतानुं-पारकुं नथी. तेमना सुखमां रागभाव ज नथी, तो पछी तेमनामां रागजनित कोष तो होई ज केम शके? (२२) अने तेम छतांय तेमनी मायाशक्तिनां कार्यो - पाप अने पुण्य ज प्राणीओना सुख-हुः अनां, डित-अडितनां, बंधन-मोक्षनां, जन्म-मरणानां अने आवागमन (संसारमां आववुं-जवुं)नां कारण बने छे। (२३) हे देवी! हे सती! हुं शापमांथी मुक्त थवा माटे तमने प्रसन्न करी रहो नथी; हुं तो ए ठस्टुं हुं के तमने मारी जे वात अनुचित लागी छे तेने माटे तमे कमा करो। (२४)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - हे शत्रुदमन! भगवान श्रीशंकर अने पार्वतीज्ञने आ प्रमाणे प्रसन्न करीने विद्यापर चित्रकेतु तेमनी सामे ज विमान पर आढ़ढ थईने त्यांथी विद्याय थया. आनाथी ते लोकोने धणुं आश्र्य थयुं। (२५) त्यारे भगवान श्रीशंकरे देवो, ऋषिओ, देवतो, सिद्धो अने पार्षदोनी सामे ज भगवती पार्वतीज्ञने आ प्रमाणे कहुं। (२६)

१. प्रा. पा. - जमन्। २. प्रा. पा. - कस्त्व०। ३. प्रा. पा. - विष्टो न प्रती०। ४. प्रा. पा. - सर्वस्य। ५. प्रा. पा. - अतः। ६. प्राचीन प्रतमां 'श्रीशुक उवाच' पाठ नथी। ७. प्रा. पा. - विभिति चाँ। ८. प्रा. पा. - सिद्धये।

શ્રીરદ્ર ઉવાચ^૧

દેષવત્યસિ સુશ્રોણિ હરેરહૃતકર્મણઃ ।
માહાત્મ્યંભૂત્યભૂત્યાનાંનિઃસ્પૃહાણાં મહાત્મનામ્ ॥ ૨૭ ॥

નારાયણપરાઃ સર્વે ન કુતશ્ચન બિલ્યતિ ।
સ્વર્ગાપવર્ગનરકેષ્યપિ તુલ્યાર્થદર્શિનઃ ॥ ૨૮ ॥

દેહિનાં દેહસંયોગાદ् દ્વાનીશ્વરલીલયા ।
સુખં દુઃખં મૃતિર્જન્મ શાપોડનુગ્રહ એવ ચ ॥ ૨૯ ॥

અવિવેકકૃતઃ પુંસો હૃથભેદ ઈવાત્મનિ ।
ગુણાદોષવિકલ્પશ ભિદેવ સજીવતૃત્તઃ ॥ ૩૦ ॥

વાસુદેવે ભગવતિ ભક્તિમુદ્ભંતાં નૃણામ્ ।
જ્ઞાનવૈરાગ્યવીર્યાણાં નેહ કશ્ચિદ્દ્વયપાશ્રયઃ ॥ ૩૧ ॥

નાહ વિરિષ્યો ન કુમારનારદૌ
ન બ્રહ્મપુત્રા મુનયઃ સુરેશાઃ ।
વિદામ યસ્યેહિતમંશકાંશકા
ન તત્સ્વરૂપં પૃથગીશમાનિનઃ ॥ ૩૨ ॥

ન વિસ્ત્યાસિ પ્રિયઃ કશ્ચિત્તાપ્રિયઃ સ્વઃ પરોડપિવા ।
આત્મત્વાત્સર્વભૂતાનાં સર્વભૂતપ્રિયો હરિઃ ॥ ૩૩ ॥

તત્સ્વ ચાયં મહાભાગશ્ચિત્તકેતુઃ પ્રિયોડનુગઃ ।
સર્વત્ર સમદક્ષ શાન્તો હ્યાહ ચૈવાચ્યુતપ્રિયઃ ॥ ૩૪ ॥

તત્સ્વમાત્ર વિસ્મયઃ કાર્યઃ પુરુષેષુ મહાત્મસુ ।
મહાપુરુષભક્તેષુ શાન્તોષુ સમદર્શિષુ ॥ ૩૫ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતિ શ્રુત્વા ભગવતઃ શિવસ્યોમાભિભાષિતમ્ ।
બભૂવ શાન્તધી રાજન્ દેવી વિગતવિસ્મયા ॥ ૩૬ ॥

ભગવાન શ્રીશંકરે કહ્યું - હે સુદર્દી! દિવ્યલીલાવિહારી ભગવાનના નિઃસ્પૃહ અને ઉદારહદ્ય દાસોનાય દાસોનો મહિમા તમે પોતાની નજરે જ જોઈ લીધો ને! (૨૭) જે લોકો ભગવાનના શરણો થયેલા હોય છે તેઓ કોઈનાથી પણ ડરતા નથી; કારણ કે તેમને સ્વર્ગ, મોક્ષ અને નરકોમાં પણ એક જ વસ્તુનાં, કેવળ ભગવાનનાં જ સમાનભાવે, દર્શન થાય છે. (૨૮) જીવોને ભગવાનની લીલાને લીધે જ દેહનો સંયોગ થાય છે અને એ કારણે સુખ-દુઃખ, જન્મ-મરણ, શાપ-અનુગ્રહ વગેરે હંદો પ્રાપ્ત થાય છે. (૨૯) જેમ સ્વર્ણમાં લેદ-ભાન્તિને લીધે સુખ-દુઃખ વગેરેની પ્રતીતિ થાય છે અને જાગ્રત અવસ્થામાં (પણ) આન્તિને લીધે માળામાં - દોરડામાં સર્પબુદ્ધિ થાય છે; તેવી જ રીતે મનુષ્ય અજ્ઞાનને લીધે આત્મામાં દેવ, મનુષ્ય વગેરેનો બેદ હોવાનું તથા તેના ગુણ-દોષ વગેરે હોવાનું કલ્પી લે છે. (૩૦) જેમની પાસે જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું બળ છે અને જેઓ ભગવાન શ્રીવાસુદેવનાં ચરણોમાં ભક્તિભાવ રાખે છે તેમને માટે આ સંસારમાં ભગવાન સિવાય બીજો કોઈ આશ્રય રહેતો જ નથી. (૩૧) હું, બ્રહ્માજી, સનકાદિ ઋષિઓ, નારદજી, બ્રહ્મપુત્ર ભૂગુજ વગેરે મુનિઓ અને મોટા મોટા દેવતાઓ - કોઈ પણ ભગવાનની લીલાનું રહસ્ય જાણવા પામતા નથી. આવી સ્થિતિમાં જેઓ તેમના નાનામાં નાના અંશ છે અને પોતાને તેમનાથી અલગ ઈશ્વર માની બેઠા છે તેઓ તો તેમના સ્વરૂપને જાણી જ કેમ શકે? (૩૨) ભગવાનને નથી તો કોઈ પ્રિય અને નથી તો કોઈ અપ્રિય પણ. તેઓ બધાં પ્રાણીઓના આત્મા છે, તેથી બધાં જ પ્રાણીઓના તેઓ પ્રિયતમ છે. (૩૩) હે પ્રિયા! આ પરમ ભાગ્યશાળી ચિત્તકેતુ તેમના જ પ્રિય અનુચ્ચર, સુશાન્ત અને સમદર્શી છે; તો હું પણ ભગવાન શ્રીહરિનો જ પ્રિય છું. (૩૪) તેથી, તમારે ભગવાનના પ્રિય ભક્ત, શાન્ત, સમદર્શી મહાત્મા પુરુષોની બાબતમાં કોઈ પ્રકારે આશ્રય પામવું જોઈએ નહીં. (૩૫)

શ્રીશુકદેવજી કહે છે - હે રાજન! ભગવાન શ્રીશંકરનું આ વક્તવ્ય સાંભળીને ભગવતી પાર્વતીજીની ચિત્તવૃત્તિ શાન્ત થઈ ગઈ અને તેમનો વિસ્મયભાવ દૂર થઈ ગયો. (૩૬)

ईति भागवतो हेव्याः प्रतिशमुमलन्तमः ।
मूर्खा सञ्जगृहे शापमेतावत्साधुलक्षणम् ॥ ३७ ॥

जशे त्वस्तुदक्षिणाऽनौ दानवीं योनिमाश्रितः ।
वृत्र ईत्यभिविष्यातो शानविज्ञानसंयुतः ॥ ३८ ॥

ऐतते सर्वमाघ्यातं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
वृत्रस्यासुरज्ञतेश कारणं भगवन्मतेः ॥ ३९ ॥

ईतिहासमिमं पुष्यं चित्रकेतोर्महात्मनः ।
माहात्म्यं विष्णुभक्तानां श्रुत्वा बन्धाद्विमुच्यते ॥ ४० ॥

य ऐतत्प्रातरुत्थाय श्रद्धया^१ वाग्यतः पठेत् ।
ईतिहासं उर्हि स्मृत्वा स याति परमां गतिम् ॥ ४१ ॥

भगवानना परमप्रेमी भक्त चित्रकेतु पश्च बद्वामां भगवती पार्वतीज्ञने शाप आपवाने समर्थ हता, परंतु तेमणे तेमने शाप नहीं आपतां, तेमनो शाप माथे यदावी लीधो! आ ज साधु-पुरुषनुं लक्षण छे. (३७) आ ज विद्यापर चित्रकेतु दानवयोनिनो आश्रय लઈने त्वथाना दक्षिणाजिनमांधी प्रगट थया हता, ज्यां तेमनुं नाम वृत्रासुर हतुं; अने त्यां पश्च तेओ भगवानना स्वरूपना शानथी अने भक्तिथी परिपूर्ण ज रक्षा हता. (३८) (हे राजन्!) तमे भने पूछ्युं हतुं के वृत्रासुरनो ईत्ययोनिमां जन्म शा माटे थयो अने तेमने भगवाननी आवी भक्ति केवी रीते प्राप्त थई, तो तेनु पूरेपूरुं विवरण में तमने कही संभणाव्युं. (३९) महात्मा चित्रकेतुनो आ पवित्र वृतांत ए मात्र तेमनुं ज नहीं, समस्त विष्णुभक्तोनुं माहात्म्य छे. आने जे सांबणे छे ते समस्त बंधनोमांधी मुक्त थई जाप छे. (४०) जे मनुष्य प्रातःकाणे उठीने, मौन रहीने, श्रद्धासहित भगवाननुं स्मरण करतां करतां आ ईतिहासनो पाठ करे छे तेने परमगतिनी प्राप्ति थई जाप छे. (४१)

=★=

ईति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां घटस्कन्दे चित्रकेतुशापो^२ नाम समदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
छष्टा संक्ष-अंतर्गत चित्रकेतुने शाप नामनो सतारमो अध्याय समाप्त.

=★=

अटारमो अद्याय

X अहिति अने दितिनां संतानोनी तथा मरुदृग्घोनी उत्पत्तिनुं वर्णन

श्रीशुक उवाच

पृश्निस्तु पत्नी सवितुः सावित्रीं व्याहतिं त्रयीम् ।
अग्निहोत्रं पशुं सोमं चातुर्मास्यं महामध्यान् ॥ १ ॥

सिद्धिर्भग्य भार्याऽङ्गमहिमानं विभुं प्रभुम् ।
आशिषं च वरारोहां कन्यां प्रासूत सुप्रताम् ॥ २ ॥

धातुः कुष्ठः सिनीवाली राका चानुमतिस्तथा ।
सायं दर्शमथ प्रातः पूर्णमासमनुकमात् ॥ ३ ॥

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे – (हे परीक्षित!) सविता (सूर्य)नी पत्नी पृश्निना गर्भथी आठ संतानो थयां – सावित्री, व्याहति, त्रयी, अग्निहोत्र, पशु, सोम, चातुर्मास्य अने पंचमध्यायक्ष. (१) भगनी पत्नी सिद्धिर्भग्य महिमा, विभु अने प्रभु – ए त्रया पुत्रो अने आशिष नामनी एक पुत्रीने जन्म आयो. आ पुत्री अत्यंत सुंदर अने सदाचारिणी हती. (२) धाताने चार पत्नीओ हती – कुष्ठ, सिनीवाली, राका अने अनुमति. तेमनाथी कमशः सायं, दर्श, प्रातः अने पूर्णमास – आ चार पुत्रो थया. (३)

१. प्रा. पा. – श्रद्धावान् । २. प्रा. पा. – उक्तपूर्पाध्याये समाप्तः ।

अर्गनीन् पुरीष्यानाधत कियायां समनन्तरः ।
यर्षष्णी वरुणस्यासीधस्यां ज्ञातो भृगुः पुनः ॥ ४ ॥

वाल्मीकिश्च महायोगी वल्मीकादभवत्किल ।
अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च भित्रावरुणयोर्ऋषी ॥ ५ ॥

रेतः सिषियतुः कुभ्ये उर्वश्याः सत्रिधौ द्रुतम् ।
रेवत्यां भित्र उत्सर्गमरिष्टं पिप्पलं व्यधात् ॥ ६ ॥

पौलोभ्यामिन्द्र आधता त्रीन् पुत्रानिति नः श्रुतम् ।
ज्यन्तमृष्टम् तात तृतीयं मीदुषं प्रभुः ॥ ७ ॥

उरुकमस्य देवस्य मायावामनरूपिणः ।
कीर्तो पत्न्यां बृहच्छूलोकस्तस्यासन् सौभग्यादयः ॥ ८ ॥

तत्कर्मगुणवीर्याणि काश्यपस्य महात्मनः ।
पश्चाद्वक्ष्यामहेऽहित्यां यथा वाऽवततार ह ॥ ९ ॥

अथ कश्यपदायादान् देतेयान् कीर्तयामि ते ।
यत्र^१ भागवतः श्रीमान् प्रक्षादो भविरेव च ॥ १० ॥

दितेद्वावेव दायादौ देत्यदानववन्हितौ ।
हिरण्यकशिपुर्नाम हिरण्याक्षश्च कीर्तितौ ॥ ११ ॥

हिरण्यकशिपोर्भार्या क्याधुर्नाम दानवी ।
ज्यमस्य तनया दत्ता सुषुवे चतुरः सुतान् ॥ १२ ॥

संक्षादं प्राग्नुहादं ह्वादं^२ प्रक्षादमेव च ।
तत्स्वसा सिंहिका नाम राहुं विप्रयितोऽग्रहीत् ॥ १३ ॥

शिरोऽहरद् यस्य हरिश्चकेषां पिभतोऽमृतम् ।
संक्षादस्य कृतिर्भार्याऽसूत^३ पञ्चजननं ततः ॥ १४ ॥

धाताना नाना भाईनुं नाम हतुं विधाता. तेनी पत्नी हती किया. तेनाथी पुरीष्य नामना पांच अग्नि उत्पन्न थया. वरुणानी पत्नीनुं नाम हतुं यर्षष्णी. तेनाथी भृगुज्ञमे करी जन्म धारणा कर्या. आनी पहेलां तेओ ब्रह्माज्ञना पुत्र हता. (४) महायोगी वाल्मीकिश्च पक्ष वरुणाना पुत्र हता. वल्मीक(राक्षस)मांथी उत्पन्न थया होवाथी तेमनुं नाम वाल्मीकि थयुं हतुं. उर्वशीने ज्ञेयने भित्र अने वरुण बनेनुं वीर्य स्मलित थयुं हतुं. तेने तेमणे घडामां राख्युं हतुं; तेनाथी ज्य मुनिवर अगस्त्य अने वसिष्ठज्ञनो जन्म थयो. भित्रनी पत्नी हती रेवती; तेना त्रिष्णु पुत्रो थया – उत्सर्ग, अरिष्ट अने पिप्पल. (५-६) हे तात (परीक्षित)! देवराज इन्द्रनी पत्नी हती पुलोमनंटिनी शाची. तेमनाथी अमे सांभव्युं छे के, तेमणे त्रिष्णु पुत्रो उत्पन्न कर्या – ज्यन्त, ऋष्टम अने मीदुष. (७) स्वयं भगवान विष्णु ज्य (बलि पर अनुग्रह करवा माटे अने इन्द्रने तेनुं राज्य पाढ्युं अपाववा माटे) माया थकी वामन (उपेन्द्र)ना इपमां अवतर्या हता. तेमणे त्रिष्णु पगलां पृथ्वी माणीने त्रिष्णु लोक मापी लीया हता. तेमनी पत्नीनुं नाम कीर्त हतुं. तेमनाथी बृहच्छूलोक नामनो पुत्र थयो, तेने सौभग्य वगेरे केटलांक संतान थयां. (८) कश्यपपुत्र भगवान वामने माता अद्वितिना गर्भमांथी शा माटे जन्म लीयो अने आ अवतारमां तेमणे क्या गुण, कई लीलाओ अने पराक्रमो ग्रगट कर्या – अनुं वर्णन हुं आगण उपर (आठमा संक्षयमां) करीश. (९)

(हे परीक्षित!) हे द्वे हुं कश्यपज्ञनी बीज पत्नी द्वितीयी उत्पन्न थयेली ए संतान-परंपरानुं वर्णन कही संभणावुं हुं के जे परंपरामां भगवानना प्रिय भक्त प्रख्लादज्ञ तथा भविनो जन्म थयो हतो. (१०) द्वितीने देत्यो अने दानवोना वंदनीय बे ज्य पुत्रो थया – हिरण्यकशिपु अने हिरण्याक्ष. अमनी संक्षिप्त कथा में तमने (त्रीज्ञ संक्षयमां) कही संभणावी छे. (११) हिरण्यकशिपुनी पत्नी क्याधु दानवी हती. तेना पिता जंबे तेनुं लग्न हिरण्यकशिपु साथे कराव्युं हतुं, क्याधुना चार पुत्रो थया – संक्षाद, अनुक्षाद, क्षाद अने प्रक्षाद. तेमने सिंहिका नामनी एक बहेन पक्ष हती, तेनुं लग्न विप्रयिति नामना दानव साथे थयुं. तेनाथी राहु नामनो पुत्र उत्पन्न थयो. (१२-१३) आ एमे ज्य राहु हतो के जेनुं मस्तक अमृतपानना प्रसंगे भोगिनीनुं रूप धारणा करनारा भगवाने चक्षी छेही नाख्युं हतुं. संक्षादनी पत्नी हती कृति. तेनाथी पंचजन नामे पुत्र उत्पन्न थयो. (१४)

१. प्रा. पा. – अत्र। २. प्रा. पा. – प्रक्षादं ह्वादमेव च। ३. प्रा. पा. – सती।

क्षादस्य धमनिर्भार्याऽसूत वातापि मिल्वलम् ।
योऽगस्त्याय त्विथे पेरे वातापि मिल्वलः ॥ १५ ॥

अनुक्षादस्य सूर्यायां^१ बाष्ठलो महिषस्तथा ।
विरोचनस्तु प्राक्षादिर्देव्यास्तस्याभवद्भविः ॥ १६ ॥

बाष्ठज्येष्ठं पुत्रशतमशनायां ततोऽभवत् ।
तस्यानुभावः सुश्लोक्यः पश्चादेवाभिधास्यते ॥ १७ ॥

बाष्ठाआराध्य गिरिशं देवे तद्गणमुख्यताम् ।
यत्पार्श्वं भगवानास्ते ह्यधापि पुरपालकः ॥ १८ ॥

मरुतश्च दितेः पुत्राश्चत्वारिंशत्रवाधिकाः ।
त आसन्नप्रज्ञाः सर्वे नीता ईन्द्रेषां सात्मताम् ॥ १९ ॥

राजेवाच

कथं त आसुरं भावमपोह्योत्पत्तिं गुरो ।
ईन्द्रेषां प्रापिताः सात्म्यं किं तत्साधुं कृतं हि तैः ॥ २० ॥

ईमे श्रद्धते भ्रष्टवृष्टयो हि भया सह ।
परिशानाय भगवंस्तशो व्याख्यातुमर्हसि ॥ २१ ॥

सूत उवाच

तद्विष्णुरातस्य स बादरायणि-
र्वयो निशम्यादेतमल्पमर्थवत्^२ ।
सभाज्यन्^३ सन्निभृतेन चेतसा
जगाद् सत्रायषां सर्वदर्शनः ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच

हतपुत्रा दितिः शकपार्छिं ग्राहेषां विष्णुना ।
मन्युना शोकदीमेन ज्यवलन्ती पर्यचिन्तयत् ॥ २३ ॥

कदा तु भ्रातृहत्तारभिन्द्रियाराममुल्बणम् ।
अक्षिलत्रहृदयं पापं धातयित्वा शये सुखम् ॥ २४ ॥

क्षादनी पत्नी हती धमनि. तेनाथी बे पुत्रो थया - वातापि अने ईल्वल. वातापि अत्यंत कूर हतो एक वार ते घेटाना उपमां हतो. त्यारे ईल्वले तेने रांधीने महाप्रभावशाणी अगस्त्य ऋषिने अज्ञाने ज भवडावी दीधो. अने अगस्त्यज्ञ तेने हजम करी गया. (१५) अनुक्षादनी पत्नी हती सूर्या. तेने बे पुत्रो थया - बाष्ठल अने महिषासुर. प्रक्षादनो पुत्र हतो विरोचन. तेनी पत्नी देवीना गर्भथी देवराज बलि जन्मयो. (१६) बलिनी पत्नीनुं नाम हतुं अशना. तेनाथी बाष्ठ वगेरे सो पुत्रो थया. देवराज बलिनो महिमा गावालापक छे तेथी ते महिमाने हुं आगण उपर (आठमा संक्षेपमां) कही संबणावीश. (१७) बलिनो पुत्र बाष्ठासुर भगवान शंकरनी आराधना करीने तेमना गङ्गोनो मुखी जन्मयो हतो. आजे पश्च भगवान शंकर तेना नगरनुं रक्षणा करवा तेनी पासे ज रहे छे. (१८) दितिने हिरण्यकशिपु अने हिरण्याक उपरांत बीजा ओगांगपत्यास पुत्रो हता, तेमने मरुदग्नि कहे छे - ते बधा निःसंतान रक्षा. देवराज ईन्द्रे अमने पोताना जेवा ज देवो बनावी दीधा. (१९)

राजा परीक्षिते पूछ्युं - हे भगवन्! मरुदग्नें अेवुं क्युं सत्कर्म क्युं हतुं, के जेना कारणो तेओ पोताना जन्मज्ञात असुरसहज भावने छोडी शक्या अने देवराज ईन्द्रे तेमने देवो बनावी दीधा? (२०) हे भ्रष्टन्! मारा सहित अहीनुं समस्त ऋषिमंडण आ बाबते ज्ञानवाने अत्यंत उत्सुक छे, तो ते रहस्य तमारे सविस्तर कहेवुं जोઈओ. (२१)

सूतज्ञ कहे छे - हे शौनकज्ञ! राजा परीक्षितनो प्रश्न ओष्ठा शब्दोमां, पश्च सारगर्भ हतो, जे तेमणे आदरपूर्वक पूछ्यो हतो. तेथी सर्वज्ञ शुक्देवज्ञ महाराजे अत्यंत प्रसन्नायिते तेमनुं अभिनन्दन कर्यु अने आ प्रमाणे कह्यु. (२२)

श्रीशुकदेवज्ञामे कह्युं - (हे परीक्षित!) भगवान श्रीविष्णुमे ईन्द्रनो पक्ष लઈने दितिना बने पुत्रो - हिरण्यकशिपु अने हिरण्याकने मारी नाख्या. तेथी दिति शोकाज्ञिनी उदीप्त कोषधी बणती आ प्रमाणे विचारवा लागी - (२३) “साये ज ईन्द्र धणो विष्यो, कूर अने निर्दय छे. अरे रे! तेषो पोताना भाइओने ज मरावी नाख्या! ते दिवस क्यारे आवशे के ज्यारे हुं पश्च ते

१. प्रा. पा. - सूर्यायां । २. प्रा. पा. - अर्थदद्दु । ३. प्रा. पा. - अज्यंसं निभृतेन तेजसा ।

कृभिविभस्मसग्नाऽसीधस्येशाभिहितस्य च ।
भूतधृक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ २५ ॥

आशासानस्य तस्येदं धृवमुत्तद्येतसः ।
मदशोषक ईन्द्रस्य भूयादेन सुतो हि मे ॥ २६ ॥

ईति भावेन सा भर्तुराच्यचारासकुल्पियम् ।
शुश्रूष्याऽनुरागेषां प्रश्रयेषां दमेन च ॥ २७ ॥

भक्त्या परमया राजन् मनोजैर्वल्पुभाषितैः ।
मनो जग्राह भावज्ञा सुस्मितापाङ्गवीक्षणैः ॥ २८ ॥

ऐवं खिया जडीभूतो विद्वानपि विद्वया ।
बाढमित्याह विवशो न तस्यित्रं हि योषिति ॥ २९ ॥

विलोक्यैकान्तभूतानि भूतान्यादौ प्रज्ञपतिः ।
खियं चके स्वदेहार्थं यया पुंसां मतिर्हता ॥ ३० ॥

ऐवं १शुश्रूषितस्तात्भगवान् कश्यपः खिया ।
प्रहस्य परमप्रीतो दितिमाहाभिनन्द्य च ॥ ३१ ॥

क१५५ उवाच

वरं वरय वामोरु प्रीतस्तेऽहमनिन्दिते ।
खिया भर्तरि सुप्रीते कः काम ईह चागमः ॥ ३२ ॥

पतिरेव हि नारीषां देवतं परमं स्मृतम् ।
मानसः सर्वभूतानां वासुदेवः श्रियः पतिः ॥ ३३ ॥

स एव देवतालिङ्गं नाम रुपविकल्पितैः ।
ईज्यते भगवान् पुभिः खीभिश्च पतिरुपधृक् ॥ ३४ ॥

पापीने भरावीने सुभेद्धी उधीश? (२४) लोको राजाओना, देवोना शरीरने 'प्रभु' कहीने संबोधे छे, परंतु एक दिवसे (तो) ते कीडा, विष्णा के राखनो ढगलो थही जाय छे. ऐ शरीर भातर जे बीजां प्राणीओने कष्ट आपे छे तेने पोताना साचा स्वार्थनो के परमार्थनो घ्याल नथी, कारण के अना लीषे ४ तो नरकमां जवुं पडशे. (२५) मने लागे छे के ईन्द्र पोताना शरीरने शाश्वत (नित्य) मानीने धमंडी थही गयो छे, तेने पोताना विनाशनो घ्याल ४ नथी. हवे हुं ऐवो उपाय करीश के जेथी मने ऐवो पुत्र प्राप्त थायके जे ईन्द्रना धमंडनो नाश करी हे." (२६) पोताना मनमां आवुं विचारीने दिति पोताना पति कश्यपज्ञने निरंतर सेवाशुश्रूपा, विनय-प्रेम अने जितेन्द्रियता वगेरे वडे प्रसन्न राखवा लागी. (२७) ते पोताना पतिना हृदयना एकेएक भावने जाणती हती अने परम प्रेमभाव, मनोहर अने भीठी वाली तथा स्मितसभर वांकी दृष्टि (नेत्रकटाक्ष)यी तेमनुं मन पोताना प्रत्ये आकर्षती रहेती हती. (२८) कश्यपज्ञ महाराज महान विद्वान अने विचारवान हता तोपश चतुर दितिनी सेवाथी भोगित थही गया अने तेमणे विवश थहीने अम स्वीकारी लीहुं के 'हुं तमारी ईच्छा पूरी करीश.' खीओनी बाबतमां आवुं थवुं ऐ कोई आश्र्य नथी. (२९) सृष्टिना प्रभातकाणे भ्रष्टाण्ये ज्ञेयुं के बधा ज्ञवो असंग थही रह्या छे त्यारे तेमणे पोताना अडधा शरीरथी खीओनी रथना करी अने खीओने पुरुषोनी बुद्धि पोताना तरफ आकर्षित करी लीधी. (३०) हे तात! हुं ऐ कही रह्यो हतो के दितिअे भगवान् कश्यपज्ञनी भारे सेवा करी, अनाथी तेओ तेना पर धणा ४ प्रसन्न थया अने तेमणे दितिनुं अभिनन्दन करीने स्मितपूर्वक तेने कह्युं. (३१)

कश्यपज्ञाये कह्युं – हे कल्याणी! हे सुप्रिया! हुं तमारा पर प्रसन्न हुं. तमारी जे ईच्छा होय ते मारी पासे मागो. पतिना प्रसन्न थतां, पत्नी माटे आ लोकमां के परलोकमां ऐवी कई अभीष्ट वस्तु छे के जे हुल्लभ होय? (३२) शास्त्रोमां अम स्पष्ट कहेवामां आव्युं छे के पति ४ खीओना परम आराध्य ईष्टदेव छे. हे प्रिया! लक्ष्मीपति भगवान वासुदेव ४ समस्त प्राणीओना हृदयमां विराजमान छे. (३३) विलिन देवोना दृपमां नामभेदे अने दृपभेदे तेमनी ४ कल्पना थही छे. बधा ४ मनुष्यो, भले तेओ कोई पश्च देवनी उपासना करे, (वास्तवमां) तेमनी ४ उपासना करे छे. बराबर ऐवी ४ रीते खीओ माटे भगवाने पतिनुं दृप धारण

તस્માત્પતિક્રિતા નાર્યઃ શ્રેયસ્કામાઃ સુમધ્યમે ।
યજ્ઞનોઽનન્યભાવેન પતિમાત્માનમીશ્વરમ् ॥ ૩૫ ॥

સોડહંત્વયાડર્થિતો ભદ્રે ઈદ્વભાવેન ભક્તિતઃ ।
તતો સમ્પાદ્યે કામમસતીનાં સુદુર્લભમ् ॥ ૩૬ ॥

દિતિરૂપાચ

વરદો^૧ યદિ મે ભ્રદ્ધનું પુત્રમિન્દહણાં વૃષો ।
અમૃત્યું મૃતપુત્રાડહં^૨ યેન મે ઘાતિતૌ સુતૌ ॥ ૩૭ ॥

નિશમ્ય તદ્વચો વિપ્રો વિમનાઃ પર્યતખ્યત ।
અહો અધર્મઃ સુમહાનધ મે સમુપસ્થિતઃ ॥ ૩૮ ॥

અહો અદેન્દ્રિયારામો યોધિન્મધ્યેહ^૩ માયયા ।
ગૃહીતચેતાઃ કૃપણાઃ પતિષ્યે નરકે ધૂવમ् ॥ ૩૯ ॥

કોડતિકમોડનુર્વત્તાઃ સ્વભાવમિહ યોધિતઃ ।
ધિકુ^૪ માં બતાબુધં સ્વાર્થે યદહં ત્વજિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૪૦ ॥

શરત્પદોત્સવં વકત્રં વચશ શ્રવણામૃતમ् ।
હદ્યં કુર્ધારાભં સ્ત્રીણાં કો વેદ ચેષ્ટિતમ् ॥ ૪૧ ॥

નહિ કશ્ચિત્પ્રિયઃ સ્ત્રીણામગ્જસા સ્વાશિષાત્મનામ् ।
પતિં પુત્રં ભ્રાતરં વા ધનત્તર્થે ઘાતયન્તિ ચ ॥ ૪૨ ॥

પ્રતિશ્રુતં દદામીતિ^૫ વચસ્તત્ત્ર મૃષા ભવેત् ।
વધં નાહતિ ચેન્દ્રોડપિ તત્રેદમુપકલ્પતે ॥ ૪૩ ॥

કર્યું છે. તેઓ પતિરૂપમાં ભગવાનની જ પૂજા કરે છે. (૩૪) તેથી હે પ્રિયા! પોતાનું કલ્યાણ ઈશ્વતી પતિક્રિતા જીઓ અનન્ય પ્રેમભાવે પોતાના પતિની જ પૂજા કરે છે; કારણ કે પતિ જ તેના પરમ પ્રિયતમ આત્મા અને ઈશ્વર છે. (૩૫) હે કલ્યાણી! તમે ઘણા પ્રેમભાવથી, ભક્તિભાવથી મારો તેવી જ પૂજા કરી છે. હવે હું તમારી બધી અભિલાષાઓ પૂરી કરી દઈશ. સામાન્ય જીવોના જીવનમાં આવું થવું અત્યંત દુર્લભ છે. (૩૬)

“ દિતિએ કહ્યું – હે ભ્રદ્ધન! ઈન્દ્ર વિષ્ણુ વડે મારા બે પુત્રોને મરાવીને મને પુત્રવિહોણી બનાવી છે, તેથી જો તમે મને મોં-માગ્યું વરદાન આપવા ઈશ્વતા હો તો મને એક એવો અમર પુત્ર આપો કે જે ઈન્દ્રને મારી શકે. (૩૭)

(હે પરીક્ષિત!) દિતિનાં વચનો સાંભળીને કશ્યપજી જિન્ન થયા અને પસ્તાવા લાગ્યા. તેઓ મનોમન કહેવા લાગ્યા – “અરે રે! આજે મારા જીવનમાં ઘણા મોટા અધર્મનો અવસર આવ્યો! (૩૮) જુઓ ને, હવે હું ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં સુખ માનવા માંડયો છું. જીરૂપી માયાએ મારા ચિત્તને પોતાને વશ કરી લીધું છે. અરે રે! આજે હું કેટલી દીન-દીન દશામાં આવી પડ્યો! અવશ્ય હવે મારે નરકમાં જવું પડશે. (૩૯) આ જીવોનો કોઈ દોષ નથી; કારણ કે આણો તો પોતાના જન્મજાત સ્વભાવનું જ અનુસરણ કર્યું છે. દોષ મારો જ છે કે હું પોતાની ઈન્દ્રિયોને પોતાના વશમાં રાખી શક્યો નહીં, પોતાના સાચા સ્વાર્થ અને પરમાર્થને સમજી શક્યો નહીં. મને - મૂર્ખને વારંવાર વિકાર છે! (૪૦) એ સાચું છે કે, જીવોના ચરિત્રને કોણ જાણો છે? તેમનું મોં તો એવું હોય છે જાણો શરદ્ધાતુનું ખીલેલું કમળ! (અભિજીવન) વાતો સાંભળવામાં એવી મીઠી હોય છે કે જાણો અમૃત નીતરી રહ્યું હોય. પરંતુ એમનું હૃદય તો એટલું તીક્ષ્ણ હોય છે કે જાણો છરાની તીક્ષ્ણી ધાર! (૪૧) એમાં સંદેહ નથી કે જીઓ પોતાની લાલસાઓને આધીન હોય છે. સાચું પૂછો તો તેઓ કોઈને પ્રેમ કરતી જ નથી. સ્વાર્થ સાધવા તેઓ પોતાના પતિ, પુત્ર અને ભાઈ સુધ્યાંને મારી નાખે છે અથવા મરાવી નંખાવે છે. (૪૨) હવે તો મેં કહી દીધું છે કે તું જે માગશે તે આપીશ. મારું વચન મિથ્યા નહીં થવું જોઈએ. પરંતુ ઈન્દ્ર પણ વધ કરવાને યોગ્ય નથી. વારુ, આ બાબતમાં હું એક ઉપાય કરું છું.” (૪૩)

૧. પ્રા. પા. – ઊદોઙ્સિ યદિ ભ્રદ્ધન । ૨. પ્રા. પા. – હતપુત્રા । ૩. પ્રા. પા. – મધ્યૈવ । ૪. પ્રા. પા. – વિષલાવિતો મુવાર્યેપુષ્ટ । ૫. પ્રા. પા. – દદાનીતિ ।

ઈતि સત્ત્વિન્ય ભગવાન્મારીય: કુરુનંદન ।
ઉવાચ કિન્ધિયત્ કુપિત આત્માનં ચ વિગર્હયન् ॥ ૪૪ ॥

કુરુનંદન ઉવાચ

પુત્રસે ભવિતા ભદ્રે ઈન્દ્રહા દેવબાન્ધવ: ।
સંવત્સરં પ્રતમિંદ યદ્યજો ધારયિષ્યસિ ॥ ૪૫ ॥

દિતિરૂપાચ

ધારયિષ્યે પ્રતં બ્રહ્મન્ધૂહિ કાર્યાણિ યાનિ મે ।
યાનિ ચેહ નિષિદ્ધાનિ ન પ્રતં ઘન્તિ યાનિ^૧ તુ ॥ ૪૬ ॥

કુરુનંદન ઉવાચ

ન હિસ્યાન્દૂતજ્ઞતાનિ ન શપેત્તાનૃતં વદેત् ।
ન ચિન્દ્યાત્રખરોમાણિ ન સૃશેદ્યદમજ્જલમ् ॥ ૪૭ ॥

નાસુ સ્નાયાત્ર કુષ્યેત ન સમ્ભાષેત દુર્જનૈ: ।
ન વસીતાધૌતવાસ: લજ્જં ચ વિધૃતાં કવચિત् ॥ ૪૮ ॥

નોચિષ્ઠં ચણિડકાન્તં ચ સામિષં વૃષ્ટાહતમ् ।
ભુજ્જતોદક્ષયા દ્ષણ્ઠં પિબેદગ્જલિના ત્વપ: ॥ ૪૯ ॥

નોચિષ્ઠાસ્પૃષ્ટસલિલા સન્ધ્યાયાં મુક્તમૂર્ધજા ।
અનર્થિતાડસંયતવાડ્નાસંવીતા બહિશ્રેદ ॥ ૫૦ ॥

નાધૌતપાદાડપ્રયતા નાર્દ્રપાત્રો^૨ ઉદકિશારા: ।
શથીત નાપરાડ્નાન્યૈન્^૩ નગનાનચ સન્ધ્યયો: ॥ ૫૧ ॥

ધૌતવાસા: શુચિનિત્યં સર્વમજ્જલસંયુતા ।
પૂજ્યેતપ્રાતરાશાત્રાગ્ગોવિપ્રાન્તશ્રિયમચ્યુતમ् ॥ ૫૨ ॥

હે કુરુનંદન! સર્વસમર્થ કશ્યપજીએ આ પ્રમાણે મનોમન પોતાની નિર્બત્સના કરીને બંને વાતોને સાધવાનો ઉપાય વિચાર્યો અને જરાક રોષ કરીને દિતિને કહ્યું. (૪૪)

કશ્યપજીએ કહ્યું - હે કલ્યાણી! જો તમે મારા બતાવેલા આ પ્રતનું એક વર્ષ સુધી પાલન કરશો તો તમને ઈન્દ્રને મારનારો પુત્ર થશે; પરંતુ જો નિયમમાં કોઈ રીતે દોષ આવી જશે તો તે દેવોનો મિત્ર બની જશે. (૪૫)

દિતિએ કહ્યું - બ્રહ્મન્! હું એ પ્રતનું પાલન કરીશ. તમે બતાવો કે મારે શું શું કરવાનું છે? મારે ક્યાં ક્યાં કામ છોડી દેવાનાં છે અને ક્યાં ક્યાં કામ એવાં છે કે જે કરવાથી પ્રતનો બંગ થાય નહીં? (૪૬)

કશ્યપજીએ કહ્યું - હે પ્રિયા! આ પ્રતમાં - કોઈ પણ પ્રાણીને મન, વચન અને કર્મથી સત્તાવવું નહીં; કોઈને શાપ કે ગાળ આપવી નહીં; જુંદું બોલવું નહીં; શરીરનાં રૂપાં અને નખ કાપવાં નહીં અને કોઈ પણ અશુદ્ધ વસ્તુને અડકવું નહીં; (૪૭) પાણીમાં પ્રવેશીને સ્નાન કરવું નહીં; ગુસ્સો કરવો નહીં; દુર્જનો સાથે વાતચીત કરવી નહીં; ધોયા વગરનાં વલ્લો પહેરવાં નહીં અને કોઈએ પહેરેલી માળા પહેરવી નહીં; (૪૮) એહું ખાવું નહીં; મહાકાળીના પ્રસાદનું કે માંસસ્યુક્ત અન્નનું ભોજન કરવું નહીં; શૂદ્ર વડે લવાયેલું અને રજસ્વલા (ખ્રી)એ જોયેલું અન્ન પણ ખાવું નહીં અને ખોલા વડે પાણી પીવું નહીં; (૪૯) એહા મોંએ, ભોજન કર્યા પછી મુખ ધોયા વિના રહેવું નહિં; સંધ્યાના સમયે ખુલ્લા કેશે, શુંગાર કર્યા વિના, વાણીનો સંયમ કર્યા વિના તેમ જ ચાદર ઓઢ્યા વિના ઘરમાંથી બહાર નીકળવું નહીં; (૫૦) પગ ધોયા વિના, અપવિત્ર અવસ્થામાં ભીના પગે, ઉત્તર કે પણ્ણિમ તરફ માથું કરીને, ભીજાની સાથે કે નિર્વસ્ત્ર તેમ જ બંને સન્ધ્યા સમયે સૂવું જોઈએ નહીં. (૫૧) આ પ્રમાણે આ નિષિદ્ધ કર્મો છોડી દઈને હંમેશાં પવિત્ર રહેવું, ધોયેલું વલ્લ પહેરવું અને બધાં જ સૌભાગ્ય-ચિકાથી સજાયેલા રહેવું. પ્રાતઃકાળે શિરામણ કર્યા પહેલાં ગાય, બ્રાહ્મણ, લક્ષ્મીજી અને ભગવાન શ્રીનારાયણની પૂજા કરવી. (૫૨)

૧. પ્રા. પા. - યાન્યુત । ૨. પ્રા. પા. - નાર્દ્રપાદ । ૩. પ્રા. પા. - નાપરલું વે નગના ચ ન ચ ।

स्त्रियो वीरवतीश्चार्यत्कर्णगन्धबलिमहेऽन्नः ।
पति चार्योपतिष्ठेत ध्यायेत्कोष्ठगतं च तम् ॥ ५३ ॥

सांवत्सरं पुंसवनं व्रतमेतदविप्लुतम् ।
धारयिष्यसि येतुभ्यं शक्ता भविता सुतः ॥ ५४ ॥

बाढभित्यलिप्रेत्याथ^१ दितीराजन् महामनः ।
काश्यपं^२ गर्भमाधत्त्रतं चार्जो^३ दधार सा ॥ ५५ ॥

मातृध्यसुरभिप्रायभिन्न आशाय मानद ।
शुश्रूषाणाश्रमस्थां दितिं पर्यचरत्कविः^४ ॥ ५६ ॥

नित्यं वनात्सुमनसः इलमूलसभित्कुशान् ।
पत्राङ्कुरमृदोऽपश्च काले काल उपाहरत् ॥ ५७ ॥

ऐवं तस्या व्रतस्थाया व्रतच्छिद्रं हरिनृप ।
प्रेप्सुः पर्यचरजिज्ञहो भृगहेव भृगाकृतिः ॥ ५८ ॥

नाध्यगच्छद्व्रतच्छिद्रं तत्परोऽथ महीपते ।
चिनां तीक्रां गतः शकः केन मे स्याच्छिवं त्विष्ठ ॥ ५९ ॥

एकदा सा तु सन्ध्यायामुच्छिष्टा व्रतकर्शिता ।
अस्पृष्टवार्यधौताऽश्रिः सुध्यापविधिमोहिता ॥ ६० ॥

लभ्या तदन्तरं शको निद्रापहतयेतसः ।
दितेः प्रविष्ट उदरं योगेशो योगमायया ॥ ६१ ॥

यकर्त समधा गर्भं वज्रेण कनकप्रभम् ।
रुदन्तं समधैकें मा रोदीरिति तान् पुनः ॥ ६२ ॥

ऐ पछी शूलमाणा, चंदन वगेरे सुगंधित द्रव्यो, नैवेद्य अने आलूधणो वगेरेथी सौभाग्यवंती लीओनी पूजा करवी तथा पतिनी पूजा करीने तेमनी सेवामां संलग्न रहेवुं; अने ऐवी भावना करतां रहेवुं के पतिनुं तेज मारी कूखमां रहेलुं छे. (५३) हे प्रिया! आ ‘पुंसवन’ व्रत छे. जो एक वर्ष सुधी तमे कोई पक्ष नुटि विना आ व्रतनुं पालन करी शक्शो तो तमारी कूजे ईन्द्रनो वध करनारो पुत्र उत्पन्न थशे. (५४)

हे राजन! दिति भारे भनस्विनी अने दृढ निश्चयवाणी हती. तेणो ‘भवे’ कहीने तेमनी आशा स्वीकारी लीधी. हवे दिति पोतानी कूखमां भगवान कश्यपञ्चनुं तेज अने छवनव्यवहारमां तेमणे बतावेलुं व्रत धारणा करीने अनायास ज नियमोनुं पालन करवा लागी. (५५) (ऐ दरभियान) देवराज ईन्द्र पोतानी मासी दितिनो आशय जाणीने घड्ही बुद्धियातुरीपूर्वक पोतानो वेश बदलीने दितिना आश्रममां आव्या अने तेनी सेवा करवा लाग्या. (५६) तेओ दररोज समयसर दिति माटे वनमांथी शूल-कण, कंदमूण, सभिधा, दर्भ, पर्ण, धरो, माटी, पाणी वगेरे लहर आवता अने तेनी सेवामां समर्पित करता हता. (५७) हे राजन! जेम हरणाने मारनारो हरणाना जेवुं ज उप बनावीने तेनी पासे जाय छे तेवी ज रीते ईन्द्र पक्ष कपट-वेश धारणा करीने व्रतपरायणा दितिना व्रतपालननी नुटिने पक्डी पाडवा तेनी सेवा करवा लाग्या. (५८) हमेशां तीक्ष्णा नज्जर राखवा छतां पक्ष तेमने तेना व्रतमां कोई प्रकारनी नुटि जोवा न मणी अने तेओ तेनी सेवामां पूर्ववत् व्यस्त ज रह्या. हवे ईन्द्रने भारे चिंता थवा लागी अने तेओ विचारवा लाग्या – ‘हुं ऐवो शो उपाय कुनुं के जेथी मारुं कल्याण थाय?’ (५८)

दिति व्रतना नियमोनुं पालन करतां करतां घड्ही दुर्बल थहर गर्हि हती. विधाताए पक्ष तेने मोहमां नाजी लीधी. तेथी एक दिवसे संध्या समये एठा मोहे, आश्रमन कर्या विना अने पग धोया विना ज ते सूर्य गर्हि. (६०) योगेश्वर ईन्द्रे जोयुं के आ सारो मोक्षो मण्यो छे. त्यारे सूतेली दितिना गर्भमां तेओ योगशक्तिथी दाखल थहर गया. (६१) तेमणे त्यां जहाने वज्रथी सुवर्णा समान चमकता गर्भना सात टुकडा करी नाज्या. ज्यारे ते गर्भ रडवा लाग्यो त्यारे तेमणे ‘मा रोदीः - मा रोदीः’ ('२८ नहीं, २९ नहीं') अेम कहेतां ते सात टुकडाओं पैकीना एक-एकना वणी पाणी सात-सात टुकडा करी नाज्या. (६२)

१. मा. पा. – न्यूप्रेत्याथ० २. मा. पा. – काश्यपाद्वर्ग० ३. मा. पा. – राजन् ४. मा. पा. – व्यरहरिः ।

તે તમૂચુ: પાટ્યમાના: સર્વે પ્રાગ્જલયો નૃપ ।
નો^૧ જિધાંસસિ કિમિન્દ ભ્રાતરો મરુતસ્તવ ॥ ૬૩ ॥

મા ભૈષ ભ્રાતરો મહાં યૂયમિત્યાહ કૌશિક: ।
અનન્યભાવાન્ન પાર્ષ્વદાનાત્મનો મરુતાં ગણાન્ન ॥ ૬૪ ॥

ન મમાર દિતેર્ગર્ભ: શ્રીનિવાસાનુકભ્યા ।
બહુધા કુલિશકુણ્ણો દ્રૌષ્યખેણ યથા ભવાન્ન ॥ ૬૫ ॥

સકૃદ્ધાડ્વાડ્ડદિપુરુષં પુરુષો યાતિ સામ્યતામ્ ।
સંવત્સરં કિઞ્ચિદ્દૂનં દિત્યા યદ્વરિરર્થિત: ॥ ૬૬ ॥

સજૂરિન્દ્રેણ પગ્યાશદેવાસ્તે મરુતોડભવન્ન ।
વ્યપોહ્ય માતૃદોષં તે હરિણા સોમપા: કૃતા: ॥ ૬૭ ॥

દિતિરુત્થાય દદશો કુમારાનનલપ્રભાન્ન ।
ઈન્દ્રેણ સહિતાન્ન દેવી પર્યતુષ્યદનિન્દિતા ॥ ૬૮ ॥

અથેન્દ્રમાહ તાતાહમાદિત્યાનાં ભયાવહમ્ ।
અપત્યમિચ્છાન્ત્યચરં પ્રતમેતત્સુદુષ્કરમ્ ॥ ૬૯ ॥

એક: સઙ્કલ્પિત: પુત્ર: સમ સમાભવન્ન કથમ્ ।
યદિ તે વિદિતં પુત્ર સત્યં કથય મા મૃષા ॥ ૭૦ ॥

ઇન્દ્ર ઉવાચ

અમ્ભતેડહં વ્યવસિતમુપધાર્યાગતોડન્તિકમ્ ।
લબ્ધાન્તરોડચ્છિદ્દ ગર્ભમર્થબુદ્ધિન્ ધર્મવિત્ ॥ ૭૧ ॥

કૃતો મે સમધા ગર્ભ આસન્ન સમ કુમારકા: ।
તેડપિ ચૈકૈકશો વૃક્ષાઃ સમધા નાપિ મધ્રિરે ॥ ૭૨ ॥

દે રાજન! ઇન્દ્ર તેમના ટુકડે-ટુકડા કરતા હતા ત્યારે
તે બધાએ હાથ જોડીને ઇન્દ્રને કહ્યું - 'દેવરાજ! તમે
અમને શા માટે મારો છો? અમે તો તમારા ભાઈ મરુદ્ગણ
છીએ.' (૬૩) ત્યારે ઇન્દ્રે પોતાના ભવિષ્યના અનન્યપ્રેમી
પાર્ષ્વદો એવા મરુદ્ગણને કહ્યું - 'વારુ, તમે મારા ભાઈ
છો, હવે ન ડરો.' (૬૪) (હે પરીક્ષિત!) જેમ અશ્વત્થામાના
બ્રહ્માખથી તમારું કશું જ અનિષ્ટ થયું ન હતું તેવી જ
રીતે ભગવાન શ્રીહરિની કૃપાથી દિતિનો તે ગર્ભ પ્રજથી
ટુકડે-ટુકડા થઈ જવા છતાં પણ નાથ ન થયો. (૬૫)
આમ બન્યું એમાં કશું આશ્રય નથી; કારણ કે જે મનુષ્ય
એક વાર પણ આદિપુરુષ ભગવાન શ્રીનારાયણની
આરાધના કરે છે તે તેમની સમાનતા મેળવી લે છે,
જ્યારે દિતિએ તો થોડા દિવસો જ બાકી હોય એવા
એક વર્ષ સુધી ભગવાનની આરાધના કરી હતી. (૬૬)
હવે તે ઓગણપચાસ મરુદ્ગણ ઇન્દ્ર સાથે મળીને પચાસ
થઈ ગયા. આ કારણે ઇન્દ્રનું એક નામ મરુત્વાન્ન છે.
ઇન્દ્રે પણ સાવકી માતાના પુત્રો સાથે વેરભાવ ન રાખતાં
તેમને સોમપાયી દેવતા બનાવી લીધા. (૬૭) જ્યારે
દિતિની આંખો ખૂલી ત્યારે તેણે જોયું કે તેના અજિન
સમાન તેજસ્વી ઓગણપચાસ પુત્રો ઇન્દ્રની સાથે છે, આથી
સુંદર સ્વભાવવાળી દિતિ ઘણી પ્રસન્ન થઈ. (૬૮) તેણે
ઇન્દ્રને સંબોધીને કહ્યું - "બેટા! હું એવી ઇચ્છાથી આ
અત્યંત કઠણ પ્રતનું પાલન કરી રહી હતી કે તમને
- અદિતિના પુત્રને ભયલીત કરનારો પુત્ર ઉત્પન્ન થાય.
(૬૯) મેં કેવળ એક જ પુત્ર માટે સંકલ્પ કર્યો હતો,
તો પછી આ ઓગણપચાસ પુત્રો કેવી રીતે થયા? બેટા
ઇન્દ્ર! જો તું આનું રહસ્ય જાણતો હોય તો સાચેસાચું
મને બતાવી દે, જીંદું ન બોલતો." (૭૦)

ઇન્દ્રે કહ્યું - માતા! મને એ વાતની જાગ્ર થઈ
ગઈ હતી કે તમે કયા ઉદેશ્યથી પ્રત કરી રહ્યા છો;
તેથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના ઉદેશ્યથી હું સ્વર્ગ છોડીને
તમારી પાસે આવ્યો. મારા મનમાં સહેજ પણ ધર્મભાવના
હતી નહીં, તેથી જ તમારા પ્રતમાં તુટિ આવતાં જ
મેં (તમારા) તે ગર્ભના ટુકડે-ટુકડા કરી નાખ્યા. (૭૧)
પહેલાં તો મેં તેના સાત ટુકડા કર્યા, ત્યારે તે સાત
ટુકડા સાત બાળકો થઈ ગયા. ત્યારાપછી મેં ફરીથી
પ્રત્યેકના સાત-સાત ટુકડા કરી નાખ્યા, ત્યારે પણ તે
મર્યાનહીં, બલકે તેઓ ઓગણપચાસ થઈ ગયા. (૭૨)

૧. પ્રા. પા. - ડિન્લ: શક જિધાંસસિ ભ્રાતાં । ૨. પ્રા. પા. - ધર્મદક્ષ ।

तत्सत्परमाश्र्यं वीक्ष्याध्यवसितं मया ।
महापुरुषपूजायाः सिद्धिः काप्यनुषज्जिष्ठी ॥ ७३ ॥

आराधनं भगवत् ईहमाना निराशिषः ।
ये तु नेच्छन्त्यपि परं ते स्वार्थकुशलाः स्मृताः ॥ ७४ ॥

आराध्यात्मप्रदं देवं स्वात्मानं जगदीश्वरम् ।
को वृष्णीते गुणस्पर्शं भूयः स्यात्तरकेऽपि यत् ॥ ७५ ॥

तदिदं मम दौर्जन्यं बालिशस्य महीयसि ।
क्षनुमहसि मातस्त्वं दिष्ट्या गर्भो मृतोत्थितः ॥ ७६ ॥

श्रीशुक उवाच

ईन्द्रस्तयाऽन्यनुज्ञातः शुद्धभावेन तुष्ट्या ।
मरुद्विः सह तां नत्या जग्गाम त्रिदिवं प्रभुः ॥ ७७ ॥

अेवं ते सर्वमाध्यातं पन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
मङ्गलं मरुतां जन्म किं भूयः कथयामि ते ॥ ७८ ॥

आ अत्यंत आश्चर्यपूर्वा घटना ज्ञेयने में ऐवो निश्चय कर्या के (अवश्य) परमपुरुष भगवाननी उपासनाथी प्राप्त थनारी आ सिद्धि छे. (७३) जे मनुष्यो निष्कामभावे भगवाननी आराधना करे छे अने बीजू वस्तुओनी तो वात ज शी, भोक्षनी पक्षा ईच्छा करता नथी तेओ ज पोताना स्वार्थ अने परमार्थ(नी सिद्धि)मां निपुणा छे. (७४) भगवान् जगदीश्वर सौना आराध्यदेव अने पोताना आत्मा ज छे. तेओ प्रसन्न थैने स्वयं पोतानुं पक्षा दान करी दे छे. भला, ऐवो कोइ बुद्धिमान् छोय के जे तेमनी आराधना करीने विषयबोगोनुं वरदान मागे? हे माता! आ विषयबोग तो नरकमां पक्षा मणी शके छे. (७५) मारां प्रेमाण माता! तमे बधी रीते मारां पूज्य छो. में भूर्भूताने लीधे हुएतानुं काम कर्यु छे. तमे मारो अपराध माफ करी दो. आ मोटा सौभाग्यनी वात छे के तमारो गर्भ दुक्तेदुक्ता थै जतां, एक रीते मरी जवा छतां पक्षा करीथी ज्ञवित थै गयो छे ए भगवाननो अनुग्रह ज छे. (७६)

श्रीशुकदेवज्ञ कहे छे - (हे परीक्षित!) देवराज ईन्द्रना शुद्धभावथी दिति संतुष्ट थै गर्ह. तेनी आज्ञा लैने देवराज ईन्द्रे मरुदग्धा सहित तेने नमस्कार कर्या अने स्वर्गमां चाल्या गया. (७७) आ मरुदग्धानो जन्म अत्यंत मंगलमय छे. आ बाबतमां तमे मने जे प्रश्न कर्यो हतो तेनो उत्तर समग्रपक्षे में तमने ज्ञानी दीधो. हवे हुं तमने बीजूं शुं कही संबलावुं? (७८)

—★—

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां धर्षस्कन्दे मरुदुत्पत्ति^१-
कथनं नामाषाढशोडध्यायः ॥ १८ ॥

एषा स्कंध-अंतर्गत मरुदग्धा-जन्मनी कथा नामनो अढारमो अध्याय समाप्त.

—★—

ओगाणीसमो अध्याय

पुंसवन-प्रतनी विधि

राजेवाच

प्रतं पुंसवनं भ्रष्टन् भवता यद्युदीरितम् ।
तस्य^२ वेदितुभित्तिमिथ्यामि येन^३ विष्णुः प्रसीदति ॥ १ ॥

राजा परीक्षिते पूष्युं - हे भ्रष्टन्! तमे उमणां ज पुंसवन-प्रतनुं वर्णन कर्यु अने कह्युं के तेनाथी भगवान् श्रीविष्णु प्रसन्न थै जाय छे; तो हवे हुं ते पुंसवन-प्रतनी विधि ज्ञानवा ईच्छुं हुं. (१)

१. मा. पा. - ज्यतिरथादशो । २. मा. पा. - तत्र । ३. मा. पा. - विष्णुर्येन ।

શ્રીશુકુવાચ^१

શુક્લે ભાર્ગશિરે પક્ષે યોષિલ્લર્તુરનુજ્ઞયા ।
આરભેત પ્રતમિં સાર્વકામિકમાદિતઃ ॥ ૨ ॥

નિશમ્ય મરુતાં જન્મ બ્રાહ્મણાનનુમન્ય ચ ।
સ્નાત્વા શુક્લદાતી શુક્લે વસીતાલકૃતામ્ભરે ।
પૂજયેત્ત્રાત્રાશાત્ત્રાગ્ભગવન્તં શ્રિયા સહ ॥ ૩ ॥

અલં તે નિરપેક્ષાય પૂર્ણકામ નમોડસ્તુ તે ।
મહાવિભૂતિપતયે નમઃ સકલસિદ્ધયે ॥ ૪ ॥

યથા ત્વં કૃપયા ભૂત્યા તેજસા મહિનૌજસા ।
જુષ ઈશ ગુણો: સર્વેસ્તતોડસિ ભગવાન્ પ્રભુ: ॥ ૫ ॥

વિષ્ણુપતિ મહામાયે મહાપુરુષલક્ષણો ।
પ્રીયેથા મે મહાભાગે લોકમાત્રન્મોડસ્તુ તે ॥ ૬ ॥

ॐ નમો ભગવતે મહાપુરુષાય મહાનુભાવાય
મહાવિભૂતિપતયે સહ મહાવિભૂતિભિર્ભિર્ભિર્મુપ-
હરાણીતિ । અનેનાહરહર્મન્ત્રેણ વિષ્ણોરાવાહનાર્થ-
પાદ્યોપસ્પર્શનસ્નાનવાસઉપવીતવિભૂપણગન્ધપુષ્પ-
પૂપદીપોપહારાદ્યુપચારાંશ
સમાહિત
ઉપાહરેત् ॥ ૭ ॥

હવિઃશેષં તુ જુહુયાદનલે દ્વાદશાહુતીઃ ।
ॐ નમો ભગવતે મહાપુરુષાય મહાવિભૂતિપતયે સ્વાહેતિ ॥ ૮ ॥

શ્રિયં વિષ્ણું ચ વરદાવાશિષાં પ્રમબવાવુભૌ ।
ભક્ત્યા સમ્પૂજ્યેત્ત્રિત્યં યદીચ્છેત્તસર્વસમ્પદઃ ॥ ૯ ॥

પ્રણમેદ્દવન્દૂમૌ ભક્તિપ્રલેણ ચેતસા ।
દશવારં જપેન્મન્ત્રં તતઃ સ્તોત્રમુદીરયેત् ॥ ૧૦ ॥

શ્રીશુકુવાચું – (હે પરીક્ષિત!) આ પુસ્તવન-
પ્રત સમસ્ત કામનાઓને પૂરી કરનારું છે. પત્નીએ પોતાના
પતિની આજ્ઞા લઈને માગશર સુદિ પડવાના દિવસથી આનો
આરંભ કરવો જોઈએ. (૨) પહેલાં મરુદ્ગણના જન્મની કથા
સાંભળીને બ્રાહ્મણો પાસેથી આજ્ઞા (મેળવી) લેવી; પછી
દરરોજ સવારે દાતણ વગેરેથી દાંત સાફ કરીને સ્નાન કરવું,
બે સફેદ વલો ધારણ કરવાં અને આભૂપણો પણ પહેરી લેવાં.
પ્રાતઃકાળે કશુંય ખાતા પહેલાં જ ભગવાન શ્રી-
લક્ષ્મીનારાયણની પૂજા કરવી. (૩) (અને આ પ્રમાણે પ્રાર્થના
કરવી) “હે પ્રભુ! તમે પૂર્ણકામ છો. તેથી તમારે કોઈની
પાસે કશી કોઈ અપેક્ષા નથી. તમે સમસ્ત વિભૂતિઓના
સ્વામી છો અને સકલસિદ્ધિ-સ્વરૂપ છો. હું તમને વારંવાર
નમસ્કાર કરું છું. (૪) મારા આરાધ્યદેવ! તમે હંમેશાં કૃપા,
વિભૂતિ, તેજ, મહિમા, વીર્ય વગેરે ગુણોથી યુક્ત છો. આ
જ ભગ-એશ્વર્યાથી હંમેશાં યુક્ત રહેવાને કારણે તમને
'ભગવાન' કહે છે. તમે સર્વશક્તિમાન છો. (૫) હે માતા
લક્ષ્મીજ! તમે ભગવાનનાં અર્થાત્તિની અને મહામાયા-સ્વરૂપ
છો. ભગવાનના સમસ્ત ગુણો તમારામાં નિવાસ કરે છે. હે
મહાભાગ્યવતી જગજજનની! તમે મારા પર પ્રસન્ન થાઓ.
હું તમને નમસ્કાર કરું છું.” (૬)

આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કર્યા પછી, ‘ॐ નમો ભગવતે
મહાપુરુષાય મહાનુભાવાય મહાવિભૂતિપતયે સહ
મહાવિભૂતિભિર્ભિર્ભિર્મુપહરાણ્િ ।’ [‘ॐકારસ્વરૂપ,
મહાનુભાવ, સમસ્ત મહાવિભૂતિઓના સ્વામી ભગવાન
શ્રીપુરુષોત્તમને અને તેમની મહાવિભૂતિઓને હું નમસ્કાર કરું
છું અને તેમને પૂજા-ઉપહારની સામગ્રી સમર્પિત કરું છું.’]
– આ મંત્ર વડે એકાગ્ર - સ્થિરચિત્તે દરરોજ વિષ્ણુ ભગવાનનું
આવાહન કરવું અને અર્થ, પાદ, આચમન, સ્નાન, વલ્લ,
યશોપવીત, આભૂપણ, ગંધ, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય વગેરેનું
નિવેદન કરીને તેમની પૂજા કરવી. (૭) જે નૈવેદ્ય બચેલું (શેષ)
રહેતેનાથી ‘ॐ નમો ભગવતે મહાપુરુષાય મહાવિભૂતિપતયે
સ્વાહા ।’ [‘મહાન એશ્વર્યાના અધિપતિભગવાન શ્રીપુરુષોત્તમને
નમસ્કાર છે; તેમના જ માટે હું આ હવિષ્ણનો હવન કરી
રહી છું.’] આ મંત્ર બોલીને અજિનમાં ભાર આદુતિઓ આપવી.
(૮) જે મનુષ્ય સર્વ પ્રકારની સંપત્તિઓ મેળવવા હશેતો
ઢોય તેણે દરરોજ ભક્તિભાવપૂર્વક ભગવાન-ભગવતી
શ્રીલક્ષ્મીનારાયણની પૂજા કરવી જોઈએ; કારણ કે તેઓ બંનેથી
સમસ્ત અભિલાષાઓને પૂરી કરનારાં અને શ્રેષ્ઠ વરદાન
આપનારાં છે. (૯) આ પછી ભક્તિભાવથી સભર થઈને
અત્યંત નપ્રતાપૂર્વક ભગવાનને સાણંગ દંડવત્ત (પ્રણામ)

૧. પ્રા. પા. – બાદરાયણિરુવાચ ।

युवां तु विश्वस्य विभू जगतः कारणं परम् ।
ईयं हि प्रकृतिः सूक्ष्मा मायाशक्तिरूपत्यया ॥ ११ ॥

तस्या अधीश्वरः साक्षात्प्रभेव पुरुषः परः ।
त्वं सर्वपश्च ईज्येयं कियेयं इलभुग्भवान् ॥ १२ ॥

गुणव्यक्तिरियं देवी व्यञ्जको गुणभुग्भवान् ।
त्वं हि सर्वशरीर्यात्मा श्रीः शरीरेन्द्रियाशया ।
नामरूपे भगवती प्रत्ययस्त्वमपाश्रयः ॥ १३ ॥

यथा युवां त्रिलोकस्य वरदौ परमेष्ठिनौ ।
तथा म उत्तमश्लोक सन्तु सत्या महाशिषः ॥ १४ ॥

ईत्यभिष्टूय वरदं श्रीनिवासं श्रिया सह ।
तत्रिः सार्थोपहरणां दत्त्वाऽऽयमनमर्येत् ॥ १५ ॥

ततः स्तुवीत स्तोत्रेण भक्तिप्रदेष चेतसा ।
पश्चोच्छिष्टमवद्वाय पुनरभ्यर्थेद्विभू ॥ १६ ॥

पतिं च परया भक्त्या महापुरुषचेतसा ।
प्रियैस्तैरुपनमेत् प्रेमशीलः स्वयं पतिः ।
बिभूयात् सर्वकर्माणि पत्न्या उत्त्यावयानि च ॥ १७ ॥

कृतमेकतरेषापि दम्पत्योरुभयोरपि ।
पत्न्यां कुर्यादनर्हायां पतिरेतत् समाहितः ॥ १८ ॥

विष्णोऽप्रतिभिदं बिभूत्वा विहन्यात् कथम्यन ।
विप्रान् खियो वीरवतीः लग्नन्धिभिलिमहुडनैः ।
अर्येदहरहर्भक्त्या देवं नियममास्थितः ॥ १९ ॥

उद्वास्य देवं स्वे धाम्नि तत्रिवेदितमग्रतः ।
अद्यादात्मविशुद्ध्यर्थं सर्वकामर्हये तथा ॥ २० ॥

अतेन पूजाविधिना मासान् द्वादशं हायनम् ।
नीत्याऽथोपचरेत्साध्वी कार्तिके चरमेऽहनि ॥ २१ ॥

करवा. अगाउ जङ्घाव्यो ते मंत्रनो दस वार जप करवो अने पछी आ स्तोत्रनो पाठ करवो - (१०)

"हे लक्ष्मीनारायण! तमे बने सर्वव्यापक छो अने समस्त चराचर जगतनां अंतिम कारण छो - तमारुं कोई कारण नथी. हे भगवन्! माता लक्ष्मीज्ञ तमारी मायाशक्ति छे अने ए ज स्वयं अव्यक्त मकृति पश्च छे. तेमनो पार पामवो ए अत्यंत मुश्केल छे. (११) हे प्रभु! तमे ज ए महामायाना अधीश्वर छो अने तमे ज स्वयं परमपुरुष छो. तमे समस्त पश्चो छो अने ए (महामाया) पश्चक्षिया छे. तमे कणना भोक्ता छो अने ए ते कणने उत्पन्न करनारी किया छे. (१२) माता लक्ष्मीज्ञ त्रिष्णु गुणोनी अभिव्यक्ति छे अने तमे तेमने व्यक्त करनारा अने तेमना भोक्ता छो. तमे समस्त ग्राहीओना आत्मा छो अने लक्ष्मीज्ञ शरीर, ईन्द्रियो अने अंतःकरण छे. माता लक्ष्मीज्ञ नाम तथा उप छे अने तमे नाम-उप - बनेना प्रकाशक तथा आधार छो. (१३) हे प्रभु! तमारी कीर्ति पवित्र छे. तमे बनेय त्रिष्णु लोकनां वरदायी परमेश्वर-परमेश्वरी छो. तो, मारी मोटी-मोटी आशाओ-अभिलाषाओ तमारी कृपायी पूर्ण थाय." (१४)

आ प्रमाणे परम वरदायी भगवान लक्ष्मीनारायणनी सुति कर्या पछी त्यांथी नैवेद्य हठावी देवुं अने तेमने आचमन करावीने तेमनी पूजा करवी. (१५) त्यारबाद भक्तिभावसभर हृष्पथी भगवाननी सुति करवी अने पश्चना अवशेषने सूंधीने फरीथी भगवाननी पूजा करवी. (१६) भगवाननी पूजा कर्या पछी पोताना पतिने साक्षात् भगवान समज्ञने परम प्रेमपूर्वक तेमनी प्रियवस्तुओ तेमनी सेवामां अर्पण करवी. पतिनुं पश्च ए कर्तव्य छे के ते आंतरिक प्रेमपूर्वक पोतानी पत्नीना प्रियपदार्थो लावीने तेने आपे अने तेनां नानां-मोटां भधा प्रकारनां काम करतो रहे. (१७) पति-पत्नी पैकी एक पश्च जे कोई कार्य करे छे तेनुं कण ते बनेने (प्राप्त) थाय छे. तेथी जो पत्नी (२जोपर्म वगेरे समये) आ प्रत करवाने अपात्र थई जाय तो त्यारे पतिए ज घण्टी ऐकाग्रता अने सावधानी साथे आ प्रतनुं अनुष्ठान करवुं जोઈये. (१८) आ भगवान श्रीविष्णुनुं प्रत छे. आनो नियम लीधा पछी तेने अधवच्य क्यारेय छोडी देवुं जोઈये नहीं. जे कोई पश्च आ प्रतनियम ग्रहण करे तेको दररोज माणा, चंदन, नैवेद्य, आभूषणो वगेरे वडे भक्तिपूर्वक आत्मणो अने सौभाग्यवती लीओनुं पूजन करवुं तथा भगवान श्रीविष्णुनी पश्च पूजा करवी. (१९) आना पछी भगवानने तेमना धाममां पधराववा, तेमनुं विसर्जन करवुं. त्यारबाद आत्मशुद्धि माटे अने सधाणी अभिलाषाओनी पूर्ति माटे, पहेलांथी ज तेमने निवेदित करेलो प्रसाद ग्रहण करवो. (२०) साध्वी लीओ आ विष्णिथी बार मास सुधी - पूरा वर्ष माटे आ प्रतनुं आचरण करीने कारतक वट अमासना दिवसे उद्यापन-संबंधी (उपवास, पूजन वगेरे करवुं. (२१)